НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ХРОМЧЕНКОВА НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 378.015.31:005.25:[378.046.021.64:070] (043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ НА БАКАЛАВРСЬКОМУ РІВНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Подається на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.
_____ Н.М. Хромченкова

Науковий керівник: Скиба Юрій Андрійович, доктор педагогічних наук, доцент

Київ – 2022

АНОТАЦІЯ

Хромченкова Н.М. Формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Інститут вищої освіти НАПН України. Київ, 2022.

У дисертації досліджено проблему формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти. Розкрито й обґрунтовано сутність формування професійної відповідальності майбутніх журналістів як інтегративного феномену, результату професійної підготовки.

Визначено педагогічні умови, які забезпечують ефективність формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти: спрямування змісту фахових навчальних дисциплін на формування професійної відповідальності майбутніх журналістів; використання інтерактивних методів навчання, що сприяють підвищенню активності та особистої відповідальності студентів у засвоєнні фахових дисциплін та формуванню їх професійної відповідальності; організація рефлексивної діяльності майбутніх журналістів щодо сформованості професійної відповідальності.

Теоретично обґрунтовано і розроблено Навчально-методичний комплекс в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці», що включає робочу навчальну програму, курс лекцій та практичних занять, методичні рекомендації для самостійної роботи студентів, діагностичний інструментарій (тестові завдання і контрольні запитання) для визначення рівня якості підготовки сформованості професійної відповідальності майбутніх журналістів.

Кількісний та якісний аналіз результатів експериментальної роботи засвідчив ефективність розроблених формувальних заходів, підтвердив результативність впровадження педагогічних умов формування професійної відповідальності майбутніх журналістів.

Ключові слова: професійна відповідальність, майбутні журналісти на бакалаврському рівні вищої освіти, Навчально-методичний комплекс в електронному форматі з навчальної дисципліни, педагогічні умови, професійна підготовка.

ANNOTATIONS

Khromchenkova N.N. Formation of professional responsibility of future journalists at the bachelor's level of higher education. – Manuscript.

Thesis for the scientific degree of candidate of pedagogical sciences in the specialty 13.00.04 theory and methods of professional education. Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kiev, 2022.

The dissertation investigates the problem of formation of professional responsibility of future journalism specialists at the bachelor's level of higher education. The essence of the formation of professional responsibility of future journalists as an integrative phenomenon, the result of professional training is revealed and substantiated.

The thesaurus of concepts is supplemented by the definition of professional responsibility of the future journalist», understood as a holistic, integrated quality that reflects the unity of knowledge and skills of the individual, who shows a conscious attitude to society, social goals, norms and values (cognitive component), has a strong desire (motivational component) and is able to perform professional journalistic duties and tasks (activity-behavioral component); make decisions and be responsible for the decisions made in professional activities (emotional and volitional component).

The pedagogical conditions that ensure the effectiveness of the formation of professional responsibility of future journalists at the bachelor's level of higher education are determined: 1) directing the content of professional disciplines to the formation of professional responsibility of future bachelors of journalism; 2) the use of interactive teaching methods that increase the activity and personal responsibility of students in mastering professional disciplines and the formation of their professional responsibility; 3) organization of reflective activities of future journalists on the formation of professional responsibility.

Theoretically substantiated and developed educational and methodological complex for the formation of professional responsibility of future bachelors of journalism, training in which is based on the use of systematic, synergistic, competency, activity and problem approaches, occurs using interactive teaching methods. The educational and methodological complex in electronic format for the formation of professional responsibility of future bachelors of journalism includes the discipline «Professional Responsibility in Journalism» and provides reasonable pedagogical conditions.

Quantitative and qualitative analysis of the results of experimental work testified to the effectiveness of the developed formative measures, confirmed the effectiveness of the introduction of pedagogical conditions for the formation of professional responsibility of future bachelors of journalism.

Key words: professional responsibility, future bachelors of journalism, educational and methodological complex in electronic format, pedagogical conditions, professional training.

ЗМІСТ

ВСТУП ……. 6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ У ВИЩІЙ ОСВІТІ.....6
1.1. Актуальність проблеми формування професійної відповідальності журналістів.....13
1.2. Професійна відповідальність фахівців та її формування у вищій освіті як наукова проблема.....24
1.3. Аналіз наукових праць, присвячених професійній підготовці майбутніх журналістів та професійній діяльності журналістів.....47
1.4. Понятєво-термінологічний апарат дослідження проблеми формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти..... 62
Висновки до першого розділу.....79
РОЗДІЛ 2 ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ НА БАКАЛАВРСЬКОМУ РІВНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....85
2.1. Визначення і обгрунтування педагогічних умов формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти ……...85
2.2. Етапи дослідження..... 108
2.3. Навчально-методичний комплекс в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти..... 126
2.4. Критерії, показники і рівні сформованості професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти..... 143
Висновки до другого розділу..... 152
РОЗДІЛ 3 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ НА БАКАЛАВРСЬКОМУ РІВНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....156
3.1. Діагностування стану сформованості професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти..... 156
3.2. Перевірка результативності педагогічних умов формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти ……....198
Висновки до третього розділу.....225
ВИСНОВКИ.....230
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....240
ДОДАТКИ.....273

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах функціонування українського суспільства, які враховують попередні соціально-економічні трансформації та поточний період повномасштабної війни, від доброчесності і відповідальності журналістів залежить об'єктивність сприйняття населенням інформації. Тож освітній процес у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) необхідно спрямовувати на формування таких якостей у майбутніх фахівців як почуття обов'язку, уміння керувати собою, здатність до аналізу своїх вчинків і взяття зобов'язань за них, що є основою професійної відповідальності. Все це потребує пошуку ефективних механізмів, форм, методів та засобів її формування й відповідає запитам суспільства.

Актуальність дослідження підтверджується низкою нормативно-правових актів – Законами України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Стратегією розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки (2022), а також зумовлена професійно орієнтованими Законами України «Про інформацію» (1992 зі змінами), «Про друковані засоби масової інформації в Україні» (1993 зі змінами), Стандартом вищої освіти за спеціальністю 061 «Журналістика» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» (2019), професійним стандартом «Журналіст мультимедійних засобів ЗМІ» (2015), Кодексом етики українського журналіста (2013), де наголошується, що виконання професійних обов'язків передбачає дотримання моральних, етичних норм і правил, відповідальності за власну професійну діяльність та інформаційний продукт, який розповсюджується в соціумі.

Аналіз наукової літератури свідчить, що увага дослідників завжди була прикута до проблеми формування професійної відповідальності. Зокрема, загальні проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців із вищою освітою розкрито у працях відомих учених: І. Беха, Г. Васяновича, В. Кременя, Ю. Скиби, О. Ярошенко та інших. Теоретичні й методичні основи професійної освіти обґрунтовано у дослідженнях О. Биковської, В. Бобрицької, Р. Вайноли, О. Васюк, Н. Дем'яненко, О. Матвієнко, М. Пригодія, В. Тернопільської, Н. Титової й інших.

Формування професійної відповідальності у майбутніх фахівців розглядається у працях Т. Алексєєвої, С. Баранової, Ю. Волинець, О. Кокуна, М. Левківського, Є. Мануйлова, В. Міляєвої, І. Облєс, О. Патинок, Т. Погорєлової, І. Савченко, Е. Садовської та інших. Дослідженню особливостей професійної діяльності журналістів присвячено праці П. Алексєєва, М. Дяченко, О. Жовнич, В. Здоровега, О. Кривопишина, Г. Кривошея, Н. Мороза та ін. Ґрунтовно особливості фахової підготовки журналістів проаналізовано М. Бурменським, В. Гандзюк, О. Голуб, В. Івановим, В. Здоровегою, О. Лаврик та інших. Окремі аспекти формування професійних знань, умінь та навичок журналіста розглянуті у працях Н. Бобаль, К. Буряк, М. Кадемії, С. Коновальчук, Г. Рожнової, І. Чемерис, Я. Шведової та інших.

Узагальнення наукового доробку вчених із досліджуваної проблеми та аналіз професійної підготовки майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти у ЗВО дав змогу виявити суперечності між:

– зростаючими вимогами суспільства до професійної відповідальності журналістів та недостатнім рівнем її сформованості у майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти;

– потребою формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти та недостатнім навчально-методичним забезпеченням такої підготовки у ЗВО.

Актуальність зазначеної проблеми, її недостатня наукова розробленість у педагогічній теорії та практиці, виявлені суперечності зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень Приватного закладу вищої освіти «Київський міжнародний університет» «Соціальні комунікації в Україні у контексті світової науки» (номер державної реєстрації 0114U000510). Тему дисертації затверджено Вченою радою Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України (протокол від 30 листопада 2015 р. № 10/2) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук України (протокол від 14 березня 2016 р. № 176).

Мета дослідження – на основі цілісного аналізу освітнього процесу у ЗВО здійснити теоретичне обґрунтування та експериментальну перевірку ефективності педагогічних умов формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження:**

1. Здійснити системний аналіз проблеми професійної відповідальності у психолого-педагогічній, науково-методичній літературі та схарактеризувати понятєво-термінологічний апарат дослідження.
2. Визначити структуру і зміст професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти.
3. Обґрунтувати педагогічні умови формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики.
4. Розробити й впровадити в освітній процес закладу вищої освіти Навчально-методичний комплекс в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти.
5. Експериментально перевірити педагогічні умови формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти.

Предмет дослідження – процес формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної мети та виконання поставлених завдань у роботі використано комплекс наукових методів:

– *теоретичні:* аналіз наукових джерел – для визначення стану розробленості досліджуваної проблеми; порівняння та узагальнення поглядів науковців – з метою виявлення особливостей формування професійної відповідальності у майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти у процесі їх професійної підготовки у ЗВО; термінологічний – для уточнення сутнісних характеристик понятєво-категорійного апарату дослідження; логіко-системний аналіз і синтез – для визначення структури і змісту професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики; систематизація наукових джерел та нормативних актів – для обґрунтування специфіки формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти;

– *емпіричні:* анкетування, бесіди – для визначення самооцінки компонентів професійної відповідальності у майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти; спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю студентів – для визначення форм, методів і засобів формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти; тестування студентів – для з'ясування сформованості мотивації до формування відповідальності, їх практичних навичок у здійсненні професійної діяльності; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) – для перевірки ефективності педагогічних умов і Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти;

– *методи математичної статистики:* якісний і кількісний аналіз – для оброблення результатів експериментальних досліджень та перевірки достовірності досягнутих результатів щодо сформованості професійної відповідальності у майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що *вперше:*

– теоретично визначено структуру та зміст професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти, до якої входять усвідомлення моральних, етичних, правових норм діяльності та поведінки; мотивація і ціннісні орієнтації; здатність контролювати і корегувати поведінку відповідно до суспільно-моральних переконань, що відображає взаємозв'язок моральної, емоційно-вольової та етичної складових професійної діяльності;

– визначено та обґрунтовано педагогічні умови формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики та експериментальним шляхом перевірено їх педагогічну ефективність: спрямування змісту навчальних дисциплін на формування професійної відповідальності майбутніх журналістів; використання інтерактивних методів навчання, що сприяють підвищенню активності та особистої відповідальності студентів; організація рефлексивної діяльності майбутніх журналістів щодо

сформованості професійної відповідальності;

– розроблено авторський Навчально-методичний комплекс в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти, спеціальності 061 Журналістика;

– обґрунтовано поняття «професійна відповідальність майбутнього журналіста» – це цілісна, інтегрована якість особистості, що відображає єдність знань та умінь, втілених у компетентностях – здатностях свідомо ставитися до вимог суспільства, соціальних завдань, норм і цінностей, стійкого прагнення і уміння якісно виконувати професійні журналістські обов'язки й поставлені завдання, ухвалювати рішення та нести відповідальність за їх реалізацію у професійній діяльності;

уточнено:

– компоненти професійної відповідальності майбутніх журналістів: мотиваційний (потреби, ідеали, ціннісні орієнтації); когнітивний (усвідомлення моральних, етичних, правових норм діяльності та поведінки); емоційно-вольовий (вміння визначати мету й обирати засоби її досягнення); діяльнісно-поведінковий (здатність свідомо корегувати власну поведінку відповідно до моральних переконань) та виділено критерії, показники й рівні її сформованості;

подальшого розвитку набули:

– теорія і методика формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти шляхом упровадження розробленого Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти з розширенням змістового компонента, адаптації форм, методів освітньої діяльності та засобів навчання .

Практичне значення отриманих результатів полягає в упровадженні в освітній процес ЗВО науково-методичного забезпечення для цілеспрямованого розвитку професійної відповідальності у майбутніх журналістів, а саме: Навчально-методичний комплекс в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти, спеціальності 061 Журналістика, що включає робочу навчальну програму, лекційні, практичні заняття, методичні рекомендації для організації самостійної роботи студентів, діагностичний інструментарій для визначення рівня якості підготовки сформованості професійної відповідальності майбутніх журналістів.

Матеріали дисертаційного дослідження, його основні положення та висновки можуть бути використані в освітньому процесі закладів вищої та післядипломної освіти з метою розвитку професійної відповідальності фахівців у галузі журналістики.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Приватного закладу вищої освіти «Київський міжнародний університет» (довідка від

23 лютого 2022 р. № 201), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка від 12 липня 2019 р. № 497), Закладу вищої освіти Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (довідка від 25 травня 2021 р. № 48/21 – 1), Університету Григорія Сковороди в Переяславі (довідка від 27 серпня 2020 р. № 508).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження доповідалися та обговорювалися на засіданнях відділу Інтеграції вищої освіти і науки Інституту вищої освіти НАПН України (Київ, 2016-2022), науково-практичних і наукових конференціях різного рівня:

– *міжнародних:* «Педагогіка в системі гуманітарного знання» (Хмельницький, 2016), «Педагогіка: традиції і інновації» (Запоріжжя, 2017), «Концептуальні шляхи розвитку: педагогічні науки» (Херсон, 2017);

– *всеукраїнської:* «Молода наука-2022: соціально-педагогічні розвідки» (Київ, 2022).

Публікації. Основні результати дослідження викладено в 11 публікаціях , із них: 7 статей – у наукових виданнях України з педагогічних наук, з яких 3 – фахові, 2 статті – у вітчизняному науковому виданні, що індексується у міжнародних наукометричних базах та 2 статті – у науковому міжнародному періодичному виданні з педагогіки; 4 публікації у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (всього 288 найменувань), 8 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 313 сторінок, обсяг основного тексту – 229 сторінок. Робота містить 22 таблиці і 9 рисунків.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

1.1. Актуальність проблеми формування професійної відповідальності журналістів

Результати ґрунтовного аналізу психолого-педагогічної, методичної та наукової літератури з проблеми дослідження щодо професійної відповідальності надали можливість розкрити теоретичні та практичні компоненти її формування у майбутніх журналістів.

Обґрунтовуючи актуальність формування професійної відповідальності у майбутніх журналістів, звернемося до високої потреби суспільства у відповідальних фахівцях будь-якої професійної сфери. Як зазначають Л. Зінченко та О. Пономарьов, «для суспільства професійна відповідальність фахівців у поєднанні з їх високою професійною компетентністю є потужним чинником подолання глибокої соціально-економічної кризи, поступового відродження національної економіки та її подальшого інноваційно-технологічного розвитку. Водночас професійна відповідальність працівників сприяє підвищенню трудової дисципліни у суспільстві, розвитку соціальної активності людей, формуванню громадянського суспільства» [180, с. 56].

Водночас зазначимо, що сучасне українське суспільство потребує високопрофесійних, конкурентоспроможних, компетентних, творчих фахівців, які мають сміливі ідеї, перспективні плани на розвиток; енергійно та мобільно вирішують проблеми суспільства, швидко, якісно і відповідально виконують поставлені завдання перед ними. Формування таких фахівців з високим рівнем професійної компетентності та відповідальності відбувається в процесі отримання фахової освіти у закладах вищої освіти.

Національна система вищої освіти України спрямована на забезпечення суспільних потреб висококваліфікованими фахівцями зі сформованою професійною відповідальністю, стійким позитивним ставленням до майбутньої професії, розвиненими професійними якостями, серед яких: цілеспрямованість, відповідальність, самостійність, комунікабельність, творчість, активність; прагнення до професійного зростання, якісного виконання професійного обов’язку.

Аналіз філософської (В. Кремень [106], І. Предборська [242], І. Савченко [205], І. Улиська [240]) соціальної (А. Колот [100], О. Кочерга [104 ; 105], О. Патинок [168-171], М. Піговський [173; 174]), психологічної (М. Савчин [206; 207], І. Сагань [208], Ю. Сичевський [214]) та педагогічної (Н. Ничкало [138], В. Тернопільська [226], О. Торшевська [235]) літератури, вивчення й узагальнення практики професійної діяльності фахівців (авторські колективи під керівництвом А. Нікуліної [81] та О. Ярошенко [225]) засвідчив потребу пошуку дієвої системи, яка б дала змогу оптимізувати

шляхи і способи отримання необхідного результату – сформованості професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики.

У багатьох теоретичних розвідках, методичних та дослідницьких працях сучасних науковців (зокрема, у роботі А. Єрко та А. Тимощук [58]) зазначено високу зорієнтованість системи вищої освіти до створення відповідних умов для підготовки компетентного фахівця, готового до постійного професійного розвитку, самовдосконалення, що забезпечує високий рівень його конкурентоспроможності, та ефективну продуктивність професійної діяльності, і як наслідок – кар'єрне зростання та самореалізацію. Крім основного завдання у професійній підготовці майбутніх фахівців, що полягає в успішному оволодінні необхідною базою знань і вмінь відповідно до вимог вибраної спеціальності, важливим також є формування професійно необхідних якостей і практичних навичок, що є передумовою відповідального виконання професійних функцій на кожному етапі професійного становлення та розвитку особистості [58].

Т. Алексєєва, вивчаючи засади формування відповідальності майбутніх фахівців в контексті їх професіоналізації під час навчання у ЗВО, зазначає, що «сучасне реформування системи вищої освіти спрямовується на національне відродження, поєднане із втіленням у життя загальнолюдських цінностей доброти, гуманності, милосердя, відповідальності, справедливості, чесності, терпимості та ін. Формування відповідальності в українського студентства забезпечується реформаціями стандартів професійної поведінки, що вимагають від особистості майбутніх фахівців постійного саморозвитку, особистісного та професійного вдосконалення, успішного виконання професійних обов'язків» [2, с. 202].

Актуальність формування професійної відповідальності у майбутніх журналістів обумовлюється необхідністю свідомого ставлення студентів до власного професійного вибору та виконуваної професійної діяльності.

Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті [137], «Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року» [189] та Закону України «Про вищу освіту» [66] визначено підвищені вимоги до професійних та особистісних якостей випускників університетів, зосереджено увагу на їх професійній підготовці (розвитку потенціалу, формуванні високого загальнокультурного рівня і професійної відповідальності) для ефективного функціонування українського суспільства. Також проблема професійної підготовки майбутніх відповідальних фахівців обумовлена у Проекті Стратегії сталого розвитку України на період до 2030 року [71], що орієнтований на сталий розвиток і задоволення потреб сучасного покоління без завдання шкоди можливостям до реалізації наступних поколінь [71].

У Законі України «Про вищу освіту» відмічається, що основними завданнями закладу вищої освіти є «формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності,

громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах» [66].

Е. Садовська, А. Ярошенко основним завданням закладів вищої освіти вбачають у «підготовці кваліфікованого, конкурентоздатного, компетентного , відповідального фахівця, що вільно володіє своєю професією, орієнтованого в суміжних областях діяльності, здатного до ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного зростання, соціальної і професійної мобільності» [209, с. 22]. На наше переконання, сьогодні ефективним є фахівець, який адекватно реагує на соціальні очікування, здатний до професійного самовдосконалення і творчого зростання, до постійного оновлення особистих ресурсів.

Поділяємо погляди Ю. Козловського та І. Яремко, які наголошують на загальновизнаному факті про те, що «наявна система освіти переважно спрямовується на засвоєння системи знань, що не відповідає сучасному соціальному замовленню, яке потребує виховання самостійних, ініціативних, відповідальних членів суспільства, здатних ефективно взаємодіяти у розв'язанні соціальних, виробничих та економічних завдань. Принагідно відзначимо, що економічні, соціальні та інші чинники розвитку цивілізації посилили зацікавленість суспільства в результатах освіти і привели до появи поряд із традиційними (певними ступенями освіти) нових, більш важливих індикаторів цих результатів – компетентностей» [97, с. 942].

Водночас сучасне суспільство сформувало стійкий попит на фахівця з розвинутим інтелектом, здатного конструктивно спілкуватися у різновекторному світі, критично опрацьовувати інформацію, приймати усвідомлені та відповідальні рішення, успішно долати різні життєві проблеми та професійні завдання.

Як вказують Л. Башманівська, В. Башманівський, Л. Шевцова, «нині зростають вимоги суспільства до професії працівників мас-медіа, відтак і до професійної підготовки спеціалістів у галузі журналістики. Від можливості сучасних фахівців орієнтуватися в сучасному інформаційному суспільстві, швидко здобувати, використовувати, а також передавати інформацію залежить успішна професійна діяльність мас-медійних працівників» [14, с. 31]. Водночас зростають вимоги не тільки до професійної компетентності, але й до особистісних якостей фахівців у сфері журналістики.

Сучасний журналіст повинен уміти компетентно та відповідально підходити до виконання своїх професійних завдань, він має постійно перебувати у творчому пошуку, що допоможе йому успішніше досягати поставлених цілей та прямувати до високого рівня професіоналізму.

Правові засади діяльності журналістів визначено у Конституції України, Законах України «Про інформацію» [70], «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [68], «Про інформаційні агентства», «Про телебачення і радіомовлення», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» [67] та ін.

Підтримка журналістів здійснюється Міністерством інформаційної політики, одним із основних завдань якого є захист прав на отримання,

доступ та поширення інформації. Відносини, що виникають у процесі виконання журналістом професійної діяльності, регулюються Законом України «Про захист професійної діяльності журналістів», який встановлює основи правового захисту, визначає професійні обов'язки і права фахівця, визначає відповідальність за порушення законодавства про захист професійної діяльності журналіста [69].

За Законом України «Про друковані засоби масової інформації» [68] документом, що підтверджує статус журналіста, може бути редакційне посвідчення чи інший документ, виданий йому редакцією друкованого засобу масової інформації. Там же стверджується, що професійна належність журналіста може підтверджуватися документом, виданим професійним об'єднанням журналістів – Національна спілка журналістів України (НСЖУ), Національна медіа-профспілка України (НМПУ). Національним реєстраційним органом, що здійснює діяльність з реєстрації професії журналіста в Україні, також є Вища рада юристів України (ВРЮУ) [187].

Відповідно до професійного стандарту «Журналіста мультимедійних видань» фахівець, «якою б не була його спеціальність у галузі журналістики, має добре знатися на основних тенденціях у політиці, культурі, соціально-економічних процесах. Також оперативно обробляти нову інформацію і мати здатність швидко опановувати, вивчати нове поле діяльності. При цьому найголовніше для журналіста – професіоналізм й етика, порушення принципів яких є неприпустимим» [193, с. 6].

У своїй праці журналіст має послуговуватися стандартами професійної діяльності та стандартами етики журналістів. О. Чекмишев називає такі основні стандарти, що регламентують роботу фахівців у галузі журналістики:

1) професійні стандарти журналістики: оперативність подання інформації; точність подання інформації; достовірність поданої інформації; повнота подавання інформації; збалансованість подавання інформації, безсторонність і багатоманітність точок зору; відокремлення фактів від коментарів та оцінок; простота подання інформації.

2) етичні стандарти журналістики: відмова від шокуючих чи шкідливих для суспільної моралі матеріалів; повага до приватного життя; неупередженість до обвинувачених; оприлюднення прізвищ та інших відомостей про жертв злочину чи постраждалих; захист джерел інформації; відмова від незаконних методів збирання й оприлюднення інформації; придбання інформації; відмова від плагіату; відмова від дискримінації будь-кого за будь-якими ознаками; відмова від хабарів; стандарт щодо використання матеріалів, які стосуються неповнолітніх; дотримання правила ембарго, накладеного на інформацію, тобто журналіст має керуватися офіційними, міжнародно визнаними «основними правилами спілкування посадових осіб із представниками ЗМІ» [255, с. 22-50].

Г. Рожнова наголошує, що «особиста відповідальність кожного журналіста за правдивість, коректність, моральність інформації, яку він розповсюджує, є необхідною характеристикою його професійної діяльності. Дослідниця вказує, що «професійна діяльність журналістів має ґрунтуватися

на гуманістичних або загальнолюдських цінностях: духовність, життя, здоров'я, любов, освіта, праця, творчість, краса» [200, с. 33-34].

В «Етиці в редакційному повсякденні» [55], виданій Німецькою пресовою радою, і перекладеною українським науковцем А. Бакановим, наведено визначальну думку про відповідальність журналіста за свої дії, слова поведінку. Зазначено, що журналіст має постійно відчувати відповідальність за своє слово, оскільки воно може стати зброєю. Воно може вбивати, роз'єднувати народи і країни, а може відігравати позитивну роль, об'єднувати зусилля людей навколо вирішення важливих проблем. Підтримуючи цю думку, науковий редактор В. Іванов, відзначає, що «в Україні, як поліетнічній країні, особливо важливо бути обережним при висвітленні проблем, що пов'язані з національним питанням. Крім того, відповідальні журналісти мають приділяти особливу увагу тому, щоб їхнє слово об'єднувало країну, а не створювало додаткових бар'єрів, підкреслюючи часто уявну різницю між Сходом і Заходом» [55, с. 12].

Відповідно до принципів журналістської етики головне завдання журналіста − гарантувати отримання правдивої і достовірної інформації для аудиторії шляхом чесного відображення об'єктивної реальності. Журналіст має викладати факти правдиво, зберігаючи справжній смисл, не допускаючи перекручення, застосовуючи свої творчі здібності для надання громадськості достатнього обсягу матеріалу для формулювання точного уявлення про подію. У той же час журналіст усвідомлює свою відповідальність за передану інформацію, адже він звітує, в першу чергу, перед широкою громадськістю, враховуючи її різноманітні соціальні інтереси. Професійна відповідальність журналіста вимагає від нього дотримуватися морально-етичних принципів своєї масово-інформаційної діяльності [63].

Крім того, за даними Л. Зінченко і. О. Пономарьова [180], «професійна відповідальність полягає у сприйнятті людиною своєї професії та професійної діяльності як однієї серед найважливіших життєвих цінностей, в усвідомленні її важливої суспільної значущості. Професійна відповідальність вимагає від кожного працівника творчого ставлення до виконання своїх обов'язків, постійного поповнення й оновлення професійних і суміжних знань, вдосконалення набутих навичок, чіткого дотримання норм і вимог загальної і професійної культури» [180]. Науковці відзначають, що «професійна відповідальність виступає одним із найпотужніших чинників самореалізації людини як професіонала та особистості, активно збагачує її життя, наповнюючи його певним позитивним сенсом» [180, с. 79].

У дослідженні Л. Яковицької було доведено, що «професійна відповідальність особистості виступає психологічним фактором, який визначає кар'єрне просування молодого спеціаліста, оскільки вона пов'язана з оцінкою мотивації професійної діяльності і контролем здійснення професійних обов'язків. При цьому у досвідчених працівників спостерігається підвищення професійної відповідальності, що пояснюється можливістю, яку вона дає для оцінювання і контролю діяльності не тільки в момент вибору, а й у ході професійного прогнозування, визначення мети та

формування життєвих і професійних планів в найближчому і віддаленому майбутньому. Разом з цим, професійна відповідальність значно впливає на статус фахівця, на рівень довіри до нього з боку колег і керівництва» [266, с. 892].

Відповідно до вказаної думки професійна відповідальність не тільки виступає вимогою до кожного сучасного працівника, і майбутнього журналіста зокрема, але й безпосередньо потрібна кожній людині як чинник усвідомленого ставлення до професії, як засіб, що підтверджує цінність виконання професійних обов'язків в конкретній сфері самореалізації. Тобто професійна відповідальність має бути особисто значущою для майбутніх журналістів, оскільки вона сприяє свідомому професійному становленню успішного фахівця.

Відзначимо, що кожна особистість, яка обирає професію фахівця журналістики, бере на себе відповідальність за професійну діяльність та інформаційний продукт, який буде виробляти та розповсюджувати соціуму. Гідне виконання професійного обов'язку вимагає від майбутнього фахівця журналістики дотримання низки серйозних зобов'язань. Слід об'єктивно оцінювати власні можливості, знати слабкі та сильні сторони, володіти значущими для цієї професійної діяльності якостями, що характеризують його професійну відповідальність (особливості саморегуляції, самооцінки, емоційні прояви, комунікативні, дидактичні здібності тощо). Наприклад, така позитивна якість, як професійна відповідальність, уміння особистості адекватно оцінювати і коригувати свою поведінку, є однією з передумов адекватної реакції та впливу на інших людей.

Майбутній журналіст повинен активно діяти, встановлювати реальний зв'язок між суб'єктами і навколишнім світом, психологічно бути урівноваженим, мати гарну пам'ять, мислення, увагу, стабільним у емоціях; достатньо володіти матеріалом, застосовувати набуті знання на практиці, володіти високим рівнем професійної відповідальності.

При розгляді особистості та якостей майбутнього журналіста ми виділяємо такі важливі компоненти: ввічливість, вдумливість, вимогливість, вразливість, вихованість, уважність, витримка і самовладання, гнучкість поведінки, громадянськість, гуманність, діловитість, дисциплінованість, доброта, сумлінність, доброзичливість, ідейна переконаність, ініціативність, щирість, колективізм, критичність, логічність, любов до людей і життя, спостережливість, наполегливість, відповідальність, чуйність, організованість, товариськість, політична свідомість, порядність, патріотизм, правдивість, ерудиція, передбачливість, принциповість, самостійність, самокритичність, скромність, справедливість, кмітливість, сміливість, прагнення до самовдосконалення, тактовність, почуття нового, почуття власної гідності, чуйність, емоційність [250, с. 27].

Нами встановлено, що професійна відповідальність майбутніх журналістів характеризується такими ознаками, як-от:

– розумність (рівень інтелектуального розвитку);

– відповідальність (рівень розвитку почуття відповідальності, уміння керувати собою, аналіз своїх вчинків і відповідальність за них);

– свобода (здатність до автономної діяльності, прийняття самостійних рішень);

– особиста гідність (рівень вихованості, самооцінка); індивідуальність (несхожість на інших) [248, с. 102].

На наше переконання, «майбутній фахівець журналістики повинен бути обізнаним у світовій літературі, мати міцні знання з історії, географії, філософії, мистецтва, володіти знаннями про навколишній світ, щоб досліджувати різну проблематику суспільного життя» [252, с. 27], а також мати розвинену комунікативність, демонструвати високий рівень самопізнання, володіти високими інтелектуальними показниками і професійним мисленням, сформованими гуманістичними цінностями, бути активним і відповідальним.

Як засвідчує В. Гандзюк, сучасний майбутній фахець журналістики має бути освіченою та відповідальною особистістю, мати систематизовані знання , фундаментально вивчити основи наук, отримати університетську освіту, вибрати сферу професійної діяльності за власними мотивами й інтересами, забезпечити в ній умови для самореалізації, розкрити творчий індивідуальний стиль діяльності, досягти конкурентоспроможності на ринку праці, постійно збільшувати інтелект країни своїм розвитком [39]. Також серед вимог до журналіста В. Гандзюк виділяє емоційну стійкість та зрілість. Науковець вважає, що сучасний журналіст має бути емоційно урівноваженим , не звертаючи увагу на негаразди, які є в житті, мати мудрі судження, психологічно налаштовувати суб’єктів до продуктивного спілкування, змінювати негативний настрій інших людей на позитивне включення в дію, відшліфовувати та налагоджувати стосунки між особистостями. Журналіст повинен бути професійно відповідальним, сумлінно виконувати поставлені завдання, відповідати за конкретний об’єм роботи, реалізувати її за короткий часовий термін. Він має розуміти, що «прозвітувавшись перед суспільством (подавши якісну та вчасну інформацію), отримає оцінку за результат своєї плідної праці (відгуки, емоції, реакції слухачів чи глядачів), а також заробітну плату. Саме тому, крім стійкої системи різнобічних знань та вмінь, сучасний журналіст має володіти високо розвиненими моральними якостями чесності, сумлінності, дисциплінованості, емоційної стійкості, відповідальності» [39, с. 324].

За даними О. Голуб [41], майбутній фахівець журналістики повинен мати уміння впливати на суб’єктів, керувати собою, вміло використовувати отриманий досвід, але не копіювати, не повторювати, а намагатися дібрати те найкраще, що є в теорії та практиці наук, адаптувати до своїх власних типолого-професійних особливостей, поглядів та певних умов професійної діяльності.

Саморозвиток, здатність до творчої самореалізації, до професійної конкуренції у майбутніх журналістів безпосередньо залежать від якості їх

професійної підготовки. Однак, за свідченням М. Дяченко, «у практиці професійного навчання спостерігається тенденція до невідповідності професійної освіти студентів журналістських спеціальностей соціальному замовленню суспільства на підготовку конкурентоспроможного журналіста» [53, с. 118].

На думку М. Дяченко, «в основі конкурентоспроможності кожного освіченого журналіста лежить його професійна компетентність, що закладається в системі вищої журналістської освіти, серед функцій якої знаходиться розвиток творчої індивідуальності майбутнього фахівця, здатного конкурувати в умовах ринкових відносин» [53, с. 119].

Конкурентні переваги майбутньому журналісту на ринку праці в ЗМІ забезпечують сукупність професійних знань, творчих умінь і навичок та особистісних рис, серед яких вагоме значення мають моральні та вольові якості, відповідальність. М. Дяченко наголошує, що успішним може стати «освічений журналіст, який чітко розуміє й бездоганно виконує власні професійні функції та соціальні ролі, прагне до постійного саморозвитку й самовдосконалення, володіє харизмою і розвиненими фаховими здібностями, уміннями та навичками, виявляє творчий підхід до вирішення професійних завдань, усвідомлює професійне покликання, має творчий стиль мислення та високі моральні якості, зокрема відповідальність за виконану роботу» [53, с. 119].

Отже, проблема формування відповідальності особистості завжди була і є актуальною і відрізняється своєю значущістю у будь-яких важливих для людства умовах. Аналізуючи сутність відповідальності з моральних та філософських позицій, розуміємо її важливе значення для фахівця будь-якої спеціальності. Особливо актуальним є питання відповідальності у майбутніх журналістів, що обумовлюється зростаючими вимогами суспільства до кваліфікованих і конкурентноздатних фахівців.

1.2. Професійна відповідальність фахівців та її формування у вищій освіті як наукова проблема

Відповідальність є професійно важливою складовою готовності майбутнього фахівця журналістики до роботи, та вагомим компонентом особистісно-професійного розвитку студентів. При цьому проблеми формування професійної відповідальності майбутніх фахівців розглядалися багатьма науковцями щодо представників різних професій. Розглянемо погляди сучасних дослідників щодо сутності визначення відповідальності у майбутніх фахівців різних напрямків підготовки та особливостей формування професійної відповідальності у них в процесі навчання у закладах вищої освіти.

Аналіз стану формування професійної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної сфери (психологів і соціальних працівників), проведений О. Патинок [168-171], дає підставу стверджувати, що «професійна відповідальність є головною якістю майбутнього фахівця, яка характеризує

соціальну типовість особистості, становить засвоєний та закріплений у свідомості стереотип і проявляється у почуттях, оцінках, установках, світобаченні. Відповідальність створює умови для інтеграції всіх психічних функцій особистості і суб'єктивного сприймання навколишнього світу, оцінки власних чуттєвих ресурсів, емоційного ставлення до обов'язку та свободи» [171, с. 178].

Науковець О. Юринець пропонує визначати професійну відповідальність майбутніх педагогів як «системоутворювальну професійну якість, що виявляється в усвідомленні необхідності сумлінного виконання вимог і норм цілісного педагогічного процесу, готовності та здатності особистості передбачати результати своєї педагогічної діяльності й бути за неї відповідальним як перед зовнішніми (суспільство, педагогічний колектив, батьки, учні), так і внутрішніми «інстанціями» (відчуття обов'язку, сумління) » [265, с. 91].

Дослідниці І. Киричок, Ю. Новгородська, М. Шевчук визначають професійну відповідальність майбутніх вчителів «як професійно значущу якість, що пов'язана з усвідомленим виконанням сукупності об'єктивно необхідних вимог, які висуваються до нього обраною професією» [92, с. 39]. При цьому вони виділяють критерії когнітивного, мотиваційно-афективного та діяльнісно-поведінкового компонентів професійної відповідальності майбутніх вчителів початкових класів та виділяють три рівні її сформованості: базовий, виконавський та наднормативний [92, с. 40].

Г. Мешко та О. Мешко розглядають професійну відповідальність майбутніх вчителів як «рису особистості, що формується в діяльності через засвоєння соціальних цінностей і норм поведінки», і вважають, що «внутрішнім орієнтиром, що спрямовує професійні дії та вчинки педагога, є професійні цінності» [129, с. 104]. У процесі формування професійної відповідальності майбутніх фахівців вони надають великого значення створенню психолого-педагогічних умов, за яких вказані цінності будуть набувати системного характеру та здійснювати регуляційний вплив на са морозвиток майбутніх педагогів [129, с. 105].

Схожої думки дотримуються Г. Ангелов, О. Кананихіна, А. Соловей, які наголошують, що «формування відповідальності, як однієї з професійних якостей фахівця, потребує цілеспрямованої та диференційованої роботи з усіма студентами (будь-якого напрямку підготовки). Знання, які отримує студент у процесі навчання, мають для нього особисту значущість, перетворюються на переконання, цінності, стають мотивами поведінки, знаходячи свої прояви у практичній діяльності» [4, с. 3]. Тому професійна відповідальність тісно пов'язана із свідомим ставленням студента до підготовки та засвоєння професійних знань і вмінь як професійних цінностей.

Вивчаючи особливості професійної відповідальності, дослідниця С. Баранова [11; 12], посилаючись на праці М. Савчина [206; 207], описує зовнішні та внутрішні складові структури відповідальності у майбутніх вчителів іноземних мов. У своїй науковій роботі С. Баранова вказує, що зовнішню структуру відповідальності утворюють такі складові: суб'єкт,

об’єкт та інстанція, а внутрішня структура представлена єдністю чотирьох складових компонентів: когнітивного, мотиваційного, емоційного та вольового [11, с. 129].

За даними досліджень С. Баранової, 26% студентів першого курсу при можливості поміняли б обрану професію, 11% випускників ЗВО не впевнені, що знову вступили б до цього закладу, а 9% переконані, що обрали б іншу професію. У той же час багато обдарованої молоді на можуть обрати професію за бажанням [12]. Відповідно до цих даних – більше третини студентів мають низький рівень професійної відповідальності, вони не мотивовані до вивчення професійних знань та оволодіння вмінь, оскільки не впевнені у виборі професії, і не відчувають відповідальності за якісну підготовку до практичного виконання професійних завдань з обраної спеціальності.

У дослідженні Р. Зозуляк-Случик доведено, що не лише більшість випускників університетів за спеціальністю «Соціальна робота», а й соціальних працівників, незалежно від їх сфери діяльності, стажу і віку, практично не готові до виконання професійних обов’язків, часто стикається із моральними дилемами від час здійснення своєї праці. Іноді, за спостереженням Р. Зозуляк-Случик, у майбутніх соціальних працівників виявляється «відсутність готовності до необхідного для сучасного соціуму творчого переосмислення власної діяльності та зміщення акцентів на морально-етичну площину задля підвищення якості професійної діяльності відповідно до потреб сьогодення» [77, с. 140]. Саме тому актуальною проблемою професійної підготовки майбутніх фахівців дослідниця вважає формування професійної етики і відповідальності випускників університетів. Вона розглядає професійну відповідальність як складову професійно-етичної компетентності спеціалістів, що має бути сформована поруч з іншими морально-гуманістичними, психолого-педагогічними, психологічними, психоаналітичними якостями [77, с. 140].

У дослідженні Л. Пономарюк вивчалися зв’язки професійної спрямованості молодших медичних спеціалістів та їх відповідальності. Було встановлено, що «з розвитком професійної спрямованості майбутнього фахівця здійснюється й розвиток його відповідальності. Чим вищий рівень професійної спрямованості у студента, тим вищий рівень його відповідальності і навпаки» [182, с. 98]. На основі вказаного дослідниця робить висновок про необхідність комплексного розвитку спрямованості та професійної відповідальності у майбутніх молодших медичних спеціалістів.

Н. Кибальна вивчає професійну відповідальність майбутніх фахівців цивільного захисту, і вказує, що «професійні та особистісні якості спеціалістів є інструментом, що певною мірою впливає на результат виконання покладених на службу цивільного захисту професійних завдань. При цьому професійна відповідальність як особистісна якість майбутнього фахівця цивільного захисту формується в процесі спільної діяльності внаслідок висунутих до нього вимог суспільства та колективу, і супроводжується виникненням самоконтролю, осмисленням професійних

завдань, усвідомленням предмету відповідальності, передбаченням наслідків власних дій і прийнятих рішень та готовністю відповідати за доручені справи перед суспільством чи колективом». Н. Кибальна вважає, що професійна відповідальність є структурним компонентом у структурі особистості майбутнього фахівця цивільного захисту і передбачає сукупність професійно важливих якостей, що проявляються в його діяльності та впливають на ефективність праці [91, с. 84].

Термін «відповідальність», за ствердженням С. Кузнецової та І. Чугуєвої [259], належить до важливих індивідуально-особистісних характеристик, які виступають умовами й засадами успішної професійної діяльності майбутніх фахівців соціономічної сфери (педагогів, психологів та ін.) Поруч із відповідальністю, на їх думку, у фахівців мають бути сформовані такі особистісні якості як терпіння, наполегливість, уважність, креативність, цілеспрямованість та ін. Разом з цим в сучасних професіях не менш важливими є якості, пов'язані з психофізіологічними особливостями прояву властивостей нервової системи, особливості сприйняття, пам'яті, мислення, які є необхідними для успішного здійснення професійної діяльності. Це такі специфічні характеристики, як «гнучкість когнітивного контролю, швидкість та широкий об'єм запам'ятовування, критичність та аналітичність мислення, неоднорідний стиль управління довільної увагою, висока адаптивність до мінливих умов професійної задачі, стресовитривалість і стресотійкість, емпатія, комунікативні якості, саморегуляція психічних станів, надійність і самоконтроль та ін.» [259, с. 370]. Разом із відповідальністю ці якості відносяться до вимог щодо особистості сучасного кваліфікованого фахівця, і є запорукою успішності його професійної діяльності.

У дисертаційному дослідженні І. Коваль професійна відповідальність розглядається у структурі професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. Дослідник доводить важливість психологічного супроводу професійного становлення майбутніх рятувальників, пропонує доповнити їх підготовку роботою з посібником «Тренінг психологічної готовності до діяльності в екстремальних умовах», дає рекомендації щодо «виховання у фахівців цивільного захисту свідомого та позитивного ставлення до діяльності в галузі безпеки людини, формування вмінь і навичок вирішення конфліктних ситуацій, саморегуляції та самоконтролю, розвитку здатності ефективно вирішувати професійні проблеми» [96, с. 17]. Також надає рекомендації для практичних психологів і педагогічних працівників ЗВО ДСНС України «Корпоративна культура працівників ДСНС України», «Телефонне консультування як екстрена психологічна допомога», де великої уваги надає формуванню професійної відповідальності майбутніх фахівців.

Л. Мохнар, вважаючи відповідальність важливою професійною рисою працівників служби надзвичайних ситуацій, називає наступні шляхи і засоби її формування у майбутніх рятувальників: «формування у курсантів мотивації відповідальності; активне їх залучення до оволодіння навичками

відповідальної поведінки в ролях: виконавця, організатора і керівника; індивідуальний підхід до кожного майбутнього фахівця із врахуванням рівня його відповідальності; поширення самостійності курсантів у діяльності; самовиховання відповідальності» [134, с. 68].

У праці І. Клименка професійна відповідальність визначається як «професійно важлива якість в діяльності працівників поліції, що характеризується потребою особистості виконувати соціальні та професійні вимоги, рефлексувати результат своєї активності й здатністю керувати емоційними переживаннями» [93, с. 156]. При цьому дослідник зазначає, що «формуванню професійної відповідальності у курсантів – майбутніх правоохоронців сприяють кероване автономне навчання та створення сприятливого емоційного середовища в навчально-виховному процесі» [93, с. 156].

Також професійна відповідальність виступає однією з головних професійних якостей майбутніх правознавців, юристів. Останнім часом розробляються електронні курси, де професійна відповідальність правника розглядається разом із основами юридичної професії, сплановані навчальні групові та індивідуальні завдання, спрямовані на формування відповідальності студентів. У методичних рекомендаціях до самостійної роботи при вивченні дисципліни «Професійно-правова відповідальність юриста» за авторством А. Самотуги розглядаються правові засади та принципи діяльності юриста, студентам пропонується вивчити особисті та професійні вимоги до представників юридичних спеціальностей (суддя, прокурор, слідчий, адвокат, нотаріус, юрисконсульт), самостійно проаналізувати професійно-особисті якості юриста, де великого значення надається професійній відповідальності [210, с. 8]. Важливими засадами діяльності майбутнього юриста та його професійної етики А. Самотуга вважає «погодження суспільних і особистих інтересів юриста, формування почуття моральної та юридичної відповідальності» [210, с. 18]. Також розмежовуються поняття загальної і дисциплінарної відповідальності за виконувану роботу, професійної відповідальності, розглядаються засади професійно-правової відповідальності майбутніх юристів.

Нещодавно у межах програми реформування сектору юстиції «Нове правосуддя» було створено навчальну програму курсу «Професійна відповідальність правника», що спрямована на «формування у всіх майбутніх правників світогляду про суттєву суспільну місію представників своєї професії і відповідної культури, усвідомлення власної приналежності до професійної спільноти колег без огляду на посади, які обіймає особа з дипломом юриста. Спільною темою для професійної спільноти правників є професійна етика і відповідальність» [135, с. 3]. Курс розрахований на студентів 1-4 років навчання «для засвоєння ними морально-етичних та ціннісно-орієнтованих аспектів професійної діяльності та юридичної практики, а також розуміння багатогранної природи професійної відповідальності правників» [135, с. 5].

Відтак професійна відповідальність входить в структуру професійно важливих якостей майбутнього фахівця, і визначає успішність виконання ними поставлених професійних завдань, ефективність реалізації професійних обов'язків. При цьому роль професійної відповідальності як стійкої особистісної риси особливо виразно спостерігається у час ставлення людини до своїх професійних обов'язків, у ході виконання професійних завдань в період оволодіння фаховою освітою. Г. Дегтярьова розглядає **підготовку майбутнього фахівця** через призму становлення його особистості, що, «розвиваючись як самоактивний суспільний суб'єкт, бере на себе відповідальність за власну життєдіяльність, за її наслідки для суспільства і для самої себе, стає реальним творцем власної долі і співтворцем долі спільноти, до якої належить» [194, с. 81].

У праці А. Орлова уточнено взаємозв'язок понять «професійної відповідальності» та професійної готовності» майбутніх менеджерів до роботи в процесі їх професійної підготовки у ЗВО. Дослідник зауважує, що «відповідальність особистості майбутнього менеджера має виражені ознаки професійної спрямованості, оскільки міжособистісні відносини менеджера в трудовому колективі регламентовано й підпорядковано виконанню виробничих завдань» [144, с. 17].

Розглядаючи особливості формування професійної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери, М. Кадемія [82] надає вагомої ролі відповідальності у структурі їх професійної кваліфікації, поруч із особистими якостями – самостійністю, ініціативністю, креативністю. Разом із професійними якостями (знання, уміння, навички і досвід) ці особисті якості майбутніх фахівців визначають кваліфікацію фахівця, що зумовлює його компетентності та сприяє ефективній трудовій діяльності [82].

Т. Алексєєва [3], вивчаючи відповідальність як значущий показник професійної компетентності майбутнього психолога, наголошує, що його розвиток «відбувається тільки за умови, коли людина сама усвідомлює участь і відповідальність за все, що з нею відбувається, коли намагається активно сприяти або протидіяти зовнішнім обставинам, прагне планувати і визначати мету і завдання власної професійної діяльності, змінювати себе заради їх досягнення» [3, с. 65].

За даними І. Беха та К. Чорної [35], професійна відповідальність майбутнього педагога тісно пов'язана з необхідністю дотримуватись **дисципліни.** Це особливий вид зв'язку між людьми, завдяки якому частково зберігаються права і свободи кожної особистості, кожного суб'єкта спілкування. У таких випадках відповідальність виступає регулятором взаємодії людей, будучи ланкою дисциплінарних взаємозв'язків у суспільстві [35]. Саме тому відповідальний фахівець не тільки проявляє прагнення дотримуватися норм і правил, а й є дисциплінованою, чесною і толерантною людиною.

На основі аналізу праці Ю. Колісник-Гуменюк [99], яка розглядала підготовку майбутніх фахівців у медичній сфері, та дослідження Є. Мануйлова [123], який вивчав особливості професійного становлення

студентів правових спеціальностей, визначено, що майбутні фахівці з професійною відповідальністю повинні завжди дотримуватися найвищого закону життя, **жити з чистою совістю, жити за принципом**: «поспішай робити добро людям»; чесно виконувати свої професійні обов'язки, реагувати на повсякденні негативні людські обставини, піднімати особистість до морально-духовної досконалості, допомагати їй змінювати смисло-ціннісні орієнтації, розвивати почуття власної гідності, мужності, сили духу, життєвого оптимізму, виховувати відповідний імунітет до сучасного світу [99; 115].

Характер прояву відповідальності у майбутніх фахівців соціономічної сфери (педагогів, соціальних працівників, психологів, менеджерів освіти), на думку ряду науковців (Л. Скібіцька та В. Матвєєв [7], Л. Яковицька [266] та ін.), значно залежить від правильного вибору способу виконання відповідального завдання та наявності такого вибору. Саме можливість вибору, тобто свідомого і самостійного визначення певної лінії поведінки, виступає передумовою відповідальності. Вибір же відбувається при наявності хоча б однієї або й більше альтернатив. Він нерідко здійснюється в конфліктній ситуації, коли стикаються інтереси особистості та суспільства, власні та чужі інтереси. Тому, кожний вибір, кожний вчинок визначається життєвою позицією особистості, в основі якої лежать моральні імперативи.

Обґрунтовуючи важливість формування професійної відповідальності у майбутніх вчителів початкових класів, дослідниці І. Киричок, Ю. Новгородська, М. Шевчук зазначають, що «особистісна відповідальність майбутнього фахівця, впливаючи на його норми поведінки та життєві прагнення, є підґрунтям, на основі якого будується здоров'я і благополуччя не тільки самого педагога, а й молодших школярів, як об'єкту його впливу. Саме тому набуває особливого значення формування професійної відповідальності у майбутніх вчителів початкової школи, як запоруки їх успішної професійної діяльності, гарантованого позитивного результату, самоактуалізації в системі професійних цінностей, вміння створити стабільне комфортне середовище розвитку здібностей і талантів учнів початкової школи» [92, с. 43].

На думку Л. Зінченко та О. Пономарьова, «для майбутнього фахівця фізичної культури і спорту рівень розвитку професійної відповідальності в системі його професійної і соціальної компетентності надає змогу ефективно виконувати свої професійні функції та обов'язки, а отже, професійна відповідальність відкриває можливості для успішного професійного і кар'єрного зростання і підвищення матеріального добробуту. Саме так працівник він отримує задоволення не тільки від своєї діяльності, яку вважає однією зі своїх життєвих цінностей, але й від можливості максимальної реалізації у професійній діяльності особистісного творчого потенціалу» [180 с. 55]. Л. Зінченко приділяє великої уваги професійної відповідальності у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту, активно досліджує педагогічні умови її формування в процесі їх підготовки у закладах вищої освіти [74].

Досліджуючи проблему професійної відповідальності майбутніх фахівців, А. Царенко зауважує, що вона є «морально-вольовою якістю майбутніх вчителів початкових класів, що передбачає вміння особистості діяти без сторонньої допомоги, критично ставитися до чужих втручань та впливів, оцінювати їх відповідно до своїх поглядів і переконань» [254, с. 93].

Проаналізуємо погляди науковців на проблему формування професійної відповідальності майбутніх фахівців у закладах вищої освіти. За даними теоретичного аналізу науково-педагогічної та психологічної, методичної літератури встановлено, що **проблема формування професійної відповідальності у майбутніх фахівців** різних галузей суспільної праці не є новою в українській та зарубіжній науково-педагогічній, психологічній та соціологічній літературі. Висвітленню особливостей формування професійної відповідальності в умовах освітнього простору приділялось багато уваги зарубіжними та вітчизняними науковцями з психології – М. Савчиним [206; 207], О. Тітаренко [231], А. Ткачовим [232], а також Л. Колбергом [276], Ф. Хайдером [273], К. Хелхама [274]; педагогіки І. Зязюном [79], М. Левківським [113-116], Н. Ничкало [138], С. Ніколаєнком [139]; соціології О. Безруковою [15], М. Сметанським [219; 220], В. Тернопільською [226-229]; філософії В. Кременем [106; 107], Н. М'ясниковою [119], В. Шинкаруком [262]; екології Л. Білик [21], Ю. Скибою [216; 217] Я. Скоробагатим [218]; з етики В. Івановим [80], Є. Мануйловим [121-123], О. Твердохлібом [223]. У своїх дослідженнях науковці звертали особливу увагу на використання під час освітнього процесу у закладах вищої освіти різноманітних форм, методів і засобів навчання, які б змогли забезпечити активність майбутніх фахівців у освітньому процесі закладу та надалі у майбутній професійній діяльності, в умовах ділового співробітництва, взаємодопомоги «викладач → майбутній фахівець» на основі засвоєного наукового змісту, власних поглядів на поставленій проблемі; активного пошуку своїх вихідних рішень; сформованості щодо самостійності й оригінальності, критичності та індивідуальності.

Вченими І. Киричок [92], М. Левківським [113-115], Л. Сатановською [211], Н. Стаднік [222] створено значну кількість науково-дослідницьких праць з формування професійної відповідальності у майбутніх педагогів, які розкривають сутність поняття «відповідальність», особливості її формування у процесі професійної підготовки представників різних професійних груп. Сучасні науковці І. Киричок [92], М. Левківський [113], Л. Сатановська [211], Н. Стаднік [222] пропонують різні підходи щодо формування професійної відповідальності в освітньому процесі закладів вищої освіти, реалізуючи його через навчальні плани підготовки студентів за різними професійними напрямами – вчителів початкових класів, педагогів іноземної мови, менеджерів освіти та ін.

На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень Е. Садовської та А. Ярошенко [209], Л. Сатановської [211] та інших науковців визначено, що формування професійної відповідальності є феноменом, що проявляється у

групи суб’єктів за професійними інтересами, які готові виконувати різні види роботи, та формувати особисті інтегруючі психологічні функції, використовуючи різні методи, форми, підходи щодо формування професійної відповідальності.

У працях Л. Потапюк аналізуються сучасні наукові погляди на проблему формування професійної відповідальності майбутніх фахівців без вказівки на спеціальності, що вважаємо доцільним застосувати і до майбутніх журналістів. Вона вказує, що «формування відповідальності майбутніх фахівців, яка забезпечує їхній особистісний розвиток та самореалізацію як суб’єкта майбутньої професійної діяльності, має стати професійною якістю кожного випускника» [184, с. 120].

На думку Л. Потапюк, «процес формування професійної відповідальності майбутніх фахівців набуде ефективності за умови детермінації якісних зрушень в мотивації відповідальної поведінки, в усвідомленні ними відповідальності перед сукупністю інстанцій, та здійсненні їх підготовки на основі системного забезпечення педагогічних умов» [185, с. 39]. За Л. Потапюк, «запорукою ефективності розвитку професійної відповідальності студентів є інтеграція різних засобів, форм і методів, які сприяють моделюванню своєї відповідальної поведінки, критичному розгляду стратегії взаємин з іншими людьми; формуванню вмінь приймати усвідомлені і відповідальні рішення; розвитку прагнень до активної участі в суспільному житті, усвідомленню меж особистої і колективної відповідальності; прагненню до самоосвіти і самовдосконаленню» [185, с. 39].

За Л. Сатановською, «формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти є організованим цілеспрямованим педагогічним процесом у закладах вищої освіти, який формує у майбутніх фахівців знання, уміння і навички з урахуванням вимог сучасного життя і професійної діяльності. Цей процес потребує різноманітних форм, методів і підходів до зазначеного феномену та глобалізації, трансформації і модернізації інтелектуального розвитку особистості під впливом сучасних потужних інноваційних технологій» [211, с. 68].

За Л. Сатановською, «формування професійної відповідальності визначає якісні зміни в мотивації відповідальної поведінки особистості, в усвідомленні нею відповідальності перед різними інстанціями та здійснює підготовку майбутніх менеджерів освіти на основі забезпечення педагогічних умов становлення їх професійної відповідальності» [211, с. 68].

До необхідних педагогічних умов, які сприяють формуванню професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти, Л. Сатановська [211] відносить:

– всебічне розширення самостійності студентів у професійно орієнтованих видах практичної діяльності;

– індивідуальний підхід до кожного студента (з урахуванням рівня сформованості відповідальності);

– раціональне використання провідних видів змодельованої професійної діяльності на заняттях з аналізу професійно-відповідальних ситуацій.

При цьому дослідниця Л. Сатановська відзначає, що сам процес формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти має циклічний характер: своєчасна діагностика рівнів сформованості відповідальності дає змогу прийняти рішення щодо виправлення і корекції методичних засобів і прийомів її формування, які, в свою чергу, визначають можливу зміну завдань. Доцільним у формуванні професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти, на думку Л. Сатановської, є використання аналізу конкретних ситуацій проявів безвідповідальності фахівців, що надає змогу впливати на емоційну сферу студентів внаслідок показу негативних наслідків безвідповідальної поведінки [211].

У праці Н. Руденко, яка аналізує особливості формування професійної відповідальності у майбутніх логопедів, визначено наступний комплекс педагогічних умов, які сприяють ефективному формуванню відповідальності у студентів спеціальності «Спеціальна освіта. Логопедія»:

1) організацію гуманізації навчально-виховного процесу на принципах педагогічної взаємодії та співробітництва. На думку дослідниці, «активне формування відповідальності у майбутніх логопедів передбачає взаємодію студентів між собою й викладачем, що дає змогу реалізовувати в освітньому процесі спілкування «на рівних», де всі учасники зацікавлені у взаємообміні інформацією, висловленні своїх ідей та рішень, обговоренні проблем і відстоюванні своєї точки зору» [203].

2) імітаційно-ігровий підхід у навчанні майбутніх фахівців, що позитивно впливає на взаємодію мотиваційної, теоретичної, практичної й особистісної готовності студентів. За переконанням Н. Руденко, «імітація і гра виступають основою моделювання професійних ситуацій, за якого відбувається відтворення в умовах навчання процесів, що мають місце в конкретних реальних ситуаціях» [203].

3) створення позитивних педагогічних умов навчання майбутніх логопедів, а саме: «забезпечення психологічного комфорту та створення ситуації успіху для кожного; розвиток у них здібностей і властивостей розуміти внутрішній світ дитини, ототожнювати себе з вихованцем, емоційно співпереживати тощо; здійснення психолого-педагогічної підтримки студентів з боку викладача в процесі їх фахової підготовки» [203].

За даними М. Барчій, «система професійної підготовки майбутніх педагогів досить успішно забезпечує засвоєння ними знань, умінь і навичок професійної діяльності, однак розвиток інших професійних якостей, до яких відносяться відповідальність, дисциплінованість, самостійність, є складним процесом, що вимагає професійного виховання, актуалізації процесів самопізнання й самовдосконалення» [13, с. 80].

У процесі формування професійної відповідальності у майбутніх соціальних працівників Р. Зозуляк-Случик надає великого значення гуманізації вищої освіти, що «тісно пов’язана з реалізацією принципу

професійно-етичної взаємовідповідальності». Готовність майбутніх соціальних працівників взяти на себе труднощі інших людей (у межах професійних обов'язків) обов'язково визначається рівнем сформованості гуманістичного способу життя. Вказаний принцип потребує такого рівня внутрішньої зібраності особистості, при якому студент не йде пасивно за обставинами, які виникають в освітньому процесі університету, а стає суб'єктом власної професійної підготовки. Особистість майбутнього фахівця сама може творити ці обставини, виробляти свою стратегію, свідомо та планомірно вдосконалювати себе [76, с. 49].

За даними Т. Погорєлової, важливими педагогічними умовами формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів виступають:

1) спрямування змісту навчальних дисциплін на формування у майбутніх менеджерів системи морально-етичних цінностей, а також знань та вмінь їх використовувати у професійній діяльності;

2) організаційно-методична підготовка викладачів ЗВО до формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів економічній галузі;

3) організація спеціального освітнього середовища (оптимальний прояв свободи і відповідальності).

4) формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів за допомогою спеціальних професійних завдань та інтерактивних методів, які стимулюють розвиток самостійного і критичного мислення, розвивають навички командної роботи у студентів;

5) організація рефлексивної діяльності майбутніх менеджерів щодо процесу та результату професійної підготовки та розвитку професійної відповідальності [176, с. 330-331].

Процес формування і розвитку у студента почуття відповідальності виявляється досить непростим завданням як для педагога, так і для самого студента, взагалі для кожного із суб'єктів освітнього процесу у ЗВО. Науковці Ю. Волинець та Н. Стаднік [36] вказують, що для формування відповідальності майбутніх фахівців у сфері дошкільної педагогіки необхідні наступні навички та особистісні якості студентів:

– наполегливість та обов'язковість. Кожен студент повинен усвідомлювати важливість місії ЗВО; отриманих професійних доручень у різних видах навчальної діяльності та наполегливої роботи над завданнями й обов'язками;

– навички прийняття відповідальних рішень. Студент, приймаючи участь у різних видах професійно спрямованої діяльності, повинен вміти обґрунтовувати свої рішення і на собі відчувати переваги або наслідки свого вибору;

– внутрішня мотивація. Майбутній фахівець має бути внутрішньо вмотивованим до розвитку професійної відповідальності, розуміти важливість своєї діяльності, професійної справи, за яку буде нести відповідальність. Він має розуміти, що це його професійний обов'язок і власний вибір [36, с. 36].

За ствердженням І. Облєс [142], професійну відповідальність майбутніх фахівців з богослов'я не можна розглядати поза розвитком якостей, сукупність яких визначає їх ставлення до виконання професійних обов'язків і професійну поведінку. До них відносяться:

– якості, що задовольняють вимоги щодо професійної діяльності (добросовісність, дисциплінованість, особиста відповідальність, організованість, спостережливість, старанність, працелюбність);

– якості, що характеризують ставлення майбутніх фахівців до інших (уважність, доброзичливість, тактовність, великодушність, терпимість, повага, справедливість, чесність, порядність);

– якості, що характеризують ставлення до себе і готовність управляти власною поведінкою (вимогливість і витримка, самоконтроль і саморегуляція, самокритичність, принциповість, сміливість, наполегливість і цілеспрямованість).

При цьому, як засвідчує І. Облєс, специфіка професійної діяльності вимагає від майбутніх фахівців з богослов'я постійної роботи над собою, самовдосконалення, і саме «розвинена професійна відповідальність виступає незмінним стимулом успішності виконання професійних обов'язків та досягнення високих результатів» [142, с. 89].

А. Орлов зауважує, що майбутніх фахівців-менеджерів слід залучати до оцінювання особистісних якостей, що позитивно «впливає на самовдосконалення, сприяє формуванню перспективних ліній професійного розвитку, коригуванню можливих недоліків професійної підготовки» [144, с. 18].

У праці М. Голованя зазначено, що важливим аспектом формування професійної відповідальності у майбутніх фахівців фінансового профілю є формування їх професійної компетентності, що «можливе за умови розвитку рефлексивної позиції студентів, аналізу власної професійної компетентності» [40, с. 141]. На його думку, саме тому «процес професійної підготовки майбутніх фахівців фінансового профілю спрямований не лише на зміну інтелектуальної сфери (вдосконалення знань, умінь, навичок), а й на розвиток їх мотиваційної (становлення мотивів професійного зростання), ціннісно-рефлексивної (професійної самосвідомості, адекватної самооцінки та рівня домагань), емоційно-вольової сфери (готовності до самоосвіти, розвитку самостійності та відповідальності) сфер» [40, с. 141].

При цьому закономірним результатом професійної підготовки М. Головань вважає готовність фахівців фінансового профілю до роботи, що являє собою «особистісне утворення взаємопов'язаних компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивного та процесуального, що передбачають теоретичну, практичну, психофізіологічну і психологічну готовність» [40, с. 142]. Серед складових психофізіологічної готовності М. Головань називає професійну відповідальність майбутнього фахівця.

Ю. Новгородська виділяє критерії сформованості професійної відповідальності майбутніх менеджерів за когнітивним, цілемотиваційним, операційно-діяльнісним компонентами, проаналізувала рівні вияву

відповідальності у студентів. Встановила, що «лише 20% респондентів можна назвати відповідальними людьми, у яких розвинене почуття обов'язку . Зазвичай вони надають перевагу доведенню розпочатих справ до кінця, у них відсутні переживання, якщо які-небудь події заважають їм реалізувати намічені плани. Тільки ці майбутні менеджери беруть на себе відповідальність за інших людей, допомагають всім, здатні жертвувати собою в інтересах інших людей. Схильні будувати міжособистісні відносини, ґрунтуючись на рівні відповідальності оточуючих їх людей. Тільки 20% майбутніх менеджерів проявляють наполегливість і завзятість для досягнення своїх цілей. У решти виявлено недостатність теоретичних та практичних знань про професійну відповідальність та її характерні ознаки; недостатню підготовленість до вирішення управлінських ситуацій» [141, с. 59]. Отже, проблема формування професійної відповідальності стосується майбутніх фахівців різних спеціальностей.

Дослідниці Ю. Волинець та Н. Стаднік вказують, що для формування професійної відповідальності у майбутніх фахівців соціономічної сфери (психологів, педагогів) викладач закладу вищої освіти сам повинен стати для них прикладом, «брати на себе відповідальність, піклуватися і допомагати іншим, бути пунктуальним, об'єктивним, не звинувачувати інших у помилках і просто бути надійною людиною» [36, с. 36].

Базуючись на наукових джерелах В. Андрущенка [5; 6], Н. Антонової [8] Л. Артемової [9; 10], в яких досліджено проблему відповідальності майбутніх педагогів середньої і вищої ланки освіти, з'ясовано, що формування професійної відповідальності у майбутніх фахівців відбувається за умов створеної індивідуальної стратегії і тактики, які поетапно розкривають підготовку, організацію й проведення освітнього процесу в ЗВО , вміщаючи при цьому методи, шляхи, засоби, форми спілкування, що найбільше відповідають умовам комунікації і забезпечують стратегічний успіх.

Методичним засадам організації процесу формування професійної відповідальності майбутніх фахівців до діяльності в умовах освітнього процесу приділяється багато уваги українськими вченими та науково-педагогічними працівниками. У своїх дослідженнях І. Бех [16-18], Л. Бєлова [19], А. Бойко [25], Л. Бондар [26], І. Зязюн [79], Н. Ничкало [138] та інші звертають увагу на необхідність використання під час освітнього процесу таких методів і засобів навчання, які б забезпечували повноцінну участь студента в процесі його професійної підготовки, в умовах співробітництва «викладач – студент», вироблення особистостями на основі засвоєного наукового змісту власних поглядів на поставлену проблему, що стимулювало б активний пошук своїх рішень; формування самостійності й оригінальності, критичності та індивідуальності мислення.

У праці А. Орлова великої уваги приділяється мотиваційній складовій процесу формування професійної відповідальності майбутніх фахівців-менеджерів, який дослідник рекомендує здійснювати методами інтерактивного навчання. А. Орлов зазначає, що «важливими для

формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів є істотні позитивні зміни у мотивації саморозвитку, професійної спрямованості студентів на саморозвиток і самовдосконалення, що досягається внаслідок їх навчання з використанням методів інтерактивного навчання (ділових ігор, у тому числі з використанням спеціальних комп'ютерних програм), завдяки роботі в малих групах, застосуванню проектних методик тощо» [144, с. 17].

На думку Г. Мешко та О. Мешко, на формування професійної відповідальності майбутніх учителів орієнтований перед усім інтегрований курс «Педагогіка», який охоплює такі змістові модулі: «Вступ до педагогічної професії», «Педагогіка школи», «Основи інклюзивної освіти», «Історія педагогіки», пропедевтична практика. Використання різних діагностичних методик і тестів для самопізнання під час вивчення навчального курсу сприяє формуванню суб'єктної позиції студента, що є основою його професійної відповідальності [129, с. 105].

Крім того, як вказують науковці, «на формування професійної відповідальності майбутніх вчителів орієнтовано: вивчення інших дисциплін професійної підготовки, педагогічна практика, тренінгова практика, а також їх залучення до волонтерської діяльності та різноманітних акцій і проєктів. Важливе значення має участь студентів у психолого-педагогічному тренінгу, тренінгу особистісно-професійного зростання та інших» [129, с. 105].

Г. Мешко та О. Мешко вважають ефективними у процесі формування професійної відповідальності майбутніх вчителів під час аналізу професійних ситуацій, розв'язування педагогічних задач, ігромоделюванню чи мікровикладання спеціальних методів акмеологічного впливу, насамперед, «зміцнення домінувальних впливів», «дискредитації», «смислоутворення», «породження мотивів». Ці методи «дають змогу керувати поведінкою і діяльністю майбутніх учителів у професійних цілях, сприяють формуванню відповідального ставлення до професійної діяльності та її результатів» [129, с . 105].

Дослідниця Т. Погрєлова [175] вважає доцільним використання активних методів у ході формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів. Вона надає вагомого значення застосуванню евристичних та дослідницьких методів як різновидів активності студентів. Відзначає ефективність таких навчальних форм роботи із студентами, як аудиторні (лекційні і практичні) та позааудиторні заняття, індивідуальні консультації педагогів, самостійна робота, навчальна і виробнича практика студентів. Засобами формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів, за Т. Погорєловою [175], є фахова література, навчально-методичні розроблення авторських курсів, аудіо- та відеоматеріали, засоби мультимедіа.

Беручи до уваги, що професійна відповідальність – це і є внутрішнє психологічне усвідомлення та згодом особистісне утворення, що виникає у процесі навчання за певних умов, які формують готовність майбутнього фахівця виконувати певну діяльність, створені умови, використані методи і засоби допомагають напрацюванню практичних навичок і вмінь професійної діяльності. Особливої цінності набуває використання і впровадження засобів

методів і засобів інформаційно-комунікативних технологій, що сприяє формуванню професійної відповідальності у майбутніх фахівців в сучасному освітньому просторі (Л. Башманівська [14], М. Єщенко [59] та ін.).

На думку Т. Погорєлової, навчальними технологіями, які забезпечують успішність формування професійної відповідальності майбутніх фахівців у сфері менеджменту, є технології розвиваючого, проблемного, проектного навчання, технологія освітнього моніторингу, що є впровадженням системи регулярного спостереження за ходом освітнього процесу та його результатами з метою забезпечення якості професійної підготовки [175].

Науковці Ю. Волинець та Н. Стаднік наголошують на важливості використання ресурсів позааудиторної роботи для формування відповідальності майбутніх фахівців соціономічної сфери (психологів, педагогів). Вони вказують, «якщо студенти приймають участь у різноманітних видах позааудиторної діяльності – це допомагає їм усвідомити себе суб'єктами професійної діяльності; сприяє формуванню їх готовності до професійної діяльності, підвищує впевненість в собі, розвиває здатність брати на себе відповідальність; допомагає розкрити творчий потенціал тощо» [36, с. 35].

Науковець Р. Загнибіда серед видів позааудиторної діяльності, які сприяють професійному самовдосконаленню майбутніх менеджерів туризму і розвитку їх професійної відповідальності, називає:

– самостійну роботу, спрямовану на підвищення інтелектуальних здібностей, розвиток професійної культури й формування відповідальності, оволодіння засобами самоактуалізації, самоосвіти і самовиховання;

– науково-дослідницьку діяльність, яка передбачає формування у майбутніх фахівців наукового світогляду, розширення їх наукової ерудиції, розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей у розв'язанні різноманітних професійних завдань; оволодіння студентами методологією і методами наукового дослідження; прищеплення інтересу до самостійної науково-дослідницької діяльності та формування навичок її здійснення);

– навчальну і виробничу практику, які надають унікальні можливості для апробації засвоєних професійних знань;

– дозвіллєву діяльність, що є складовою часового простору, і розглядається як окремий вид життєдіяльності студента і як психологічний стан) [65].

За ствердженням Л. Зінченко та О. Пономарьова, потужним чинником самовиховання особистості та важливою формою навчання майбутніх фахівців фізичної культури і спорту, що сприяє формуванню їх професійної відповідальності, є *самостійна робота*. Науковці засвідчують, що «ефективним методом формування відповідальності майбутніх фахівців є раціональна організація їх дієвої самостійної роботи при належному контролі її проміжних і підсумкових результатів» [180, с. 161]. Саме у процесі її здійснення значно проявляється як відповідальне ставлення кожного студента до виконання поставлених завдань, так і його готовність до розвитку власної відповідальності, прагнення перебороти невпевненість,

лінощі, недисциплінованість. Істотну роль тут відіграє пробудження інтересу студентів до цілей, змісту і характеру завдань самостійної роботи. Досить цінним прийомом є використання елементу новизни у постановці завдань для самостійного опрацювання. Якщо студенти розуміють, що ще чогось не засвоїли і в них недостатньо знань і вмінь для якісного виконання поставлених завдань, зростає їх мотивація до отримання професійних знань і навичок, самостійного оволодіння ними. При цьому самостійне вивчення професійно орієнтованих знань закріплює їх у пам'яті майбутніх фахівців значно краще, та ще й стимулює подальший розвиток їх професійної відповідальності [180].

Г. Кудрявцева, яка вивчає методичні аспекти використання інтерактивних методів у процесі формування професійної відповідальності у майбутніх офіцерів поліції, надає великого значення рольовим і ділових іграм. Вона вказує, що «для формування професійної відповідальності у курсантів як майбутніх офіцерів поліції при проведенні навчальних занять у ЗВО доцільно використовувати: ігри-описи, ігри-демонстрації, ігри-тренування, ігри-відображення, ігри-сенсибілітації» [108, с. 5].

Г. Кудряцева вказує, що сутність гри-опису виявляється в демонстрації курсантами засвоєних знань. Ігри-демонстрації спрямовані на демонстрацію ефективної моделі рольової поведінки. Ігри-тренування використовуються в професійній підготовці майбутніх офіцерів поліції для формування і відпрацювання навичок професійної рольової поведінки. Ігри-відображення передбачають відтворення курсантами рольової поведінки у професійних ситуаціях. А використовувані ігри-сенсибілізації передбачають підвищення чутливості майбутніх офіцерів поліції до емоційних переживань вчинків (своїх і оточуючих) та усвідомлення емоцій і почуттів, що виникають у ситуаціях професійної взаємодії [108, с. 5].

Отже, у науково-психологічній та педагогічній літературі присутні дослідження, присвячені особливостям формування професійної відповідальності у студентів-майбутніх фахівців різних спеціальностей. Водночас серед них відсутні праці, що розкривають методичні засади формування професійної відповідальності у майбутніх журналістів на етапі їх навчання у закладах вищої освіти.

1.3. Аналіз наукових праць, присвячених професійній підготовці майбутніх журналістів та професійній діяльності журналістів

Відповідно до тематики дослідження щодо формування професійної відповідальності у майбутніх журналістів вважаємо доцільним розглянути особливості вказаної професійної діяльності та засади професійної підготовки майбутніх фахівців сфери журналістики в сучасних закладах вищої освіти.

Журналістське життя є динамічне за своєю суттю, воно обертається завжди новими сторонами, ставить нові проблеми, що вимагає творчої активності самого суб'єкта діяльності. Ця творча активність містить в собі

універсальні властивості професійної діяльності, і створює унікальні риси, обумовлені тим, що в цій діяльності майбутній фахівець журналістики створює індивідуальний стан душі, формує власний стиль професійної діяльності, напрацьовує різні техніки роботи, що дають змогу чітко і яскраво транслювати інформацію для населення, що стає дійсністю для народу.

Журналістська дійсність виявляється набагато ширшою, різноманітнішою, більшою за межі концептуальних схем, моделей, типових обставин. Саме тому в журналістській діяльності її суб'єкт має бути здатний до всебічного розуміння окремого факту, події, обставин. І знання журналіста, як основа теоретичної компетентності, також повинне осмислюватися їм, як знання гуманітарне, діалогічне, двох-суб'єктне, таке, що несе особливий життєвий сенс (за Л. Артемовою [10]). Відтак розум повинен керувати всією духовною діяльністю людини, а отже, майбутньому фахівцю журналістики необхідно приділили увагу вихованню свого розуму. Вагомим напрямом роботи з формування компетентностей у студентів-журналістів є підвищення їх інтелектуального розвитку, спрямування до інтелектуального самовдосконалення.

Л. Хоменко-Семенова називає багато професійних спеціалізацій журналіста: репортер, аналітик, публіцист, ведучий телевізійного ток-шоу, модератор, інтерв'юер та інші і намагається побудувати модель професійного портрету фахівця журналістики, що слугує орієнтиром в процесі професійної підготовки журналістів [245].

Г. Рожнова подає таку структуру посад професійної діяльності журналістів: «позаштатні кореспонденти або «фрілансери»; власні кореспонденти; репортери; очільники рубрик у виданнях, на радіо та телебаченні; відповідальні секретарі; головні редактори; журналісти, які знайшли себе у рекламі; тележурналісти і радіожурналісти; інтернет-журналісти» [200, с. 99].

Журналістська діяльність – складний, надзвичайно динамічний процес, який здійснюється за умов, що постійно змінюється, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей, і передбачає високу відповідальність фахівця. На основі аналізу напрацювань М. Бурменського [62], О. Голуб [41], А. Шевенко [261] та інших науковців можемо виділити характерні вимоги до майбутніх бакалаврів журналістики.

Успіх у будь-якій роботі, а особливо у журналістській, пов'язаний із здібностями, індивідуально-психологічними особливостями особистості, які визначають якісний рівень продукції. Ці здібності і властивості обумовлюють легкість навчання, швидкість оволодіння новими способами і прийомами діяльності і не зводяться тільки до отримання знань та вироблення умінь і навичок (О. Кокун [98]).

Основними для журналіста здавна вважались літературні здібності, розвинена комунікативність. Ставлення споживачів до тексту (до газети чи журналу, до програми радіо чи телебачення), насамперед, обумовлені мовною культурою засобів масової інформації, а отже – літературними здібностями і комунікативністю журналістів. Мова і стиль автора, його

уміння викласти головну думку, правдиво подати інформацію, цікаво розкрити позицію іншого, вміння яскраво розповісти про події, точно передати факти, і пояснити їх – це і є найважливішими складовими професіоналізму журналіста. Відтак досконале володіння словом, гарно розвинені літературні здібності, комунікативні вміння є обов'язковими для журналіста. Крім цього, сучасному журналісту мають бути притаманні дослідницькі, акторські, режисерські, організаторські здібності, й навіть комерційні та підприємницькі задатки [196].

При цьому, як засвідчують К. Доценко і В. Костюк [47], «основою розвитку здібностей слугує інтелект, який обумовлює засвоєння майбутнім фахівцем журналістки знань і досвіду, їх збереження, активне використання на практиці, що передбачає комплексне застосування набутих вмінь, знань, навичок та активізацію особистих задатків для майстерного виконання професійних завдань» [47, с. 25]. Саме тому дослідники відзначають важливість створення необхідних умов для активізації інтелектуальних та комунікативних здібностей, професійно важливих вмінь і навичок майбутніх фахівців журналістики не тільки під час освітнього процесу у ЗВО, а й в ході виробничої практики. На думку К. Доценко, В. Костюк, у процесі проходження навчальної і виробничої практики майбутні фахівці журналістики мають відповідально виконувати усі види та функції професійної діяльності, а тому мета і завдання практики визначаються, виходячи із потреби підвищення рівня їх професійної відповідальності [47].

Виділяючи професійно важливі якості фахівця журналістики, часто можна зустірти такі з них, як: комунікативність, активність, відповідальність, високий рівень самопізнання, компетентність і професійне мислення, високі інтелектуальні показники тощо.

Додатковими вимогами до фахівців журналістики є комунікабельність, почуття гумору, артистичність, веселий характер, позитивний настрій, гарний смак. Ці якості не менш важливі, ніж головні, їх наявність у майбутніх фахівців журналістики роблять їх професійно та особисто багатшими [261].

Окрім того, за Н. Трішкіною, «необхідними є також такі якості, як дисциплінованість, ініціативність, почуття відповідальності, комунікабельність, відданість і творче ставлення до справи. Це так звані «екстрафункційні» (тобто такі, що виходять за рамки професійних якостей) характеристики, які на Заході називають «соціальною кваліфікацією» [238, с. 195].

В. Чорний зауважує, що «до професійно важливих якостей журналіста відносяться: інтелігентність, високий рівень культури, ерудованість, аналіз та рефлексія, інтерес до нового та прогресивного в світі. Відповідальна особистість високого рівня повинна бути: врівноважена, сувора, поступлива, вимоглива, не зворушлива, життєрадісна, відповідальна» [258, с. 39].

На думку О. Молчанової, «саме відповідальність слугує показником зрілості особистості і є фактором її розвитку» [132, с. 136]. Водночас у майбутніх фахівців журналістики професійна відповідальність – не тільки

показник зрілості особистості а й потреба піклування та вчасна допомога іншим особистостям.

За переконанням О. Клінової, професійна діяльність майбутнього фахівця з журналістики є стійкою структурою його психічних рис, що формується внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, значущих для майбутнього фахівця особистісних якостей, і має окреслені суттєві ознаки. Ці зрушення встановлюють нові вимоги до професійної діяльності [94].

Розглянемо **особливості фахової підготовки майбутніх журналістів** у закладах вищої освіти України. Найчастіше професійна підготовка журналістів здійснюється за двоступеневою програмою (в окремих ЗВО – за триступеневою програмою), що включає «бакалавра» і «магістра» і відбувається стаціонарно (за очною формою навчання) і дистанційно чи за заочною формою навчання.

За М. Дяченко, «в процесі підготовки майбутніх фахівців ЗМІ в ЗВО закладаються основи журналістського професіоналізму, акцентується увага на формуванні в них професійної допитливості, турботи за долю держави і суспільства, інтересу до людей, професійної готовності до всебічного інформування громадськості про реальні події та явища. А також під час професійної діяльності формуються поєднання технологічної грамотності з бездоганним виконанням соціальних ролей і професійних функцій, з постійним відчуттям відповідальності» [50, с. 176].

Підготовкою журналістів займаються багато закладів вищої освіти в Україні. Звернемо увагу на декілька університетів, які мають тривалу історію та досвід підготовки журналістів. Кафедра видавничої справи та редагування Видавничо-поліграфічного інституту Київського політехнічного інституту (КПІ) ім. Ігоря Сікорського, що є однією з найстаріших (з 1959 року), на сучасному етапі готує фахівців за спеціальності «061 Журналістика» за такими освітніми програмами: «Видавнича справа та редагування» та «Реклама і зв’язки з громадськістю» (бакалавр 4 роки і магістр 2 роки). За освітньою програмою «Видавнича справа та редагування» передбачено вивчення майбутніми фахівцями особливостей комунікаційного процесу, основних засад медіаменеджменту й організаційних вимог до видавничого бізнесу, опанування різними видами редагування та обробки інформації. За освітньо-професійною програмою «Реклама і зв’язки з громадськістю» відбувається підготовка майбутніх фахівців на ринку рекламно-комунікаційних послуг. За цією програмою передбачається вивчення основ маркетингових комунікацій та головних засад рекламного бізнесу, опанування всіх особливостей PR-діяльності та медіапланування [145].

Тридцятирічний досвід навчання майбутніх журналістів має Дніпровский національний університет ім. О. Гончара. Рішення про створення спеціальності «061 Журналістика» у Дніпровському національному університеті ім. О. Гончара було прийняте у 1991 році разом із створенням кафедри журналістики. Нині факультет систем і засобів масової комунікації здійснює освітню діяльність та професійну підготовку

фахівців з журналістики за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти за освітніми програмами: «Журналістика»; «Видавнича справа та редагування»; «Реклама та зв'язки з громадськістю». Також факультет здійснює підготовку за другим (магістерським) рівнем вищої освіти за освітніми програмами: «Журналістика»; «Видавнича справа та редагування»; «Реклама та зв'язки з громадськістю»; «Медіакомунікації» [146].

Національний університет «Києво-Могилянська академія» здійснює підготовку майбутніх журналістів на першому і другому рівнях вищої освіти на факультеті соціальних наук і соціальних технологій. Кафедра «Могилянська школа журналістики» була заснована 2001 року, і до цього часу випустила багато журналістів бакалаврів та магістрів. Бакалаврів за спеціальністю 061 «Журналістика» галузі знань 06 «Журналістика» у Національному університеті «Києво-Могилянська академія» готують за освітньо-професійною програмою «Зв'язки з громадськістю» [162].

З 2005 року підготовку журналістів здйснюють на факультеті журналістики у Міжнародному економіко-гуманітарному університеті імені академіка Степана Дем'янчука (м. Рівне). Саме в 2005 році було утворено окремий структурний підрозділ МЕГУ – факультет журналістики. Нині на факультеті здійснюється підготовка за напрямом «Журналістика» за освітніми рівнями «Бакалавр» та «Магістр» [64].

Також з 2005 року у Луганському національному університеті ім. Т. Шевченка здіснюють професійну підготовку журналістів за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр» і «магістр». Саме в той час була заснована Кафедра журналістики та видавничої справи на базі факультету української філології та соціальних комунікацій. Місією кафедри журналістики і видавничої справи є підготовка «універсального журналіста, висококваліфікованого фахівця, який володіє основами друкованої, теле-, радіо- та інтернет-журналістики, базовими знаннями з видавничо-редакторської справи, реклами та PR-діяльності, здатного виконувати складні спеціалізовані завдання в галузі соціальних комунікацій, пов'язані з його професією, відповідно до потреб регіонального, загальнонаціонального і міжнародного ринку праці» [160].

В університеті економіки та права «КРОК» майбутніх журналістів першого та другого рівнів вищої освіти (бакалавр і магістр) готують на кафедрі міжнародних відносин та журналістики. У процесі навчання майбутні фахівці оволодівають «знаннями законів масово-інформаційної діяльності; функціями і засадами журналістики; засобами її ефективного впливу; умінням відбирати факти та здійснювати їх інтерпретацію» [161].

Професійною підготовкою майбутніх журналістів займаються на кафедрі журналістики та мовної комунікації гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України. Здобувши фахові знання в галузі журналістики, навчаючись за освітньо-професійною програмою спеціальності «Журналістика», випускники Університету отримують можливість працевлаштування на посадах: журналіста; кореспондента; ведучого програми; оглядача;

коментатора; редактора [150].

Крім того, є й сучасні надбання закладів вищої освіти України, які тільки нещодавно почали підготовку журналістів. Наприклад, у Харківській державній академії культури у 2017 році була створена кафедра журналістики для забезпечення підготовки фахівців для засобів масової інформації, що спеціалізуються на соціальній та культурній проблематиці.

На цій кафедрі готують наступних фахівців за спеціальністю 061 Журналістика галузі знань 06 Журналістика: 1) на бакалаврському рівні вищої освіти майбутні фахівці навчаються за освітньо-професійними програмами «Реклама та зв'язки з громадськістю у соціокультурній сфері» і «Соціальна та культурна журналістика» й отримують кваліфікацію «бакалавр журналістики»; 2) на магістерському рівні вищої освіти – за освітньо-професійною програмою «Журналістика» й отримують кваліфікацію «магістр журналістики» [158].

Останнім часом розкриттю теоретико-методологічних та практичних аспектів професійної підготовки майбутніх журналістів присвячені дослідження сучасних науковців. Зокрема, Н. Бобаль [22] приділила увагу формуванню соціокультурної компетентності майбутніх журналістів у процесі професійної підготовки, Н. Кондратенко [101] вивчала методику формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології, А. Палієнко [166] досліджувала формування іншомовної медіакомпетентності у процесі фахової підготовки майбутніх фахівців журналістики. Н. Пономаренко [179] аналізувала практичні аспекти формування мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців журналістики у процесі їх професійної підготовки.

У праці М. Дяченко [51] висвітлено теоретичні і методичні засади розвитку творчого потенціалу майбутніх журналістів у професі професійної підготовки. Особливості формування професійної відповідальності в аспекті журналістської етики і правової культури журналістів розглянуто у дисертаційних дослідженнях О. Макєєвої [120], Я. Ширченко [263] та ін.

Дисертаційне дослідження Г. Рожнової присвячене професійній підготовці майбутніх журналістів у ЗВО в період другої половини XX – початку XXI століття. Дослідниця пропонує наступне визначення професійної підготовки майбутніх журналістів: «це процес навчання у ЗВО, за результатами якого майбутній журналіст оволодіває системою знань, умінь, навичок та цінностей, розвиває й удосконалює професійно важливі якості та характеритики, формує здатність до виконання спеціалізованих функцій у сфері журналістики та соціумі й прагнення досягати творчої самореалізації у професійній діяльності» [200, с. 25-26].

М. Дяченко приділяє увагу професійному розвитку майбутніх фахівців журналістики під час їх навчання у ЗВО через розвиток їх творчого потенціалу, що визначається як «цілісний процес активізації творчих здібностей студентів, збагачення їх особистості професійно важливими властивостями і рисами, уміння використовувати отримані знання на творчому, перетворюючому, суб'єктно-виховному рівнях шляхом

формування конкретних журналістсько-професійних та особистісних рис» [51].

Дослідниця Н. Бобаль наголошує, що «якість підготовки майбутнього фахівця журналістики також визнається через його здатність визнавати існування інших цінностей і норм поведінки в людей, готовність до толерантного ставлення до оточуючих, відповідальне виконання професійних завдань з дотриманням соціальних і моральних норм; через прояви бажання і докладання зусиль для підвищення професійного рівня» [22, с. 10].

Аналізуючи особливості формування медіаграмотності майбутніх бакалаврів журналістики, дослідники Р. Мартинова та А. Гулала-Нурі, вирізняють відповідальність серед видів професійних компетентностей, які становлять професійну компетентність фахівців. Вони наголошують на важливості включення до кваліфікаційних вимог до спеціальності журналіста обов'язковості формування у майбутніх фахівців умінь подання інформації відповідно потреб споживачів у рамках дотримання суспільних і правових норм і правил; вмінь висвітлення подій та явищ навколишньої дійсності згідно із суттю: замітка, інформаційна кореспонденція, аналітична кореспонденція, аналітичний звіт, інформаційне інтерв'ю, аналітичне інтерв'ю; репортаж; бесіда; рецензія. Також до важливих завдань професійної підготовки майбутніх бакалаврів журналістики Р. Мартинова та А. Гулала-Нурі відносять «включення їх аналітичного мислення та стимулювання до продуктивної діяльності. Однак на основі ґрунтовного аналізу освітнього процесу в закладах вищої освіти України дослідники зробили висновок про відсутність теоретичного обґрунтування і практичної реалізації інтегрованого процесу навчання професійної діяльності журналістів в усіх її видах, недостатність уваги викладачів до формування професійної відповідальності майбутніх фахівців» [125, с. 83].

У дослідженні О. Жовнич поняття відповідальності майбутніх фахівців журналістики розкривається у комплексі з формуванням їх професійних компетентностей у писемному спілкуванні. Науковець запропонувала методику навчання професійно орієнтованого писемного спілкування журналістів засобами інноваційних технологій з ведення блоку, приділяючи увагу формуванню свідомої позиції фахівців щодо засвоєння ними необхідних знань, вмінь, практичних навичок, які забезпечать успішність виконання професійних завдань. Вона рекомендує організовувати освітній процес з майбутніми бакалаврами журналістики через «максимальне розкриття їх творчих комунікативних і лінгвістичних складових професійної компетентності, що реалізується завдяки застосуванню нетрадиційних способів формування та контролю знань, умінь і навичок із допомогою новітніх засобів комунікації, насамперед, сервісів Інтернету» [61, с. 11]. Вагомими принципами влаштування навчально-професійної діяльності журналістів у ЗВО О. Жовнич вважає «реалізацію педагогіки співробітництва , врахування дидактичних принципів індивідуалізації та інформатизації, професійної спрямованості навчання» [61, с. 11].

За переконанням О. Кузнецової [109], І. Чемерис [256], гуманістична спрямованість професійної підготовки у ЗВО дає змогу сформувати професійну відповідальність майбутніх фахівців журналістики відповідно до поставлених цілей, з урахуванням викладачем власних особливостей та можливостей ефективно організувати освітній процес, під час якого забезпечується повага гідності особистості, її прав, визначення цінності, піклування про різнобічний розвиток, створення позитивних умов для життя, навчання і, головне, любов [109; 256].

Проаналізуємо форми і методи навчальної діяльності, що використовуються в процесі професійної підготовки майбутніх журналістів у закладах вищої освіти України. Найбільш розповсюдженими в системі професійної підготовки майбутніх фахівців журналістики є такі форми, як лекції, семінари, практичні заняття, самостійна робота, виробнича практика та ін. До нетрадиційних форм освітньої діяльності із майбутніми фахівцями журналістики в ЗВО Г. Рожнова відносить: «спектаклі, інсценізації, ділові та рольові ігри, екскурсії і віртуальні подорожі, літературні квести, дискусії, форуми, прес-конференції, відео-конференції тощо» [199, с. 136].

На думку Г. Рожнової, важливою формою професійної підготовки майбутніх бакалаврів журналістики, що сприяє формуванню їх професійної відповідальності, є **підготовка наукових робіт**, що характеризується об’єктивністю, доказовістю й точністю. У процесі науково-дослідницької діяльності майбутніх фахівців журналістики, за її переконанням, реалізується низка принципових завдань, а саме: декомпозиція завдання та здійснення проектного менеджменту; прояв професійних знань у ході індивідуальної та колективної діяльності; розвиток комунікабельності студентів, формування їх уміння свідомо уникати конфліктних ситуацій або ж найбільш конструктивно їх вирішувати [199].

За поглядами Г. Рожнової, науково-дослідницька робота майбутніх фахівців журналістики, яка переважно виконується у позанавчальний час, відіграє важливу роль не тільки для підвищення професійного рівня студента , але й для його особистісного розвитку, і формування професійного творчого підходу до розв’язання різнопланових завдань, розвитку комунікабельності, професійної етики і відповідальності [199].

За М. Дяченко, ефективним способом формування професійної компетентності майбутніх журналістів є включення їх у практичну творчу проектно-технологічну роботу під час занять з професійно орієнтованих дисциплін (наприклад, «Журналістська майстерність», «Теорія і методика журналістської творчості» та ін.) [50, с. 177].

Під час **роботи над творчими проектами** студенти виконують різноманітні цікаві завдання, що передбачають як індивідуальну, так і групову діяльність. Оскільки професійна діяльність вимагає від журналістів уміння працювати і в творчій групі, і створювати індивідуальні проекти, розробляти власні тексти, сценарії, вони мають навчитися працювати як самостійно, так і в процесі творчої групової роботи. На думку М. Дяченко, «метод групових творчих проектів сприяє розвитку творчого мислення

майбутніх журналістів у процесі висловлення ідей, допомагає порівнювати свої думки з думками інших, оцінювати їх, розвиває культуру професійного діалогу. В процесі творчого групового проекту зростає активність всіх учасників, підвищується відповідальність кожного студента перед колективом за результати спільної роботи» [50, с. 178].

Використання проектів у процесі професійної підготовки майбутніх журналістів, за М. Дяченко, дає студентам можливість відчути практичне значення журналістської освіти і сприяє їх творчому самовираженню, формуванню у них вмінь і навичок застосування й вдосконалення професійних знань. Найбільш ефективними дослідник вважає дослідницькі проекти (написання наукових розвідок за заданими темами); інформаційні (збір і аналіз інформації з теми); творчі (написання текстів, сценаріїв передач, створення портфоліо, блогів, презентацій та ін.) [50, с. 179].

За ствердженням Л. Башманівської, В. Башманівського, Л. Шевцової, «майбутній фахівець журналістської професії повинен володіти сучасними ІКТ і відповідно до тенденцій розвитку інформаційного суспільства вдосконалювати свій професійний рівень. При цьому ІК-компетентність є однією з ключових у підготовці журналіста» [14, с. 32].

Відповідно до вказаного, одним зі шляхів вирішення проблеми якісного формування професійної компетентності у майбутніх журналістів у ході їх фахової підготовки у ЗВО є впровадження різнорівневої системи застосування **інформаційних комп'ютеризованих технологій**. На кожному рівні виокремлюються обсяги підготовки журналістів за навчальними програмами, які визначають: вивчення загальних можливостей використання ІКТ в конкретній професійній галузі, застосування комп'ютерних засобів для постановки навчальних і професійних завдань, створення нових продуктів програмного забезпечення для навчання майбутніх фахівців виконувати професійні обов'язки. Кожний рівень передбачає вивчення конкретного навчального матеріалу, поглиблення і розширення професійних знань, необхідних майбутнім фахівцям журналістики у професійній самореалізації [14].

Для ефективного формування професійних якостей майбутніх фахівців журналістики у процесі їх професійної підготовки у ЗВО важливу роль відіграють інноваційні технології навчання, до яких Л. Хоменко-Семенова відносить: Інтернет-технології, мультимедіа-технології, case-study, брейнстормінг, інтерактивні ігри і т.ін. [245].

На думку Л. Хоменко-Семенової, **інтернет-технології** в освітньому процесі ЗВО забезпечують інтерактивність – можливість безпосередньої взаємодії студентів і викладачів з програмними ресурсами. Інтерактивність Інтернет-технологій підтримує «живий» зв'язок між користувачем і програмою, і тому за бажанням можна вибрати індивідуальний темп роботи у межах засвоєння навчальної програми, установити швидкість подачі матеріалу, кількість пробних тестувань і повторень [245].

За ствердженням дослідниці, мультимедіа-технології, що вже знайомі для сучасного студентства, можуть застосовуватися при проведенні будь-

яких видів занять. Під час лекційних занять використання мультимедіа-технологій надає студентам змогу отримати велику кількість навчальної інформації в доступній формі з мінімальними витратами ресурсів. На семінарських та практичних заняттях за допомогою мультимедіа-технологій можуть бути представлені проблемні ситуації для подальшого аналізу [245].

Цінною у роботі із майбутніми бакалаврами журналістики у процесі розвитку їх професійно важливих якостей та формування професійної відповідальності є технологія **case-study** (англ. – case-method, метод конкретних ситуацій, метод ситуаційного аналізу), що за Л. Хоменко-Семеновою розуміється як технологія навчання, яка використовує опис реальних економічних, соціальних і бізнес-ситуацій. Студенти мають проаналізувати ситуацію, з'ясувати сутність проблеми, визначити можливі рішення і вибрати найкращі з них. «Кейси» (історії, ситуації) базуються на реальному фактичному матеріалі або наближенні до реальної ситуації [245].

Перевагами технології case-study М. Кадемія, М. Козяр і Т. Рак називають: використання принципів проблемного навчання; набуття вмінь групової роботи та навичок відповідального ставлення до результату спільної діяльності; набуття навичок презентації, проведення рекламних заходів; формування уміння ставити питання, аргументувати відповідь. В процесі застосування технології case-study майбутні фахівці журналістики навчаються аналізувати інформацію, виявляти ключові проблеми та шляхи їхнього розв'язання. Під час аналізу ситуацій здійснюється поєднання групової та індивідуальної роботи студентів, де обговорюються пропозиції кожного, розвиваються навички групової командної роботи, навички аналізу і планування, а також закріплюються прояви відповідальності за колективний результат виконання поставленого завдання [83].

Ще однією ефективною технологією освітнього процесу в ЗВО, доцільною для застосування у процесі фахової підготовки майбутніх фахівців журналістики Л. Хоменко-Семенова називає **брейнстормінг.** Вона визначає дану технологію як тип взаємодії, що має на меті знаходження максимальної кількості рішень поставленої проблеми, що реалізується через надання учасниками групи максимальної кількості ідей. На її думку, «брейнстормінг сприяє активізації мислення учасників за рахунок зниження критичності та самокритичності. До його проведення висуваються певні вимоги, а саме: пропозиції учасників мають бути короткими і без обґрунтування; будь-яка критика ідей студентів забороняється; заохочуються фантазія та прозріння; всі висловлювання повинні фіксуватися» [245].

Також ефективною у процесі формування професійної компетентності майбутніх журналістів, є **технологія інтерактивних ігор**. Дослідниця Л. Хоменко-Семенова, називає різні види інтерактивних ігор («мозковий штурм», інноваційні, імітаційні, організаційно-діяльнісні, комунікативні та ін .), вважає перевагою їх використання те, що: спілкування в інтерактивній грі наближене до реального життя; в іграх відбувається відпрацювання професійних навичок учасників; реалізується діагностичний підхід до виявлення у студентів рівнів володіння навичками, особливостей їх

розумових процесів, визначається рівень їх комунікативних навичок, особистісних якостей. Приймаючи участь в інтерактивних іграх, майбутні фахівці журналістики вчаться правильно формулювати висловлювання, аргументувати та відстоювати власну думку, інтерпретувати події, відтворювати професійні ситуації робити висновки. Також у ході інтерактивних ігор у майбутніх фахівців журналістики формуються навички професійного спілкування, вміння вислуховувати співрозмовника, стимулювати його до обміну інформацією. Студенти формують цілісні уявлення про професійну діяльність, отримують соціальний досвід та ін. [245].

Отже, проблема професійної підготовки майбутніх журналістів досліджувалась досить широко в аспекті професійного становлення студентів під час їх навчання у закладах вищої освіти. Також були розглянуті вимоги до сучасного фахівця-журналіста, визначені необхідні професійні та особистісні якості, які обумовлюють успішність його професійної діяльності. Однак професійна підготовка майбутніх журналістів у ракурсі формування їх професійної відповідальності не була ґрунтовно визначена, недостатньо науково-прикладних досліджень, що розкривали б засади формування професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики.

1.4. Поняттєво-термінологічний апарат дослідження проблеми формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти

Представимо логіку подання проаналізованого матеріалу, поступово просуваючись від широкого значення поняття «відповідальності» до розкриття особливостей трактування «професійної відповідальності» та засад її формування у майбутніх журналістів.

Розглядаючи визначення поняття «відповідальності», відзначаємо його багатоаспектність та представленість трактувань у різних наукових підходах. У Філософському енциклопедичному словнику [241] термін «відповідальність» визначається як «міра відповідності поведінки особистості до наявних вимог, чинних суспільних норм, правил співжиття, правових законів» [241, с. 87].

В Енциклопедії освіти [54] «відповідальність» – це «усвідомлена необхідність співвіднесення власної поведінки особистості з суспільними нормами та установками» [54, с. 106]. Відповідальна особистість є характеристикою будь-яких відносин, в яких перебувають люди, і стосується різних аспектів їх діяльності, визначаючи спрямованість. Виявляється у свідомості, характері, почуттях, різних формах соціальної поведінки і свободі вибору. Тісно пов’язана зі знаннями об’єктивних законів розвитку суспільства, рівнем освіти і культури. Ґрунтується на ставленні: до об’єкта діяльності – особливо у роботі з людьми; до самої діяльності; результату своїх можливостей [241].

У педагогічному словнику за редакцією М. Ярмаченка [172] відповідальність трактується як «необхідність, обов'язок відповідати за свої дії, вчинки; визначається як важливий морально-етичний регулятор міжособистісних стосунків, стимулятор активної діяльності людей, запорука праці та ініціативи» [172, с. 70].

За Н Кибальною, «тлумачення поняття «відповідальність», охоплює три аспекти:

– об'єктивний, що існує незалежно від конкретного суб'єкта і може бути покладений на будь-яку людину;

– суб'єктивний, що залежить від суб'єкта, який може приймати рішення і або брати на себе зобов'язання, або їх не брати;

– емоційний: сумніви, переживання, почуття відповідальності, обов'язку, совісті, провини за характер і результат своєї діяльності та можливі наслідки узятих зобов'язань чи прийнятих рішень» [91, с. 79].

З психологічної точки зору, «відповідальність», на думку ряду вчених-психологів (О. Патинок [168-171], М. Савчин [206; 207]), є результатом поєднання всіх психічних функцій особистості та суб'єктивного сприймання подій навколишнього світу, оцінки своїх чуттєвих ресурсів, емоційного ставлення до обов'язку та свободи.

Справжня відповідальність виявляється, перш за все, в характері домагань, у вимогливості до себе, в установці на подолання перешкод. К. Абульханова-Славська переконана, що фактором, який знижує професійну відповідальність, є установка на успіх в очах оточуючих, прагнення до публічності (гра на публіку). Справжня професійна відповідальність пов'язана з упевненістю в собі, і з власними критеріями саморегуляції. Якщо ж діяльність здійснюється тільки у відповідь на зовнішні вимоги, обмежується досягненням результату, втечею від невдачі, тоді відсутня повнота самовираження та цілковитого задоволення. Тут розкривається уявлення про професійну відповідальність як обов'язок.

За даними низки відомих психологів (М. Боришевський [25], М. Левківський [113-115], М. Савчин [206; 207] та ін.), «відповідальність» є основною якістю особистості, яка концентрує в собі усвідомлений особистістю обов'язок, та її моральною рисою. За свідченням І. Беха [16-18], М. Савчина [206; 207], «відповідальність» є провідною якістю особистості, яка концентрує усвідомлення свого обов'язку. Вони вивчають відповідальність як форму регуляції та саморегуляції особистості, що визначає ефективність діяльності і характеризують відповідальність як мету виховання.

За висновком А. Алексєєнко і К. Карпенко [136], обов'язок стимулює суб'єкта до пошуку різних стратегій реалізації того, за що суб'єкт відповідає, до маневрування, творчості. На їх думку, «дисциплінована і відповідальна людина обмежена завданням, інструкцією, правилом, зовнішньою вимогою. Вона може пропустити важливу ланку діяльності, послався на те, що остання не була зазначена в інструкції, якої треба було дотримуватись. Професійний відповідальний об'єкт приймає, як правило, обов'язок за

результат, за розв'язання завдання в цілому і по суті, а не просто дотримується інструкції» [136, с. 37].

М. Савчин [207] розкриває сутність поняття «відповідальність» через особистісну основу відповідальної поведінки, яку розуміє як «смислове утворення особистості, своєрідний принцип співвіднесення (саморегулювання) в межах сформованої сфери мотивів, цілей, способів та засобів життєдіяльності» [207, с. 77]. Вчений вказує, що «відповідальна поведінка є типом соціальної поведінки людини, що спрямована на реалізацію предмета відповідальності (доручень, завдань, обов'язків), внутрішньо опосередкована особистісним смислом цього предмета і суб'єктивною значущістю інстанції відповідальності (перед ким відповідає людина), а у зовнішньому плані – певними соціально-психологічними та матеріальними умовами її реалізації» [207, с. 77].

Поняття «відповідальність» досліджується також у педагогічній етиці, що «розглядає через призму відповідальності за долю підростаючого покоління сутність педагогічної моралі та її принципів, морального обов'язку , моральної самосвідомості, моральної відповідальності, обґрунтовує особливості морально-відповідальних взаємин педагога і вихованця, розглядає моральні наслідки зайнятих ними позицій і їх вчинків» [252, с. 26].

У дослідженнях українських науковців (М. Боришевський [25], Л. Лохвицька [117] та ін.) підкреслюється, що «відповідальність» – складова моралі, яка надає особистості змогу автономно регулювати свою поведінку на основі власного морального вибору.

За ствердженням Л. Сатановської, «відповідальність як категорія етики і права відображає особливе соціальне і морально-правове ставлення людини до суспільства, що характеризується виконанням свого морального обов'язку і правових норм. Відповідальність передбачає здатність особистості свідомо виконувати певні вимоги і здійснювати встановлені перед нею завдання» [211, с. 66].

Важливим питанням у дослідженнях відповідальності майбутніх фахівців виступає розкриття умов, за яких людина приймає на себе відповідальність за певні події та їх наслідки. М. Савчин [206; 207] виділяє дві головні умови прийняття людиною особистої відповідальності:

1. Насамперед, це узгодженість належної поведінки з потребами, мотивами та бажаннями особистості, коли завдання, обов'язок набувають для неї особистісного смислу. Саме особистісні смисли є «основними констатуючими одиницями особистості, безпосередньо визначають головні та відносно постійні ставлення людини до основних сфер життя – до світу, до інших людей, до самої себе».

2. По-друге, умовою прийняття людиною відповідальності є реалізація нею того, що необхідно, своїми силами, тобто докладання зусиль для відповідального виконання певної діяльності, дотримання норм і правил тощо. В процесі освідомлення певної ситуації людина відчуває свій обов'язок робити саме так, поводитись певним чином, тобто відповідально, здійснювати самоконтроль, регулювати свої емоції та поведінку, мотивацію [

207].

За О. Охріменко, Т. Івановою, за сутнісним змістом відповідальність проявляється у позитивному і негативному варіанті: «позитивною (перспективною) відповідальністю вважається добровільне і свідоме виконання відповідальних завдань, дотримання особами норм суспільних відносин, правил відповідальної поведінки. Негативною (ретроспективною) називається та відповідальність, коли до порушника соціальних норм, трудового порядку застосовуються заходи впливу, санкції, покарання, передбачені за недотримання цих норм і правил» [164, с. 14-15].

Проаналізуємо погляди сучасних науковців на **види відповідальності.** О. Біда [20], О. Василенко [30], Н. Євдокимова [56], Н. Кибальна [91], О. Кочерга [105], Є. Мануйлов [121], М. Піговський [173], Т. Чепульченко [257] розглядають проблеми формування таких видів відповідальності особистості, як *моральна, громадянська, соціальна, правова*.

Н. Кибальна, досліджуючи висвітлення *моральної відповідальності* у дослідженнях науковців, робить висновок, що «даний вид відповідальності характеризує «ставлення людини до чогось, що сприймається нею як визначальна основа для прийняття і здійснення рішення та виникає на підставі вимог до суб'єкта діяльності з боку соціального оточення, що ґрунтується на моральних нормах, прийнятих у цьому суспільстві» [91, с. 82].

Питання відповідальності завжди постає там, де виникають ситуації морального оцінювання особистістю своїх дій, де постають проблеми формування особистості, її внутрішніх моральних інстанцій, самоконтролю та саморегуляції (М. Боришевський [25], М. Савчин [206; 207]). У віковій психології відповідальність досліджується, насамперед, у зв'язку з моральним розвитком молоді, із питаннями виховання і формування особистості в нерозривній єдності з її діяльністю, щодо розвитку її самосвідомості та світогляду. Особистісні і вікові аспекти проблеми відповідальності розкрито у працях І. Беха [16], С. Рубінштейна [19], М. Савчина [206; 207].

Вчений Є. Мануйлов [121-123], розглядаючи поняття з історико-філософської позиції та виділяючи *правову відповідальність*, звернув увагу на основи «відповідальності» як соціального явища, що простежуються ще з часів Античності. У працях філософа Платона були сформовані положення про свідомість людини, яка добровільно є творцем своїх вчинків та свідомо за них відповідає.

Найчастіше при вивченні відповідальності її прив'язують до розуміння норм діяльності, що регулюють поведінку суб'єктів діяльності. Є. Мануйлов уважає, що поняття «відповідальність» може бути застосоване тільки там, де є поняття «норма» [121]. За ствердженням вченої О. Тітаренко, «будь-яка діяльність регулюється не тільки загальними нормами, а й специфічними для окремого виду діяльності. Через свою специфіку вони не можуть виступати як правові норми, але можуть бути нормами окремого професійного співтовариства. Оскільки існують такі норми, то на її думку, можна говорити про поняття професійної відповідальності» [231, с. 8].

За ствердженням Ю. Потьомкіної, «з правових позицій процес формування професійної відповідальності передбачає примусовий характер, і хоча й приймається добровільно людьми (соціальними суб'єктами), але регулюється суспільними соціальними нормами, за порушення яких застосовуються суспільні санкції» [186].

При цьому, як зазначає Є. Мануйлов, «*правова* та *професійна* відповідальність становлять зовнішню складову відповідальності, а моральна відповідальність є внутрішньою складовою, яка й характеризує людину як окрему особу поза її соціальною і публічною роллю» [123, с. 29-30].

У соціологічній науці явище «відповідальності» тісно пов'язане із просоціальною поведінкою (позитивною, конструктивною, соціально бажаною та соціально корисною), що спрямовується на благополуччя інших людей, з відповідальністю перед народом та нацією у політичній, економічній, соціальній і культурній сферах (О. Безрукова [15], Ю. Волинець [36] та ін.).

За даними О. Охріменко, Т. Іванової, «відповідальність визначається як соціальне явище добровільного і свідомого виконання, використання і дотримання людьми суспільних приписів і соціальних норм. У разі їх порушення до таких осіб застосовуються заходи впливу, що передбачаються у цих нормах і приписах» [164, с. 9].

За ствердженням О. Безрукової, історична трансформація у розумінні «поняття відповідальності» відбувається на етиці зовнішньої зумовленості відповідальної поведінки, пов'язаної зі страхом покарання з боку оточуючих, закону до внутрішньої детермінованості моральними інстанціями особистості» [15, с. 6].

Соціальна відповідальність відноситься до важливих соціальних характеристик і становить цілісну моральну рису людини, в якій поєднуються психічні та психофізіологічні, духовні функції. Відповідальність розглядається як загальний принцип співвіднесення саморегуляції мотивів, цілей та засобів життєдіяльності людини, що не зводиться до правил, або кодексу правил поведінки. (Є. Карпенко [89], В. Свічаревська [212], В. Хитра [244] та ін.) У тому чи іншому вигляді цей смисловий принцип специфічно реалізується в кожній конкретній ситуації життєвого простору людини.

Особливим видом відповідальності є «*самовідповідальність*», тобто відповідальність перед собою, що передбачає наявність совісті, відчуття обв'язку. За даними І. Беха, К. Чорної, відчуваючи відповідальність перед собою, людина гостріше розуміє, переживає норми й правила, які ставить перед нею суспільство, колектив [35]. Тому говорячи про самовідповідальність, розуміємо широкий моральний і духовний контекст, що вказує на здатність людини відчувати відповідальність перед собою, сформованість у неї стійких морально-етичних цінностей, принципів, що надають їй змогу гуманно і мирно вирішувати будь-які завдання в житті.

Перейдемо до розгляду **структурних компонентів відповідальності** як особистісної якості, основи відповідальної поведінки. М. Савчин [206; 207

] виділяє відповідальність у трьох компонентах: когнітивний, афективно-мотиваційний та діяльнісно-поведінковий (конативний).

1. Когнітивний компонент включає систему засвоєних студентом знань про професійну відповідальність, зокрема обов'язки, завдання, норми і правила поведінки і знання своїх можливостей діяти певним чином, специфіку різноманітних ситуацій ставлення.

2. Афективно-мотиваційний компонент включає ієрархічну систему смислів і мотивів соціально-відповідального ставлення, а також емоційні переживання, пов'язані з предметом відповідальності, інстанцією та певною ситуацією («задоволення-незадоволення», «симпатії-антипатії», «любов-ненависть»).

3. Діяльнісно-поведінковий (конативний) компонент проявляється у виборі та реалізації ставлення, певних вчинків, що випливають з норм професійної відповідальності майбутніх фахівців [206; 207].

На основі аналізу праці О. Торшевської [236] виділено такі структурні компоненти відповідальності, як: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційно-вольовий, операційно-діяльнісний. Характеристиками мотиваційно-ціннісного структурного компоненту відповідальності є: мотиви вибору професії, стійкий інтерес до професійної діяльності, прагнення та здатність до подолання труднощів, самореалізація у процесі виконання завдань, доручень, обов'язків, ціннісне ставлення до професії та повага до професіонала (О. Торшевська). «Показники когнітивного компоненту відповідальності полягають у здатності до самопізнання, усвідомлення власних потреб, прав і зобов'язань на рівні соціуму, розумінні цінності саморозвитку не лише для власного, але й суспільного добробуту. Емоційно-вольовий компонент відповідальності виявляється в бажанні майбутніх фахівців включатися в освітній процес, виконувати суспільно-корисну діяльність, самостійно контролювати і регулювати власну поведінку при виконанні відповідальних завдань, а також у здатності до співпереживання іншим людям» [236].

Перейдемо до аналізу сутності поняття «**професійної відповідальності** ». Вивченню професійної відповідальності особистості приділяють увагу Л. Зінченко [75], А. Орлов [144], О. Патинок [168-171], Л. Сатановська [211], А. Ткачов [232], Л. Хоменко-Семенова [245], О. Юринець [265] та інші, які вважають, що вона має формуватися, починаючи із професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти.

Проблема професійної відповідальності майбутніх фахівців, розглядається як когнітивна функція психіки у більшості зарубіжних досліджень. У психологічних визначеннях терміну «професійна відповідальність» реалізований когнітивний підхід (Ж. Піаже [284], Ф. Хайдера [273], К. Хелкама [274] та ін.).

У дослідженні Р. Хайдера [273] «професійна відповідальність» розглядається залежно від вирішального значення зовнішніх умов, за яких відбувається дія. Автор підкреслює особливе значення впливу зовнішніх обставин як на результат вчинку, так і на міру професійної відповідальності.

Аналіз праць Г. Васянович [31], Г. Ващенка [32], С. Квіт [90], В. Кременя [106; 107], М. Савчина [206; 207] показав, що професійна «відповідальність» – це цілісна, інтегрована моральна якість особистості, яка відображає відповідальність особистості за суб'єкти і об'єкти, здатність формувати професійні обов'язки, здійснювати самооцінку і самоконтроль виконуваних завдань шляхом включення в пізнавальну, трудову, професійну діяльність.

За М. Євтух, «професійна відповідальність відбиває особливості поведінки людини в трудовому процесі, ставлення особистості до своїх професійних обов'язків, ступінь дотримання норм, прийнятих в організації» [57, с. 174]. М. Євтух уточнює, що відповідальність лежить в основі соціальної активності людини, і безпосередньо в основі її професійної активності, забезпечує постановку цілей, реалізацію життєвої програми особистості. Саме тому науковець пропонує визначати професійну відповідальність як інтегральну якість, що включає усвідомлення людиною соціальної значущості своєї професійної діяльності, чітке знання своїх професійних функцій, володіння вміннями та навичками роботи, ініціативу, самостійність і творче ставлення до справи [57].

А. Ткачов, даючи визначення професійної відповідальності, розглядає її як «властивість особистості, що відбиває ставлення суб'єкта до змісту діяльності та її результатів, до інших суб'єктів і самого себе у процесі праці» [232, с. 395].

С. Рубінштейн трактував «професійну відповідальність» майбутніх фахівців як єдність трьох компонентів: того, що людина хоче (мета) → що вона може (знання, вміння, навички) → і що має (здібності, можливості) [201]. На наше переконання, що до цієї схеми варто віднести ще один параметр – що людина повинна, тобто зобов'язана.

«Професійна відповідальність», за ствердженням колективу авторів (С. Золотухіна, Л. Зеленська, П. Зеленський) є «внутрішнім прийняттям обов'язку, перетворенням його на принцип свідомої доброї волі, що спирається на совість, самооцінку й самоконтроль. Поняття професійної відповідальності є багатогранним, що свідчить про складну педагогічну та психологічну структуру, чим зумовлюється сила впливу на розвиток особистості. Професійна відповідальність, на думку вказаних дослідників, розуміється як інтегрована якість особистості, що забезпечує її готовність до входження в професійний світ; розвиває здатність оперативно і ефективно виконувати чіткі рішення в професійних ситуаціях; сприяє саморозвитку, самодосягненню, самореалізації» [78, с. 102].

«Професійна відповідальність» розкриває творчий потенціал особистості як систему мотиваційних, інтелектуальних, емоційних, вольових і ціннісно-смислових властивостей та стає формувальним процесом (В. Луніна [118], Е. Садовська [209] та ін.).

Н. Кибальна вказує, що «професійна відповідальність майбутнього фахівця тісно пов'язана з наявністю у нього соціальних цінностей, а також специфічних професійних правил і норм, які детерміновані умовами

професійної діяльності, та які здійснюють регулювання поведінки майбутнього фахівця під час виконання ним професійних обов'язків. При цьому в структурі особистості майбутнього фахівця професійна відповідальність є сукупністю професійно важливих якостей, які проявляються у діяльності та впливають на її ефективність» [91, с. 84].

На нашу думку, «професійна відповідальність розкриває людські якості , можливості, потенціал, активізує критичне мислення, сприяє розвитку інтелекту, гартує характер і поведінку, позитивно впливає на діяльність, виховує життєву позицію особистості, нагадує їй про людську совість, збагачує її досвід показовими життєвими прикладами» [247, с. 328].

На думку К. Трегуб, «відповідальність майбутніх журналістів відзначається своєю різноспрямованістю: вирізняється відповідальність людини перед собою, перед іншими людьми, соціальними групами і суспільством в цілому, носить об'єктивний, узагальнюючий характер і проявляється як результат усвідомлення особистістю своєї взаємозалежності, взаємозв'язку, необхідної взаємодії, взаємопідпорядкованої та скоординованої діяльності, потреб та інтересів з іншими членами суспільства» [237, с. 139].

Формування професійної відповідальності у науково-педагогічних дослідженнях – це проблема сучасної освіти, яка потребує теоретичних і практичних пошуків свого розв'язання, вирішення проблеми шляхом нововведень та окремих суттєвих змін. Тому представимо погляди науковців на сутність поняття «формування професійної відповідальності майбутніх фахівців» у науково-психологічному та педагогічному просторі.

Узагальнений досвід, спостереження та експериментальні дані (О. Кокун [98], Л. Руденко [194] та ін.) свідчать, формування професійної відповідальності майбутніх фахівців – це тривалий, цілеспрямований процес, який розкриває здібності та можливості особистості, формування готовності молоді до життя та індивідуального стилю творчої діяльності за будь-яких обставин.

Особливості формування професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики висвітлюються в аспекті їх фахової підготовки під час навчання у закладах вищої освіти науковцями і дослідниками (Н. Бобаль [22], М. Дяченко [51], О. Жовнич [61], С. Коновальчук [102; 103], Р. Мартинова [125], А. Палієнко [166], Я. Шведова [260] та ін.). Разом з тим, за свідченням Я. Шведової, більшість майбутніх бакалаврів журналістики не мають уявлення про сутність професійної відповідальності та культури, не розуміють їх значення для майбутньої професійної діяльності, а сам процес формування досліджуваного феномену не є цілеспрямованим, систематичним та особистісно орієнтованим. За Я. Шведовою, «у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців журналістики наявна недооцінка ролі компонентів професійної етики та культури, відповідальності» [260].

Перед педагогами ЗВО постає дуже складне завдання з формування професійної компетентності та відповідальності майбутніх журналістів. Важливим аспектом ефективного формування професійної відповідальності

фахівців є здатність і готовність науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти до здійснення даної діяльності. Тому серед засад успішного формування професійної відповідальності журналістів виділяємо високу майстерність та вмілість викладача ЗВО, який працює із майбутніми фахівцями, використанням ним активних методів роботи із студентами, інноваційних технологій, що сприяють вдосконаленню їх професійної підготовки. На нашу думку, організовуючи освітній процес у ЗВО, викладачі несуть відповідальність за підготовку високоінтелектуальних, національно-свідомих, психічно здорових, прогресивно комунікабельних фахівців, які демонструють високу суспільну цінність журналістської професії та підтверджують вагому місію журналіста в Україні [252].

У результаті процесу формування професійної відповідальності майбутніх фахівців журналістики постає **відповідальна особистість**, яка демонструє високий рівень загальної культури і освіченості, засвоєння духовного та матеріального потенціалу, який був накопичений людською цивілізацією в процесі еволюційного розвитку і який націлений на подальший соціальний прогрес. Прогнозований результат процесу формування професійної відповідальності серед студентів полягає в тому, що відповідальна особистість майбутнього фахівця журналістики володіє моральною якістю, що характеризується прагненням і умінням оцінювати свою поведінку з огляду її доцільності або шкоди для суспільства, вміє порівнювати свої вчинки із загальноприйнятими в суспільстві вимогами, нормами, керується інтересами соціального прогресу.

Успішний відповідальний майбутній фахівець журналістики повинен бути розсудливим, творчо активним, упевненим у собі, володіти достатнім багажем теоретичних знань і практичних навичок, уміло поєднувати теорію з практикою, мати стійкий професійний характер, відображати високу професійну кваліфікацію і компетентність, ефективність професійних умінь та навичок, які побудовані на творчих рішеннях, володіти сучасними алгоритмами та способами рішень професійних завдань, здійснювати професійну діяльність з високою та стабільною продуктивністю.

Отже, професійна відповідальність є складним багатокомпонентним, інтегрованим поняттям. Найпоширенішим є соціологічний підхід до розуміння відповідальності, коли передбачається соціальна відповідальність особистості за дотримання суспільних норм і правил та застосування санкцій, покарань при їх порушенні. Також вагомими є положення про морально-духовне підґрунтя відповідальності, що передбачає наявність особистісного інтегративного утворення, що поєднує психічні, духовні і психофізіологічні процеси, і виявляється як свобода вибору при виконанні відповідальних завдань і досягненні цілей. Одним з найвищих проявів усвідомлення людиною відповідальності є самовідповідальність, коли людина звітує не перед кимось іншим за певні вчинки, а самостійно регулює належну поведінку, розуміє особисті зобов’язання і не потребує нагадування чи пояснення, чому так потрібно зробити.

Щодо професійної відповідальності поширеним є визначення даного поняття як цілісної, інтегрованої моральної якості особистості, яка відображає відповідальність особистості за виконання професійних обов'язків із дотриманням суспільних норм і правил, соціально-моральних цінностей. Професійна відповідальність пов'язана із внутрішнім прийняттям обов'язку, перетворенням його на принцип свідомої доброї волі, що спирається на совість, самооцінку й самоконтроль.

Здійснений аналіз різного тлумачення поняття дає підстави стверджувати, що «професійна відповідальність – це моральна якість особистості, що характеризується прагненням і умінням оцінювати власну поведінку з огляду її користі або шкоди для суспільства, порівнювати свої вчинки із загальноприйнятими суспільними вимогами і нормами, керуватися інтересами соціального прогресу; здатність особистості розуміти відповідність результатів своїх дій до поставлених цілей, прийнятих у суспільстві або в колективі норм, у результаті чого виникає почуття співучасті у колективній справі, а при невідповідності – почуття невиконаного обов'язку (готовність індивіда визнати, що він сам є причиною наслідків власної поведінки і діяльності)» [251, с. 34-35].

Вивчаючи професійну відповідальність, стверджуємо, що вона базується на повазі до іншої людини, знанні та дотриманні норм, правил, законів, установлених суспільством; розвиває вміння правильно вести діалог, відстоювати свої переконання, критично мислити, поважаючи іншу думку, допомагати в справі, за потреби: наставляти, попереджати та прогнозувати; викликати інтерес до колективної діяльності, співпричетність до справи та отримуючи відповідний позитивний результат; втілювати педагогічні результати в практичну діяльність [247, с. 330].

За нашим переконанням, «особливостями професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики є усвідомлення відповідального ставлення до професійної діяльності, володіння критичним аналізом у роботі з новою інформацією, відповідально ставитися до представлення інформації на аудиторію, дотримуватися толерантності у роботі з респондентами, справедливо та об'єктивно надавати інформацію, розуміти свою суспільну роль й місію» [247, с. 330].

Професійну відповідальність ми визначаємо як «моральну якість особистості, що характеризується прагненням і умінням оцінювати свою поведінку з огляду її доцільності або шкоди для суспільства, порівнювати свої вчинки із загальноприйнятими у суспільстві вимогами, нормами, керуватися інтересами соціального прогресу; як здатність особистості розуміти відповідність результатів своїх дій поставленим цілям, прийнятим у суспільстві або в колективі нормам, у результаті чого виникає почуття співучасті у спільній справі, а при невідповідності – почуття невиконаного обов'язку; готовність індивіда визнати, що він сам є причиною наслідків власної поведінки і діяльності» [251, с. 34-35]. «Професійна відповідальність передбачає чітке виконання професійних обов'язків, усвідомлення своїх дій і особисту відповідальність за результат виконання або невиконання

предметно-практичної діяльності» [253, с. 215].

Аналізуючи структуру поняття професійної відповідальності майбутніх фахівців журналістики, встановлено наступні компоненти: мотиваційний (потреби, ідеали, ціннісні орієнтації); гностичний (усвідомлення: моральних, етичних норм діяльності і поведінки); емоційно-вольовий (вміння визначати мету і обирати засоби її досягнення); діяльнісно-поведінковий (здатність приймати рішення відповідно до моральних переконань) та виділено критерії , показники та рівень її сформованості.

На нашу думку, особливими характеристиками сформованості професійної відповідальності у майбутніх фахівців є:

– усвідомлення відповідального ставлення до професійної діяльності;

– володіння критичними аналізом та професійним мисленням у роботі із новою інформацією;

– здатність відповідально відноситися до подання інформації для аудиторії; вміння справедливо та об’єктивно надавати інформацію;

– терпимість і вміння дотримуватися толерантності у роботі із респондентами;

– усвідомлення своєї суспільної ролі і місії [251].

Зважаючи на вищевказане, пропонуємо ввести в тезаурус понять визначення поняття «професійна відповідальність майбутнього журналіста», під яким розуміємо цілісну, інтегровану якість, що відображає єдність знань та умінь, втілених у компетентностях особистості – свідомому ставленні до вимог суспільства, соціальних завдань, норм і цінностей, стійкому прагненні та здатності якісно й сумлінно виконувати професійні журналістські обов’язки та поставлені завдання, приймати рішення та нести відповідальність за їхню реалізацію в професійній діяльності.

Досліджуючи проблему формування професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики, відзначимо, що основні засади відповідальності як особистісної та професійної якості формуються у студентів в процесі їх фахової підготовки у ЗВО. Встановлено, що для формування відповідальності майбутніх фахівців необхідні наступні навички та особистісні якості студентів: наполегливість та обов’язковість; навички прийняття відповідальних рішень; внутрішня мотивація до професійної діяльності.

Успішність процесу формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики базується на гуманістичних засадах. При цьому виділено низку труднощів об’єктивного і суб’єктивного характеру, що перешкоджають успішному формуванню професійної відповідальності майбутніх фахівців, і вимагають пошуку ефективних підходів до їх успішного розв’язання. Серед психолого-педагогічних особливостей процесу формування професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики виділено вагому роль викладача ЗВО, який має подати яскравий приклад відповідальної поведінки, свідомого ставлення до професії та гідного виконання професійних обов’язків. Також серед вимог до

викладача, який талановито організовує процес формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики, названо вміле застосування відповідних технологій, методів і форм роботи із студентами.

Ефективними технологіями освітньої діяльності із майбутніми фахівцями журналістики, що сприяють формуванню їх професійної відповідальності, є технології розвиваючого, проблемного, проектного навчання, Інтернет-технології, мультимедіа-технології, case-study, брейнстормінг, інтерактивні ігри та ін. Серед форм навчальної роботи із бакалаврами журналістики названо ефективність лекцій, семінарів, практичних занять, для проведення яких можна застосовувати як традиційні, так і інноваційні технології. Відзначено вагому роль позааудиторної роботи із студентами, що сприяє формуванню професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики, а саме таких її видів, як: самостійна робота, науково-дослідницька діяльність, навчальна і виробнича практика, дозвіллєва діяльність.

При цьому, незважаючи на актуальність формування професійної відповідальності у майбутніх фахівців, багато аспектів залишаються малодослідженими. Тому вирішення цієї проблема потребує методичного обґрунтування, розроблення і впровадження в практику ЗВО педагогічних умов, які підвищать ефективність формування професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики.

Висновки до першого розділу

Проведений аналіз наукових і навчально-методичних джерел дав змогу зробити висновки та узагальнення:

1. Обґрунтовано актуальність проблеми формування професійної відповідальності журналістів. Сучасні вимоги до професійної діяльності та особистості майбутніх журналістів обумовлюють необхідність формування у них професійної відповідальності. При цьому відповідальність особистості розуміється як соціальне явище добровільного і свідомого виконання, використання і дотримання людьми суспільних норм і правил.

Підвищені вимоги до професійних та особистісних якостей майбутніх фахівців засвідчені в Законі України «Про вищу освіту», у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, «Концепції національного виховання», в Проекті Стратегії сталого розвитку України на період до 2030 року та інших нормативних документах.

Водночас сучасне суспільство сформувало стійкі вимоги до фахівців, які здатні критично опрацьовувати інформацію, приймати відповідальні рішення, успішно долати вирішувати та професійні завдання. При цьому в сучасних соціально-економічних умовах розвитку світу особливі вимоги щодо відповідальності висуваються до майбутніх працівників у галузі журналістики. Затверджені положення щодо правових засад роботи і вимоги до відповідальності журналістів визначено у Конституції України, Законах України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформаційні агентства», «Про телебачення і радіомовлення», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», у професійному стандарті «Журналіста мультимедійних видань» та інших нормативних і правових документах.

В загальному значенні відповідальність відображає особливе соціальне і морально-правове ставлення людини до суспільства, що характеризується виконанням свого морального обов’язку і дотриманням суспільних норм і правил. Вона передбачає здатність особистості свідомо виконувати певні вимоги і здійснювати поставлені перед нею завдання. Бути відповідальним, означає: взяти на себе обов’язок; бути готовим брати на себе зобов’язання та виконувати їх; усвідомлювати свої почуття, потреби і реалізувати їх, розуміти цінності та захищати їх.

Щодо журналістської відповідальності – гідне виконання професійних дій вимагає від майбутніх журналістів дотримання серйозних зобов’язань, вони повинні брати на себе відповідальність за професійну діяльність та інформаційний продукт, який виробляють і розповсюджують в соціумі.

2. Приділено увагу розгляду професійної відповідальності майбутніх фахівців різних напрямів професійної підготовки та висвітлено погляди сучасних науковців на особливості її формування у вищій освіті. Розкрито багатогранність поняття професійної відповідальності, яка свідчить про складну педагогічну та психологічну структуру, чим зумовлюються сила його впливу на розвиток особистості.

Професійна відповідальність – це цілісна, інтегрована якість, яка відображає відповідальність особистості за суб'єкти і об'єкти, здатність формувати професійні обов'язки, здійснювати самооцінку і самоконтроль виконуваних завдань шляхом включення в пізнавальну, трудову, професійну діяльність. Професійна відповідальність формується протягом усього життя особистості внаслідок її активної взаємодії із соціальним середовищем.

Розглянувши особливості професійної відповідальності майбутніх вчителів, соціальних педагогів, психологів, юристів, медичних працівників, фахівців правоохоронних структур, можемо з впевненістю відзначити її різний зміст та структуру, функціональне значення. Адже при не належному виконанні професійних обов'язків вказаних фахівців виникають різні наслідки в освітній, особистісній, поведінковій сферах споживачів освітніх послуг (учнів, студентів), значні проблеми зі здоров'ям і безпекою населення.

Водночас шляхи формування професійної відповідальності майбутніх фахівців різних профілів професійної підготовки мають подібні риси, адже навчання у закладах вищої освіти є активним періодом цілеспрямованого формування відповідальності. Вказаний процес опирається на сформованість в майбутніх фахівців особистісних якостей і навичок, серед яких виділено: наполегливість та обов'язковість; дисциплінованість; старанність, працелюбність; витримку і самоконтроль; навички прийняття відповідальних рішень; внутрішню мотивацію до оволодіння професійною діяльністю. За умови сформованості рефлексії в майбутніх фахівців, усвідомлення ними своїх якостей і вимоги до них з боку професійної діяльності можна активізувати їх до пошуку шляхів самовдосконалення, набуття професійно важливих характеристик, відповідального ставлення до майбутньої професії та виконуваних обов'язків. Важливими в професійній підготовці майбутніх фахівців є використання інтегрованих курсів професійно спрямованих дисциплін, застосування методів інтерактивного навчання під час організації самостійної, науково-дослідницької роботи, виробничої практики, завдяки яким реалізується завдання з формування професійної відповідальності у випускників закладів вищої освіти.

3. Здійснено аналіз наукових праць, присвячених професійній підготовці майбутніх журналістів та професійній діяльності журналістів.

Журналістська діяльність пов'язана із збиранням, створенням, редагуванням інформації для подальшого її висвітлення і розповсюдження у засобах масової інформації, до яких в сучасному світі відносяться всі канали телерадіо-інтернет зв'язку, друковані видання та ін.

Професійна відповідальність входить в структуру професійно важливих якостей майбутнього журналіста, і визначає успішність виконання ним поставлених професійних завдань, ефективність реалізації професійних обов'язків. Відзначено, що професійна відповідальність є вольовою якістю майбутнього журналіста, що передбачає вміння особистості діяти без сторонньої допомоги, критично ставитися до чужих втручань та впливів, оцінювати їх відповідно до своїх поглядів і переконань.

Відповідно до цього виділено вимоги до майбутніх журналістів, наголошено на вагомості розвитку основних здібностей – розвиненої комунікативності, критичності мислення, літературних вмінь, високої ерудованості, інтелектуального розвитку. Також до професійно важливих якостей майбутніх журналістів відносяться активність, відповідальність, дисциплінованість, ініціативність, високий рівень самопізнання, компетентність і професійне мислення.

Особливості формування професійної компетентності у майбутніх журналістів висвітлюються в аспекті їх фахової підготовки під час навчання у закладах вищої освіти. Успішність процесу професійної підготовки майбутніх бакалаврів журналістики базується на гуманістичних засадах, що передбачають: залучення студентів до системи культурних цінностей; розкриття змісту норм гуманістичної моралі; розвиток інтелектуально-моральної свободи особистості, здатної до саморегуляції і самоконтролю поведінки та діяльності; формування відповідального ставлення до майбутньої професії як до соціально і особистісно значущої діяльності.

Ефективними технологіями освітньої діяльності із майбутніми бакалаврами журналістики, що сприяють формуванню їх професійної відповідальності, є технології розвиваючого, проблемного, проектного навчання, Інтернет-технології, мультимедіа-технології, case-study, мозковий штурм, інтерактивні ігри та ін. Відзначено вагому роль позааудиторної роботи із студентами, що сприяє формуванню професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики, а саме таких її видів, як: самостійна робота, науково-дослідницька діяльність, навчальна і виробнича практика, дозвіллєва діяльність.

4. У процесі вивчення теоретико-методологічних засад проблеми формування професійної відповідальності майбутніх журналістів визначено понятійно-термінологічний апарат дослідження.

Поняття відповідальності є багатоаспектним і представлене у різних наукових підходах. В загальному значенні відповідальність розуміється як контроль людини за свою поведінкою в процесі виконання прийнятних норм і правил; як моральна якість, що відображає особливе ставлення людини до суспільства, характеризується виконанням морального обов'язку і правових норм. Видами відповідальності є моральна, громадянська, соціальна, правова, професійна та ін. До структури професійної відповідальності входять когнітивний, афективно-мотиваційний та діяльнісно-поведінковий компоненти, що обумовлюють її формування в процесі становлення професійного шляху.

На основі аналізу науково-теоретичних положень введено в тезаурус поняття «професійна відповідальність майбутнього журналіста», під яким розуміємо цілісну, інтегровану якість, що відображає єдність знань та умінь, втілених у компетентностях особистості – свідомому ставленні до вимог суспільства, соціальних завдань, норм і цінностей, стійкому прагненні та здатності якісно й сумлінно виконувати професійні журналістські обов'язки та поставлені завдання, приймати рішення та нести відповідальність за їхню

реалізацію в професійній діяльності.

Формування професійної відповідальності майбутніх фахівців журналістики визначаємо як організований цілеспрямований вплив науково-педагогічних працівників ЗВО на студентів з метою формування у них професійних знань, умінь і навичок практичної діяльності з урахуванням вимог сучасного життя і професійних обов'язків. Успішність процесу формування професійної відповідальності майбутніх фахівців журналістики забезпечується використанням оптимально поєднаних дидактичних технологій, методів, прийомів і засобів навчання студентів, що сприяють зростанню компетентності майбутніх фахівців.

Окреслено подальші напрями дослідження, серед яких: визначення та обґрунтування педагогічних умов формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти; розроблення і впровадження Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти; експериментальна перевірка результативності реалізації педагогічних умов формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти.

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ НА БАКАЛАВРСЬКОМУ РІВНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Визначення і обгрунтування педагогічних умов формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти

Формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики – це багатоаспектний процес, який розкриває діяльність суб'єктів освітнього процесу у закладах вищої освіти.

Зважаючи на те, що від закладів вищої освіти вимагається забезпечення високої якості підготовки майбутніх фахівців у галузі журналістики, очікується постійний пошук найбільш ефективних методів і засобів їх навчально-професійної діяльності, слід розглянути, на які загальні та професійні компетентні спрямована їх підготовка у сучасних закладах вищої освіти України. Для цього проаналізуємо освітньо-професійні програми освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» за спеціальністю «Журналістика» в університетах, які мають великий досвід, та які тільки починають займатися підготовкою майбутніх журналістів.

Станом на даний момент акредитацію з підготовки журналістів на рівні бакалаврів пройшли досить багато програм. Для навчально-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх журналістів в українських закладах вищої освіти розробляються освітньо-професійні програми, за якими відбувається підготовка здобувачів першого і другого рівнів вищої освіти за спеціальністю 061 Журналістика. «ЗВО пропонують варіативний компонент освітньо-професійної програми, що враховує досвід підготовки майбутніх журналістів, вимоги до їх професійної діяльності, особливості кваліфікаційних характеристик фахівців, прогноз розвитку журналістської діяльності, і містить: перелік предметів професійної діяльності, з якими пов'язана безпосередня праця журналіста; а також первинні посади, які можуть обіймати випускники ЗВО та посадові функції (посадові повноваження) відповідно до нормативних документів (кваліфікаційні довідники для фахівців і службовців, посадові інструкції міністерств та відомств)» [200, с. 98-98].

За ствердженням Г. Рожнової, «з моменту проголошення незалежності України кожен заклад вищої освіти отримав право формувати незалежний навчальний план, що дало змогу формувати зміст, структуру, впроваджувати нові форми та методи підготовки журналістів» [200, с. 107].

Насамперед, в «Стандарті вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 06 Журналістика, спеціальність 061 Журналістика» у переліку компетентностей випускника (загальних і фахових), у програмних результатах навчання відсутні вказівки на формування професійної відповіда льності майбутнього журналіста [190].

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка має акредитовану Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти освітньо-професійну програму освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» за спеціальністю «6.030200 Журналістика». Підготовка майбутніх журналістів у К-ПНУ імені Івана Огієнка відбувається на факультеті української філології та журналістики з 2005 р. У цій програмі питання професійної відповідальності майбутніх бакалаврів на рівні загальних і професійних компетентностей не виявляються, проте серед програмних результатів навчання вказано, що майбутні фахівці мають «дотримуватися професійних та етичних стандартів у професійній діяльності» [151, с. 9]. Серед професійних та вибіркових компонентів фахової підготовки майбутніх бакалаврів відсутні навчальні дисципліни, в процесі вивчення яких у студентів формувалася б професійна відповідальність.

Також акредитовану Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) освітньо-професійну програму підготовки бакалаврів журналістики має **Київський столичний університет імені Бориса Грінченка** (до 23.06.2022 р. − Київський університет імені Бориса Грінченка). Тут підготовкою фахівців займаються в Інституті журналістики за освітньо-професійною програмою 061.00.01 Журналістика першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. У ній вказані такі спеціальні (фахові) компетентності майбутніх бакалаврів: «здатність нести відповідальність за результати журналістської роботи (критична оцінка діяльності», «здатність працювати в команді, редакційному колективі, володіти соціальними навичками, відповідально виконувати професійну функцію» [154, с. 6-7]. Водночас у переліку професійно орієнтованих і вибіркових навчальних дисциплін відсутні навчально-методичні розроблення з формування професійної відповідальності.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича має акредитовану НАЗЯВО освітньо-професійну програму «Журналістика та кросмедійність» для підготовки фахівців за спеціальністю 061 Журналістика першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. За цією програмою відсутня інформація про формування професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики. Професійна відповідальність не передбачена ні в загальних і спеціальних компетентностях фахівців, ні в програмних результатах навчання. На формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики не спрямовано жодної навчальної дисципліни, побічно вказані питання розглядаються у курсах «Етико-правові засади медіадіяльності» та «Основи журналістики» [148].

Також бакалаврів журналістики готують у Навчально-науковому інституті філології, перекладу та журналістики **Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.** У 2021 році було акредитовано освітньо-професійну програму «Журналістика. Видавнича справа і редагування» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя. Метою вказаної програми за спеціальністю 061 «Журналістика. Видавнича справа і

редагування» є «сформувати у студентів систему компетентностей, підготувати фахівців з сучасними теоретичними знаннями, практичними уміннями і навичками, необхідними для ефективного вирішення складних завдань у галузі видавничої справи і редагування, соціально-комунікаційній сфері загалом». Серед загальних та професійних компетентностей, програмних результатів навчання майбутніх бакалаврів журналістики вказівок щодо вияву відповідальності у професійній діяльності не встановлено. На формування професійної відповідальності частково спрямоване вивчення таких професійно орієнтованих дисциплін, як «Основи журналістики», «Редакторський фах», «Журналістська етика», «Теорія та практика журналістської творчості» [159].

Розглянемо освітньо-професійні програми підготовки бакалаврів журналістики в закладах вищої освіти, обраних для проведення дослідження.

У **Приватному закладі вищої освіти «Київський міжнародний університет»** в освітньо-професійній програмі «Журналістика» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальності 061 «Журналістика» галузі знань 06 «Журналістика» професійної відповідальності не визначено серед загальних і професійних компетентностей. Побічно питання професійної відповідальності майбутніх журналістів розглядаються у змісті навчальних дисциплін «Вступ до спеціальності», «Теорія і методика журналістської творчості», «Журналістська майстерність» [152].

У Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова бакалаврів у галузі журналістики готують за освітньою програмою «Видавнича справа та редагування. Спеціальність: 061. Журналістика» на факультеті української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка. Питання професійної відповідальності майбутніх фахівців прописане у меті цієї програми так: «забезпечити підготовку в галузі соціальних комунікацій висококваліфікованих, ерудованих, всебічно розвинених, конкурентоспроможних фахівців; виховати прагнення досягати результату, керуючись критеріями якості, інноваційності, соціальної відповідальності, патріотизму, правової культури, професійної етики і загальнолюдської моралі, урахування факторів безпеки». 5-6 Також до загальних компетентностей майбутніх журналістів віднесено «здатність діяти соціально відповідально та свідомо» [163, с. 12]. Разом з цим відсутні дисципліни, спрямовані на формування професійної відповідальності, а серед циклу професійної підготовки знаходяться такі навчальні дисципліни, що передбачають побічний вплив на розвиток відповідальної особистості: «Основи професійної комунікації» і «Основи журналістикознавчих досліджень» [163].

У **Закладі вищої освіти Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна»** майбутні бакалаври журналістики навчаються за двома освітньо-професійними програмами за спеціальностями «Журналістика» і «Журналістика (Видавнича справа та редагування)». В освітньо-професійній програмі «Журналістика» відповідальності майбутніх бакалаврів не приділяється уваги, вона не вказана серед загальних і

професійних компетентностей. Однак на її формування побічно спрямовані навчальні дисципліни «Основи журналістики», «Журналістська етика», «Теорія і методика журналістської творчості» [153].

В освітньо-професійній програмі «Журналістика (Видавнича справа та редагування)» питання професійної відповідальності майбутніх журналістів не підіймається. В циклах загальної і професійної підготовки, і серед дисциплін вільного вибору студентів відсутні навчальні предмети, під час вивчення яких могло б здійснюватися формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики [153].

В **Університеті Григорія Сковороди в Переяславі (**до 16.04.2020 р. − ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди») на факультеті гуманітарно-природничої освіти і соціальних технологій підготовка фахівців за спеціальністю «Професійна освіта (Видавничо-поліграфічна справа)» здійснюється за двома кваліфікаційними рівнями – бакалавр та магістр. Випускники ДВНЗ за спеціальністю «015 Професійна освіта (Видавничо-поліграфічна справа)» « можуть займати посади: літературного редактора; коректора; редактора; випускового редактора; фахівця із підготовки рекламних текстів; фахівця поліграфічного підприємства; верстальника; макетувальника; педагога професійного навчання з видавничо-поліграфічної справи» [221].

Також підготовкою бакалаврів журналістики займаються й інші заклади вищої освіти. Зокрема, в освітній програмі «061 Журналістика» з підготовки майбутніх бакалаврів журналістики у **Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара** питання професійної відповідальності засвідчені у загальних компетентностях, що передбачають сформованість у майбутнього журналіста «здатності діяти соціально відповідально та свідомо» та у програмних результатах навчання, за якими майбутній фахівець має «практикувати соціально відповідальну поведінку в професійній сфері, ефективно працювати в команді, діяти на основі етичних засад професійної діяльності». Водночас серед обов’язкових та вибіркових компонентів професійної підготовки навчальної дисципліни, яка б формувала професійну відповідальність майбутніх журналістів на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти немає. Побічно питання відповідальності вивчаються у навчальних курсах «Журналістська етика» і «Професійні стандарти роботи журналіста» [146].

Аналізуючи зміст професійної підготовки майбутніх бакалаврів журналістики за освітньо-професійною програмою «Зв’язки з громадськістю» у **Національному університеті «Києво-Могилянська академія»,** помічаємо, що професійна відповідальність не входить до структури загальних та фахових компетентностей та програмних результатів навчання студентів. Побічно питання професійної відповідальності майбутнього журналіста вивчаються у навчальному курсі «Теорія і практика журналістики» [162].

В Інституті журналістики **Київського національного університету імені Тараса Шевченка** при підготовці фахівців за спеціальністю

«Журналістика» вивчаються різні дисципліни, проте засади формування професійної відповідальності не розкриваються повною мірою. Побічно питання відповідальності висвітлюється на навчальних курсах «Професійні стандарти журналістської діяльності» і «Журналістська етика» [200, с. 109-110]. Серед додаткових навчальних дисциплін відсутні курси, які надали б змогу формувати професійну відповідальність у майбутніх фахівців журналістики.

В освітньо-професійній програмі «061 Журналістика» з підготовки майбутніх бакалаврів журналістики у **Міжнародному економіко-гуманітарному університеті імені академіка Степана Дем'янчука** також не виявлено професійної відповідальності серед загальних та спеціальних компетентностей майбутніх журналістів, не зазначено відповідальності й серед очікуваних програмових результатів навчання студентів за цією програмою. Питання професійної відповідальності частково розглядаються у курсі навчання «Журналістська етика» [64].

В освітньо-професійній програмі «061 Журналістика» з підготовки майбутніх бакалаврів журналістики в **Національному університеті «Одеська політехніка»** також відсутні позиції щодо формування професійної відповідальності у майбутніх фахівців. Не знайдено вказівок на професійну відповідальність майбутніх бакалаврів журналістики ні серед загальних і професійних компетентностей, ні серед програмових результатів навчання [157].

В **університеті економіки та права «КРОК»** майбутніх бакалаврів журналістики навчають за освітньо-професійною програмою «Журналістика» , що не передбачає цілеспрямованого формування професійної відповідальності у студентів. Серед загальних і професійних компетентностей і програмних результатів навчання майбутніх бакалаврів відсутні позиції щодо здатності майбутніх фахівців свідомо і відповідально виконувати свою діяльність. Однак питання професійної відповідальності журналістів розглядаються в структурі таких навчальних дисципліни спеціальності, як: «Основи журналістики», «Журналістська етика», «Журналістський фах», «Журналістикознавство» [161].

Проаналізувавши освітньо-професійну програму «Журналістика» для підготовки фахівців у сфері журналістики за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти у **Національному університеті біоресурсів та природокористування України (НУБіП),** бачимо, що основна мета цієї програми – це «підготовка висококваліфікованих фахівців у галузі журналістики, які мають теоретичні знання і практичні навички, загальні та фахові компетентності, необхідні для професійної діяльності в сучасних умовах трансформацій медіапростору». Стосовно важливого для нас аспекту професійної відповідальності – вона не зазначена в переліку загальних та професійних компетентностей майбутніх бакалаврів журналістики і в очікуваних програмних результатах їх навчання. Водночас питання професійної відповідальності журналістів побічно розглядаються під час вивчення циклу спеціальних (фахових) дисциплін «Журналістська етика» і

«Теорія журналістики» [150].

Підготовка майбутніх журналістів на бакалаврському та магістерському рівнях вищої освіти на **кафедрі журналістики у МАУП** передбачає навчання фахівців за освітньо-професійними програмами за спеціальністю 061 Журналістика. При цьому, аналізуючи освітньо-професійну програму першого (бакалаврського) рівня професійної освіти, бачимо, що за нею передбачається формування професійної відповідальності фахівця. Зокрема, у загальних компетентностях вказано, що майбутній бакалавр журналістики має володіти «здатністю до соціально відповідальної діяльності», у спеціальних (фахових, предметних) компетентностях зазначено, що він повинен мати «здатність до соціально відповідальної діяльності; здатність нести відповідальність за рішення прийняті в ході журналістської діяльності; за результат журналістської діяльності (медіавпливи)» та «здатність працювати у команді; володіти соціальними навичками; бути відповідальним та надійним; вміти переконливо подати власну думку; вміти знаходити рішення; розуміти права та обов'язки в редакційному колективі; виконувати професійну функцію у колективі». Водночас спеціально спрямованих навчальних дисциплін на формування професійної відповідальності за освітньої-професійною програмою підготовки бакалаврів журналістики у МАУП не виявлено [183].

У **Чорноморському державному університеті імені Петра Могили (м. Миколаїв)** майбутніх бакалаврів журналістики готують на кафедрі журналістики за освітньо-професійною програмою галузі знань 0303 «Журналістика та інформація» напряму підготовки 6.030301 «Журналістика» . Цією програмою передбачено, що професійна відповідальність є складовою загальних компетентностей майбутніх фахівців журналістики. Зокрема, в переліку загальних компетентностей вказано, що майбутній бакалавр повинен мати «здатність діяти соціально відповідально та свідомо» та «здатність до ініціативності, відповідальності та навичок до безпечної діяльності відповідно до майбутнього профілю роботи, галузевих норм і правил, а також необхідного рівня індивідуального та колективного рівня безпеки у надзвичайних ситуаціях». А в курсі «Теорія журналістики» передбачено вивчення теми «Соціальної позиції і відповідальності журналіста, основних принципів і норм його діяльності» [155].

У **Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка** підготовка здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти відбувається за освітньою програмою спеціальності 061 «Журналістика» на основі таких навчальних дисциплін) професійного циклу, як: «Журналістський фах»; «Історія української журналістики»; «Історія зарубіжної журналістики»; «Теорія журналістики і масової комунікації»; «Правові та морально-етичні основи журналістики»; «Основи видавничої справи та редагування»; «Технологія інформаційного аналізу» та ін. Серед вибіркових освітніх компонентів здобувачам освіти пропонуються: «Комунікативні стратегії в журналістиці, рекламі та PR-діяльності»; «Медіаграмотність»; «Мультимедійна журналістика»; «Письменницька

публіцистика»; «Теорія і практика журналістської діяльності» та ін. Водночас у програмі «Журналістика» зазначається, що «орієнтація освітньої програми – освітня, прикладна, орієнтована на формування у здобувачів вищої освіти загальних та фахових компетентностей, знань, умінь, комунікації, автономії та відповідальності у сфері соціальних комунікацій і журналістики, опанування студентами навичок соціально вмотивованої поведінки у сфері предметної області». Серед програмних результатів навчання зазначено, що майбутні фахівці мають вміти виконувати таку діяльність: «формувати комунікаційну стратегію в колективі та нести відповідальність за прийняття та ухвалення рішень у непередбачуваних професійних ситуаціях» [160].

У **Харківському національному економічному університеті імені Семена Кузнеця** майбутніх бакалаврів журналістики готують за освітньо-професійною програмою вищої освіти галузі знань «05 Соціальні та поведінкові науки» спеціальності «061 Журналістика». І хоча в загальних і професійних компетентностях майбутніх журналістів професійна відповідальність не згадується, у «Нормативному змісті підготовки здобувачів вищої освіти, сформульованому у термінах результатів навчання» зазначено, що майбутній бакалавр журналістики має «демонструвати здатність діяти соціально відповідально та свідомо на основі етичних мотивів , поваги до різноманіття думок, індивідуальних та міжкультурних відмінностей людей» [156, с. 6].

Аналізуючи освітньо-професійні програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю «061 Журналістика галузі знань 06 Журналістика» **Харківської державної академії культури**, помічаємо, що в освітньо-професійній програмі «Соціальна та культура журналістика» (Харків, 2021 р). відсутні навчальні курси з дисципліни «Професійної відповідальності» журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти. Питання професійної відповідальності частково розглядаються при вивченні навчальної дисципліни «Етика та професійні стандарти журналістської діяльності», однак ні в загальних і фахових компетентностях, ні у програмних результатах навчання про професійну відповідальність майбутніх бакалаврів журналістики не йдеться.

В освітньо-професійній програмі «Реклама та зв’язки з громадськістю у соціокультурній сфері» (Харків, 2021 р.) також відсутні вказівки щодо професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики у структурі загальних і фахових компетентностей, програмних результатів навчання. Побічно питання професійної відповідальності висвітлюються при вивченні навчальної дисципліни «Етика та професійні стандарти журналістської діяльності» [158].

Київський коледж Приватний вищий навчальний заклад «Університет сучасних знань» також отримав ліцензію на підготовку фахівців з журналістики (Ліцензія МОН від 24. 01.2020 № 28-л), і має змогу випускати фахових молодших бакалаврів з журналістики. Проте, аналізуючи освітньо-професійну програму з підготовки бакалаврів журналістики, помічаємо, що професійна відповідальність не виділяється серед загальних

чи фахових компетентностей [143].

Зважаючи на те, що у змісті розглянутих програм з підготовки журналістів на рівні бакалаврів недостатньо уваги приділяється питанню професійної відповідальності та умовам її формування, виділений аспект проблеми вважаємо актуальним для детального теоретико-методичного та експериментального вивчення.

Оскільки у більшості проаналізованих програм підготовки майбутніх журналістів відсутні вказівки на професійну відповідальність як одну із загальних чи фахових компетентностей бакалаврів журналістики, вважаємо повторно наголосити на важливості її формування як засади успішного виконання професійних обов'язків, та перейдемо до обґрунтування педагогічних умов її формування у майбутніх фахівців.

Беручи до уваги, що відповідальність – це внутрішнє психологічне усвідомлення та згодом педагогічне утворення у процесі навчання, що виникає за певних умов, які перетворюють знання, вміння й навички студентів на готовність виконувати певну діяльність, то **спеціально створені педагогічні умови** в освітньому процесі у ЗВО допомагають майбутнім фахівцям журналістики засвоїти необхідні знання і навички, сформувати особистісні якості, які б переходили надалі в їхню практичну діяльність. Вагомість створення спеціальних педагогічних умов у процесі формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики вказує на здатність їх забезпечувати сприятливе освітнє середовище, в якому формуються і проявляються ключові компоненти відповідальності фахівців [252].

У педагогічному розумінні поняття «умова» визначається як сукупність перемінних природничих, соціальних, зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на фізичний, психологічний, моральний розвиток людини, її поведінку, навчання і виховання, формування особистості.

На думку О. Дурманенко, «педагогічні умови – це фактор організації освітнього процесу в закладах вищої освіти, що детермінують результати виховання, освіти та розвитку особистості студентів, об'єктивно забезпечують можливість їх досягнення» [49, с. 136].

Як зазначає О. Назарова, «педагогічні умови – це сукупність об'єктивних можливостей, змісту, форм, методів, педагогічних прийомів і матеріально-просторового середовища, спрямованих на розв'язання дослідницьких завдань» [167, с. 65]. На наше переконання, педагогічні умови об'єднують весь освітній процес на досягнення визначених науковцем результатів [249].

Нам імпонує розуміння педагогічних умов науковцем В. Манько, за яким «педагогічні умови – це взаємопов'язана сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, яка забезпечує високу результативність навчального процесу і відповідає психолого-педагогічним критеріям оптимальності» [124, с. 155].

Педагогічна умова, на думку С. Коновальчук [103], – певна сукупність елементів освітнього середовища – факторів, що сприяють ефективній

оптимізації процесу навчання, успішному досягненню поставленої задачі, як необхідна обставина (комплекс засобів), від якої у подальшому залежатиме ефективність та результативність процесу підготовки молодих фахівців журналістів до професійної іншомовної діяльності.

Визначення, запропоноване А. Литвин та О. Мацейко, яке має узагальнений інтегрований характер, вказує на функціональне призначення умов і відображає їх науково-педагогічну сутність. За ствердженням цих науковців, «педагогічні умови забезпечують цілісність навчання та виховання в інформаційно-освітньому середовищі навчального закладу відповідно до вимог суспільства та запитів ринку праці, сприяють всебічному гармонійному розвитку особистості та створюють сприятливі можливості для виявлення її задатків, врахування потреб і формування загальнолюдських і професійно важливих якостей, ключових кваліфікацій, загальних і професійних компетенцій» [116, с. 56].

Отже, можемо виділити головні компоненти педагогічних умов, розкритих у наукових працях: фактор організації освітнього процесу; вплив на результат виховання та подальший розвиток особистості; реалізації даної сукупності процесів; об'єктивних можливостей; розв'язання поставлених завдань; застосування нових інформаційних технологій; активізація пізнавальної діяльності; формування професійної етики; ефективність та результативність освітнього процесу; особистісно-орієнтований підхід в освітньому процесі, спрямований на розвиток діалогічної взаємодії у навчанні між викладачами і студентами; отримання позитивних вражень; суб'єкт-суб'єктивна взаємодія; самозростання у конкурентному світі [249].

Серед вагомих педагогічних умов, що забезпечують успішність професійної підготовки майбутніх фахівців в освітньому процесі у закладах вищої освіти А. Литвин та О. Мацейко [116] називають наступні, вважаючи їх відправними точками організації освітнього процесу:

1) ресурсне забезпечення (програмно-методичне, матеріально-технічне, інформаційно-комунікаційне тощо);
2) обставини (зміст, методи, технології навчання тощо) та середовище (освітнє, інформаційно-освітнє) освітнього процесу;
3) позиція педагога щодо організації та управління навчанням;
4) ставлення студентів до освітнього процесу (мотивація, зацікавленість, устремління, включеність у навчання тощо);
5) спрямованість на особистість студента як центральну фігуру навчання та виховання [116].

Вивчаючи педагогічні умови формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики, ми звернулись до напрацювань сучасних науковців. Зокрема, за переконанням І. Гамули [38], основними умовами формування відповідальності у студентів ЗВО є:

- формування мотиваційної основи відповідальності;
- розширення їх самостійності у різних сферах діяльності;

– індивідуальний підхід до кожного з суб'єктів освітнього процесу з урахуванням рівня сформованості відповідальності;

– раціональне використання різних видів діяльності, включаючи теоретичну та практичну підготовку, що здійснюються в освітньому процесі;

– удосконалення освітнього процесу та підвищення виховних можливостей освітнього процесу в ЗВО;

– формування навичок відповідальної поведінки у майбутніх фахівців , надання можливостей для практичного засвоєння, повторення і закріплення ситуацій прийняття відповідальних рішень, здійснення відповідальних вчинків тощо;

– удосконалення процесу самовиховання та ін.

Дослідниця Т. Шиян [264] обґрунтовує організаційно-педагогічні умови формування відповідальності юнаків у процесі факультативних занять гуманітарного профілю. Сутність цих умов полягає у:

– відборі й побудові змісту навчального матеріалу, спрямованого на формування відповідальності юнаків;

– організації проектної діяльності учнів (студентів);

– застосуванні інтерактивних методів навчання і виховання;

– забезпеченні готовності педагогів до формування відповідальності юнаків у процесі факультативних занять.

Досліджуючи професійну відповідальність майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки у ЗВО. С. Букша виокремила такі педагогічні умови її формування: дидактичні, організаційні та профорієнтаційні в процесі фахової підготовки, які забезпечують успішний результат; відповідальність як усвідомлення особистості та ціннісне прийняття, мотиваційна та вольова спрямованість, готовність до самовдосконалення й прояву відповідальної поведінки в професійній діяльності [28].

Педагогічні умови формування соціальної відповідальності майбутніх фахівців також розглядав О. Кочерга, який наголосив, що обґрунтовані педагогічні умови сприяють підвищенню ефективності процесу формування соціальної відповідальності студентів. Реалізація формування соціальної відповідальності студентів повинна здійснюватися через освітній потенціал навчальних дисциплін і передбачає відповідне забезпечення цілісності в межах професійної підготовки. Науковець визначив низку навчальних дисциплін у навчальному плані підготовки майбутніх фахівців, які можуть бути використанні для оволодіння професійною діяльністю та сприяти формуванню їх соціальної відповідальності [105].

Дослідниця О. Торшевська [235] пропонує використовувати наступні педагогічні умови формування професійної відповідальності майбутніх фахівців у процесі їх професійної підготовки у ЗВО:

– використання предметно-перетворювальної, науково-дослідницької, суспільно-корисної діяльності з метою розвитку духовності та моральності;

– використання завдань рефлексивно-аналітичної спрямованості;

– постійний розвиток взаємодії в співпраці студентів та викладачів;

– використання тренінгів;

– упровадження наукової програми «Шлях у досконалість».

Проаналізувавши умови формування професійної відповідальності фахівців різних спеціальностей, дослідниця А. Царенко [254] запропонувала спільний алгоритм формування якостей професійної відповідальності фахівця. Цей алгоритм складається з проходження студентом чотирьох етапів: пізнавальний; отримання практичного досвіду; контролю; самовдосконалення, розвитку.

Вивчення напрацювань вказаних науковців і практиків сприяли визначенню гіпотези дослідження, згідно з якою процес формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики здійснюватиметься ефективніше при забезпеченні **педагогічних умов:**

– спрямування змісту фахових навчальних дисциплін на формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики;

– використання інтерактивних методів навчання професійної спрямованої взаємодії;

– організація рефлексивної діяльності щодо сформованості професійної відповідальності.

Задля цього діяльність викладача ЗВО в освітньому процесі з майбутніми бакалаврами журналістики за розробленою методикою формування у них професійної відповідальності має бути спрямована на:

– створення рефлексивного середовища з творчими завданнями, психолого-педагогічними тренінгами, тестами для визначення рівня професійної відповідальності та забезпечення можливості для самоаналізу, заглиблення студентів у роздуми щодо майбутньої професійної діяльності та необхідних якостей і рис фахівця;

– застосування інноваційних технологій формування професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики, використання інтерактивних методів і форм роботи в освітньому процесі, що забезпечують суб’єкт-суб’єктну взаємодію студентів і викладачів;

– сприяння розкриттю творчого потенціалу професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики;

– стимулювання студентів до розвитку, саморозвитку, прагнення до професійного самовдосконалення та самоствердження.

Важливим у процесі формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики в освітньому процесі ЗВО вважаємо створення сприятливих умов для самоактуалізації, самозростання, самооцінки, навчання в умовах суб’єкт-суб’єктивної взаємодії, яка передбачає вільний вибір способу одержання освіти [249].

Відомо, що основним підґрунтям формування професійної відповідальності у майбутніх фахівців журналістики є розвиток особистості, через який сприймається, осмислюється та оцінюється навколишній світ свого буття, визнається і сприймається своє індивідуальне місце і призначення його. Тобто без формування світоглядних позицій особистості,

її принципів, ідеалів, системи знань і цінностей, норм поведінки, без наявності мрії, надії, мети неможливо виховувати гармонійне світосприймання особистості та розвинути її як повноцінного члена суспільства.

Особливо цінним у даному контексті є затвердження Указом Президента України «Стратегії людського розвитку» (від 2.06. 2021 р. № 225/2021), яка визначає загальнодержавні цілі та основні завдання у сфері людського розвитку як напряму забезпечення національної безпеки України. Завдяки цій Стратегії стає можливим ефективне планування, проведення моніторингу і належного оцінювання соціальних інвестицій у людський потенціал за наступними блоками питань: демографічна ситуація; охорона здоров'я; освіта і наука; культура; фізична культура і спорт; рівень життя, зайнятість та соціальна підтримка населення; забезпечення рівності чоловіків і жінок. «Стратегію люського розвитку» передбачається реалізувати до 2025 р.

Саме тому вважаємо доцільним створювати сприятливе середовище для саморозвитку, самоактуалізації, особистісного розвитку, стимулювання до активності в оволодінні необхідними професійними знаннями і навичками , прийнятті суб'єктної позиції у спілкуванні з педагогами ЗВО для засвоєння практичного досвіду, що комплексно впливає на формування професійної відповідальності в структурі компетентності майбутнього фахівця журналістики.

Багатьма науковцями та практиками в галузі педагогіки доведено, що тільки активний освітній процес є базовою основою формування професійної відповідальності майбутніх фахівців журналістики. Педагогічні технології, мотивації, стимулювання, моделювання професійної відповідальності розробив Ю. Сичевський. На переконання дослідника, підвищення рівня ефективного формування відповідальності особистості покладено безпосередньо на майбутнього фахівця [214].

На нашу думку, освітній процес у закладі вищої освіти буде активний лише тоді, коли навчальний матеріал, який розглядається на занятті, є цікавим, викликає жвавий інтерес у студентів щодо нового типу роботи, а також реалізується система заохочення навчальної діяльності.

Внаслідок формування професійної відповідальності майбутніх фахівців журналістики на основі навчальної діяльності (пізнавальної, самостійної, творчої, наукової) у студентів з'являється визначене ставлення до різних навчальних дисциплін. Щоб майбутні бакалаври журналістики успішно оволоділи знаннями, вміннями та навичками майбутньої професії, викладачеві ЗВО необхідно організувати освітній процес у відповідності до сучасних принципів мотивації і потреб особистості. Основними факторами, які мотивують майбутніх фахівців журналістики до високопродуктивної навчально-творчої діяльності, на думку І. Казак, є:

– важливість предмета для професійної підготовки і усвідомлення теоретичної і практичної значущості тематики занять; розуміння найближчих і кінцевих цілей навчання;

– висока педагогічна майстерність викладання дисципліни (емоційна форма викладання навчального матеріалу, демонстрація викладачем перспективних напрямків розвитку наукових ідей у певній галузі, вирішення завдань, що створюють проблемні ситуації в структурі навчальної діяльності);

– особистісні взаємовідносини (антипатія чи симпатія) з викладачем даного предмета [87, с. 31].

Основними способами і прийомами мотивації навчання майбутніх бакалаврів журналістики, зайняття ними активної позиції в оволодінні професійними знаннями і навичками, формуванні якостей особистості, є висока педагогічна майстерність педагога (професіоналізм, емоційність, красномовність), авторитет та імідж викладача, створені особисто, та не слід забувати, що великий внесок у формування та розвиток особистості внесли саме ті люди, які оточують цього педагога. Тобто на мотивацію студентів до навчальної діяльності та активного пізнання, формування професійних знань, вмінь і поступового набуття компетентності, впливають викладачі навчальних предметів, а також вся педагогічна спільнота закладу вищої освіти, спільними зусиллями якої створюється сприятливе середовище для саморозвитку, самоосвіти і вдосконалення майбутніх бакалаврів журналістики.

Вагомою засадою формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики є створення середовища для суб'єкт-суб'єктної взаємодії студентів і викладачів в освітньому процесі у ЗВО. Викладач та студент – це суб'єкти, які працюють щодня разом та мають спільну діяльність, що активізує майбутніх фахівців журналістики, підвищує результативність навчання, сприяє вихованню гуманних стосунків між ними, де викладач навчає самостійності, керуючись показовими прикладами, він вчить захищатися та відстоювати свою точку зору, бути вільним та відповідальним, розвиває в студентів навички культури та ведення діалогу.

Сферами освітньої діяльності закладів вищої освіти є навчання, виховання, розвиток особистостей. Ця діяльність складна за змістом і структурою, формується тільки у результаті спільної праці *студента → викладача;* спрямовується на оволодіння узагальненими способами дій у сфері наукових понять, що є її головною метою та результатом послідовності операцій, алгоритмів, спрямованих на досягнення поставленої мети навчання і виховання; розвиток розумових сил і нового критичного мислення майбутніх фахівців журналістики під керівництвом викладача та на основі професійних знань, якими потрібно оволодіти протягом усього навчання у закладі вищої освіти.

Відзначимо, що журналістська діяльність в рамках професійної відповідальності передбачає постійне використання критичного мислення, оскільки це основний шлях боротьби з дезінформацією, який дає можливість успішно вирішувати завдання пов'язані з професійною діяльністю.

У науковому просторі поняття «критичне мислення» тісно пов'язане, а іноді й переплітається із значеннями, що детермінують особистісну

усвідомленість, самостійність, рефлективність (самоаналіз), цілеспрямованість, обґрунтованість, контрольованість, самоорганізованість діяльності людини. Особистість, яка критично мислить, вміє: спостерігати і бути уважною до деталей, уважно і зосереджено вивчати інформацію, швидко визначати найважливіше, реагувати на ключові моменти повідомлень, без особливих зусиль обґрунтувати свою точку зору, застосовувати аналітичні навички в найрізноманітніших ситуаціях [246].

Науковці О. Пометун та Н. Гупан розкривають критичне мислення як «розвиток особистості, де мислення стає найактуальнішим за часів інтенсивних соціальних змін, коли не можливо діяти без постійного пристосування до нових політичних, економічних та інших обставин, без ефективного вирішення проблем, значна частина яких непередбачувана» [177 , с. 328].

Вважаємо, що ґрунтовне опанування технології критичного мислення допоможе майбутнім бакалаврам журналістики підвищити свій рівень професійної відповідальності та успішно розв'язувати професійні проблеми [246].

На нашу думку, рефлексивна діяльність майбутніх бакалаврів журналістики є своєрідним інструментом самопізнання, оцінки та аналізу своєї діяльності й водночас мотивацією до самовдосконалення. Одним із компонентів рефлексивної діяльності є конструктивне критичне мислення, зокрема, вміння приймати самостійні аргументовані рішення та робити обґрунтовані висновки. «Використання рефлексивної діяльності в освітньому процесі під час підготовки майбутніх фахівців журналістики забезпечує суттєвий вплив на самопізнання особистості, що сприяє формуванню критичного мислення, здатності до самоаналізу і самоконтролю, забезпечує умови для підвищення їх професійної відповідальності» [246, с. 95].

Важливим аспектом формування професійної відповідальності майбутніх фахівців журналістики є виникнення у них додаткового внутрішнього механізму контролю. З механізмами контролю пов'язане уявлення про інстанцію, перед якою суб'єкт відповідальності звітує. Інстанція може бути як зовнішня, так і внутрішня. Залежно від того, де знаходиться інстанція, перед якою суб'єкт відповідає, науковці розкрили інтернальний (внутрішній) та екстернальний (зовнішній) локус контролю. Це є суттєвим фактором, що визначає характер відповідальності майбутнього фахівця журналістики. Відповідальна особистість характеризується самостійністю мислення, умінням приймати рішення та відповідати за свої дії. А отже, поняття «професійна відповідальність» взаємопов'язане з поняттям самоконтролю, здатністю студентів до самоаналізу поведінки, прийняття відповідальності за наслідки власної діяльності тощо.

Особливої цінності набуває використання і впровадження відповідних засобів навчання та інформаційно-комунікативних технологій, що сприяє динамічному оновленню засобів формування професійної відповідальності у майбутніх фахівців журналістики у сучасному освітньому просторі [252].

У формуванні професійної відповідальності майбутніх фахівців журналістики важливу роль відіграє інтелектуальний розвиток особистості, співпраця та співтворчість – це головні напрямки роботи, які активно спрацьовують у колективах за допомогою використання різних видів групової роботи, як-от: дискусії; турніри; конкурси; ділові, інтелектуальні ігри, зустрічі, конференції, семінари, дебати, диспути, тренінги, вітальні і т.д ., які нагадують нам белланкастерську систему (система взаємного навчання), тобто, «навчаємось разом у команді, разом з колегами», яка підтверджує правильну організацію роботи та допомагає розвивати особисті навички суб'єктів взаємної роботи у команді, використовуючи новий досвід колег та розвиваючи навички самоствердження та презентації власного «Я».

Дослідниця В. Тернопільська довела, що саме усвідомлення свого «Я», своєї позиції щодо навколишнього світу, прагнення до самореалізації сприяють розвитку соціальної відповідальності як можливості відповідати за себе. Тому відповідальність розвивається як актуалізація себе в інших, вихід за межі самого себе, коли «Я» не розчиняється в системі взаємодії, взаємозв'язку, а виявляє силу – «Я для всіх», – призводячи до розвитку свідомого ставлення до інших людей, до оточуючих, прагнення знайти своє місце в житті [229]. Таким чином, соціальна відповідальність зростаючої особистості розуміється як певний ступінь її розвитку в умовах конкретного соціального середовища. Її зростання сприяє творчому опануванню різними видами культури, а також створює можливість власної участі у різних видах діяльності, щоб найбільш активно приносити користь тим, хто оточує [228].

Ефективними в освітній роботі з майбутніми фахівцями журналістики є спеціальні вправи та завдання, які передбачають моделювання проблемних ситуацій, і спрямовують студентів на розв'язання реальних проблемних завдань. Також позитивним є ставлення студентів до використання ділових ігор, кейсів та ситуаційних задач під час вивчення навчальних дисциплін [249].

Отже, формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики – це розвивальний процес особистості, що характеризується прагненням і умінням оцінювати свою поведінку з огляду її доцільності або шкоди для суспільства, порівнювати свої вчинки із загальноприйнятими в суспільстві вимогами, нормами, керуватися інтересами соціального прогресу. Формування професійної відповідальності майбутніх фахівців журналістики пов'язане з особистісною свободою, наполегливістю, обов'язковістю, чесністю, активною життєвою позицією, самостійністю, самоорганізацією.

Вагоме місце у формуванні професійної відповідальності займають педагогічні умови, що забезпечують успішність даного процесу та впливають на продуктивність професійної підготовки майбутніх бакалаврів журналістики у закладах вищої освіти.

Формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики здійснюватиметься ефективніше при забезпеченні педагогічних умов:

– спрямування змісту фахових навчальних дисциплін на формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики;

– використання інтерактивних методів навчання, що сприяють підвищенню активності та особистої відповідальності студентів у засвоєнні фахових дисциплін та формуванню їх професійної відповідальності;

– організація рефлексивної діяльності щодо сформованості професійної відповідальності.

На нашу думку, збагачення фахових дисциплін спеціально спрямованим змістовним наповненням, навчальними вправами і завданнями, а також додаткова увага науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти до формування професійної відповідальності майбутніх фахівців сприяє свідомому ставленню студентів до цієї невід'ємної складової професіоналізму майбутніх бакалаврів журналістики. Саме тому доцільно спеціально спрямовувати зміст навчальних фахових дисциплін при підготовці майбутніх бакалаврів журналістики на формування у них професійної відповідальності. З цією метою також варто проводити індивідуальні консультації, бесіди з науково-педагогічними працівниками закладу вищої освіти, доводити їм необхідність цілеспрямованого формування професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики під час вивчення фахових дисциплін.

Інтерактивні методи навчання професійної спрямованої взаємодії, що передбачають формування навичок студентів до встановлення контактів з різними категоріями клієнтів, споживачів послуг, колегами і керівництвом, надають змогу в активній формі оволодіти професійно важливими навичками роботи, та відпрацювати на практиці засвоєні теоретичні знання, закріпити вміння відповідальної поведінки.

Вагомою складовою свідомого ставлення студентів до себе як до майбутніх фахівців журналістики, до потреби формування відповідальності у професійній діяльності, є усвідомлення власного рівня її сформованості. За допомогою рефлексивної діяльності щодо сформованості професійної відповідальності, а також всебічного пізнання і розуміння своїх якостей і рис, необхідних для успішної роботи, майбутні фахівці не тільки аналізують наявні характеристики, а й планують досягнення їх на вищому рівні, здійснюють кроки для підвищення професійної відповідальності.

Виділені педагогічні умови формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики комплексно забезпечують успішність освітньої діяльності науково-педагогічних працівників ЗВО при підготовці фахівців з журналістики.

2.2. Етапи дослідження

Для практичного вивчення особливостей формування професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики організовано і проведено дослідження. Гіпотезою дослідження є припущення, що процес

формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики здійснюватиметься ефективніше при забезпеченні педагогічних умов:

– спрямування змісту фахових навчальних дисциплін на формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики;

– використання інтерактивних методів навчання, що сприяють підвищенню активності та особистої відповідальності студентів у засвоєнні фахових дисциплін та формуванню їх професійної спрямованості;

– організація рефлексивної діяльності щодо процесу і результату сформованості професійної відповідальності.

Дослідження спиралося на педагогічний експеримент та зібраний фактичний матеріал, який підтвердив ефективність впровадження розробленого Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти та визначених педагогічних умов.

Для цілісності організації педагогічного експерименту розроблено модель формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти.

Об’єктом нашого моделювання є процес формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти.

Модель формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти відповідає поставленим завданням:

1) визначення специфіки формування професійної відповідальності майбутніх журналістів;

2) підбір змісту, форм, методів і прийомів освітньої роботи зі студентами;

3) науково-методичне забезпечення впровадження моделі (розробка Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти);

4) реалізація процесу формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти;

5) визначення рівнів сформованості професійної відповідальності у майбутніх журналістів на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту, визначення ефективності проведеної роботи.

Модель формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти акумулює, систематизує, спрямовує активність студентів у ході суб’єкт-суб’єктної взаємодії з викладачами ЗВО в освітньому процесі, формує професійні знання, навички, вміння у майбутніх журналістів; налаштована на досягнення цілей, розв’язування конкретних професійних задач на основі практичного досвіду, спрямована на продуктивну діяльність та професійне вдосконалення.

Створена нами модель є відкритою, охоплює всі аспекти формування професійної відповідальності на бакалаврському рівні вищої освіти в умовах інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти. На рис . 2.1 представлено модель, яка складається з чотирьох блоків: цільового, теоретичного, організаційно-процесуального, оцінно-результативного, кожен з яких перебуває у взаємозв'язку з іншими блоками і включає певну сукупність компонентів.

Модель формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти побудована відповідно до соціального замовлення на формування, підвищення і розвиток професійної відповідальності у фахівців у галузі журналістики.

Перший цільовий блок містить мету, яка полягає у формуванні професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти, та завдання:

– здійснити системний аналіз стану досліджуваної проблеми у вітчизняній і зарубіжній літературі та визначити подальший напрямок наукового пошуку;

Рис. 2.1. Модель формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти

– уточнити змістову сутність понять «відповідальність», «професійна відповідальність»;

– обґрунтувати педагогічні умови формування професійної відповідальності майбутніх журналістів;

– розробити модель формування професійної відповідальності майбутніх журналістів, побудовану на суб'єкт-суб'єктній взаємодії та із дотриманням педагогічних умов;

– експериментально перевірити ефективність забезпечення педагогічних умов формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти.

Другий теоретичний блок містить: підходи, принципи, педагогічні умови, які розкривають творчий потенціал професійної відповідальності майбутніх журналістів, забезпечують творче середовище під час освітнього процесу в ЗВО, обґрунтовують використання інноваційних технологій.

Підходи. У ході аналізу психолого-педагогічних та методичних особливостей процесу створення методики формувальної роботи зі студентами з опорою на науково-практичні дослідження та теоретико-методологічні положення, представлені у працях І. Беха [16-18], В. Бобрицької [23; 24], Г. Ващенка [32], Н. Дем'яненко [44-46], І. Зязюна [79], С. Калашнікової [85; 86], В. Кременя [106; 107], М. Левківського [113], В. Майбороди [225], Н. Ничкало [138], І. Савченко [205] та ін., визначено, що найбільш ефективно процес формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики буде реалізуватися при цілеспрямованому використанні у процесі фахової підготовки системного, синергетичного, діяльнісного, компетентнісного та проблемного підходів.

Під час формування професійної відповідальності майбутніх журналістів застосовуються системний, синергетичний, компетентнісний та діяльнісний підходи. Опис системного, компетентнісного та діяльнісного підходів наведено нижче. Відзначимо, що актуальність застосування синергетичного підходу до підготовки майбутніх журналістів зумовлюється потребою суспільства в активних та мотивованих до самовдосконалення фахівцях.

Під час формування професійної відповідальності вагому роль відіграють правильно підібрані концептуальні підходи. На думку В. Галузинського та М. Євтуха, саме підходи виступають як комплексні та взаємопов'язані впливи на студентів, що формують професійно успішну особистість [37]. За ствердженням І. Зимньої, підхід – «це світоглядна категорія, у якій відображаються соціальні настанови суб'єкта як носія суспільної свідомості; … як поняття, що є ширшим за поняття стратегії навчання і повинно охопити відповідні методи, форми, прийоми» [233, с. 97].

Одним із головних напрямків методології спеціального наукового пізнання та соціальної практики є системний підхід, мета і завдання якого полягають у дослідженнях певних об'єктів як складних систем. Саме системний підхід забезпечує адекватне формулювання суті досліджуваних проблем (їх структури, компонентів, критеріїв, показників, механізмів

розвитку тощо), а також вибору ефективних шляхів їх вирішення [111].

В основу системного підходу покладено розгляд об'єктів дослідження з суб'єктивною діяльністю як маленьких практичних підсистем. І це передбачає розкриття цілісності об'єкта дослідження, виявлення розмаїття зв'язків у ньому та зведення цього розмаїття до певної цілісної картини, сукупність методів і засобів, що дають змогу досліджувати властивості, структуру і функції об'єкта дослідження як системи зі складними взаємодіями й взаємозв'язками [111].

Основними принципами, на яких будується системний підхід, є: цілісність (вивчення та організація процесу формування професійної відповідальності в єдності теоретичних знань та практичних навичок у студентів); структурність (виділення структурних елементів відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики); детермінованість (визначеність основних понять і категорій дослідження, розуміння логіки його перебігу та прогнозування очікуваних результатів); динамічність (передбачається цілеспрямований розвиток, формування компонентів відповідальності в майбутніх бакалаврів журналістики); наявність керуючого параметра (суб'єкта освітнього процесу у ЗВО, який керує впровадженням методики формування професійної відповідальності майбутніх фахівців журналістики); наявність контролюючого параметра (комплекту діагностичного інструментарію, критеріїв і показників для оцінки ефективності проведеної роботи зі студентами); наявність прямих і зворотних зв'язків між суб'єктами взаємодії (організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії студентів і викладача ЗВО у процесі формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики).

Відзначимо, що актуальність застосування синергетичного підходу до підготовки майбутніх бакалаврів журналістики обумовлюється потребою суспільства в активних та мотивованих до самовдосконалення фахівцях.

За даними колективу авторів Г. Вишенської, В. Гайденко, Г. Гамрецької, І. Предборської: «синергетична парадигма ґрунтується на домінуванні в освітній діяльності самоорганізації самоосвіти, самоуправління та полягає в стимулюючому й спонукаючому впливі на суб'єкт із метою його саморозкриття й самовдосконалення у процесі співробітництва з самим собою та іншими людьми» [242, с. 193].

Дослідниця Т. Новаченко [140] уточнює, що за своєю природою синергетична дія – це вплив, який заохочує самостійність, помічає успіх, підтримує ініціативу, пробуджує інтерес до відкриття себе, навколишнього світу, до постійного пошуку власного шляху, до розвитку своїх здібностей.

У нашому дослідженні також було реалізовано діяльнісний підхід, відповідно до якого формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики здійснювалося завдяки діяльності суб'єктів (студентів і викладача). В цій діяльності відбувалося вироблення і теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність. Адже саме діяльність, цілеспрямована робота студентів з пізнання і засвоєння нових знань і формування навичок та вмінь як окрема форма процесу пізнання, а також

систематичне і цілеспрямоване вивчення об'єктів, у якому використовуються інтерактивні форми, засоби й методи роботи з майбутніми бакалаврами журналістики, становить основу успішності формувального процесу з підвищення їх професійної відповідальності. Засади діяльнісного підходу до підготовки майбутнього фахівця висвітлено у працях О. Антонової [192], О. Дубасенюка [192], О. Пономарьова [181] та ін.

Діяльність суб'єктів освітнього процесу у ЗВО була спрямована на одержання і застосування нових знань майбутніми бакалаврами журналістики та виконання цільових функцій: фундаментальних – студентами одержано нові знання про основні закономірності функціонування та розвитку особистості на різних етапах; прикладні – досягнуто практичних цілей і розв'язання конкретних задач; експериментальні – поєднано набуті знання з практичною діяльністю, створено і в подальшому вдосконалено нові методичні матеріали для підготовки майбутніх бакалаврів журналістики, апробовано експериментальну методику формування професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики.

Також у дослідженні реалізуються засади компетентнісного підходу в освіті, що передбачає спрямованість освітнього процесу на досягнення інтегральних результатів у навчанні, формування у студентів загальних (базових, ключових) і спеціальних (предметних) компетентностей. Засади компетентнісного підходу висвітлені у роботах І. Беха [16-18], Л. Гуцан [43], О. Коваленко [95], В. Кременя [106; 107], Н. Рідей та Н. Титової [197; 198] тощо. Оскільки професійна відповідальність належить до компетентностей майбутніх фахівців журналістики, то забезпечуючи умови для її формування та реалізуючи цілеспрямований вплив на її підвищення, викладач ЗВО опирається на компетентнісний підхід та приділяє увагу цілісному розвитку особистості кожного студента, розвитку його компетентностей, професійних та особистісних якостей.

При цьому, як засвідчує Л. Гуцан, «набуття компетентностей залежить від активності, свідомого ставлення студента до різних видів діяльності (праці, навчання тощо)» [43, с. 53]. Тобто передбачається активна позиція майбутнього фахівця журналістики в опановуванні необхідних знань і вмінь, якостей, що є основою для формування його професійної відповідальності. У теоретичному розділі було обґрунтовано важливість для майбутніх бакалаврів журналістики соціальної, управлінської та комунікативної компетентності, які формуються завдяки цілеспрямованому освітньому процесу в ЗВО.

Проблемний підхід позиціюється у дослідженнях науковців, які вивчали соціальну сферу, як такий, що спрямований на осмислений пошук ефективних шляхів організації освітнього процесу (С. Гончаренко [42], С. Калаур [88], В. Павленко [165] та ін.). Як зазначає С. Гончаренко, під час проблемного викладу знань педагог має продемонструвати сам шлях наукового мислення, спонукати студентів до активної співучасті у науковому пошуку. До найвагоміших переваг, поряд із більшою доказовістю і

науковістю мислення, науковець відніс «вищу емоційність, що стимулює інтерес до навчання» [42, с. 272].

У праці В. Павленко наголошується на тому, що «при вирішенні проблемних ситуацій формується активна пізнавальна діяльність, досягається самостійність застосування способів розумових дій» [165, с. 76].

У баченні С. Калаур [88] основою проблемного підходу є проблемне навчання, яке максимально спрямоване на розвиток особистості, допомагає у розкритті здібностей та задатків студентів під час навчання, сприяє самоактуалізації та дозволяє цілісно охопити зміст майбутньої діяльності в соціальній сфері з розв'язування професійних конфліктів. Проблемне навчання у ЗВО розширює значення цілей професійної підготовки, інтегруючи в собі навчальні, розвивальні та виховні завдання під час професійної підготовки студентів через розв'язування проблемних ситуацій.

Головною умовою проблемного підходу є використання викладачами під час організації освітнього процесу проблемних ситуацій, які передбачають, що студент хоче вирішити складні для себе завдання, але йому на цей момент не вистачає конкретних знань, а тому він буде змушений відшукати таку інформацію самостійно [88].

Проблемні ситуації можуть заздалегідь плануватися викладачем закладу вищої освіти, а можуть виникати спонтанно, коли студентами:

1) ще не вивчено усіх теоретичних аспектів конкретної теми, вони не повною мірою ознайомилися з методами розв'язання конкретного виду ситуацій та не знають усіх можливих способів розв'язування проблем, однак у них є практична потреба і доцільність розв'язання ситуації, продиктованої умовами практики;

2) знайдено реальні розбіжності між теоретичною можливістю розв'язання конкретної проблемної ситуації та практичною неможливістю застосування конкретного способу, якому студенти надають перевагу;

3) існує нагальна потреба у використанні раніше засвоєних теоретичних знань на практиці (під час перебування студентів на виробничій практиці) [88].

Організовуючи діяльність студентів під час розв'язання проблемних ситуацій, педагог ЗВО спрямовує освітню діяльність до суб'єкт-суб'єктної взаємодії та системного збагачення особистісного досвіду майбутніх фахівців , набуття ними досвіду розв'язання різних ситуацій, типових для майбутньої професійної діяльності [88].

Отже, формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики передбачає не тільки здійснення освітнього процесу та організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії студентів і викладачів на основі систематизації професійних знань, вмінь та якостей, формування базових і спеціальних компетентностей, активізації суб'єктів навчання до засвоєння пропонованого досвіду з прийняття відповідальних рішень, реалізації відповідальних вчинків, а й спрямування майбутніх фахівців до саморозвитку, створення необхідних умов та творчого середовища для їх самовдосконалення, самоосвіти й самоуправління.

Застосування інноваційних технологій формування відповідальної особистості, інформаційно-комунікаційної, проектної, інтерактивної, кредитно-модульної технологій навчання забезпечують успішну трансформацію теоретичних знань майбутніх бакалаврів журналістики у власний практичний досвід за допомогою моделювання професійних ситуацій в інформаційному, педагогічно-відповідальному середовищі.

Педагогічні умови реалізації моделі формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти обґрунтовані у попередньому пункті роботи.

Третій організаційно-процесуальний блок розкриває: методи, форми, засоби формування професійної відповідальності майбутніх журналістів, моделювання професійних ситуацій, задач, завдань, допомога наставників, використання відео-матеріалів.

Формування професійної відповідальності у майбутніх журналістів базується на поєднанні традиційних та інноваційних методів, зокрема: пояснення, метод проєктів, кейс-метод, метод «мозкового штурму», моделювання ситуацій, метод моделювання професійних умов діяльності, метод аналізу проблемних ситуацій, методи рольових та ділових ігор тощо. Форми і види навчальної роботи з майбутніми бакалаврами журналістики охоплюють лекції, практичні заняття, дискусії, консультації, тренінги тощо.

У ході цілеспрямованого формування професійної відповідальності майбутніх журналістів передбачено використання педагогічних засобів, як-от роздатковий, дидактичний матеріал, інструкції, відео-матеріали; комп’ютерна техніка тощо. Зазначені педагогічні засоби сприяють розширенню змісту формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти, вдосконаленню творчого потенціалу та реалізації індивідуальної траєкторії творчого саморозвитку, поглибленому оволодінню знаннями і вміннями щодо професійної відповідальності у діяльності.

Четвертий оціночно-результативний блок висвітлює: компоненти, критерії, рівні, методи оцінювання сформованості професійної відповідальності у майбутніх журналістів.

Визначено мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий та діяльнісно-поведінковий компоненти і критерії сформованості професійної відповідальності із показниками. Кожний показник сформованості оцінювався за трирівневою шкалою, відповідно до якої виділено високий, середній і низький рівень. Одержані результати педагогічного експерименту визначили загальний рівень відповідальності майбутніх журналістів за рівнями сформованості (високий, середній, низький). Для оцінювання використовувалися методи анкетування, тестування, педагогічного спостереження, бесід, експертних оцінок, самооцінок, складання звітів тощо.

Результатом процесу, відображеного у моделі, є рівень сформованості професійної відповідальності у майбутніх журналістів. Очікується, що внаслідок проведення формувальної роботи за розробленою моделлю формування професійної відповідальності у майбутніх журналістів

підвищиться рівень її сформованості (порівняно із вхідними даними, виявленими на констатувальному етапі педагогічного експерименту).

Функціональна модель базується на концепції безперервності освіти впродовж життя, пропонує майбутнім журналістам можливості для підвищення конкурентоспроможності на ринку праці через поєднання навчання і професійної діяльності, опанування додаткових знань та вмінь (зокрема в режимі on-line).

Прогнозований результат процесу формування професійної відповідальності серед студентів полягає в тому, що відповідальний майбутній журналіст здатний розуміти відповідність своєї поведінки та результатів своїх дій до поставлених цілей, прийнятих у суспільстві або в колективі норм. Майбутній журналіст із сформованою професійною відповідальністю готовий діяти зважено та усвідомлено, чітко виконувати професійні обов'язки, нести відповідальність за результат виконання або невиконання предметно-практичної діяльності, а також здатний визнати себе як першопричину наслідків власної поведінки і діяльності (успішної чи неуспішної).

Для перевірки вказаної гіпотези та досягнення мети дослідження було проведено науково-педагогічну експериментальну роботу у Приватному закладі вищої освіти «Київський міжнародний університет» (довідка від 23 лютого 2022 р. № 201), Національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова (довідка від 12 липня 2019 р. № 497)**,** Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна» (довідка від 25 травня 2021 р. № 48/21 – 1), Університеті Григорія Сковороди в Переяславі (довідка від 27 серпня 2020 р. № 508). На різних етапах в експериментальній роботі брали участь 207 осіб, студентів вказаних закладів вищої освіти.

Організація і проведення педагогічного дослідження реалізовувались в три етапи.

Перший етап (2013-2021 рр.): здійснено теоретичний аналіз праць з проблеми дослідження, нормативно-правових документів про освіту – Національної доктрини розвитку освіти у XXI столітті [137], проєкту Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки [191]; Законів та нормативних документів, які регламентують правову сторону роботи журналістів – «Про інформацію» [70], «Про друковані засоби масової інформації в Україні» [68], «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» [67], запропоновано власне розуміння поняття «професійна відповідальність майбутніх журналістів». Проведено аналіз освітньо-професійних програм першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 061 «Журналістика» в університетах України.

Розроблено методику організації дослідження, сформульовано гіпотезу дослідження та розроблено план щодо її здійснення, визначено засоби методологічного аналізу для перевірки гіпотези, розроблено методику констатувального етапу експерименту. Використано методи аналізу, синтезу

, порівняння, узагальнення та класифікації загальнонаукової педагогічної та психологічної літератури для формулювання термінології; виявлено сутнісні ознаки й уточнення базових понять нашого дослідження.

Другий етап (2018 – 2019 рр.): визначено критерії, показники, рівні професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики, відібрано склад експериментальної та контрольної груп. Проведено констатувальний етап педагогічного експерименту, метою якого було вивчення наявного стану сформованості професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики за мотиваційним, гностичним, емоційно-вольовим та діяльнісно-поведінковим компонентами сформованості професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики; визначення основних складових професійної відповідальності, детермінант (педагогічних умов), від яких залежить її успішність. Це дало можливість вийти на рівень узагальнення, достатній для розуміння сутності професійної відповідальності, що, своєю чергою, дало змогу розробити навчально-методичний комплексу в електронному форматі з формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики, побудований з дотриманням обґрунтованих у дослідженні педагогічних умов.

Було проведено анкетування, опитування, бесіди, самоаналіз майбутніми бакалаврами журналістики своїх якостей, вмінь і навичок, що входять в структуру професійної відповідальності. Проводилося спостереження у процесі виконання студентами практичних завдань. На констатувальному етапі педагогічного експерименту здійснено ґрунтовний аналіз його результатів і з'ясовано фактичний стан професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики, що засвідчив недостатність її сформованості у більш ніж половини опитуваних студентів.

Діагностика наявного стану сформованості професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики засвідчила переважно низький і середній рівень володіння професійними знаннями і вміннями, необхідними для виконання професійних обов'язків майбутніми бакалаврами журналістики. Опитування студентів дало змогу виявити проблеми, що перешкоджають формуванню професійної відповідальності, та відсутність цілісної системи формування відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики, недостатність впровадження новацій в освітній процес, відсутність мотивації студентів для підвищення професійної відповідальності та саморозвитку.

Отже, можемо констатувати необхідність розв'язання суперечності, яка існує між потребою якісного забезпечення освітнього процесу в закладах вищої освіти, та недостатньо якісною підготовкою кваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців-журналістів, які володіють високим рівнем професійної відповідальності. Пошук шляхів розв'язання вказаної суперечності дав змогу сформулювати гіпотезу дослідження про те, що процес формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики здійснюватиметься ефективніше при дотриманні визначених педагогічних умов.

З огляду на вищевикладене розроблено і обґрунтовано особливості впровадження Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти на основі дотримання визначених педагогічних умов.

Застосовано основні підходи (системний, синергетичний, діяльнісний, компетентнісний та проблемний) до визначення професійної відповідальності та її структури. Використовувалися такі методи, як опитування, анкетування, бесіди, педагогічне спостереження, вивчення результатів діяльності студентів; опитування експертів для характеристики особливостей професійної діяльності журналістів, змісту і структури професійної відповідальності, аналіз документів, аналіз результатів діяльності для визначення рівнів сформованості професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики.

Третій етап (2019 – 2022 рр.): проведено формувальний етап педагогічного експерименту, впроваджено Навчально-методичний комплекс в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти на базі експериментальної групи, проаналізовано ефективність проведеної роботи за допомогою організації завершального етапу педагогічного експерименту; виконано математичну обробку одержаних даних, сформульовано і теоретично обґрунтовано висновки, надано рекомендації щодо впровадження отриманих результатів педагогічного експерименту в практику закладів вищої освіти.

Відповідно до змісту та завдань дослідження передбачено три етапи педагогічного експерименту:

1. Констатувальний (підготовчий) етап, спрямований на вивчення складу експериментальної та контрольної груп респондентів, встановлення рівнів професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики перед початком формувального впливу.

З метою визначення однорідності експериментальної та контрольної груп здійснена перевірка достовірності між величинами за критерієм Стьюдента, яка визначається за формулою:

$$t = \frac{[P_1 - P_2]}{\sqrt{m_1^2 + m_2^2}} \quad (2.1)$$

Де P_1, P_2 – рівень сформованості, виражений у відсотках; m_1, m_2 – помилка репрезентативності, яка обраховується за формулою:

$$m_{p=\pm\sqrt{\frac{P \cdot q}{n}}} \quad (2.2)$$

P – величина, розрахована у %, *q* – різниця від 100% (*100*– Р), *n* – кількість досліджуваних об’єктів (чисельність вибірки, n > 30).

Якщо t > 2, то існує істотна відмінність, якщо t < 2 – істотної відмінності немає [202].

Для вивчення рівня сформованості професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики в експериментальній та контрольній групі використовувалися наступні методи: анкетування, опитування, бесіди, педагогічне спостереження, тестування, творчі завдання, аналіз.

2. Формувальний (основний) етап, на якому здійснюється організація та проведення експериментальної роботи за розробленим Навчально-методичним комплексом в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти на основі дотримання визначених педагогічних умов, що забезпечують ефективність цього процесу.

Після завершення підготовчої роботи і визначення дійсного стану сформованості професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики розпочато формувальний етап педагогічного експерименту, кінцевим результатом якого очікувалося підвищення рівня професійної відповідальності у студентів експериментальної групи.

3. Заключний етап, спрямований на аналіз, зіставлення початкових і кінцевих даних, що характеризують динаміку розвитку професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики; на обробку й узагальнення отриманих результатів; формулювання висновків.

З метою перевірки ефективності розробленого Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти на основі дотримання визначених педагогічних умов був проведений аналіз рівнів сформованості професійної відповідальності в експериментальній та контрольній групах. Перевірка рівнів сформованості професійної відповідальності у респондентів дослідження здійснювалась шляхом анкетування, тестування, усних та письмових відповідей, виконання творчих завдань, бесід. Для з'ясування динаміки сформованості професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики здійснено порівняльний аналіз даних, встановлених у ході констатувального та наприкінці формувального етапів педагогічного експерименту в експериментальній та контрольній групах респондентів.

Для порівняння результатів, отриманих в експериментальній і контрольній групах, нами було використано статистичні методи. Перевірка достовірності між величинами за t-критерієм Стьюдента здійснювалася за формулою (див. вище) [202].

На цьому етапі педагогічного дослідження було використано методи математичної статистики (t-критерій Стьюдента) для оцінки і теоретичного обґрунтування достовірності отриманих результатів експерименту; аналіз та узагальнення результатів педагогічного експерименту; узагальнення, абстрагування та прогнозування для підготовки навчально-методичних матеріалів щодо формування професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики.

Підвищення рівня професійної відповідальності планувалося отримати завдяки поетапній реалізації навчання студентів за Навчально-методичним

комплексом в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти на основі дотримання визначених педагогічних умов.

Отже, дослідження особливостей формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики ґрунтується на результатах аналізу та вивчення проблеми у педагогічній теорії та практиці. В процесі вроведення дослідження передбачалося встановлення й обґрунтування змісту та структури професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики; визначення рівнів сформованості професійної відповідальності у майбутніх фахівців на основі виділених компонентів та показників; розроблення, обґрунтування та експериментальна перевірка Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти на основі дотримання визначених педагогічних умов.

2.3. Навчально-методичний комплекс в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти.

Сучасна державна освітня політика зорієнтована на якісну підготовку майбутніх фахівців з високим рівнем конкурентоспроможності на сучасному ринку праці, що є продуктом освітньої діяльності і забезпечує формування і розвиток особистості у подальшій професійній діяльності.

Незважаючи на еволюційний шлях розвитку педагогіки у світі, Україна не витримує швидкого темпу зростання вимог до якості професійних знань, вмінь і навичок майбутніх фахівців, проте намагається враховувати основні положення щодо реформування системи вищої освіти, які потребують постійних змін в освітньому просторі та вдосконалення методики підготовки висококваліфікованого та конкурентоспроможного фахівця. Потрібна нова методика навчання, що сприятиме вирішенню проблеми. Тобто, передбачається поступовий перехід від навчально-дисциплінарної моделі освіти до моделі професійної відповідальності, спрямованої на організацію повноцінної життєдіяльності майбутнього фахівця журналістики як її активного, відповідального суб’єкта, який має шанс на розвиток в країні, досягнення конкретної визначеної мети у професійній діяльності, підвищення особистого інтелектуального рівня.

Відповідно до вказаного актуальним аспектом дослідження постає розроблення Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти.

Метою створення Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти є формування у майбутніх бакалаврів журналістики професійної відповідальності,

оволодіння спеціальними знаннями з професійної відповідальності, а також формування та вдосконалення відповідних навичок та умінь, забезпечення формування мотивації студентів до дотримання моральних принципів та правил.

Із зазначеної вище мети випливають завдання формування професійної відповідальності майбутнього бакалавра журналістики, які розкривають різні аспекти включення особистості студента в освітній процес. Їхня системність визначається охопленням, мотиваційної, діяльнісно-практичної та рефлексивної сфери особистості. Відтак, ми виділяємо такі основні завдання щодо формування професійної відповідальності майбутнього бакалавра журналістики:

1) формування осмисленого ставлення до моральних та етичних норм, принципів і правил відповідно до професіної етики;

2) формування діяльнісно-практичного аспекту професійної діяльності: уміння застосовувати знання й уміння з професійної відповідальності на практиці; прозоро, об'єктивно, неупереджено висвітлювати інформацію; коректно здійснювати комунікацію з різних категоріями населення; висловлювати, аргументувати й доводити судження про різноманітні суспільні явища;

3) формування мотиву, ідеалу, цінності людського життя як найвищої філософської категорії, яке виявляється в діях студента, продиктованих його ставленням до житті та суспільства;

4) здійснення рефлексії вчинкам, поведенці, процесам відповідно до моральних норм і правил.

У дослідженні реалізована ідея про те, що Навчально-методичний комплекс в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти функціонуватиме ефективніше при забезпеченні педагогічних умов, створених відповідно до теоретико-методологічних засад окресленої проблеми; специфіки формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики; вимог закладу вищої освіти до підготовки фахівців; авторського досвіду діяльності в досліджуваному напрямі; даних констатувального етапу експерименту.

Загалом суть внесених змін, що удосконалюють усталений дидактичний процес підготовки майбутнього бакалавра журналістики до означеної діяльності, полягає у його спрямованості на формування професій ної відповідальності; у формуванні усвідомленого і діяльнісно-практичного ставлення до журналістської діяльності, ціннісного ставлення до професії; в опорі на методи педагогічної взаємодії та спілкування, активізації групової діяльності, моделювання реальних професійних ситуацій.

Врахування вищезазначених змін визначило сутність програми формувального етапу педагогічного експерименту, тому системотворчим чинником у нашому досліджені стала навчальна дисципліна «Професійна відповідальність у журналістиці».

Розроблений Навчально-методичний комплекс в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти включає навчальну програму, курс лекцій і практичних занять, методичні рекомендації для самостійної роботи студентів, тестові завдання для перевірки знань та умінь.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» є формування професійної відповідальності у майбутніх фахівців, закріплення соціально-моральних норм і суспільних цінностей праці журналістів. Завдання вивчення навчальної дисципліни – сформувати у студентів уявлення про професійну відповідальність, закласти засади для її розвитку, мотивувати майбутніх фахівців журналістики до самовдосконалення та підвищення майстерності; а також усвідомити специфіку відповідальності журналістської діяльності та активізувати до напрацювання навичок успішного вирішення відповідальних завдань.

Зміст навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» включає 8 лекційних занять, 4 практичних і 2 тренінги. Відповідно до тематики лекційних занять пропонуються практичні заняття, передбачається, що співвідношення кількості годин лекційних занять до самостійної і практичної роботи становить: 35%: 65%. Так само у структурі розподілу тематики практичних занять передбачено два змістових модулі, відповідно до яких два заняття виділено на опрацювання теоретичних знань та закріплення уявлень про професійну відповідальність, і більше уваги приділено відпрацюванню практичних навичок відповідальної поведінки майбутніх бакалаврів журналістики.

Тренінги спрямовані на розвиток відповідальності студентів за власні рішення, навчання прийомам саморегуляції та активізації внутрішньої енергії для досягнення позитивних результатів; навчання прийняттю рішень та навичкам прогнозувати їх наслідки; мобілізації ресурсів для відповідальної поведінки.

Навчальною програмою з вивчення дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» передбачена самостійна робота студентів, що охоплює відповідно до двох змістовних модулів виконання поточних завдань на практичних заняттях (виконання тестів, ділові ігри, редактура неетичних текстів, самостійне написання текстів з урахуванням вимог етичного кодексу журналіста) та спеціальних завдань.

Також методичні рекомендації для самостійної роботи містять інформацію про теоретичну основу вивчення сутності відповідальності, де пропонуються визначення відповідальності як багатоаспектного поняття, висвітлюється сутність професійної відповідальності журналістів (два виділені питання). Напрацьований матеріал надає змогу студентам коротко ознайомитися із сутністю поняття відповідальності, повторити засвоєні теоретичні знання з лекційних занять, перейти до самостійної підготовки та виконання практичних завдань. Крім того, у методичних рекомендаціях до самостійної роботи студентів містяться практичні рекомендації для розвитку відповідальності (8 позицій). Передбачається, що студенти будуть

виконувати пропоновані види діяльності, окремо чи поєднуючи між собою, протягом 1-2 місяців, із наступним звітуванням у вільній формі (доповіді чи інформативного плакату про свої досягнення). Обов'язковою є умова ведення щоденника успіхів, де раз на тиждень студент самостійно аналізує результати виконання завдань з розвитку відповідальності.

Результати вивчення навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» оцінюються за допомогою тестових завдань для перевірки знань та вмінь, що містять 10 питань, на які студенти мають правильно відповісти та обґрунтувати свою відповідь. Також пропонується 18 контрольних запитань для перевірки знань та умінь з навчальної дисципліни. Висока активність під час лекційних та практичних занять, сумлінне виконання завдань самостійної роботи, уважне дотримання рекомендацій із саморозвитку відповідальності та наступне звітування про досягнуті успіхи вказує на сформовану відповідальність майбутніх бакалаврів журналістики, їхнє усвідомлене ставлення до себе, особистого та професійного саморозвитку і майбутнього життя.

Процес формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики забезпечували дотриманням педагогічних умов: спрямування змісту фахових навчальних дисциплін на формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики; використання інтерактивних методів навчання, що сприяють підвищенню активності та особистої відповідальності студентів у засвоєнні фахових дисциплін та формуванню їх професійної спрямованості; організація рефлексивної діяльності майбутніх бакалаврів журналістики щодо сформованості професійної відповідальності. Формування професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики базується на поєднанні традиційних та інноваційних методів, зокрема: пояснення, метод проектів, кейс-метод, метод «мозкового штурму», моделювання ситуацій, метод моделювання професійних умов діяльності, метод аналізу проблемних ситуацій, методи рольових та ділових ігор тощо. Форми і види навчальної роботи із майбутніми бакалаврами журналістики охоплюють лекції, практичні заняття, дискусії, консультації, тренінги тощо.

У ході цілеспрямованого формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики передбачено використання педагогічних засобів, як-от роздатковий, дидактичний матеріал, інструкції, рекомендації та ін. Зазначені педагогічні засоби сприяють розширенню змісту формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики, активізації творчого потенціалу фахівців, поглибленому оволодінню знаннями і вміннями щодо професійної відповідальності.

Особливості реалізації розробленого Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці». Обґрунтувавши розроблення Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці», перейдемо до опису його впровадження у закладах вищої освіти.

Зміст лекційних занять з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» детально представлено у додатку Ж. Коротко охарактеризуємо роботу зі студентами під час лекцій. У ході вступної лекції студенти ознайомилися із об'єктом і предметом навчальної дисципліни, отримали уявлення про мету і завдання вивчення професійної відповідальності у журналістській справі; розглянули сутність поняття відповідальності, її види (за себе, за інших, відповідальність перед ким / чим, за що / кого), проаналізували поняття нормативності та соціальних норм.

Теоретична складова навчальної дисципліни містить два змістовних модулі, перший модуль «І. Теоретико-методологічні засади навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістів»» і другий – «ІІ. Навички і вміння відповідальної діяльності журналістів». Під час організації освітнього процесу, на першій лекції розкрито теоретичні положення, що слугують закладанню знань про саму відповідальність, її прояви в професійній діяльності журналістів. На другому лекційному занятті на тему «Зміст поняття відповідальності», розглянуто наступні питання: сутність професійної діяльності журналіста з позицій дотримання соціальних і моральних норм; виділення поняття нормативності та відповідальності за порушення соціальних і моральних норм суспільного життя.

Під час третього лекційного заняття на тему «Види роботи сучасного журналіста» студенти отримали знання про історико-художній, соціально-економічний та практичний аспекти роботи журналіста, методи і засоби збирання інформації в праці журналістів. Розглянули положення про досягнення практичного результату як головну мету роботи журналіста. Починаючи із третього лекційного заняття, студенти залучалися до дискусій, ситуацій «питання-відповідь», їм пропонувалося навести приклади практичних навичок журналістів, особливостей застосування їх вмінь в професії і в житті.

На четвертому занятті за темою «Професійна етика і психологія журналістського спілкування» здійснено розгляд таких питань: морально-етичні засади в роботі журналіста, його соціальна відповідальність, культура професійного спілкування журналістів. Під час цієї лекції студенти виявляли вищу обізнаність із питаннями, надавали відповіді про сутність професійної етики, наводили приклади толерантного і нетолерантного спілкування з клієнтами, колегами, слухачами і глядачами новин тощо.

Другий змістовний модуля «ІІ. Навички і вміння відповідальної діяльності журналістів» зорієнтований на ґрунтовне вивчення практичних аспектів професійної відповідальності у роботу журналістів, мотивування студентів до підвищення власної відповідальності в особистій та навчально-професійній сфері. Тематика п'ятого заняття «Структуру професійної відповідальності», охоплювала такі питання, як: характеристики критеріїв професійної відповідальності, сутність когнітивного критерію, значення фахових знань, вмінь і навичок у професійній діяльності журналіста, характеристики відповідальної особистості журналіста-фахівця серед професійно важливих якостей.

Під час шостого заняття «Професійна мотивація та інтерес до відповідальної праці журналіста» студенти ознайомлювалися із питаннями, що стосуються зв'язку професійної спрямованості майбутнього фахівця та його успішності у виконанні відповідальних завдань, характеристик мотиваційного критерію відповідальності. Аналізували особливості прагнення досягати успіху чи уникати невдач в роботі журналіста. Під час проведення даного заняття спостерігалася висока активність студентів у визначенні прикладів мотивації до успіху чи уникнення невдач, жваве обговорення наведених ситуацій, підвищення інтересу майбутніх фахівців до успішного виконання поставлених завдань.

Сьоме лекційне заняття на тему «Емоційно-вольові характеристики професійної діяльності журналістів» висвітлювало питання: емоційна складова професійної підготовки та діяльності журналістів, ознаки задоволення від виконаної роботи, важливість вольових навичок самоконтролю у журналіста під час виконання професійних обов'язків, засади формування вміння регуляції поведінки, ознайомлення з прийомами самодопомоги і техніками самоусвідомлення (mindfulness). Під час проведення цього лекційного заняття студенти не тільки отримали знання про емоційно-вольову складову професійної відповідальності, а й на практиці засвоїли техніки саморегуляції та самоусвідомлення, набули навичок рефлексії, перебування у поточному моменті «тут і тепер», що надає змогу краще зрозуміти себе, емоції, відчуття, мотиви, цілі, ясніше побачити майбутнє.

Восьма лекція на тему «Практичні навички відповідальності в професійній діяльності журналістів» включала розгляд питань щодо ознак діяльнісно-поведінкового критерію професійної відповідальності, висвітлення поняття активної і пасивної позиції при виконанні завдань, сутності відповідальності у колективній справі, аналізу характеристик готовності до професійної діяльності журналіста. На цьому занятті приділено увагу активізації зусиль студентів до подальшого самостійного вивчення професійної відповідальності, формуванню свідомої позиції щодо її саморозвитку, вдосконалення професійної майстерності.

Суттєва увага надавалася практичним заняттям, які доповнювали практичну орієнтацію навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці», що передбачали не тільки отримання студентами знань, а й формування у них практичних вмінь і навичок, які знадобляться у майбутній журналістській діяльності.

Відповідно до тематики лекційних занять та розглянутих на них питань практичні заняття містили завдання для обговорення теоретичних питань, діагностичну і практичну роботу студентів. Наприклад, за змістовним модулем «І. Теоретико-методологічні засади навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістів» під час першого практичного заняття за темою «Зміст поняття відповідальності» студенти визначали структуру власних моральних цінностей та опитувальниками М. Рокича і Ш. Шварца, виділяли цінності в особистісній та професійній сферах, намічали

вектори для саморозвитку. Також прийняли участь в рольовій грі «Відповідальна і безвідповідальна людина», розіграли типові ситуації взаємодії двох людей за умови відповідального одного з них чи обох. Під час групового обговорення ініціювалася дискусію щодо професій, де умовно допускається безвідповідальність без шкоди іншим, а де – безвідповідальна поведінка завдає непоправних наслідків для здоров'я і соціального статусу клієнтів, оточуючих. Студенти активно висловлювалися, охоче наводили приклади безвідповідальності у роботі представників різних професійних сфер.

У ході другого практичного заняття за темою «Професійна етика і психологія журналістського спілкування», крім обговорюваних теоретичних питань, студенти діагностували рівень власної комунікативної толерантності у ставленні до інших людей за методикою В. Бойко, обговорили отримані результати. Брали участь у дискусії щодо позитивного чи негативного впливу комунікативних установок на успішність роботи журналіста. Під час групової роботи, студенти створили і презентувати образ толерантної людини. Майбутні бакалаври журналістики представляли яскраві образи толерантних людей, показували їх зовнішній вигляд, поведінку, стиль спілкування. Заняття пройшло швидко, насичено, всі отримали гарний заряд позивних емоцій і гарний настрій.

Третє практичне заняття за змістовним модулем «ІІ. Навички і вміння відповідальної діяльності журналістів» за тематикою «Структура професійної відповідальності» включало практичну роботу студентів із складання схеми структурних компонентів відповідальності (мотивація, знання, емоції і воля, практичні навички). За допомогою фронтального опитування та ініціювання групового обговорення студенти розрізняли окремі позитивні і негативні ознак структурних складових відповідальності, та визначали їх вплив на загальний рівень готовності до майбутньої професійної діяльності. Студенти активно наводили приклади позитивної і негативної мотивації; високих і недостатніх знань; оптимальних емоцій і самооцінки, сформованості вольових навичок і негативних їх ознак; практичних вмінь і навичок і не готовності до відповідальної праці журналістом. На підсумковому етапі заняття проводили вправу-рефлексію «Відкритий мікрофон», де кожен учасник висловлював свої почуття, думки щодо цінності практичного заняття, отриманих навичок і їх майбутнє використання у професійному житті.

Четверте практичне заняття за темою «Професійна мотивація та інтерес до відповідальної праці журналіста» включало, крім обговорюваних теоретичних питань, діагностичну роботу з визначення студентами власної мотивації до успіху чи до уникання невдач за однойменними методиками Т. Елерса. У ході групового обговорення студенти описували характерні риси і поведінку людей, мотивованих до успіху чи до уникнення невдач, наводили приклади професійної діяльності таких людей. Також проводився «мозковий штурм» з метою пошуку зв'язків між мотивацією досягнення успіху і відповідальною професійною поведінкою журналістів. Під час групової

роботи студенти визначали негативний вплив мотивації уникнення невдач та безвідповідального ставлення до поставлених завдань на якість написання статей, подання інформації до передач тощо.

П'яте заняття «Емоційно-вольові характеристики професійної діяльності журналістів» включало активну роботу студентів з ознайомлення з техніками саморегуляції поведінки та емоцій, з технікою самоусвідомлення mindfulness. Майбутні бакалаври журналістики виконували дихальні та релаксаційні вправи, обговорювали самопочуття та ефективність їх застосування. Наприкінці заняття студенти складали «Пам'ятку самодопомоги у складних ситуаціях, які потребують самоконтролю та регуляції».

Шосте заняття за темою «Практичні навички відповідальності в професійній діяльності журналістів» включало діагностичну роботу студентів щодо самооцінювання характеристик відповідальності, а також практичну роботу – участь в рольовій грі «Відповідальний журналіст». Із групи студентів обиралися по дві пари гравців. Завдання учасникам – взяти інтерв'ю у відомої зірки, політичного діяча, намагаючись знайти якийсь цікавий провокативний матеріал і висвітлити його у публікації у двох аспектах – турбуючись про репутацію журналіста та не завдаючи шкоди відомій людині, незважаючи на наслідки для неї та для себе як для журналіста. Всі решта студентів – глядачі, вони уважно спостерігали за представленими ситуаціями, висловлювали свої думки по ходу інсценізації. Після завершення перегляду 4 ситуацій – журналіст і відома особа у двох парах з різними варіантами подання інформації, всі учасники висловлювали свої думки, як краще вчинити, як запобігти розголосу не приємної інформації , як подати її, не зашкодивши відомій людині та не знищивши власної репутації. З метою розвитку навичок саморефлексії, гравцям ставилися запитання щодо їх відчуттів під час інсценізації ситуацій, та після отримання рекомендацій від інших учасників (спостерігачів) – чи допомагали їх коментарі, чи навпаки заважали тощо. Наприкінці студенти робили висновок про доцільність відповідальності в будь-якій професійній ситуації, і оманливість «добрих» рекомендацій сторонніх спостерігачів, які не знають всіх тонкощів справи.

Також у ході закріплення практичних навичок і вмінь відповідальної поведінки із майбутніми бакалаврами журналістики проведено два тренінгові заняття. Під час тренінгу № 1 «Відповідальність у моєму житті» студенти брали участь в дискусії «Право на власну поведінку», бесіді про відповідальність, прослухали інформаційне повідомлення про види відповідальності, діагностували власний ступінь відповідальності, виконали вправи «Істина у кожного своя», «Обґрунтуйте рішення», «Вибір золотих правил життя». «Складові професіоналізму» тощо. Цінним для розвитку саморегуляції та кращого управління собою був релаксаційний комплекс «Контраст» (за Л. Помиткіною [178]), після якого студенти відзначали усвідомлення свого тіла, зменшення емоційного напруження, «цікаві відчуття у руках і ногах» тощо. Наприкінці заняття з учасниками

проводилася вправа-саморегуляцію «Річка життя» (за Л. Помиткіною [178]), що передбачала ґрунтовний аналіз необхідних ресурсів для успішної подорожі річкою життя. Ця вправа надає змогу замислитися про те, що вже досягнуто, і що потрібно здобути для того, щоб гарно спланувати подорож, досягти успіху. Мається на увазі метафора із професійним життям та самореалізацією у ньому.

Проведене заняття було спрямоване на розвиток відповідальності студентів за власні рішення, навчання прийомам саморегуляції та активізації внутрішньої енергії для досягнення позитивних результатів. Під час підведення підсумку більшість студентів вказали на позитивність впливу виконаних вправ та отриманої інформації для переосмислення їхніх уявлень щодо власного майбутнього, побудови чітких професійних планів та підвищення відповідальності за себе, за свій професійних шлях.

Під час тренінгу № 2 «Відповідальність за власні рішення» студенти приймали участь в обговоренні «Притчі про таланти», виконували вправи «Вміння слухати», «Сила слів», «Власні рішення», «Прогнозування наслідків рішення», «Реалізація мети (рішення)». Занурились в проективну вправу-гру «Дорога в джунглі» (за В. Тименко [230]), що метафорично відображала поведінку студентів у різних ситуаціях. Цінним здобутком тренінгового заняття стало навчання студентів розпізнавати у мовленні певні фрази, розуміти силу окремих комунікативних зворотів, важливість правильного слухання та побудови висловлювань із врахуванням емоційного стану співрозмовника. Також учасники тренінгу навчилися прогнозувати наслідки своїх рішень, проаналізувавши на конкретних прикладах свої вчинки та наслідки, ознайомившись із планом дій, які треба зробити, щоб досягти успіху в реалізації мети (рішення).

Ефективною у формуванні професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики є вправа «Обґрунтованість рішення» (за Л. Помиткіною [178]), що розвивала мислення та відповідальність за прийняті рішення. Студенти об’єднувалися для обраної роботи. Ми пропонували кожному учаснику визначити будь-яку ситуацію із власного життя, або життя близьких, коли необхідно було приймати відповідальне рішення. Це рішення один учасник повідомляв іншому, а той намагався обґрунтувати його за певною схемою, пропонованою педагогом. Після спроб другого учасника перший розповідав свою версію обґрунтування.

У подальшому пропонувалося нове завдання: перший учасник повідомляв другому будь-яку професію, яку він начебто обрав, наприклад: «Уяви, що ти обрав професію художника, обґрунтуй своє рішення». Потім пари обмінюються завданням. Педагог прописував на ватмані приблизну схему відповідей: «1. Для мене важливим є здобуття обраної професії, тому що… 2. Основними аргументами під час вибору професії були… 3. З усіх споріднених (схожих) професій я обрав саме цю, тому що… 4. На мій погляд для досягнення професійної успішності потрібно…». На закінчення цієї вправи кожнен студентів обґрунтував вибір професії журналіста.

Наприкінці заняття проводилася вправа «Заохочення» (за С. Гордійчук [243]), студенти записували своїх 5 рис характеру: що сприяли б їх успіху в діяльності; допомагають їм у спілкуванні з іншими людьми; ситуації минулих успіхів та їх впливу на життя. Після публічного зачитування результатів самоопису та успіхів кожного учасника відбувалося їх обговореннння та підтримує. Отримані пропозиції студенти занотовували й додавали до них вирази, за допомогою яких зможе підбадьорити самого себе, коли зазнає поразки або стикнеться з труднощами.

Після підведення підсумків, де студенти пригадували, що відбувалося протягом заняття, відповідали на питання про цікаві та важливі знання і навички, яких набули, проводилася завершальна вправа «Подяка за приємну співпрацю» (за Л. Помиткіною [178]), що спрямована на формування позитивного настрою та усвідомлення спільності, задоволення від успішної співпраці, позитивних емоцій від колективного досягнення результату.

Проведені тренінги сприяли розвитку відповідальності студентів за власні рішення, сформували у них навички прийняття рішень та прогнозування їх наслідків, забезпечили умови мобілізації ресурсів для відповідальної поведінки.

Значна увага надавалося виконанню самостійних завдань та їх обговоренню. Студенти готувати інформативні повідомлення про поведінку відомих журналістів за чотирма сценаріями: про тих, які дотримуються соціальних норм і правил навіть на шкоду своїм інтересам та кар'єрі; про тих, хто забуває про дотримання етичних норм і женеться за свіжими новинами, цікавинками для населення, не звертаючи увагу на шкоду, яку може завдати відомим політикам, зіркам естради; про тих, хто поспішає висвітлити новину і поверхово ознайомлюючись із матеріалом, подає неякісно підготовлений матеріал; або ж маніпулює увагою читачів і слухачів, використовує спеціальні слова чи речення, щоб залучити їх увагу, а сам цікавої інформації не подає; про тих, хто вміє дотримуватися соціальних норм і правил поведінки та подає сучасну і свіжу інформацію, зупинившись на достатньому обсягу опрацьованої інформації. Результати виконання інформаційних повідомлень заслуховувалися під час практичних занять за мірою їх готовності у студентів, та оцінювалися відповідність поставленим умовам. Кожен студент підготував по 1–2 доповіді про різну поведінку журналістів, або ж написав есе, де відобразив типові риси характеру та діяльності відповідальних чи безвідповідальних фахівців.

Щодо наступного завдання для самостійної роботи з підготовки газети до свята, студенти змогли вміло організувати колективну справу, що охоплювала невеликі групки по 4-5 осіб, які працювали над створенням інформативних повідомлень до свята Шоколаду, Друзів та Морозива. Створені газети були яскравими, позитивними і мали переважно розважальний характер, однак ми приділяли увагу не скільки оформленню газет, скільки напрацюванню вмінь студентів працювати колективно, відповідати за результат спільної праці, оцінювати його та бути задоволеними від взаємодії з іншими.

Останнє завдання, що стосувалось дотримання методичних рекомендацій для саморозвитку відповідальності. Ми пропонували обрати один або декілька із восьми видів діяльності, що спрямовані на розвиток відповідальності, виконувати його протягом 1-2 місяців, результати записувати у щоденник успіхів і зачитати на останніх практичних заняттях. Рекомендації підбирали таким чином, що навіть за недостатнього обсягу знань та мотивації студенти могли б обрати собі завдання по силам, і виконати «відповідальну справу», відчувши успіх від її завершення, підвищити власну самооцінку та впевненість у силах. Проте, не всі студенти виконали дане завдання.

Внаслідок впровадження навчально-методичного комплексу в електронному форматі з формування професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики очікується створення ефекту новизни в освітньому процесі, що забезпечить підвищення мотивації студентів до навчальної діяльності та засвоєння необхідних професійних знань та навичок , формування професійно важливої якості – професійної відповідальності. Завдяки курсу лекцій, семінарів та участі в творчих, проектних, інтерактивних видах діяльності майбутні бакалаври журналістики отримають теоретичні знання та практичні навички професійної діяльності, що підтверджує теоретичне і практичне значення розробленої методики. Критерії практичного значення проведеної роботи будуть визначати зміни, що є реальністю або можуть бути досягнуті за допомогою впровадження результатів дослідження в практику. У процесі впровадження навчально-методичного комплексу в електронному форматі з формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики в освітній процес ЗВО та створення сприятливого розвивального середовища для самоосвіти і стимулювання саморозвитку студентів підвищується їх готовність до професійної діяльності, поступово вдосконалюється професійна компетентність фахівців.

Оцінювання сформованості професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики. В ході емпіричного дослідження професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики визначено мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий та діяльнісно-поведінковий критерії її сформованості із показниками. Одержані результати педагогічного експерименту визначили загальний рівень відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики за рівнями сформованості (високий, середній, низький). Для оцінювання використовувалися методи анкетування, тестування, педагогічного спостереження, бесід, експертних оцінок, самооцінок, складання звітів тощо.

Отже, в процесі розроблення Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» ми опиралися на визначення сутності даного поняття, яке передбачає створення найбільш сприятливого організаційного освітнього процесу у ЗВО, що зумовлюється особливостями навчального предмета, а також оптимального поєднання дидактичних

методів, прийомів і засобів навчання студентів, що забезпечують зростання компетентності майбутніх фахівців.

Запропоновий Навчально-методичний комплекс в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» відповідає соціальному замовленню на професійну відповідальність фахівців у галузі журналістики, має на меті формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики. Навчально -методичний комплекс в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» передбачає впровадження в освітній процес майбутніх фахівців журналістики навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці». Реалізація розробленого Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» опирається на визначені педагогічні умови, які забезпечують ефективність формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики, та здійснюється відповідно до основних положень системного, синергетичного, компетентнісного та діяльнісного, проблемного підходів.

Внаслідок впровадження Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти та педагогічних умовах формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики очікується досягти результату, що полягає в підвищенні сформованості професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики.

2.4. Критерії, показники і рівні сформованості професійної відповідальності майбутніх журналістів **на бакалаврському рівні вищої освіти**

Для формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики необхідно перевірити успішне здійснення організованої цілеспрямованої підготовки до професійної діяльності студентів ЗВО шляхом навчання та виховання гармонійного світосприймання в умовах інноваційного простору. Тобто визначити рівні формування професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики, оскільки лише журналіст, який відповідає вимогам сучасності, життєвим викликам, здатний передавати особистостям позитивний досвід людства оптимальним реалізованим шляхом.

Відповідно до методики організації та проведення педагогічного експерименту доцільно виділити критерії, показники і рівні сформованості професійної відповідальності у майбутніх фахівців, а також з’ясувати, наскільки успішно здійснюється формувальний процес підвищення професійної відповідальності шляхом участі суб’єктів у освітньому процесі закладу вищої освіти. Для розроблення шляхів підвищення ефективності формування професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів

журналістики необхідні дані, що характеризують рівень мотивації, теоретичних знань та практичних умінь студентів щодо означеної діяльності.

У тлумачному словнику поняття «критерій» розглядається як «підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило» [33, с. 588]. У роботі О. Жихорської поняття «критерій» використовується як «мірило, орієнтир, індикатор, на основі якого відбувається оцінка стану сформованості професійної компетентності у суб'єктів освітнього процесу ЗВО» [60, с. 34].

Аналізуючи напрацювання науковців і практиків, які досліджували проблему формування професійної відповідальності у процесі їх підготовки у закладах вищої освіти, відзначимо відсутність єдності щодо критеріїв та показників її сформованості. Зокрема, у праці Ю. Сичевського [215] визначено такі критерії відповідальності майбутніх фахівців:

– наявність усвідомленої професійно-особистісної мотивації на прийняття покладених обов'язків;

– знання основних обов'язків студента та майбутнього фахівця, усвідомлення їх значущості для професійно-особистісного зростання і саморозвитку;

– здатність і готовність самостійно приймати відповідальні рішення та організовувати їх виконання для отримання необхідного результату;

– емоційне ставлення до навчальної та професійної діяльності.

Дослідниця Ю. Новгородська [141] аналізує сформованість професійної відповідальності у майбутніх менеджерів і виділяє такі критерії її прояву у фахівців:

– когнітивний (володіння професійно важливими знаннями про сутність та структуру професійної відповідальності, її форми та види; здатність до логічних висновків, генерування та використання нової інформації);

– цілемотиваційний (сукупність мотивів і потреб, які спонукають майбутнього фахівця до формування власної професійної відповідальності; сформованість ціннісних орієнтацій, які визначають ціннісно-мотиваційне ставлення студента до діяльності в сфері управління);

– операційно-діяльнісний (сукупність професійних умінь застосовувати набуті інтегровані знання, уміння, досвід у сфері управління для виконання фахових завдань; готовність майбутніх фахівців до активного використання управлінських технологій у професійній діяльності як засобу пізнання та розвитку професійної відповідальності).

У колективному вивченні особливостей формування професійної відповідальності у майбутніх фахівців, проведеному І. Киричок, Ю. Новгородською, М. Шевчук, в основі аналізу стану сформованості досліджуваної інтегральної якості покладено наступні критерії:

– когнітивний критерій охоплює знання про сутність та предмет відповідальності майбутніх фахівців, норми та правила, які регулюють їх професійну діяльність, зміст професійних завдань та обов'язків;

– мотиваційно-афективний критерій інтегрує в собі установки, ціннісно-орієнтаційні потреби майбутніх фахівців в професійній діяльності, передбачає усвідомлення того, наскільки важливим є виконання для них професійного обов'язку;

– діяльнісно-поведінковий критерій виявляється у здатності прогнозувати наслідки своїх вчинків, контролювати та регулювати свою поведінку, передбачає у фахівця розвиток професійної активності, адекватної самооцінки, самореалізації власних можливостей [92].

У дослідженні М. Піговського [173; 174] на основі структурних компонентів соціальної відповідальності особистості (мотиваційного, когнітивного, поведінкового) розроблено критерії її сформованості (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, діяльнісно-практичний) і виявлено показники, що відображають основні ознаки критеріїв й передбачають можливість їхнього вимірювання. Серед виділених М. Піговським критеріїв соціальної відповідальності майбутніх фахівців соціальної сфери знаходяться:

– мотиваційно-ціннісний (прагнення індивіда до змін, пов'язане з: усвідомленням власного місця у суспільстві; почуттям відповідальності за прийняті рішення та вчинки як майбутнього професіонала; прагненням свідомо регулювати свою професійну діяльність, стати висококваліфікованим фахівцем; опануванням необхідними компетенціями; узгодженням особистих і суспільних інтересів);

– когнітивно-пізнавальний (система знань індивіда про соціальну відповідальність, усвідомлення прав й обов'язків, розуміння норм і правил поведінки у соціумі, засвоєння способів регулювання відносин між суспільством та особою);

– діяльнісно-практичний (забезпечує реалізацію готовності студента здійснювати усвідомлений вибір певної стратегії поведінки) [174].

А. Колот [100] та В. Савельєва [204], досліджуючи особливості формування соціальної відповідальності студентів, виділити наступні критерії її сформованості:

– мотиваційно-ціннісний (з показниками: ціннісні орієнтації, мотивація до професійної діяльності, потреба у реалізації власного потенціалу);

– когнітивно-пізнавальний (з показниками: навчальна активність, здатність до пізнання, професійний досвід);

– діяльнісно-практичний (з показниками: організаторські здібності, активність в навчальній та волонтерській діяльності, самоконтроль).

На основі аналізу теоретичних положень досліджуваної проблеми, визначеної структури професійної відповідальності, особливостей та умов її формування, відзначаємо, що при формуванні професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики важливе значення мають такі критерії та показники сформованості професійної відповідальності (табл. 2.1).

Також завдяки проведеному теоретико-методичному аналізу психолого -педагогічних засад вивчення стану сформованості відповідальності в

майбутніх фахівців (за А. Криловим і С. Манічевим [188], В. Прядеїним [131] та ін.), нами було підібрано відповідні методи і засоби діагностики. Під час визначення методів педагогічного дослідження опирались на ґрунтовні положення, висвітлені у працях науковців В. Майбороди [225], В. Сергієнко [213], Ю. Скиби [216; 217] та ін.

Професійна відповідальність майбутніх бакалаврів журналістики включає наступні компоненти і критерії:

– мотиваційний (потреби, ідеали, ціннісні орієнтації; мотив відповідальності – мотив досягнення – мотив творчого саморозвитку). Проявляється у мотивації до застосування знань, вмінь та навичок у процесі прийняття відповідальних рішень та розв'язання професійних завдань, та за іншими показниками;

– когнітивний (гностичний) (знання про відповідальність, педагогічну творчість; усвідомлення моральних, етичних норм діяльності і поведінки). Передбачає наявні повні та диференційовані знання щодо професійної відповідальності, дає змогу визначити наявність того чи іншого рівня її сформованості у майбутніх фахівців журналістики;

– емоційно-вольовий (вміння визначати мету і обирати засоби її досягнення; активність, емпатійність, рефлективність). Передбачає наявність вмінь самоконтролю і корекції поставлених перед собою завдань, самокерування в професійній діяльності;

– діяльнісно-поведінковий (гностичні, проектувальні; дослідні, організаційні вміння; здатність приймати рішення відповідно до моральних переконань). Проявляється у практичному оволодінні професійною відповідальністю, у готовності до професійної відповідальності у подальшій професійній діяльності.

Таблиця 2.1

Компоненти, критерії, показники, методи та засоби діагностики сформованості професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики

Компоненти і критерії	Показники	Методи та засоби діагностики
Мотиваційний (інтерес і прагнення)	- Сформованість стійких, пізнавальних інтересів, професійних якостей у майбутній професійній діяльності. Мотивація до застосування знань, вмінь та навичок у процесі прийняття відповідальних рішень та розв'язання професійних завдань. - Інтерес та ступінь задоволеності особистими результатами у майбутній професії. - Прагнення до безперервного саморозвитку.	Спостереження, анкетування, звіти. «Опитувальник багатовимірно-функціонального аналізу відповідальності» (В. Прядеїн), тест-опитувальник «Професійна мотивація» (А. Крилов), «Тест-опитувальник для визначення рівня професійної спрямованості (РПС) студентів» (Т. Дубовицька).

Продовження таблиці 2.1

Когнітивний (гностичний) (знання)	- Характеристика знань майбутніх бакалаврів журналістики у професійній діяльності. - Ступінь повноти і диференціація знань майбутніх бакалаврів журналістики про професійну відповідальність. - Визначення рівня сформованості професійної відповідальності.	Анкетування, спостереження, бесіда, тестування, експертна оцінка, самооцінка, звіт. «Опитувальник багатовимірно-функціонального аналізу відповідальності» (В. Прядеїн)
Емоційно-вольовий (самоконтроль, емпатійність, здатність до рефлексії)	- Здатність до самокерування в професійній діяльності. - Самоконтроль і корекція поставлених перед собою завдань. - Активність, емпатійність, рефлективність під час виконання професійних завдань.	Анкетування, спостереження, експертна оцінка, самооцінка. Методика «Самооцінка впевненості в собі» (С. Ємельянов).
Діяльнісно-поведінковий (практичні навички, вміння)	- Самоактуалізація потенційних можливостей, проектування та реалізація відповідальних дій та вчинків у професійному становленні. - Практичний рівень оволодіння професійної відповідальності. - Ступінь готовності до професійної відповідальності у подальшій професійній діяльності.	Анкетування, спостереження, експертна оцінка, самооцінка, звіт. «Опитувальник багатовимірно-функціонального аналізу відповідальності» (В. Прядеїн), методика «Визначення почуття відповідальності» (М. Осташева).

Визначення рівнів сформованості професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики здійснювалося відповідно до виділених компонентів за:

– практичними методиками: «Визначення почуття відповідальності» (М. Осташева), «Опитувальник багатовимірно-функціонального аналізу відповідальності» (В. Прядеїн), «Самооцінка впевненості в собі» (С. Ємельянов), «Тест-опитувальник для визначення рівня професійної спрямованості (РПС) студентів» (Т. Дубовицька), тест-опитувальник «Професійна мотивація» (А. Крилов);

– та формами: анкетування, тестові завдання, контрольні роботи, виконання творчих завдань, експертне оцінювання результатів діяльності студентів.

Показники сформованості кожного компоненту професійної відповідальності оцінювалися за трирівневою шкалою (від 0 до 4 балів – низький рівень сформованості показника, від 5 до 7 балів – середній рівень, від 8 до 10 – високий рівень). За кожним компонентом передбачається по три показники, які відповідно до визначеної шкали можуть бути представлені за допомогою низького, середнього і високого рівнів за такими сумами балів: від 0 до 12 балів – низький рівень; від 13 до 21 балів – середній рівень, від 22 до 30 балів – високий рівень.

Відповідно до виділених компонентів і показників професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики визначено наступні характеристики високого, середнього і низького рівнів їх сформованості (

табл. 2.2). Відповідно до сумарних балів, що вказують на високий, середній і низький рівні сформованості мотиваційного, когнітивного та особистісно-діяльнісного компонентів професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики зроблено висновок про такі кількісні прояви загального рівня сформованості професійної відповідальності: від 0 до 48 балів – низький рівень; від 49 до 84 балів – середній рівень, від 85 до 120 балів – високий рівень.

Таблиця 2.2

Рівні та показники сформованості професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики

Компоненти	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
1	2	3	4
Мотиваційний	Досягнення та реалізація мети. Фахова професійна підготовка. Самовдосконалення. Досягнення високих результатів. Професійне зростання. Задоволеність особистими результатами	Часткове прагнення до професійного зростання. Суперечливе ставлення до професійної діяльності. Часткове усвідомлення про майбутню професійну діяльність	Негативне ставлення до майбутньої професійної діяльності. Пасивний стан у отриманні знань, умінь та навичок. Слабка пізнавальна діяльність
Когнітивний (гностичний)	Глибокі стійкі знання. Чітке виконання професійних завдань. Високий рівень професійної відповідальності. Повна обізнаність змісту, методів, способів виконання професійних завдань	Певні професійні знання, які дають можливість визначити спрямованість у професійній діяльності. Часткове виконання професійних обов’язків	Поверхові, не стабільні, професійні знання. Невміння застосувати знання на практиці та виконати професійні обов’язки

Продовження таблиці 2.2

Емоційно-вольовий	Вміння визначати мету і обирати засоби її досягнення. Самоконтроль, самоаналіз, корекція поставлених перед собою завдань. Активність, емпатійність, рефлективність під час виконання професійних завдань.	Посередня здатність до самокерування в професійній діяльності. Епізодичні прояви вміння правильно підбирати засоби досягнення відповідно до поставленої мети. Здатність до корекції завдань, однак посередній самоконтроль за якістю їх виконання. Немає чіткого самоаналізу, спостерігаються труднощі саморефлексії. Періодичні прояви активності, толерантності, емпатійності у ставленні до інших.	Відсутність вмінь самоконтролю і корекції поставлених перед собою завдань, не здатність до самокерування в професійній діяльності. пасивність, низька здатність до самоаналізу, не здатність до толерантного та емпатійного ставлення до інших людей.
Діяльнісно-поведінковий	Володіння професійно важливими якостями. Система у професійних діях. Висока результативність	Володіння професійно значущими якостями та здібностями не в повній мірі. Середня результативність	Недостатня розвиненість професійних вмінь та навичок. Слабка орієнтація у виконанні професійних обов'язків

На основі узагальнення і систематизації характеристик представлених рівнів сформованості окремих компонентів професійної відповідальності виділено такі характерні ознаки високого, середнього і низького рівнів загальної професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики.

Високий рівень розкриває у майбутніх фахівців журналістики позитивну мотивацію; високий рівень професійної спрямованості та знань, високорозвинене дивергентне мислення; високу швидкість та оригінальність генерування нових ідей; гнучкість інтелекту; широту сприйняття; системну пам'ять; розвинене критичне мислення та ґрунтовну рефлексію; досконале володіння інноваційними технологіями; високорозвинену інтуїцію; незалежність мислення; зростання творчого потенціалу; зацікавленість освітнім процесом; відкритість новому досвіду; неординарне виконання

творчих завдань. Високий рівень характерний для майбутніх бакалаврів журналістики, які мають міцні знання з проблеми професійної відповідальності, постійно їх поповнюють та удосконалюють; усвідомлюють необхідність втілення професійних якостей у реальну дійсність; позитивно оцінюють відповідальні якості й будують свої стосунки на їх основі; мають сформовану життєву позицію стосовно морально-практичної діяльності та виявляють готовність брати активну участь. Майбутні фахівці журналістики досконало володіють загальнотеоретичними, аналітико-діагностичними, конструктивно-проектувальними, організаторськими та комунікативними вміннями й навичками, мають сформовану систему професійних якостей. Відповідально ставляться до себе, до професійної діяльності, до виконуваних обов'язків та самореалізації в професії.

Середній рівень характеризує позитивна зовнішня мотивація та професійна спрямованість майбутніх бакалаврів журналістики; середній рівень знань за фахом; епізодичний прояв оригінальності продукованих ідей; певне зростання ознак дивергентного мислення; недостатній розвиток швидкості та гнучкості; виявлення вмінь аналізувати, синтезувати та оцінювати фахові поняття; логічне та критичне мислення на рівні певних знань із професійної відповідальності; слабка уява та рефлексія своїх ставлень до професії, самореалізації в ній; стереотипи у розв'язанні педагогічних проблем; пасивне оволодіння інноваційними технологіями; позитивне ставлення до освітнього процесу, відкритість новому досвіду; епізодичне виконання творчих завдань; потреба розвитку творчого потенціалу.

Низький рівень проявляється у студентів, які мають негативну мотивацію та невпевненість в обраній професії; низький рівень знань, умінь, комунікативних та організаторських здібностей; розбалансовану систему ціннісних орієнтирів; наявність конвергентного мислення; слабку уяву; невпевненість при необхідності виявлення швидкості, гнучкості та оригінальності продукування ідей; мисленнєву базу на середньому рівні; здатність до здійснення нескладного аналізу, синтезу та оцінки фахових понять; обмежене критичне мислення; слабку інтуїцію; відсутність почуття гумору; несформований творчий потенціал; часткова здатність виконання творчих завдань). Низький рівень сформованості професійної відповідальності характеризується тим, що знання студентів про професійну відповідальність позбавлені системності, вони не відчувають потреби в їх поповненні; у них несформовані мотиви навчально-практичної діяльності, проявляється активність репродуктивного характеру. Майбутні фахівці журналістики не приділяють належної уваги моральному вихованню, не мають сформованої системи професійних якостей, не виявляють ініціативи у самовдосконаленні, часто діють інтуїтивно. Пошук шляхів моделювання тієї чи іншої ситуації здебільшого здійснюється методом випробувань і помилок, їм бракує самостійності у прийнятті правильних рішень. Загальні аналітико-діагностичні, конструктивно-проектувальні, соціально-перцептивні, організаторські та комунікативні вміння й навички розвинені недостатньо.

Отже, під час ґрунтовного аналізу положень досліджуваної проблеми було виділено мотиваційний, когнітивний (гностичний), емоційно-вольовий та діяльнісно-поведінковий компоненти сформованості професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики з відповідними показниками. Відповідно до визначення сформованості показників за кожним компонентом (по 3 показники) виділяються низький, середній та високий рівні їх прояву, які за сумою балів вказують на низький, середній та високий рівні кожного із досліджуваних компонентів, і в результаті загального підсумовування – свідчать про прояви загального рівня професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики. Таким чином, одержані результати педагогічного експерименту визначають загальний рівень відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики за рівнями сформованості (високий, середній, низький).

Висновки до другого розділу

У другому розділі розкрито загальну методологію організації дослідження, для чого було проаналізовано освітньо-професійні програми освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» за спеціальністю «Журналістика» в університетах; визначено педагогічні умови формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики; виділено компоненти, критерії та рівні, що засвідчують дійсний стан сформованості професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики в процесі їх підготовки у закладах вищої освіти.

1. На основі аналізу освітньо-професійних програм освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» за спеціальністю «Журналістика» в університетах України визначено, що найчастіше професійна відповідальність не визначається як одна із загальних чи фахових компетентностей майбутнього бакалавра журналістики. І на цілеспрямоване формування професійної відповідальності не націлена жодна з професійно спрямованих дисциплін.

Проте, зважаючи на високу актуальність професійної відповідальності у майбутніх журналістів, зазначену в попередньому розділі, та обумовлену сучасними вимогами суспільства до конкурентоздатних фахівців, необхідно займатися цілеспрямованим її формуванням на етапі професійної підготовки студентів у ЗВО. В процесі обґрунтування педагогічних умов формування професійної відповідальності майбутніх фахівців журналістики виділено найбільш вагомі з них: а) спрямування змісту фахових навчальних дисциплін на формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики; б) використання інтерактивних методів навчання, що сприяють підвищенню активності та особистої відповідальності студентів у засвоєнні фахових дисциплін та формуванню їх професійної спрямованості; в) організація рефлексивної діяльності щодо сформованості професійної відповідальності.

2. Для перевірки ефективності визначених педагогічних умов формування професійної відповідальності майбутніх журналістів організовано і проведено педагогічний експеримент в три етапи. На констатувальному етапі визначено мету, завдання, гіпотезу дослідження, виділено компоненти, критерії, показники і рівні сформованості професійної відповідальності, вивчено склад експериментальної та контрольної груп бакалаврів журналістики. Відповідно до мети констатувального етапу експерименту визначено рівні сформованості професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики, для цього проведено опитування респондентів, якісно та кількісно проаналізовано отримані результати. Вивчення діяльності майбутніх бакалаврів журналістики у закладі вищої освіти та визначення дійсного рівня сформованості професійної відповідальності у них дало змогу розробити навчально-методичний комплекс в електронному форматі з формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики.

Основною метою формувального етапу педагогічного експерименту є створення і впровадження у формувальній роботі з бакалаврами журналістики Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці». На завершальному етапі педагогічного експерименту, метою якого є перевірка ефективності впровадження розробленого Навчально-методичного комплекс у в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці», проведено аналіз рівнів сформованості професійної відповідальності в експериментальній та контрольній групах. На основі встановлення позитивної динаміки сформованості рівнів професійної відповідальності у студентів експериментальної групи доводиться висока результативність проведеної формувальної роботи із майбутніми бакалаврами журналістики.

3. Навчально-методичний комплекс в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» (навчальна програма, курс лекцій та практичних занять, методичні рекомендації для самостійної роботи студентів, тестові завдання і контрольні запитання для перевірки знань та умінь), та передбачає забезпечення обґрунтованих педагогічних умов. Розроблення Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» опирається на основні положення системного, синергетичного, діяльнісного, компетентнісного та проблемного підходів.

Метою створення Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» є формування у майбутніх бакалаврів журналістики професійної відповідальності, оволодіння спеціальними знаннями з професійної відповідальності, а також формування та вдосконалення відповідних навичок та умінь, забезпечення формування мотивації студентів до дотримання моральних принципів та правил. Зміст навчальної дисципліни

«Професійна відповідальність у журналістиці» включає 8 лекційних занять, 4 практичних і 2 тренінги відповідно до двох змістовних модулів: «І. Теоретико-методологічні засади навчальної дисципліни» і другий – «ІІ. Навички і вміння відповідальної діяльності журналістів». Результати вивчення навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» оцінюються за допомогою тестових завдань і контрольних запитань для перевірки знань та вмінь студентів.

4. Для дослідження сформованості професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики виділено мотиваційний, когнітивний (гностичний), емоційно-вольовий та діяльнісно-поведінковий компоненти з відповідними показниками. За кожним компонентом виділяються низький, середній та високий рівні їх прояву, що в результаті загального підсумовування – свідчать про прояви загального рівня професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики.

Використання виділених компонентів в процесі діагностування сформованості професійної відповідальності студентів на констатувальному та наприкінці формувального етапів педагогічного експерименту дало змогу визначити ефективність проведеної формувальної роботи та відобразити динаміку підвищення професійної відповідальності в майбутніх бакалаврів журналістики.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ НА БАКАЛАВРСЬКОМУ РІВНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

3.1. Діагностування стану сформованості професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти

Констатувальний етап педагогічного експерименту передбачав з'ясування стану сформованості професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики. Науково-педагогічну експериментальну роботу проведено у Приватному закладі вищої освіти «Київський міжнародний університет», Національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова, Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна», Університеті Григорія Сковороди в Переяславі.

На різних етапах дослідження в експериментальній роботі брали участь 207 осіб, студентів вказаних закладів вищої освіти. При цьому до експериментальної групи ввійшли студенти Приватного закладу вищої освіти «Київський міжнародний університет» та Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (всього 92 особи), контрольну групу респондентів склали студенти Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» та Університету Григорія Сковороди в Переяславі (всього 115 осіб).

У процесі експерименту використовувався комплексний підхід до визначення мотиваційного, когнітивного, емоційно-вольового та діяльнісно-поведінкового компонентів професійної відповідальності майбутнього бакалавра журналістики, що включав педагогічне спостереження за роботою студентів, анкетування, опитування, бесіди, самоаналіз майбутніми фахівцями своїх якостей, вмінь і навичок, що входять в структуру професійної відповідальності. Також проводилося спостереження у процесі виконання студентами практичних завдань.

Взаємно коригуючи і доповнюючи один одного, названі методи дали змогу всебічно й об'єктивно вивчити досліджувані питання та отримати достовірні дані про рівень сформованості професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики. Вибір основних методів діагностики компонентів готовності майбутніх бакалаврів журналістики представлено у таблиці 2.2. (попередній розділ). Комплексне використання системи методів діагностики сформованості професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики надало змогу отримати інформацію і провести її порівняльний аналіз, забезпечило об'єктивність, точність і надійність сформульованих висновків.

На основі ґрунтовного аналізу результатів констатувального етапу педагогічного експерименту з'ясовано фактичний стан професійної

відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики, що засвідчив недостатність її сформованості у більш ніж половини студентів.

Представимо отримані результати за кожною із проведених методик та використаних методів, відобразивши сформованість мотиваційного, когнітивного (гностичного) та емоційно-вольового, діяльнісно-поведінкового компонентів професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики. Для дослідження **мотиваційного компонента** сформованості професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики використано методи спостереження, анкетування та звітів студентів. Застосовано методику «Багатовимірно-функціональна діагностика відповідальності» (В. Прядеїн), тест «Професійна мотивація» (А. Крилов), «Тест-опитувальник для визначення рівня професійної спрямованості студентів» (Т. Дубовицька).

Проаналізуємо отримані результати опитування студентів. *Методика «Багатовимірно-функціональна діагностика відповідальності» (В. Прядеїн)* призначена для діагностики динамічного, емоційного, регуляторного, операційного, мотиваційного, результативного, змістовного компонентів та загального показника відповідальності особистості. Оскільки за цим опитувальником відповіді студентів надають змогу проаналізувати різні компоненти відповідальності, доцільно розглянути процедуру опитування та обробки результатів за ним.

Респондентам пропонуються бланки опитувальника та інструкція, за якою вони послідовно відповідають на твердження, користуючись шкалою від 7 до 1, де 7 балів – безперечно так, а 1 бал – безперечно ні. При обробці результатів використовується два варіанти опрацювання відповідей респондентів. Підраховується сума балів за кожним із виділених підрозділів відповідальності, що характеризують різні аспекти її прояву в особистості: с ума балів від 25 до 35 говорить про виразність характеристики відповідальності (високий рівень); від 16 до 24 – про нейтральність, ситуативний прояв відповідальності (середній рівень); від 5 до 15 – про не виразність відповідальності, безвідповідальність респондента. За опитувальником виділяються такі аспекти відповідальності (виділені у вигляді стовпчиків у бланку відповідей – по два на кожну характеристику): динамічна ергічність та аергічність, мотивація соціоцентрична та егоцентрична, когнітивна осмисленість та обізнаність, результативність предметна та суб’єктна, емоційність стенічна та астечніна, регуляторна інтернальність та екстернальність, труднощі та щирість. За другим варіантом обробки результатів визначаються тільки позитивні відповіді респондентів та аналізуються співвідношення між різними аспектами відповідальності, відкидаючи факт низьких, мінімальних оцінок, що тим самим, на нашу думку, дає не повну картину, адже не відображає факт визнання студентами власної безвідповідальності за окремими сферами свого життя, емоційного та діяльнісного прояву. Тому ми використовуємо в обробці повний варіант, який надає змогу виявити постійну, ситуативну чи відсутню виразність характеристик відповідальності у майбутніх фахівців.

Далі, на основі факторного аналізу результатів за методикою її автор, В. Прядеїн, пропонує здійснити багатомірно-функціональний аналіз відповідальності за такими компонентами: динамічний (показники ергічність/аергічність); емоційний (стенічність/астенічність); регуляторний (інтернальність/екстернальність); мотиваційний (соціоцентричність/ егоцентричність); когнітивний (осмисленість/обізнаність); результативний (предметність/суб'єктність); регуляторно-динамічний (гармонійність/ агармонійність); мотиваційно-смисловий (гармонійність/агармонійність); активнісна сторона відповідальності (континуум активності) (гармонійність/агармонійність); спрямованість відповідальності (континуум спрямованості) (гармонійність/агармонійність); регулююча сторона відповідальності (континуум регуляції) (гармонійність/агармонійність). Сумарний показник відповідальності дорівнює сумі балів, що належать до регуляторно-динамічного та мотиваційно-смислового компонентів відповідальності.

За вищенаведеними компонентами в методиці В. Прядеїна передбачаю ться різні показники, які автор визначає як оптимальні (гармонійні) та не оптимальні (агармонійні) відповідно до змісту наповнення кожного компонента. Оптимальними показниками сформованості відповідальності є високі бали за характеристиками *ергічності* (самостійності, старанності при виконанні відповідальних завдань); *стенічності* (позитивних емоцій при виконані відповідальних справ); *інтернальності* (незалежності від зовнішніх обставин, відсутності прагнення пошуку об'єктивних причин, що пояснюють невдачу); *соціоцентричності* (соціально значимої мотивації, пов'язаної з почуттям обов'язку); *осмисленості* (усвідомлення сутності відповідальності, філософське осмислення її значення); *результативної предметності* (продуктивності при виконанні загальних справ на користь колективу). Високі показники за характеристикою труднощів вказують, що проблеми, які виникають у процесі виконання відповідальних справ, є суттєвою перепоною до їх успішного завершення, а сам факт прийняття відповідальності є важким для респондента. Високі бали за характеристикою щирості вказують на те, що респондент хоче показати себе з найкращої сторони, намагається прикрасити дійсність, а тому дані його опитування викликають сумнів, бо, на думку, автора опитувальника, суб'єкт намагається приховати свою безвідповідальність [131].

Представимо отримані результати опитування студентів за методикою В. Прядеїна (табл. 3.1). Аналізуючи сформованість динамічного компоненту відповідальності, високий рівень ергічності виявлено у 23,2% студентів, які здатні до самостійного і ретельного виконання складних і відповідальних завдань. Середній рівень (ситуативні прояви) встановлено у 45,9% осіб, а низький – у 30,9%.

Таблиця 3.1

Діагностика компонентів професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики (за методикою В. Прядеїна)

Всього (207 студентів)

Компоненти та показники / рівні, в %		Високий	Середній	Низький
Динамічний компонент	Ергічність (оптимальний показник)	23,2	45,9	30,9
	Аергічність (не оптимальний показник)	29,9	45,9	24,2
Емоційний компонент	Стенічність (оптимальний показник)	26,6	42,5	30,9
	Астенічність (не оптимальний показник)	29,9	43,5	26,6
Регуляторний компонент	Інтернальність (оптимальний показник)	26,6	42,1	31,4
	Екстернальність (не оптимальний показник)	31,4	43,5	25,1
Мотиваційний компонент	Соціоцентричність (оптимальний показник)	23,2	45,9	30,9
	Егоцентричність (не оптимальний показник)	29,9	45,9	24,2
Когнітивний компонент	Осмисленість (оптимальний показник)	27,5	45,9	26,6
	Обізнаність (не оптимальний показник)	26,6	46,9	26,6
Результативний компонент	Предметність (оптимальний показник)	26,6	42,1	31,4
	Суб'єктність (не оптимальний показник)	29,9	43,5	26,6

Серед студентів різних університетів виявлено подібні прояви ергічності як властивості особистості, яка що забезпечує свідоме і самостійне виконання відповідальних і складних завдань. Зокрема, встановлено, що низький рівень її сформованості властивий для третини всіх респондентів (детальніше див. додаток А., табл. А.1). Отже, близько третини майбутніх бакалаврів журналістики відрізняються низьким рівнем ергічності, тобто відсутністю даної характеристики відповідальності.

За протилежним показником – аергічністю, високий рівень мають 29, 9% респондентів, яким властива нерішучість і необов’язковість, що характеризується перенесенням виконання відповідальних завдань на останній момент, низькою перешкодостійкістю суб’єкта. Тобто при виникненні труднощів вони не здатні опиратися їм і продовжувати наполегливу працю. Середній рівень встановлено у 45,9% студентів, а низький – у 24,2% осіб, які навпаки мають прояви самостійності, здатності виконувати відповідальні доручення без додаткового контролю. Отже, динамічний компонент відповідальності на високому рівні сформований у незначної кількості майбутніх бакалаврів журналістики, що вказує на потребу проведення з ними формувальної роботи з підвищення відповідальності.

Емоційній компонент визначається за проявами показників стенічності та астенічності. При цьому високий рівень стенічності виявлено у 26,6% студентів, які переживають позитивні емоції або відчувають їх появу від можливості або при виконанні відповідальних справ. Середній рівень виявлено у 42,5%, а низький – у 30,9% осіб. Серед студентів різних закладів вищої освіти, які брали участь в опитуванні, виявлено переважаючий

середній і низький рівні прояву стенічності як відчуття позитивних емоцій, пов'язаних із виконанням відповідальних завдань. У третини респондентів виявлено низький рівень стенічності, що вказує на їх низький інтерес до вирішення відповідальних справ і байдужість чи й навіть ворожість, не прийняття таких завдань, якщо вони поставлені з боку інших авторитетних осіб (результати опитування студентів КиМУ, НДПУ, ВМУРоЛ «Україна», УГС в Переяславі представлено у таблиці А.1, що знаходиться в додатку А)

Астенічність (як протилежний показник емоційного компоненту відповідальності) на високому рівні виявлено у 29,9% студентів, які демонструють негативні емоції при необхідності виконання складного завдання, у ході його реалізації і при невдачі у відповідальній справі. Ще виразна частина респондентів мають середній рівень (43,5%), а низький – виявлено у 26,6% осіб. За отриманими результатами більше третини студентів мають не оптимальні прояви емоційного компонента відповідальності – вони проявляють негативні емоції при невдачі, не здатні до самостійної наполегливої праці для досягнення поставленої мети у складному завданні.

За регуляторним компонентом відповідальності – переважна більшість студентів мають середній рівень інтернальності (42,1%). Вони епізодично беруть на себе відповідальність у певних ситуаціях, здатні до контролю над своїми емоціями і поведінкою. Високий рівень інтернальності мають 26,6% студентів, вони незалежні від зовнішніх обставин при виконанні відповідальних справ, не шукають «об'єктивних» причин, які б пояснили неуспіх в тих чи інших починаннях. Низький рівень інтернальності виявлено у 31,4% студентів, які часто шукають винного поза межами ситуації, в зовнішніх умовах, не здатні самостійно регулювати свої емоції та поведінку у напружених ситуаціях виконання відповідального завдання. При цьому у відповідях студентів з різних університетів спостерігаються подібні тенденції – третина всіх респондентів мають низький рівень інтернальності, що характеризує їх як схильних шукати залежність своїх невдач від зовнішніх обставин, тих, що мають низьку відповідальність за свою поведінку.

Протилежний показник – екстернальність, на високому рівні встановлено у 31,4% студентів, які вважають, що реалізувати поставлені відповідальні завдання можна тільки у певних ситуаціях і при певному збігу обставин, допомозі інших людей тощо. Вони охоче перекладають відповідальність на інших, уникають складних ситуацій, і при незначних проблемах можуть покинути виконувати завдання. Середній рівень виявлено у 43,5% студентів, а низький – у 25,1% осіб. Порівнюючи отримані відповіді за обома показниками інтернальності-екстернальності, відзначимо велику кількість студентів, які мають стійке прагнення орієнтуватися на зовнішні умови та уникати відповідального виконання завдань, а при невдачах вони поводяться так, ніби шукають іншого винного, крім себе, не здатні самостійно і наполегливо досягати мети, переборюючи виникаючі труднощі і проблеми.

Мотиваційний компонент відповідальності включає в себе показники соціоцентричності та егоцентричності. Високий рівень соціоцентричності виявлено у 23,2% студентів, які мають соціально значущу мотивацію, виражену при виконанні відповідальних справ через бажання бути серед людей, колективу, суспільства. Ця мотивація пов'язана з почуттям обов'язку, переважанням громадських інтересів над особистими. Середній рівень соціально корисної мотивації виявлено у 45,9% студентів, а низький – у 30, 9% осіб. При цьому у респондентів з різних університетів виявляється перевага середнього рівня соціоцентричності, і близько третини з них мають низький рівень, що вказує на відсутність у них мотивації суспільно корисної праці.

Протилежний за значенням показник – егоцентричність вказує на переважання особистісно значущої мотивації, вираженої в бажанні звернути на себе увагу в процесі реалізації відповідальних справ, отримати заохочення , винагороду, уникнути особистих ускладнень, можливого покарання. Егоцентричність на високому рівні виявлена у 29,9% студентів, більшість мають середній рівень (45,9%), а решта – низький (24,2%). При цьому до егоцентричності схильні респонденти всіх опитуваних підгруп, де майже третина з них відрізняються спрямованістю на особистісно значущу мотивацію у виконанні відповідальних справ і завдань. Отже, більшість майбутніх бакалаврів журналістики мають середні рівні соціоцентричності та егоцентричності (близько 40,0% від всіх опитуваних). Вони ситуативно поводяться у різних випадках, і можуть трудитися на благо колективу, приймати активну участь в спільній діяльності, наполегливо досягати мети, а можуть привертати до себе увагу, рекламувати свої послуги, хвалити свої заслуги у справі, але намагатися уникнути небезпеки чи невдачі.

Когнітивний компонент відповідальності в методиці В. Прядеїна реалізується через показники осмисленості та обізнаності. Високий рівень осмисленості, виявлений у 27,5% студентів, вказує на їх розуміння стрижневої основи відповідальності, її суті, глибокого і цілісного уявлення про неї. У 45,9% студентів встановлено середній рівень філософського осмислення відповідальності, здатності до розгляду її з позиції свободи, необхідності, обов'язку, совісті та інших категорій. У 26,6% виявлено низький рівень осмисленості сутності відповідальності. Перевага середнього рівня осмисленості відповідальності властива для всіх опитуваних студентів з різних університетів (детальніше див. таблицю А.1 у додатку А).

Інший показник – обізнаність, на високому рівні виявлений у 26,6% студентів, які мають недостатнє розуміння відповідальності, звернення уваги на одну, неспецифічну її сторону. У цих студентів можлива підміна поняття відповідальності – старанністю. Вони схильні розглядати сутність відповідальності з боку покарання суб'єкта. Середній рівень встановлено у 46,9%, а решта студентів мають низький рівень (26,6%). Так само встановлено подібні відповіді з проявом переважного середньо рівня обізнаності серед студентів. Отже, за когнітивним компонентом відповідальності переважає середній рівень розуміння її сутності,

сформованості уявлень про важливість відповідального виконання поставлених завдань серед майбутніх бакалаврів журналістики.

Результативний компонент проявляється через предметність та суб'єктність діяльності. У 26,6% студентів виявлено високу предметність, яка проявляється через продуктивність, самовідданість і сумлінність суб'єкта при виконанні колективних справ. Ці студенти визнають пріоритет громадського над особистим, несуть відповідальність за добровільно взяті на себе зобов'язання. Середній рівень предметності відповідальної діяльності виявлено у 42,1%, а низький – у 31,4% осіб. За результатами опитування студентів різних університетів також виявлено подібні дані – близько третини майбутніх бакалаврів журналістики мають низьку предметність відповідальності, орієнтуються насамперед на власну користь, а не на громадські обов'язки. Це підтверджує думку про потребу проведення з опитуваними студентами формувальної роботи для підвищення професійної відповідальності.

Інший показник, суб'єктність, вказує на здатність до завершення відповідальних справ, пов'язаних з особистісним благополуччям, самореалізацією, з розвитком різних сторін і якостей особистості. На думку автора методики, В. Прядеїна, ймовірно, що поєднання особистісно значущого результату з егоцентричною мотивацією орієнтоване на завдання шкоди соціуму. Вважаємо, що цілеспрямованої шкоди майбутні бакалаври журналістики суспільству завдати не можуть, а спрямовувати свої інтереси тільки на себе, а не на висвітлення дійсних справ і фактів, рекламувати себе, намагатися проявити свої не завжди найкращі здібності – можуть. Тому при високому рівні суб'єктності (у 29,9% студентів) доцільно залучати їх до формувальної роботи з підвищення професійної відповідальності та сприяння розвитку морально-етичних цінностей та орієнтирів. Переважна більшість респондентів мають середній рівень (43,5%), а решта – низький (26,6%).

Студенти з різних університетів (КиМУ, НПУ, ВМУРоЛ «Україна», УГС в Переяславі) мають подібні результати і переважно мають середній і високий рівні суб'єктності. Порівнюючи ці дані з проявами предметності відповідальності, бачимо, що майбутні бакалаври журналістики мають середній рівень результативного компоненту відповідальності, однак близько третини з них володіють низьким, не оптимальним рівнем предметності як прояву продуктивності, самовідданості і сумлінності при виконанні колективних справ, і високим рівнем суб'єктності як здатності виконувати роботу, що є особисто значимою, але не приносить користі суспільству.

Відповідно до представлених результатів бачимо, що переважна більшість студентів мають середній і низький рівні оптимальних характеристик відповідальності – ергічності, стенічності, інтернальності, соціоцентричності, осмисленості, предметності. Таким чином, близько 45,0% майбутніх бакалаврів журналістики мають ситуативні прояви динамічного, емоційного, регуляторного, мотиваційного, когнітивного та результативного компонентів відповідальності. Однак близько третини респондентів володіють низькими рівнями означених характеристик відповідальності, що

визначається як безвідповідальність, не розуміння сутності обов'язку перед соціумом взагалі та близькими людьми зокрема, не усвідомлення морального зобов'язання. Із третиною опитаних студентів варто провести формувальну роботу, спрямовану на підвищення професійної відповідальності.

Також за методикою В. Прядеїна визначено сформованість регуляторно-динамічного (операційного), мотиваційно-смислового, активнісного, регулюючого компонентів та сумарного показника відповідальності. Найбільш оптимальними є високі результати, що характеризують відповідальну, активну, впевнену в собі особистість, здатну до складної відповідальної діяльності, самостійності в процесі її виконання та успішного досягнення. Представимо результати опитування майбутніх бакалаврів журналістики за допомогою табл. 3.2.

Аналізуючи сформованість регуляторно-динамічного компоненту відповідальності, високий рівень виявлено у 26,6% студентів, які здатні до самостійного і ретельного виконання складних і відповідальних завдань, вміють регулювати свою поведінку. Середній рівень (ситуативні прояви) встановлено у 42,5% осіб, а низький – у 30,9%. Серед студентів різних університетів близько третини відрізняються низьким рівнем, тобто агармонійними складовими відповідальності.

Таблиця 3.2

Діагностика сформованості відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики (за методикою В. Прядеїн)

Компоненти / рівні, в %	Всього (207 студентів)			КиМУ (65 студентів)			НПУ (27 студентів)			«Україна» (62 студенти)			УГС в Переяславі (53 студенти)		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Регуляторно-динамічний (операційний)	26,6	42,5	30,9	26,2	41,5	32,3	26,0	44,4	29,6	27,4	40,3	32,3	26,4	45,3	28,3
Мотиваційно-смисловий (змістовний)	23,2	45,9	30,9	23,1	44,6	32,3	26,0	44,4	29,6	22,6	45,2	32,3	22,6	49,1	28,3
Активнісна сторона відповідальності	26,6	45,9	27,5	26,2	46,2	27,7	26,0	44,4	29,6	27,4	45,2	27,4	26,4	47,2	26,4
Спрямованість відповідальності	26,6	43,5	29,9	26,2	43,1	30,8	26,0	44,4	29,6	25,8	45,2	29,0	28,3	41,5	30,2
Регулююча сторона	26,6	42,1	31,4	26,2	41,5	32,3	26,0	44,4	29,6	27,4	40,3	32,3	26,4	43,4	30,2

відповідальності															
Сумарний показник відповідальності	**26,6**	**43,5**	**29,9**	26,2	43,1	30,8	26,0	44,4	29,6	27,4	43,5	29,0	26,4	43,4	30,2

** Примітка: високий рівень – гармонійна складова, низький – агармонійність.*

За мотиваційно-смисловим (змістовним) компонентом – високий рівень мають 23,2% студентів, які усвідомлюють значення відповідальності, розуміють її філософський зміст, намагаються дотримуватися етичних норм і правил поведінки. Мають високу мотивацію до суспільно корисної праці, докладання зусиль для вирішення колективної справи. Для 45,9% студентів властивий середній рівень мотивації до відповідальної діяльності. Низький рівень (агармонійність за цим компонентом) виявлено у 30,9% респондентів.

Активнісна сторона відповідальності (континуум активності) на високому рівні сформована у 26,6% студентів, на низькому – у 27,5% осіб. При цьому більшість майбутніх бакалаврів журналістики мають середній рівень активності у виконанні відповідальних доручень (45,9%), ситуативно проявляють наполегливість і сумлінність, продуктивність при участі в колективних справах тощо.

Щодо спрямованості відповідальності, то високий рівень, що характеризує соціоцентричну спрямованість, готовність до суспільно корисної праці, властивий для 26,6% студентів. Переважна більшість респондентів мають середні прояви (43,5%), однак третина (29,9%) мають низький рівень, що вказує на егоцентричні інтереси діяльності, прагнення досягти при виконанні поставлених завдань тих цілей, які насамперед, забезпечують власні очікування.

Регулююча сторона відповідальності (континуум регуляції) на високому рівні виявлена тільки у 26,6% студентів, а близько третини опитаних мають низький рівень (31,4%), і не вміють самостійно контролювати свої емоції і поведінку, примати на себе відповідальність за справу, поведінку, досягнення успіху чи невдачі. Середній рівень здатності до регуляції відповідальної діяльності виявлено у 42,1% студентів. Серед студентів різних університетів виявлено подібні результати, що вказують на потребу проведення з третиною майбутніх бакалаврів журналістики активної формувальної роботи, спрямованої на підвищення професійної відповідальності.

За загальними результатами опитування студентів за методикою В. Прядеїна встановлено перевагу середнього і низького рівнів її сформованості у 43,5% та 29,9% респондентів відповідно. При цьому високий рівень відповідальності виявлено тільки у 26,6% майбутніх бакалаврів журналістики, які характеризуються моральною спрямованістю на відповідальну, активну, суспільно корисну діяльність, наполегливе досягнення успіху при виконанні поставленого пізнавального чи професійного завдання, свідоме дотримання норм етики і культури

спілкування і взаємодії з іншими людьми.

Серед студентів, які навчаються у різних закладах вищої освіти, отримано подібні результати опитування, що засвідчують тенденцію до переважання середнього і низького рівнів відповідальності у студентської молоді. Високий рівень відповідальності встановлено у 26,2-29,6% респондентів, що підтверджує потребу проведення із студентами формувальної роботи з підвищення професійної відповідальності, розвитку у них свідомого ставлення до себе як до майбутнього фахівця та до реалізації в професії.

Наступним в опитуванні студентів було використано тест *«Професійна мотивація» (А. Крилов),* що призначений для вивчення мотивів професійної діяльності. Передбачає виділення чотирьох основних груп мотивів – мотиви власної праці, мотиви соціальної значущості праці, мотиви самоствердження у праці, мотиви професійної майстерності.

Доцільність вибору даної методики для діагностування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики визначається тим, що м отивація, обумовлюючи поведінку і діяльність, впливає на професійне самовизначення, на задоволеність людини своєю працею. При цьому вважається, що професійна мотивація динамічна, мінлива і являє собою безперервний процес, що протікає під постійним впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів. Структуру професійних мотивів можна виявляти на різних етапах становлення (розвитку) фахівця: на етапі вибору професії або спеціальності, в процесі роботи, при зміні місця діяльності тощо. При розгляді проблем, пов'язаних з професійною мотивацією, питання про вплив мотивації на успішність діяльності є одним з основних. Загальновизнано, що від виразності професійних мотивів залежить ефективність діяльності [188]. Тому при розгляді сформованості мотиваційного компонента професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики вагомого значення надаємо вивченню мотивації студентів до професійної діяльності.

Респондентам пропонується бланк опитувальника, що містить 20 тверджень, кожне з яких має три різних закінчення, та інструкція, за якою вони мають обрати найбільш правильну відповідь, знайти її у бланку відповідей та обвести кружком. Передбачається, що буде відмічена тільки одна відповідь. При цьому респондентам наголошується, що відповідаючи на питання, не потрібно прагнути скласти свідомо приємне враження, адже важливі не конкретні відповіді, а сумарний бал за серією питань.

Після заповнення бланка відповідей підраховується сума кіл-позначок в кожному стовпчику. Спочатку знаходиться абсолютна сума балів по кожній з чотирьох груп мотивів. Для цього складається окремо сума всіх стовпчиків: 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 1.6; 2.1 ... 2.6 і т.д. Однак в різних групах мотивів виділена неоднакова кількість, тому для їх порівняння абсолютні суми балів першої і другої груп необхідно помножити на 2, а третьої і четвертої на 3. Отримані суми мають однакову «вагу» балів і можуть порівнюватися одна з одною [188].

У першій та другій групі мотивів максимальна сума балів – 18, а в третій і четвертій – 12 балів. Тобто максимальна сума балів, приведена до одного вагомого значення, складає 36 балів, що свідчить про високий рівень значимості для респондента саме цієї групи мотивів. За тестом А. Крилова, виділяється домінуюча група мотивів, яка й визначає професійну мотивацію респондентів (визначається найвищий бал серед груп мотивів).

Представимо отримані результати опитування студентів щодо їх професійної мотивації (табл. 3.3). Мотиви власної праці передбачають егоцентричну орієнтацію на задоволення своїх інтересів у професійній діяльності, мотиви соціальної значущості праці вказують на соціоцентричну орієнтацію і прагнення принести користь суспільству. У переважної більшості майбутніх бакалаврів журналістики визначено вибір мотивів власної праці, спрямованої на задоволення своїх амбіцій, досягнення власних інтересів, вирішення особисто значущих завдань (33,8%). Ще у 23, 2% студентів виявляється мотивація суспільно значущої праці, вони визнають високу соціальну значущість професії журналістів, прагнуть принести користь соціуму.

Таблиця 3.3

Діагностика професійної мотивації майбутніх бакалаврів журналістики (за тестом А. Крилова)

Групи мотивів / респонденти, в %	Всього (207 студентів)	КиМУ (65 студентів)	НПУ (27 студентів)	«Україна» (62 студенти)	УГС в Переяславі (53 студенти)
Мотиви власної праці	33,8	30,8	33,3	37,1	34,0
Мотиви соціальної значущості праці	23,2	23,1	26	22,6	22,6
Мотиви ствердження у праці	25,6	27,7	22,2	24,2	26,4
Мотиви професійної майстерності	17,4	18,5	18,5	16,1	17,0

Мотиви самоствердження у праці спрямовують людину до найкращого розкриття свого потенціалу, реалізації своїх здібностей, отримання задоволення від власної діяльності в професії. Ця група мотивів властива для 25,6% майбутніх бакалаврів журналістики. Мотиви професійної майстерності вказують на прагнення людини постійно підвищувати рівень знань, вмінь, вдосконалюватися, набувати нових компетенцій та займатися саморозвитком. Однак цю групу мотивів обрали найменша кількість студентів (17,4%). Отже, із загальної вибірки майбутніх бакалаврів журналістики більшість мають вибори професійної мотивації за мотивами власної праці та задоволення егоцентричних потреб та інтересів (33,8%). Мотиви соціально значущості праці та самоствердження у професії обрані приблизно однаковою кількістю студентів (23,2% і 25,6%), і найменш популярними мотивами професійної діяльності виявилися мотиви професійної майстерності (самоосвіти, вдосконалення знань та вмінь,

підвищення кваліфікації) (у 17,4% репондентів).

Загалом отримані результати досить оптимально характеризують професійну мотивацію студентів, які обрали групи мотивів соціальної значущості праці, самоствердження у праці і професійної майстерності. Проте більше третини майбутніх бакалаврів журналістики мають високу орієнтацію на задоволення власних потреб і мотивів, приділяють більше уваги саморекламуванню, набуттю авторитету, привертанню до себе уваги, висвітленню своїх заслуг замість докладання зусиль у напрямку соціально корисної праці. Отримані результати опитування студентів вказують на перевагу егоцентричних мотиваційних прагнень у більш, ніж третини респондентів, що тісно пов'язується із проблемою їх професійної відповідальності, адже фахівець, орієнтований на себе і задоволення своїх інтересів та потреб, не буде приділяти багато уваги відповідальній діяльності, висвітленню дійсних справ, наполегливому виконанню складних відповідальних доручень і завдань, досягненню успіху в них.

Серед студентів різних університетів переважають особи з виборами мотивів власної праці (третина кожної з підгруп респондентів). Мотиви самоствердження у праці виявлені більшою мірою у студентів КиМу (27,7%) і УГС в Переяславі (26,4%), і незначно нижче у студентів НПУ і ВМУРоЛ «Україна» (22,0-24,0%). А мотиви соціальної значимості праці трохи вище проявляються у студентів НПУ (26,0%), в той час як в інших підгрупах опитуваних вони виявляються на рівні 22,0-23,0%. Найменш виразними серед студентів є мотиви професійної майстерності (у 16,0-18,5% всіх опитуваних), що очевидно пояснюється початковим етапом професійного становлення майбутніх бакалаврів журналістики під час навчання у ЗВО. Багато студентів вважають, що до професійної майстерності варто прагнути у ході виконання своїх обов'язків і посадових завдань на місці роботи, але не приділяють увагу вдосконаленню своїх навичок і вмінь, коли навчаються у закладі вищої освіти. На нашу думку, така позиція не правильна, адже в процесі лекцій, семінарів, творчих зустрічей, тренінгів у студентів є можливість ознайомитися із різними техніками професійної діяльності, відпрацювати навички у групі своїх колег, набути цінного досвіду й обмінятися ним, а у вільній професійній діяльності часто для підвищення професіоналізму варто докладати власних зусиль, намагатися виділити час, кошти і підібрати вдалі обставини для підвищення кваліфікації, набуття необхідних знань та вмінь.

Зважаючи на високу значущість мотивів власної праці у студентів, а також недостатність виборів мотивів суспільно корисної праці та професійної майстерності, із значною часткою майбутніх бакалаврів журналістики варто провести формувальну роботу, спрямовану на підвищення їх професійної відповідальності та усвідомлення цінності своєї праці для соціуму, засвоєння необхідних знань, вмінь, навичок, потрібних для ефективного виконання майбутніх професійних обов'язків та завдань.

Також у ході опитування студентів для визначення мотиваційного компоненту професійної відповідальності використано *«Тест-опитувальник*

для визначення рівня професійної спрямованості (РПС) студентів» (Т. Дубовицька).

Мета цього тесту – визначення рівня професійної спрямованості студентів, яка проявляється в ступені виразності прагнення до оволодіння професією і роботі за нею. Респондентам пропонується бланк, що містить 20 тверджень, які вони мають оцінити за допомогою шкали відповідей такими знаками: «правильно + +»; «мабуть, правильно +»; «мабуть, неправильно –»; «неправильно - -».

Обробка результатів проводиться відповідно до ключа, за кожний збіг нараховується один бал. Чим вищий сумарний бал, тим вищий рівень професійної спрямованості. Відповіді на питання 1 і 20 при обробці результатів не враховуються. Отриманий в процесі обробки відповідей респондента результат розшифровується так: 0-4 бали – низький рівень професійної спрямованості; 5-13 балів – середній рівень професійної спрямованості; 14-18 балів – високий рівень професійної спрямованості [48].

Проаналізуємо отримані результати опитування майбутніх бакалаврів журналістики та виділимо характеристики високої і низької професійної спрямованості, що тісно пов'язана із мотиваційним компонентом професійної відповідальності студентів в оволодінні обраним фахом (табл. 3. 4).

Таблиця 3.4

Діагностика професійної спрямованості майбутніх бакалаврів журналістики (за тестом Т. Дубовицької)

Рівні / респонденти, в %	Всього (207 студентів)	КиМУ (65 студентів)	НПУ (27 студентів)	«Україна» (62 студенти)	УГС в Переяславі (53 студенти)
Високий рівень професійної спрямованості	30,9	30,8	26,0	33,9	30,2
Середній рівень	46,9	44,6	51,8	45,2	49,1
Низький рівень	22,2	24,6	22,2	20,9	20,7

Високі показники професійної спрямованості, виявлені у 30,9% майбутніх бакалаврів журналістики, свідчать про те, що студенти прагнуть до оволодіння обраною професією, одержувана ними професія їм подобається. Вони хочуть в майбутньому працювати і далі вдосконалюватися за даною професією, вважають її справою свого життя. У вільний час ці студенти займаються справами, що стосуються майбутньої професії. У колі їх знайомих і друзів є фахівці із сфери обраної професії.

Середній рівень професійної спрямованості вказує на ситуативні прояви стійкої мотивації до оволодіння професією журналіста у 46,9% студентів, докладання належних зусиль, щоб засвоїти необхідні знання та навички, розвинути професійну компетентність.

Проте ці студенти не завжди прагнуть до вдосконалення своєї майстерності, спокійно ставляться до майбутнього, не мають амбіцій щодо самореалізації в професії. Загалом вони мають позитивну мотивацію на професійну діяльність, але не виявляють самостійності та активності в

пошуку нових, творчих способів розв'язання поставленими пізнавального чи професійного завдання.

Низька професійна спрямованість, встановлена у 22,2% осіб, засвідчує те, що студенти вимушено навчаються на даному факультеті ЗВО. Вступ до закладу вищої освіти був обумовлений не інтересом до майбутньої професії і бажанням працювати за спеціальністю, а іншими причинами, наприклад підпорядкуванням вимогам батьків, близькістю до дому та ін. Студенти із низькою професійною спрямованістю не бачать нічого хорошого для себе у своїй майбутній професії, отримувана професія їм малоцікава. За можливості ці студенти хочуть змінити професію, отримати іншу спеціальність і працювати за нею.

Високий рівень професійної спрямованості властивий для третини студентів КиМУ, ВМУРоЛ «Україна», УГС в Переяславі (30,2-33,9%) і для 26,0% студентів НПУ відповідно. А низька професійна спрямованість, пов'язана із зовнішніми мотивами отримання професії, недостатнім усвідомленням її соціальної значимості – виявляється у 20,0-24,0% всіх опитаних студентів.

Загалом спостерігається переважання середнього рівня професійної спрямованості в більшості майбутніх бакалаврів журналістики, що за умови проведення з ними освітньої і розвивальної роботи може бути оптимізовано до високого рівня і активізації зусиль студентів до самовдосконалення, набуття важливих професійних знань та вмінь, розширення кваліфікаційних характеристик.

Разом з цим наявність значної частки респондентів із низькою професійною спрямованістю вказує на недостатність мотиваційного компонента їх професійної діяльності, студенти не розуміють важливість обраної професії і не хочуть докладати зусиль для засвоєння необхідних знань і навичок.

Очевидно, що в такому випадку професійна відповідальність майбутніх фахівців журналістики є вкрай низькою, адже за зручних обставин вони змінять сферу професійної діяльності.

Відповідно до розглянутих особливостей мотиваційної сфери майбутніх бакалаврів журналістики, визначимо такі рівні сформованості у них мотиваційного компонента професійної відповідальності (рис. 3.1).

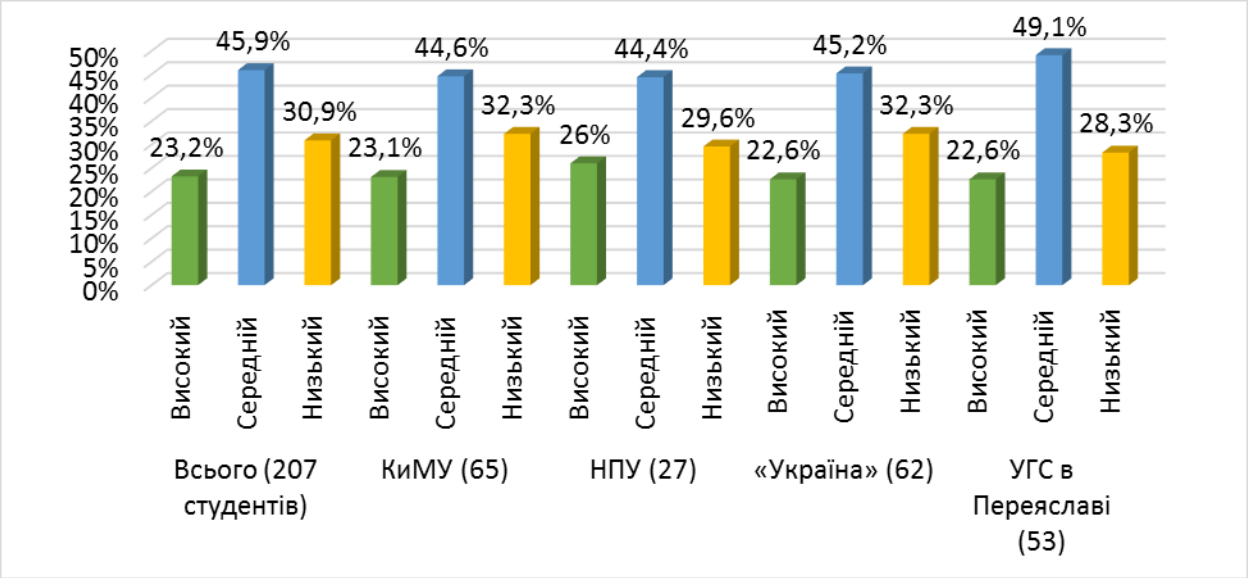

Рис. 3.1. **Сформованість мотиваційного компонента професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики на констатувальному етапі**

Високий рівень мотиваційного компонента професійної відповідальності виявлено у 23,2% майбутніх бакалаврів журналістики, які мать стійкі пізнавальні інтереси, прагнуть до оволодіння професійними знаннями і вміннями, мотивовані до застосування знань і навичок у процесі прийняття відповідальних рішень та розв'язання професійних завдань. Також ці студенти прагнуть до безперервного розвитку, орієнтовані на підвищення професійної майстерності та використовують надані освітні можливості ЗВО для підвищення якості своєї підготовки до роботи журналістом. При цьому високий рівень мотиваційного компонента мають 22,6-26,0% студентів з різних університетів, що висвітлює загальну тенденцію до незначної кількості мотивованих майбутніх бакалаврів журналістики до активності в оволодінні професійними знаннями і вміннями , самостійної роботи над вдосконаленням майстерності.

Середній рівень мотиваційного компонента професійної відповідальності встановлено у переважної більшості опитаних – 45,9% осіб. Ці студенти мають часткове прагнення до професійного зростання, суперечливе ставлення до професійної діяльності. Вони частково усвідомлюють соціальну значимість майбутньої професійної діяльності. Середні показники подібно виявлені у студентів різних університетів, які займаються професійною підготовкою майбутніх бакалаврів журналістики (44,4-49,1% відповідно).

Низький рівень встановлено у третини майбутніх бакалаврів журналістики (30,9%), які негативно ставляться до майбутньої професійної діяльності, займають пасивну позицію в отриманні знань, умінь і навичок, мають слабку пізнавальну мотивацію, та не прагнуть до самоосвіти й вдосконалення набутих вмінь і навичок. Низькі показники мотиваційного компонента встановлені у третини кожної з підгруп студентів, що

підтверджує думку про потребу значної частини студентів у формувальній роботі з підвищення професійної відповідальності. Насамперед, вважаємо доцільним вплинути на мотиваційну сферу майбутніх бакалаврів журналістики, адже саме вмотивована активність студентів закладає основу для успішного розвитку їх професійних знань, вмінь, навичок, формування професійної самосвідомості.

Далі у ході емпіричного дослідження проаналізовано сформованість **когнітивного компонента професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики**. Частково рівні когнітивного компонента було вже проаналізовано за результатами опитування студентів за методикою В. Прядеїна. Для уточнення обізнаності майбутніх бакалаврів журналістики з проблемою професійної відповідальності та її сформованістю організовано анкетування (з елементами самооцінки), проведено спостереження за поведінкою студентів під час лекцій та семінарських занять, залучено педагогів, які працюють із цими студентами, до експертної оцінки знань та вмінь майбутніх фахівців, їх професійної відповідальності.

Представимо отримані результати. Для опитування студентів розроблено *анкету «Моя професійна відповідальність»,* що спрямована на визначення їх обізнаності із сутністю поняття професійної відповідальності, думок щодо її проявів протягом професійного шляху журналістів, впливу на успішність трудової діяльності. Також у структурі анкети передбачений самоаналіз рівня сформованості професійної відповідальності (за шкалою від 1 до 3 балів) та окремих характеристик, що входять до її структури (теж від 1 до 3 балів). Проаналізуємо отримані результати анкетування майбутніх бакалаврів журналістики.

На перше питання «Чи знаєте Ви, що таке професійна відповідальність та її ознаки? Якщо так – спробуйте дати визначення» тільки обмежена кількість студентів дала відповідь, переважна більшість відповіли «так» (43, 5%), або не відповіли зовсім, залишивши пусті рядки. 27,5% студентів вказали, що це властивість особистості, здатної до самостійної і наполегливої діяльності відповідно до норм і правил суспільства, до праці на користь соціуму. Також до відповідальності особистості студенти віднесли вміння приймати рішення та нести відповідальність за вироблені та ухвалені рішення у професійній діяльності.

На друге питання «коли проявляється професійна відповідальність – у дорослих фахівців, чи вже навіть у студентів під час навчання у ЗВО?» 45, 9% респондентів вказали, що професійна відповідальність має бути сформована у журналістів, але не обов'язково має бути присутня у студентів . Тобто майже половина респондентів не усвідомлюють значення професійної відповідальності і початкового етапу її формування в процесі навчання у закладі вищої освіти.

Називаючи основні професійні обов'язки журналіста, більшість студентів (70,1%) вказали, що «обов'язки журналіста включають збір, упорядкування, відтворення та презентацію певної інформації у засобах масової інформації», це можуть бути новини про дійсний стан справ, а

можливо просто цікаві факти з історії, природи рідного краю, із подорожей тощо. Багато із опитаних вказали, що серед обов'язків журналіста знаходиться правдива і швидка подача інформації, без викривлення та маніпулювання думками співрозмовників, читачів, слухачів. Саме тому журналіст має відповідально ставитися до того, як він працює, скільки інформації і якої якості він опрацьовує, щоб подати її іншим.

На четверте питання «Яку роль відіграє професійна відповідальність у роботі журналіста?» більшість студентів відповідали, використовуючи короткі варіанти – «має важливе значення» (45,9%), «запобігає викривленню інформації» (27,5%), «примушує дотримуватися моральних і правових норм у роботі» (26,6%) тощо.

Відповідаючи на п'яте і шосте питання, студенти оцінювали рівень своєї професійної відповідальності та характеристик, що входять в її структуру за шкалою від 1 до 3 балів, де 1 бал – низька відповідальність, 2 – середня, 3 – висока. При цьому ми пропонували студентам оцінити сформованість характеристик-показників, які відносяться до різних компонентів професійної відповідальності:

– когнітивний компонент: розуміння сутності відповідальності професії журналіста, усвідомлення суспільної значущості цієї професійної діяльності; правильне розуміння соціальних норм (правових, моральних), об'єктивних вимог, що пред'являються суспільством до окремих її членів, колективів;

– мотиваційний компонент: прагнення дотримуватися морально-етичних і правових норм і правил при виконанні професійних обов'язків; осмислення відповідальності за свої емоції, дії, поведінку перед іншими людьми;

– емоційно-вольовий: прийняття відповідальних завдань та самостійність при їх виконанні, доведення дорученої справи до кінця; здатність до самоконтролю у процесі виконання відповідального доручення чи завдання; здатність передбачати наслідки своїх вчинків, прогнозувати ймовірну реакцію співрозмовника, аудиторії, перед якою виступають; вміння емоційно реагувати на стани та емоції оточуючих людей, здатність гнучко пристосовуватися до них, не маніпулюючи їх думками і поведінкою;

– діяльнісно-поведінковий компонент: вміння аналізувати свої вчинки, приймати рішення і нести відповідальність за них; вміння підбирати відповідні засоби і методи досягнення мети при виконанні відповідальної справи; вміння визначити успішність завершення відповідальної справи, вміння вчасно зупинитися, коли досягнуто гарного результату, щоб вчасно подати свіжу та актуальну інформацію.

Представимо отримані результати самооцінювання студентами характеристик професійної відповідальності (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Показники самооцінки студентами професійної відповідальності (за результатами анкетування)

Компоненти і рівні / респонденти, в %	Всього (207 студентів)			КиМУ (65 студентів)			НПУ (27 студентів)			«Україна» (62 студенти)			УГС в Переяславі (53 студенти)		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Мотиваційний	26,6	43,5	29,9	26,2	43,1	30,8	26	44,4	29,6	25,8	45,2	29	28,3	41,5	30,2
Когнітивний	27,5	45,9	26,6	27,7	46,2	26,2	29,6	44,4	26	27,4	45,2	27,4	26,4	47,2	26,4
Емоц.-вольовий	30,4	42,1	27,5	30,8	41,5	27,7	29,6	44,4	26	30,6	42,0	27,4	30,2	41,5	28,3
Діяльніс.-поведінковий	26,6	42,1	31,4	26,2	41,5	32,3	26,0	44,4	29,6	27,4	40,3	32,3	26,4	43,4	30,2
Загальна проф. відповідальність	26,6	43,5	29,9	26,2	43,1	30,8	26,0	44,4	29,6	27,4	43,5	29,0	26,4	43,4	30,2

Переважна більшість мають середній рівень професійної відповідальності (43,5%), у третини виявлено низький рівень (29,9%), а в 26, 6% – високі показники, тобто саме ці студенти найвище оцінюють власну відповідальність у професійній сфері. При цьому високий рівень мають 26,2-27,4% опитуваних студентів з різних університетів, а низький – виявлено у 29 ,0-30,8% осіб відповідно. Отже, третина кожної з підгруп респондентів мають низьку самооцінку професійної відповідальності.

За результатами самоаналізу майбутніми бакалаврами журналістики своїх якостей, вмінь і навичок, що входять в структуру професійної відповідальності, виявлено, що високу самооцінку характеристик мотиваційного компонента мають так само 26,6% студентів, а низьку мотивацію до професійної діяльності, активного засвоєння знань, вмінь і навичок мають 29,9% осіб. При цьому низьку самооцінку мотиваційного компонента має третина респондентів кожної з опитуваних підгруп.

Високі оцінки характеристик когнітивного компонента мають 27,5% студентів, і ще в 26,6% виявлено низьку самооцінку обізнаності із сутністю професійної відповідальності.

Високі оцінки характеристик емоційно-вольового компонента визначено у 30,4% студентів, а низьку самооцінку мають 27,5% осіб. Загалом більшість майбутніх бакалаврів журналістики мають середній рівень сформованості характеристик емоційно-вольового компонента професійної відповідальності (42,1%).

Також встановлено, що 26,6% студентів мають високу самооцінку характеристик діяльнісно-поведінкового компонента, готові до активної діяльності у професійному плані. У третини студентів (31,4%) виявляється низька самооцінка. І переважна більшість мають середні прояви (42,1%)

активності у проявах відповідальності.

Відповідно до проаналізованих самооцінок студентів, третина з них мають низькі показники когнітивного, мотиваційного, емоційно-вольового та діяльнісно-поведінкового компонентів професійної відповідальності, що вказує на потребу проведення з ними формувальної роботи, спрямованої на підвищення відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики.

На сьоме питання «Чи погоджуєтесь Ви виконувати складні відповідальні завдання, якщо знаєте, що успіх не гарантовано?» 26,6% студентів відповідали ствердно, переважна більшість вказувати варіанти «не впевнений», «мабуть, так, залежно від завдання і ситуації», а 19,3% респондентів відразу вказали «ні». Отже, для багатьох майбутніх бакалаврів журналістики ситуація невизначеності є перешкодою для вибору відповідальних справ та активного їх вирішення.

Також при вивченні сформованості когнітивного (гностичного) компонента професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики використано метод експертної оцінки, до якого залучено педагогів. Вивчення сформованості у студентів компонентів професійної відповідальності відбувалося у вигляді індивідуального опитування викладачів, де вони оцінювали наступні показники, що відповідають цим компонентам (за *анкетою «Експертна оцінка професійної відповідальності студентів»*):

– рівень мотивації до оволодіння професійними знаннями, навичками, вміннями; орієнтованість на соціально корисну працю журналіста; прагнення до професійного вдосконалення;

– когнітивні здібності, рівень професійних знань, обізнаності з сутністю поняття відповідальності, осмисленість свого професійного становлення;

– емоційно-вольова спрямованість на відповідальну професійну діяльність, здатність до самоаналізу і самоконтролю;

– володіння професійно важливими якостями, здатність до високої результативності у виконанні відповідальних завдань; активність і наполегливість під час розв’язання професійних справ.

Представимо результати опитування викладачів на основі використання методу експертної оцінки для визначення сформованості компонентів професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики (табл. 3.6). За експертною оцінкою педагогів 26,6% студентів мають високий рівень сформованості мотиваційного компонента професійної відповідальності, прагнуть до оволодіння необхідними знаннями і вміннями, усвідомлюють соціоцентричне значення професії журналіста, хочуть принести користь суспільству. Значна частина студентів мають низьку мотивацію (27,5%) до професійної діяльності, до вдосконалення, вони переважно орієнтовані на задоволення егоцентричних інтересів та потреб. Позитивну високу мотивацію мають 26,0-27,4% студентів різних університетів, а низька мотивація виявлена у третини майбутніх бакалаврів журналістики із опитаних підгруп.

Таблиця 3.6

Сформованість професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики (за результатами експертної оцінки)

Компоненти і рівні / респонденти, в %	Всього (207 студентів)			КиМУ (65 студентів)			НПУ (27 студентів)			«Україна» (62 студенти)			УГС в Переяславі (53 студенти)		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Мотиваційний	26,6	45,9	27,5	26,2	46,2	27,7	26,0	44,4	29,6	27,4	45,2	27,4	26,4	47,2	26,4
Когнітивний	26,6	45,9	27,5	26,2	44,6	29,2	29,6	48,1	22,2	25,8	46,8	27,4	26,4	45,3	28,3
Емоційно-вольовий	26,6	42,5	30,9	26,2	41,5	32,3	26,0	44,4	29,6	27,4	40,3	32,3	26,4	45,3	28,3
Діяльнісно-поведінковий	26,6	42,1	31,4	26,2	41,5	32,3	26,0	44,4	29,6	27,4	40,3	32,3	26,4	43,4	30,2
Загальна проф. відповідальність	26,6	42,5	30,9	26,2	41,5	32,3	26,0	44,4	29,6	27,4	40,3	32,3	26,4	45,3	28,3

Високі когнітивні здібності, оптимальний рівень професійних знань, обізнаності з сутністю поняття відповідальності, що відповідає когнітивному компоненту, мають 26,6% студентів. Більшість майбутніх бакалаврів журналістики мають середній рівень (45,9%), а низький – виявлено у 27,5% осіб. Серед студентів ЕГ незначно менше осіб з високим рівнем, і так само дещо більше осіб із низьким. У більшості опитаних студентів з різних університетів виявлено середні рівні когнітивного компонента професійної відповідальності (44,6-48,1% осіб).

Емоційно-вольовий компонент відповідальності, що оцінювався педагогами за проявами емоційно-вольової спрямованості студентів на відповідальну професійну діяльність, їх здатності до самоаналізу і самоконтролю, на високому рівні виявлено у 26,6% студентів, на середньому – у 42,5%. Решта 30,9% осіб мають низький рівень, вони не проявляють наполегливості у виконанні відповідальних завдань, не вміють самостійно контролювати якість їх вирішення, не відчувають позитивних емоцій від прийняття і завершення таких справ. Більшість майбутніх бакалаврів журналістики, на думку їх педагогів, мають середні показники емоційно-вольового компонента відповідальності, ситуативно проявляють позитивні емоції від прийняття і виконання складних завдань, можуть контролювати перебіг їх вирішення, однак потребують стимулювання та активізації знань, вмінь і навичок для вмотивованого і самостійного професійного зростання.

Незначна частина майбутніх бакалаврів журналістики мають високий рівень сформованості діяльнісно-поведінкового компонента професійної відповідальності (26,6%). Вони проявляють активність і наполегливість під час розв'язання професійних справ. Більшість студентів мають середній рівень (42,1%), якому відповідають ситуативні прояви володіння професійно важливими якостями, здатності до високої результативності у виконанні відповідальних завдань. Низький рівень сформованості даного компонента виявлено у 31,4% студентів, які пасивні у вирішенні поставлених пізнавальних чи професійних завдань, не проявляють сумлінності, не розуміють соціальної значущості праці журналіста та не мають навичок її якісного виконання. Виразний прояв низького рівня діяльнісно-поведінкового компонента відповідальності властивий для третини кожної з опитуваних підгруп студентів, які навчаються у різних університетах (29,6-32,3%).

Також ми запитували педагогів щодо сформованості загального рівня професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики та отримали наступні результати – високий рівень мають 26,6% студентів, середній – переважає у 42,5% осіб, а низький – виявлено у 30,9%. При цьому типовою є ситуація, коли більшість студентів, які навчаються у різних університетах, мають середній прояв сформованості професійної відповідальності.

Зважаючи на отримані результати опитування студентів та їх викладачів щодо сформованості у майбутніх бакалаврів журналістики характеристик професійної відповідальності, виділимо прояви когнітивного компонента (рис. 3.2).

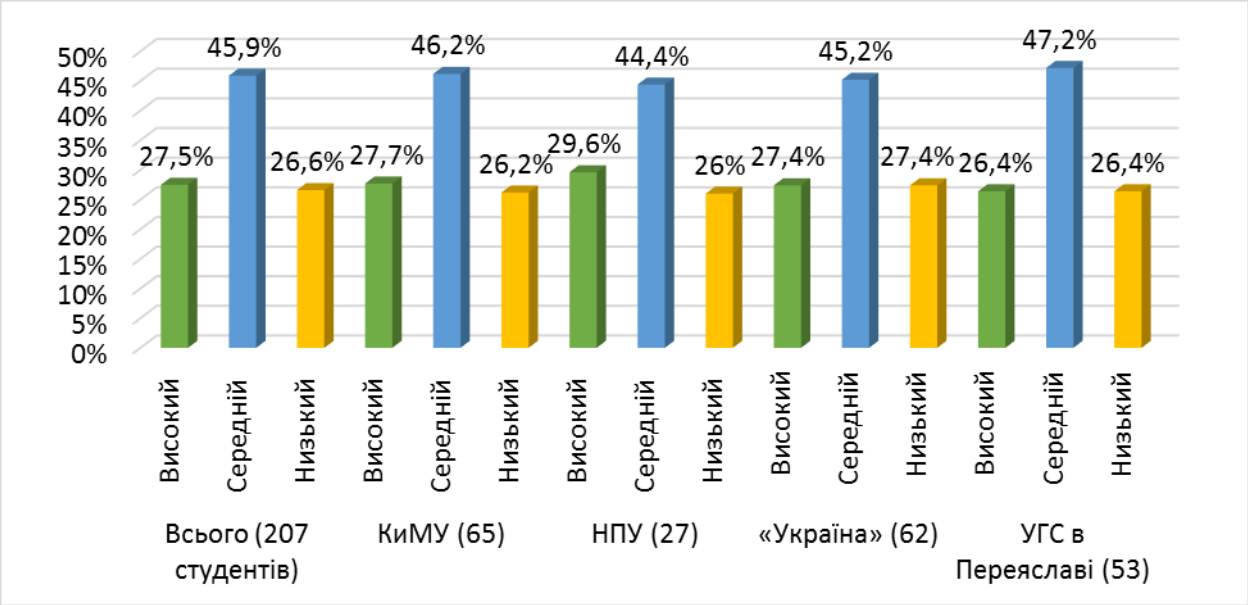

Рис. 3.2. **Сформованість когнітивного компонента професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики на констатувальному етапі педагогічного експерименту**

Незначна частина майбутніх бакалаврів журналістики (27,5%) мають високий рівень сформованості когнітивного компонента професійної

відповідальності, вони мають стійкі професійні знання та вміння, усвідомлюють сутність відповідальності, здатні до чіткого виконання професійних завдань, обізнані із змістом, методами, способами виконання професійних завдань.

У переважної більшості виявлено середній рівень когнітивного компонента (45,9%), вони мають певні професійні знання, які дають можливість визначити спрямованість у професійній діяльності, частково виконують професійні обов'язки, ситуативно проявляють усвідомлення соціальної значущості праці журналістів та час від часу проявляють готовність до виконання відповідальних справ.

У решти студентів (26,6%) встановлено низький рівень сформованості когнітивного компонента професійної відповідальності. У них виявляються поверхові, не стабільні, професійні знання, невміння застосувати знання на практиці та виконати професійні обов'язки. Ці студенти не активні в прийнятті та виконанні відповідальних завдань.

Порівнюючи результати опитування студентів з різних закладів освіти, де здобувають професійну підготовку майбутні бакалаври журналістики, бачимо перевагу середнього рівня когнітивного компонента у більшості осіб (44,4-47,2%). Високий рівень проявляється у 26,4-29,6% респондентів, а низький – мають близько третини кожної з підгруп. Загалом відзначається подібність результатів щодо сформованості когнітивного компонента професійної відповідальності, що вказує на перевагу середнього і низького рівнів обізнаності студентів із професійними знаннями, вміннями і навичками, здатності застосовувати набуті знання на практиці під час виконання відповідальних професійних завдань.

У ході діагностики **емоційно-вольового компонента** професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики проведено анкетування, використано методи експертної оцінки, самооцінки, застосовано *методику «Самооцінка впевненості в собі» (С. Ємельянов).* Результати проведення анкетування студентів та експертної оцінки педагогами сформованості різних компонентів професійної відповідальності представлено вище, розглянемо особливості використання методики С. Ємельянова та отримані за нею відповіді майбутніх бакалаврів журналістики. Ця методика спрямована на визначення рівня впевненості в собі, самооцінки власних сил і здібностей, здатності до саморозуміння та самоконтролю емоцій та поведінки . Респондентам пропонується 29 питань, які мають по 3 варіанти відповіді (а, б, в), кожен з яких має різне числове значення (вказане у дужках). Обираючи одну із відповідей, респонденти записують її у бланку та вказують кількість балів, якими вона оцінюється. Далі підраховується загальна сума балів, і визначається рівень впевненості в собі: 0-40 балів – низький рівень впевненості, переважає закомплексованість, респондент не знає своїх здібностей, не впевнений в собі; 41-80 балів – середній рівень, респондент іноді боїться аналізувати свої здібності і вчинки, низько оцінює власну впевненість у силах, однак має всі можливості подолати комплекси; 81-130 балів – достатній (оптимальний) рівень, респондент впевнений в собі, хоча й

має певні комплекси, об'єктивно оцінює свою поведінку і вчинки інших людей. Здатний контролювати свої емоції, поведінку, долю, відчуває себе господарем свого життя, у колективі почувається вільно і легко; 131-150 балів – дуже високий рівень (завищена впевненість в собі) – респондент має завищену думку про себе, вважає, що не має комплексів, у нього переважає завищена самооцінка, егоцентрична орієнтація на задоволення своїх інтересів . У колективі поводиться зверхньо, вимагає схвалення, намагається займати лідерські позиції, щоб задовольнити свої амбіції [127].

На нашу думку, успішне професійне становлення майбутніх бакалаврів журналістики передбачає адекватну самооцінку власних здібностей, сил, знань та вмінь, здатність до саморозуміння та побудови плану саморозвитку, вдосконалення професійної майстерності, що опирається на оптимальний рівень впевненості в собі. Представимо отримані результати опитування студентів за методикою С. Ємельянова (табл. 3.7).

Незначна частина студентів мають дуже високий рівень впевненості в собі (18,8%). Достатній (оптимальний) рівень, коли респондент впевнений в собі, об'єктивно оцінює свою поведінку і вчинки інших людей, властивий для 44,4% осіб, які здатні до прийняття відповідальних справ та самостійні при їх виконанні, готові до доведення дорученої справи до кінця, вміють контролювати свою діяльність у процесі вирішення поставлених завдань.

Таблиця 3.7

Діагностика впевненості в собі майбутніх бакалаврів журналістики (за методикою С. Ємельянова)

Рівні / респонденти, в %	Всього (207 студентів)	КиМУ (65 студентів)	НПУ (27 студентів)	«Україна» (62 студенти)	УГС в Переяславі (53 студенти)
Дуже високий рівень (завищена впевненість в собі)	18,8	15,4	18,5	22,6	18,9
Достатній (оптимальний) рівень, впевненість в собі,	44,4	49,2	44,4	38,7	45,3
Середній рівень, респондент має всі можливості подолати комплекси	31,4	30,8	29,6	32,3	32,1
Низький рівень впевненості, переважає закомплексованість	5,3	4,6	7,4	6,5	3,8

Середній рівень впевненості в собі, коли респондент має певні комплекси, однак досить впевнений у своїх силах, і гарно розуміє себе, виявляється у 31,4% студентів. Ця молодь зазвичай адекватно оцінює себе та має уявлення про здібності і сили, докладає відповідних зусиль при виконанні поставлених завдань, однак у складних випадках чи дуже відповідальних справах не завжди вміє доводити їх до кінця, не здатна самостійно контролювати їх перебіг та прийняти особисту відповідальність за результат їх виконання.

Низький рівень впевненості в собі мають 5,3% майбутніх бакалаврів журналістики, які дуже низько оцінюють себе і свої сили, недооцінюють здібності і не мають впевненості, щоб прийняти і виконати відповідальну справу. Ці студенти надають перевагу пасивності та уникненню невдач, тому рідко зважаються на вибір складних завдань, намагаються дистанціюватися від важливих доручень тощо.

Більшості студентів з різних закладів освіти властиві достатній та середній рівні впевненості в собі, що характеризують їх як посередньо впевнених та здатних до адекватної самооцінки власної поведінки, докладання зусиль для досягнення поставлених цілей та наполегливої праці.

Вважаємо, що оптимальними для професійного зростання журналістів є достатній та середній рівні впевненості в собі, що сполучається із адекватним докладанням сил і здібностей для вирішення поставлених відповідальних завдань. А тому як завищені, так і занижені результати опитування студентів вказують на потребу проведення з ними формувальної роботи, що сприятиме оптимізації їх уявлення про себе, розвитку адекватного самосприйняття та впевненості в собі, своїх силах, здібностях, активізації їх прагнень до вибору цікавих і відповідальних справ.

На основі опрацювання результатів анкетування студентів та їх опитування за методикою С. Ємельянова, експертної оцінки сформованості у них компонентів професійної відповідальності, можемо зробити висновок про наступні рівні розвитку емоційно-вольового компонента у майбутніх бакалаврів журналістики (рис. 3.3.).

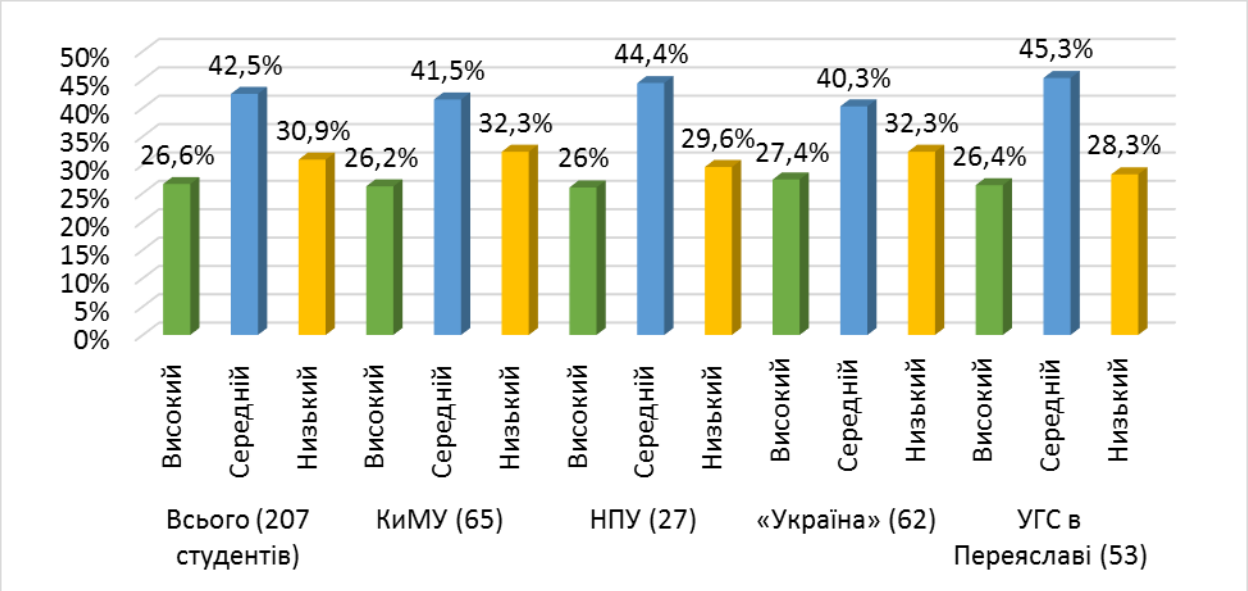

Рис. 3.3. С**формованість емоційно-вольового компонента професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики на констатувальному етапі педагогічного експерименту**

Високий рівень емоційно-вольового компонента виявлено у 26,6% студентів, які здатні до самоконтролю у процесі виконання поставлених завдань, проявляють активність, емпатійність, під час вирішення професійних завдань, вміють визначати мету і обирати засоби її досягнення під час виконання професійних обов'язків.

Середній рівень емоційно-вольового компонента професійної відповідальності виявлено майже у половини майбутніх бакалаврів журналістики (42,5%), які посередньо здатні до самокерування в професійній діяльності, мають епізодичні прояви вміння правильно підбирати засоби досягнення відповідно до поставленої мети. У них немає чіткого самоаналізу, спостерігаються труднощі саморефлексії, періодичні прояви активності, толерантності, емпатійності у ставленні до інших. Також у них іноді бувають позитивні емоції від дорученої їм відповідальної справи, а іноді й навпаки – вони уникають складних завдань, запобігаючи невдачам.

Низький рівень емоційно-вольового компонента встановлено у третини студентів (30,9%), в яких відсутні вміння самоконтролю і корекції поставлених перед собою завдань, ці респонденти не здатні до самоуправління в професійній діяльності, не вміють правильно поставити мету професійного розвитку та докладати зусиль для її досягнення. Переважно пасивні, не здатні до толерантного та емпатійного ставлення до інших людей. Часто проявляють егоцентричні наміри, однак не завжди докладають зусиль для їх реалізації.

Порівнюючи результати студентів з різних закладів вищої освіти, бачимо подібність кількості осіб з високим рівнем у незначної частини респондентів кожної з підгруп (26,0-27,4%). Загалом більшість респондентів мають середній рівень, і майже третина студентів мають низький рівень, що вказує на потребу проведення з ними формувальної роботи, спрямованої на

підвищення професійної відповідальності, навчання правильному підбору методів і засобів для вирішення професійних завдань, самоконтролю у процесі виконання професійних обов'язків.

Під час вивчення сформованості **діяльнісно-поведінкового компонента** професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики проведено анкетування студентів, спостереження за їх поведінкою, застосовано методику «Багатовимірно-функціональна діагностика відповідальності» (В. Прядеїн), методику «Визначення почуття відповідальності» (М. Осташева). Результати за методикою В. Прядеїна наведені вище, проаналізуємо особливості проведення *методики М. Осташевої* та опрацюємо результати за нею. Ця методика має на меті визначення головного компонента морально-духовної самосвідомості респондентів – їх соціальної відповідальності, виявлення ступеня розвитку структурних показників соціальної відповідальності: дисциплінарної відповідальності, відповідальності за себе і відповідальності за інших у загальній справі.

Респондентам пропонується 30 тверджень, які вони мають оцінити за допомогою шкали «безумовно, так», «мабуть, ні», «мабуть, так», «безумовно, ні». В процесі обробки результатів відповіді порівнюються із ключем методики, де підраховується кількість збігів. При цьому оцінюються тільки ствердні та заперечні відповіді. Тобто відповіді «безумовно, так» і «мабуть, так» вважаються ствердними, а «безмовно, ні» і «мабуть, ні» – заперечними.

Індивідуальна оцінка кожного респондента підраховується шляхом сумування отриманих балів за кожною шкалою – дисциплінарної відповідальності, за себе, і за інших. Максимальна кількість балів за кожною шкалою складає 40 балів, мінімальна – 0 балів. Оцінка рівня відповідальності відбувається за такою шкалою: 0-13 – низький рівень відповідальності; 14-27 – середній рівень відповідальності; 28-40 – високий рівень відповідальності [126].

За методикою М. Осташевої встановлено такі рівні дисциплінарної відповідальності, відповідальності за себе та інших у майбутніх бакалаврів журналістики (табл. 3.8). Високий рівень дисциплінарної відповідальності виявлено у 26,6% студентів, вони готові до активно суспільно корисної діяльності, дотримання соціальних і моральних норм і правил при виконанні професійної діяльності. У 42,1% осіб встановлено середній рівень (майже половина кожної з груп студентів, які навчаються у різних університетах), а 31,4% студентів мають низький рівень, що вказує на їх переважну егоцентричну орієнтацію і недостатню дисциплінарну відповідальність.

Таблиця 3.8

Діагностика відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики (за методикою М. Осташевої)

Всього (207 студентів)	КиМУ (65)	НПУ (27)	«Україна» (62)	УГС в Переяславі (53)

Характеристики і рівні / респонденти, в %	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Дисциплінарна відповідальність	26,6	42,1	31,4	26,2	41,5	32,3	26,0	44,4	29,6	27,4	40,3	32,3	26,4	43,4	30,2
Відповідальність за себе	27,5	42,1	30,4	26,2	41,5	32,3	29,6	40,7	29,6	27,4	41,9	30,6	28,3	43,4	28,3
Відповідальність за інших	26,6	41,5	31,9	26,2	41,7	32,3	26,0	40,7	33,3	27,4	40,3	32,3	26,4	43,4	30,2

Відповідальність за себе на високому рівні виявлена у 27,5% майбутніх бакалаврів журналістики, які здатні до адекватної оцінки своїх сил і здібностей, контролю за поведінкою, прийняття відповідальності за свої вчинки, передбачливого прогнозу їх наслідків. Середній рівень встановлено у 42,1%, а решта 30,4% мають низький рівень, і переважно схильні до уникання відповідальності, намагаються знайти винного у випадку невдачі, наголошують на зовнішній вплив обставин, інших людей, навіть погоди, які спричинили не успіх при виконанні поставлених завдань.

Відповідальність за інших (у даному випадку за колективні справи, за свою участь в спільній діяльності та відповідальність за загальний результат) на високому рівні виявлена у 26,6% студентів, на середньому – у 41,5%, і близько третини майбутніх бакалаврів журналістики мають низький рівень (31,9% всіх опитаних (від 30,2% до 33,3% у підгрупах студентів з різних університетів). Саме ці респонденти не готові до активної участі у спільних справах, прагнуть уникнути відповідальності за кінцевий результат, а тому докладають недостатньо зусиль, прагнучи, щоб хтось інший виконав всю роботу за них. Загалом більшість майбутніх бакалаврів журналістики мають середній рівень відповідальності – дисциплінарної, за свою поведінку та колективні справи.

Також було проведено спостереження у процесі виконання студентами практичних завдань, ми аналізували їх поведінку під час прийняття відповідального завдання, послідовного його вирішення, самостійного контролю та наполегливості у завершенні. Відзначили, що більшість студентів мають посередню активність, третина з них не здатні до послідовного і самостійного контролю за виконанням відповідального завдання, часто не доводять справу до закінчення.

На основі підрахунку кількості студентів із різними рівнями сформованості діяльнісно-поведінкового компонента професійної відповідальності за даними опитування майбутніх бакалаврів журналістики за методиками В. Прядеїна та М. Осташевої, анкетування, застосування експертної оцінки тощо сформовано висновок про загальний рівень даного

компонента (рис. 3.4).

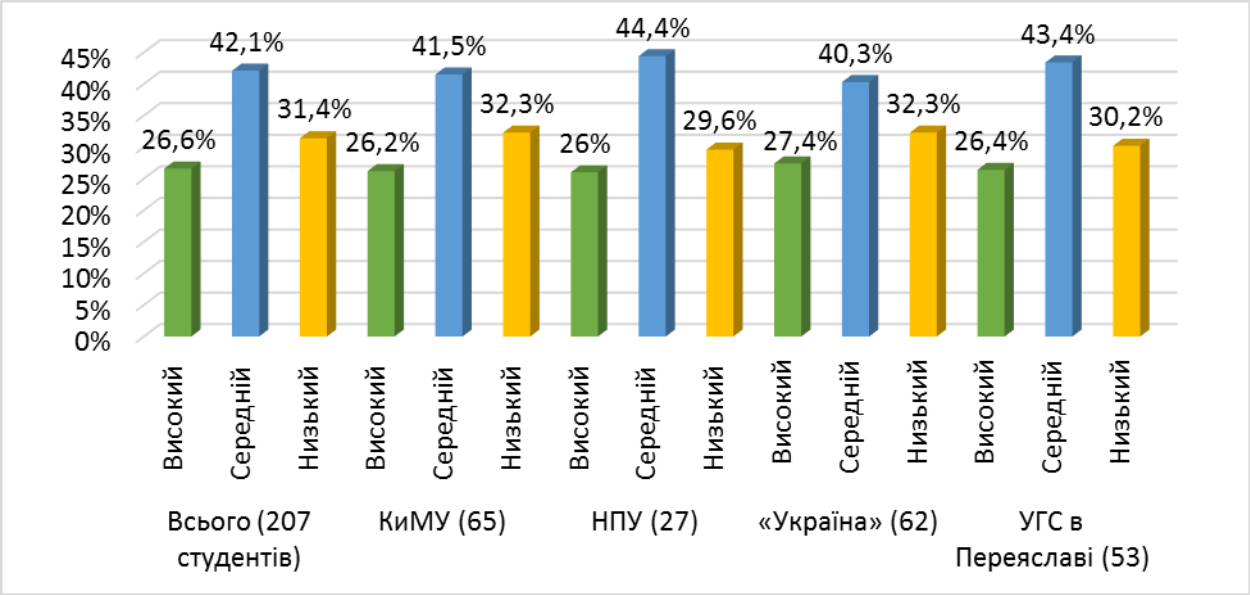

Рис. 3.4. **Сформованість діяльнісно-поведінкового компонента професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики на констатувальному етапі педагогічного експерименту**

Високий рівень сформованості діяльнісно-поведінкового компонента виявлено у 26,6% студентів, які мають практичні навички виконання відповідальних професійних завдань, готові до професійної відповідальності у подальшій професійній діяльності. Вони володіють професійно важливими якостями, спрямовані на високу результативність діяльності. В їх професійних діях простежується послідовність та систематичність.

42,1% студентів мають середній рівень активності та поведінкового компонента відповідальності. Вони володіють професійно значущими якостями та здібностями не в повній мірі, їх діям властива середня результативність. Частіше орієнтується на власні інтереси, чим на досягнення суспільних цілей.

У решти майбутніх бакалаврів журналістики виявлено низький рівень діяльнісно-поведінкового компонента відповідальності (31,4%). У них недостатньо розвинені професійні вміння та навички, слабка орієнтація у виконанні професійних обов'язків. Ці студенти прагнуть уникнути відповідальності за процес виконання і результат спільної діяльності.

Більшість студентів з різних університетів мають середній рівень діяльнісно-поведінкового компонента професійної відповідальності (41,5%-44,4%). Зважаючи на те, що третина майбутніх бакалаврів журналістики мають низький рівень діяльнісно-поведінкового компонента відповідальності , з ними варто провести формувальну роботу, спрямовану на підвищення професійної відповідальності, вдосконалення професійних знань та розвиток їх вмінь, формування активної позиції у виконанні професійних обов'язків.

Можемо зробити висновок про загальний рівень сформованості всіх компонентів професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики (табл. 3.9). Опис результатів за мотиваційним, когнітивним,

емоційно-вольовим та діяльнісно-поведінковим компонентами подано раніше.

Таблиця 3.9

Діагностика сформованості професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики

Компоненти і рівні / респонденти, в %	Всього (207 студентів)			КиМУ (65 студентів)			НПУ (27 студентів)			«Україна» (62 студенти)			УГС в Переяславі (53 студенти)		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Мотиваційний	23,2	45,9	30,9	23,1	44,6	32,3	26,0	44,4	29,6	22,6	45,2	32,3	22,6	49,1	28,3
Когнітивний	27,5	45,9	26,6	27,7	46,2	26,2	29,6	44,4	26	27,4	45,2	27,4	26,4	47,2	26,4
Емоційно-вольовий	26,6	42,5	30,9	26,2	41,5	32,3	26,0	44,4	29,6	27,4	40,3	32,3	26,4	45,3	28,3
Діяльнісно-поведінковий	26,6	42,1	31,4	26,2	41,5	32,3	26,0	44,4	29,6	27,4	40,3	32,3	26,4	43,4	30,2
Загальна професійна відповідальність	26,6	42,5	30,9	26,2	41,5	32,3	26,0	44,4	29,6	27,4	40,3	32,3	26,4	45,3	28,3

За загальним рівнем професійної відповідальності більшість студентів мають середній рівень (42,5%), у них встановлено позитивну зовнішню мотивацію та професійну спрямованість майбутніх бакалаврів журналістики. У них епізодично проявляються вміння аналізувати, синтезувати та застосовувати професійні знання і вміння при виконанні відповідальних завдань.

Третина майбутніх бакалаврів журналістики мають низький рівень (30, 9%), проявляють негативну мотивацію та невпевненість в обраній професії, мають низький рівень знань, умінь, комунікативних та організаторських здібностей. Майбутні бакалаври журналістики не приділяють належної уваги самовдосконаленню, часто діють інтуїтивно. Шукають шляхи вирішення поставлених завдань методом випробувань і помилок, їм бракує самостійності у прийнятті правильних рішень. Серед студентів, які навчаються у різних університетах, виявлено подібні результати, що засвідчують наявність третини майбутніх бакалаврів журналістики, які мають низький рівень професійної відповідальності і потребують формувальної роботи з її підвищення.

Тільки 26,6% осіб мають високий рівень професійної відповідальності, усвідомлюють соціальну значимість праці журналістів, докладають зусиль для вирішення поставлених відповідальних справ. Відчувають позитивні емоції при прийнятті відповідальних завдань, вдало підбирають методи і засоби їх вирішення, самостійно контролюють перебіг та виконання.

Прагнуть до самовдосконалення, підвищення майстерності, активно освоюють інноваційні технології журналістської діяльності.

Для підтвердження наявності кореляційних зв'язків між досліджуваними показниками проведено розрахунок коефіцієнтів кореляції між рівнем професійної відповідальності та компонента її сформованості у майбутніх бакалаврів журналістики (Додаток Д). Зазначимо, що за результатами опитування студентів за методикою В. Прядеїна, самооцінюванням респондентами власних характеристик професійної відповідальності та експертною оцінкою її сформованості з боку викладачів ЗВО спостерігаються незначні відмінності, що є типовими для підвищеної самооцінки молоддю своїх знань, вмінь і навичок. За методикою В. Прядеїна було визначено різні аспекти життєдіяльності майбутніх бакалаврів журналістики, що стосуються не тільки професійної сфери їх самореалізації, тому ці результати виглядають дещо нижчими, ніж самооцінка студентів та експертна оцінка викладачами рівнів сформованості професійної відповідальності. Студенти схильні переоцінювати наявні знання, вміння, навички, досвід, мають певні амбіції, а викладачі ЗВО оцінюють безпосередні показники мотиваційного, когнітивного, емоційно-вольового, практично-діяльнісного компонентів професійної відповідальності студентів на основі власних уявлень про рівні обізнаності майбутніх бакалаврів журналістики із відповідальністю, про певні психолого-педагогічні характеристики, що властиві цим студентам. Вважаємо експертну оцінку педагогів щодо рівнів сформованості професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики вагомою та інформативною, оскільки вона базується на реальних знаннях та вміннях студентів, які знадобляться їм у професійній діяльності.

Найбільш значимі результати кореляційного аналізу між рівнем професійної відповідальності та компонентами її сформованості у майбутніх бакалаврів журналістики наведено в таблиці 3.10. В результаті проведених розрахунків встановлено прямі значимі кореляційні зв'язки між рівнем професійної спрямованості студентів та виділеними компонентами: мотиваційний компонент (r=0,808, рівень значимості 99%), когнітивний компонент (r=0,869, рівень значимості 99%), емоційно-вольовий компонент (r=0,809, рівень значимості 99%), діяльнісно-поведінковий компонент (r=0, 868, рівень значимості 99%).

Таблиця 3.10

Оцінка тісноти кореляційного зв'язку між рівнем професійної відповідальності та компонентами її сформованості у майбутніх бакалаврів журналістики

№ з/п	Компонент	Коефіцієнт кореляції з рівнем професійної спрямованості
1	Мотиваційний	0,808**
2	Когнітивний	0,869**
3	Емоційно-вольовий	0,809**
4	Діяльнісно-поведінковий	0,868**

Отже, діагностика стану сформованості компонентів професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики засвідчила переважно низький і середній рівні володіння професійними знаннями і вміннями, необхідними для виконання професійних обов'язків майбутніми бакалаврами журналістики (когнітивний компонент), недостатність мотивації до засвоєння професійних навичок та осмислення соціальної значущості професійної діяльності журналіста (мотивацій компонент). Також було визначено обмежену кількість студентів із високим рівнем сформованості емоційно-вольового компонента професійної відповідальності, що проявляється через емоції від прийняття і виконання важливих завдань, а також регулятивні вміння визначати мету і обирати засоби її досягнення; активність, емпатійність, рефлективність. Тільки незначна частина студентів здатні до самоконтролю і корекції поставлених перед собою завдань, самокерування в професійній діяльності, можуть передбачити наслідки своїх вчинків.

Недостатнім виявився й рівень діяльнісно-поведінкового компонента відповідальності у більшості майбутніх бакалаврів журналістики, які не вміють приймати і реалізовувати відповідальні рішення відповідно до моральних переконань і соціальних норм, не здатні до практичного застосування отриманих професійних знань, вмінь і навичок в активній праці журналістів, не готові до напруженої колективної діяльності та прийняття відповідальності за її результати. Опитування студентів дало змогу виявити проблеми, що перешкоджають формуванню професійної відповідальності та виявили відсутність цілісної системи підготовки майбутніх бакалаврів журналістики, підготовки та впровадження новацій в освітній процес, відсутність мотивації для підвищення професійної відповідальності та саморозвитку.

3.2. Перевірка результативності педагогічних умов формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти

Основою формувального етапу педагогічного експерименту є впровадження в освітній роботі з бакалаврами журналістики Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» та забезпечення обґрунтованих педагогічних умов.

Навчально-методичний комплекс в електронному форматі включав навчальну дисципліну «Професійна відповідальність у журналістиці» (навчальна програма, курс лекцій та практичних занять, методичні рекомендації для самостійної роботи студентів, тестові завдання і контрольні запитання для перевірки знань та умінь). Під час організації освітньої роботи за цим навчально-методичним комплексом дотримувалися педагогічних умов:

- для реалізації першої умови «спрямування змісту фахових навчальних дисциплін на формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики» запропонували в змісті навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» такі теми для вивчення: «Зміст поняття відповідальності», «Структура професійної відповідальності», «Професійна мотивація та інтерес до відповідальної праці журналіста», «Практичні навички відповідальності в професійній діяльності журналістів» (лекційні і практичні заняття). При цьому звертаємо увагу на практичну орієнтованість навчально-методичного комплексу, де співвідношення кількості годин лекційних занять до самостійної і практичної роботи становить: 35%: 65%, а тренінгові заняття спрямовані на розвиток відповідальності студентів за власні рішення, навчання їх прийомам саморегуляції, прийняттю рішень і прогнозуванню наслідків цих рішень, мобілізацію ресурсів для відповідальної поведінки.

Також було приділено увагу спрямуванню роботи науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти на формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти під час викладання навчальних дисциплін (проведено бесіди та індивідуальні консультації щодо розширення змісту навчальних дисциплін компонентами професійної відповідальності).

- відповідно до другої умови «використання інтерактивних методів навчання, що сприяють підвищенню активності та особистої відповідальності студентів у засвоєнні фахових дисциплін та формуванню їх професійної спрямованості» – використовували кейс-метод, метод «мозкового штурму», моделювання проблемних ситуацій, моделювання професійних умов діяльності, дискусії (наприклад, «Право на власну поведінку»), проведення рольових та ділових ігор (наприклад, рольова гра «Відповідальний журналіст»), проективних вправ-ігор (наприклад, «Дорога в джунглі»), вправ-саморегуляції і релаксації тощо.

Ці методи, використані в освітньому процесі під час лекційних та практичних занять, організації самостійної роботи студентів надали змогу не тільки якісно засвоїти теоретичні знання щодо професійної відповідальності, а й напрацювати навички і вміння відповідальної діяльності журналістів. Крім того, використанння інтерактивних методів освітньої роботи з майбутніми журналістами сприяли розвитку відповідальності студентів за власні рішення, сформували у них навички прийняття рішень та прогнозування їх наслідків, забезпечили умови мобілізації ресурсів для відповідальної поведінки.

Також провели два тренінгових заняття за темами «Відповідальність у моєму житті» та «Відповідальність за власні рішення», спрямовані на розвиток відповідальності студентів за власні рішення, навчання прийомам саморегуляції та активізації внутрішньої енергії для досягнення позитивних результатів. За допомогою інтерактивних методів в процесі проведення цих тренінгів вчили студентів відповідально ставитися до свого життя, вирішувати поставлені завдання, а також розвивали їх навички емпатійного

ставлення до оточуючих, уважного слухання інших, врахування їх характерологічних та емоційних особливостей при спілкуванні з ними. Це також сприятливо вплинуло на розуміння природи людської психології, розвиток комунікативних навичок і вмінь майбутніх журналістів, на їх відповідальне ставлення до своїх вчинків і прогнозування наслідків своєї діяльності для інших людей.

- при забезпеченні третьої умови «організація рефлексивної діяльності студентів щодо сформованості професійної відповідальності» – зверталися до самоаналізів, роздумів студентів щодо сформованості у них різних компонентів професійної відповідальності, мотивували до розвитку недостатньо сформованих компонентів, активізували їх інтерес до пошуку необхідних ресурсів для вдосконалення самопідготовки до майбутньої професійної діяльності. Зверталися до розуміння студентами свого призначення відповідно до обраної професійної сфери, запитували їх щодо усвідомлення себе майбутнім журналістом. На основі рефлексивної діяльності щодо сформованості професійної відповідальності – формували стійкий інтерес студентів до формувальної роботи та мотивували їх до продовження самостійного пошуку ефективних шляхів і форм самодопомоги у формуванні професійної відповідальності.

Впровадження Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» в освітній процес студентів експрементальної групи сприятливо вплинуло на підвищення професійної відповідальності у майбутніх фахівців. Завдяки вивченню навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» у студентів ЕГ розширився спектр отриманих професійних знань та вмінь, вони набули практичних навичок відповідальної поведінки у ході виконання професійних обов’язків.

Завершальний етап педагогічного експерименту проводився з використанням попередньо застосованих опитувальників та тестів. Методика В. Прядеїна використовувалася для діагностики сформованості різних компонентів професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики, тож проаналізуємо зміни за виділеними характеристиками у студентів експериментальної (ЕГ) та контрольної груп (КГ) (табл. 3.11).

У контрольній групі зміни у розвитку відповідальності не значні, зокрема, на 4,3% стало більше студентів із високим рівнем ергічності, здатності до самостійного активного виконання відповідального завдання (динамічний компонент відповідальності), на 3,5% підвищилась кількість осіб , здатних відчувати піднесені, позитивні емоції від прийняття і успішного завершення складних справ (емоційний компонент).

Таблиця 3.11

Динаміка розвитку компонентів відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики ЕГ і КГ (за методикою В. Прядеїна)

Компоненти та показники / рівні, в%		ЕГ (92 особи)						КГ (115 осіб)					
		До (І зріз ФЕ)			Після (ІІ зріз ФЕ)			До (І зріз ФЕ)			Після (ІІ зріз ФЕ)		
		Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Динамічний	Ергічність (оптим.)	23,9	44,6	31,5	43,5	47,8	8,7	22,6	47	30,4	26,9	46,1	26,9
	Аергічність (не оптим.)	31,5	45,6	22,8	8,7	48,9	42,4	28,7	46,1	25,2	26,1	43,5	30,4
Емоційний	Стенічність (оптим.)	26,1	42,4	31,5	52,2	41,3	6,5	26,9	42,6	30,4	30,4	43,5	26,1
	Астенічність (не оптим.)	31,5	43,5	25	9,8	43,5	46,7	28,7	43,5	27,8	26,1	43,5	30,4
Регуляторний	Інтернальність (оптим.)	26,1	42,4	31,5	47,8	43,5	8,7	26,9	41,7	31,3	29,6	46,1	24,3
	Екстернальність (не оптим.)	30,4	44,6	25	8,7	48,9	42,4	32,2	42,6	25,2	26,1	43,5	30,4
Мотиваційний	Соціоцентричність (оптим.)	23,9	44,6	31,5	50	43,5	6,5	22,6	47	30,4	29,6	46,1	24,3
	Егоцентричність (не оптим.)	30,4	48,9	20,7	8,7	48,9	42,4	29,6	43,5	26,9	26,1	45,2	28,7

Когнітивний	Осмисленість (оптим.)	28,3	45,7	26,1	48,9	43,5	7,6	26,9	46,1	26,9	29,6	46,1	24,3
	Обізнаність (не оптим.)	26,1	47,8	26,1	8,7	48,9	42,4	26,9	46,1	26,9	26,1	46,1	27,8
Результативний	Предметність (оптим.)	26,1	42,4	31,5	48,9	43,5	7,6	26,9	41,7	31,3	29,6	43,5	26,9
	Суб'єктність (не оптим.	31,5	43,5	25	9,8	46,7	43,5	28,7	43,5	27,8	26,1	43,5	30,4

Також на 2,7% збільшилась частка респондентів КГ із високим рівнем інтернальності, здатності до самоконтролю і прийняття відповідальності за власну поведінку, опору на власні сили і здібності при прийнятті рішень (регуляторний компонент). На 2,7% стало більше студентів КГ з високим рівнем осмисленості відповідальності (когнітивний компонент), і так само на 2,7% – із високим рівнем предметності діяльності (результативний компонент).

Серед студентів ЕГ виявлено помітні позитивні зміни – на 19,6% стало більше осіб із високим рівнем ергічності (динамічний компонент), на 26,1% підвищилась їх кількість з позитивними емоціями прийняття відповідальності, розуміння її значимості для професійної діяльності журналіста (емоційний компонент).

Також в ЕГ стало більше студентів із сформованими характеристиками інтернальності як прояву їх свідомого ставлення до себе, професійної діяльності, життя, вибору посильних і цікавих завдань, прийняття відповідальності за їх виконання і результат (на 21,7%), на 17,4% стало менше осіб з протилежною характеристикою екстернальності, яка вказує на переважне прагнення уникати відповідальності (регуляторний компонент).

На 26,1% стало більше студентів ЕГ із соціоцентричністю, тобто мотивацією до виконання соціально корисної праці, усвідомленням суспільної значущості роботи журналіста. Також зменшилась частка студентів з егоцентричною мотивацією (на 21,7%). Тобто в експериментальній групі студентів покращились показники мотиваційного компонента професійної відповідальності, значно більше майбутніх

бакалаврів журналістики стали проявляти внутрішню мотивацію до оволодіння професійними знаннями і навичками, прагнути застосовувати набуті вміння у практичній діяльності.

Також зросла кількість студентів ЕГ із високим рівнем осмисленості сутності поняття відповідальності (на 20,6%), ці респонденти стали краще розуміти важливість чіткого і послідовного виконання завдань, уважніше ставитися до доручень, влучно обирати відповідні засоби і методи роботи, контролювати перебіг її виконання, та цікавитися результатом на кожному з етапів вирішення справ (когнітивний компонент).

На 22,8% стало більше осіб із високим рівнем предметності діяльності, продуктивності і сумлінності при виконанні колективних справ, і на 21,7% стало менше студентів, які мали високу орієнтацію на задоволення суб'єктних інтересів. Отже, результативний компонент професійної відповідальності змінився не значно, ще багато студентів орієнтовані на виконання завдань, пов'язаних із особистим благополуччям, а не із успіхом колективних справ. Це ймовірно пояснюється високим прагненням сучасних фахівців досягти індивідуальних успіхів як у навчально-професійній, так і в майбутній діяльності.

Також за методикою В. Прядеїна виділяються наступні компоненти відповідальності особистості (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Динаміка розвитку компонентів відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики ЕГ і КГ (за методикою В. Прядеїна)

Компоненти та показники / рівні, в %	ЕГ (92 особи)						КГ (115 осіб)					
	До (І зріз ФЕ)			Після (ІІ зріз ФЕ)			До (І зріз ФЕ)			Після (ІІ зріз ФЕ)		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Регуляторно-динамічний (операційний)	26,1	42,4	31,5	47,8	43,5	8,7	26,9	42,6	30,4	29,6	43,5	26,9
Мотиваційно-смисловий (змістовний)	23,9	44,6	31,5	50,0	43,5	6,5	22,6	47,0	30,4	29,6	46,1	24,3
Активнісна сторона відповідальності	26,1	45,6	28,3	48,9	43,5	7,6	26,9	46,1	26,9	29,6	46,1	24,3
Спрямованість відповідальності	26,1	43,5	30,4	50,0	43,5	6,5	26,9	43,5	29,6	30,4	43,5	26,1
Регулююча сторона відповідальності	26,1	42,4	31,5	48,9	43,5	7,6	26,9	41,7	31,3	29,6	43,5	26,9
Сумарний показник відповідальності	26,1	43,5	30,4	48,9	43,5	7,6	26,9	43,5	29,6	29,6	43,5	26,9

** Примітка: високий рівень – гармонійна складова, низький – агармонійна складова.*

У контрольній групі виявлено не значні зміни – на 2,7% стало більше осіб з гармонійним високим рівнем регуляторно-динамічного (операційного) компоненту відповідальності. На 7,0% стало більше студентів КГ із високим рівнем мотиваційно-смислового компоненту та на 2,7% із високим рівнем сформованості активнісної сторони відповідальності. На 3,5% підвищилась кількість осіб КГ із високим рівнем спрямованості відповідальності (континуум спрямованості), на 2,7% – з високим проявом регулюючої сторони відповідальності. Загалом можна зробити висновок, що зміни не значні, що відображається за сумарним показником відповідальності за методикою В. Прядеїна, де наприкінці педагогічного експерименту у студентів контрольної групи на 2,7% більше осіб з високим рівнем, ніж на його початку.

В експериментальній групі студентів, з якими було проведено формувальну роботу, виявлено виразні позитивні зміни, що свідчать про високу ефективність впровадженої методики у практику підготовки майбутніх бакалаврів журналістики.

Зокрема, в ЕГ на 21,7% підвищилась кількість студентів із високим рівнем регуляторно-динамічного (операційного) компоненту, на 26,1% – із високим рівнем мотиваційно-смислового компоненту, на 22,8% стало більше студентів із високим рівнем активнісної сторони відповідальності, на 23,9% – із виразними гармонійними проявами спрямованості відповідальності (континуум спрямованості). Також на 22,8% підвищилась кількість осіб із високим рівнем регулюючої сторони відповідальності. Загалом серед студентів ЕГ в кінці експерименту на 22,8% більше осіб із високим рівнем відповідальності, і на 22,8% зменшилась їх частка із низьким рівнем. При цьому переважна більшість опитаних студентів стали демонструвати високий і середній рівні професійної діяльності (48,9% і 43,5%), а низький рівень залишився в невеликої кількості майбутніх бакалаврів журналістики (7,6%). Отримані результати засвідчують позитивність впливу впровадження навчально-методичного комплексу в електронному форматі з формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики, що сприяв її підвищенню у студентів на бакалаврському рівні підготовки.

Для уточнення змін у мотиваційній сфері майбутніх бакалаврів журналістики та з’ясування особливостей сформованості **мотиваційного компонента відповідальності** було повторно проведено тест А. Крилова, за яким отримано наступні результати (табл. 3.13).

Таблиця 3.13

Динаміка професійної мотивації майбутніх бакалаврів журналістики ЕГ і КГ (за тестом А. Крилова)

Групи мотивів / респонденти, в %	ЕГ (92 особи)		КГ (115 осіб)	
	До (І зріз ФЕ)	Після (ІІ зріз ФЕ)	До (І зріз ФЕ)	Після (ІІ зріз ФЕ)
Мотиви власної праці	31,5	17,4	35,6	33,9
Мотиви соціальної значущості праці	23,9	40,2	22,6	24,3
Мотиви самоствердження у праці	26,1	23,9	25,2	25,2

Мотиви професійної майстерності	18,5	18,5	16,5	16,5

За отриманими даними в КГ зміни у мотивації професійної діяльності виявляються у незначної кількості осіб – на 1,7% стало менше осіб із мотивами власної праці, і на стільки ж підвищилась кількість респондентів із вибором мотивів соціальної значущості праці. Тобто майбутні фахівці стали уважніше ставитися до професійного становлення, виявляти вищу мотивацію до самоствердження під час виконання суспільно корисної праці журналіста.

За результатами ІІ зрізу формувального етапу педагогічного експерименту виявлено позитивні зміни у професійній мотивації студентів, з якими було проведено роботу з підвищення їх професійної відповідальності. Зокрема, в експериментальній групі на 16,3% збільшилась кількість осіб із вибором мотивів соціальної значущості праці. Кількість студентів із мотивацією професійної майстерності не змінилась (18,5%), а мотиви власної праці стали менш значущими для окремих студентів (спостерігається зменшення кількості осіб з цими мотивами праці на 14,1%). Отже, внаслідок проведення формувальної роботи із студентами експериментальної групи серед них значно підвищилась мотивація соціальної значущості праці журналіста, вони стали більш свідомо оцінювати власний вибір професійної сфери, почали демонструвати активність в оволодінні професійними знаннями, мотивацію до засвоєння навичок і вмінь, які знадобляться їм в практичній діяльності.

У ході педагогічного експерименту для вивчення мотиваційної сфери майбутніх бакалаврів журналістики використано також тест Т. Дубовицької, за яким діагностується рівень професійної спрямованості студентів (табл. 3. 14).

Таблиця 3.14

Динаміка професійної спрямованості майбутніх бакалаврів журналістики ЕГ і КГ (за тестом Т. Дубовицької)

Рівні / респонденти, в %	ЕГ (92 особи)		КГ (115 осіб)	
	До (І зріз ФЕ)	Після (ІІ зріз ФЕ)	До (І зріз ФЕ)	Після (ІІ зріз ФЕ)
Високий рівень проф. спрямованості	29,3	51,1	32,2	33,9
Середній рівень	46,7	42,4	46,9	48,7
Низький рівень	23,9	6,5	20,9	17,4

За результатами опитування контрольної групи зміни не виявлені, так само більшість осіб мають середній рівень (48,7%, що більше на 1,8%, ніж при першому опитуванні). Третина студентів мають високий рівень професійної спрямованості (33,9%, що на 1,7% більше, ніж до формувального етапу експерименту), вони активні в оволодінні професійними знаннями, висловлюють намір працювати за обраною професією, приділяють увагу вдосконаленню професійної майстерності під час навчання у ЗВО.

В експериментальній групі – на 21,8% стало більше осіб із високим рівнем професійної спрямованості. І на 17,4% зменшилась кількість студентів із низькою професійною спрямованістю. Саме ці студенти за можливості хотіли б змінити професійну сферу, не проявляли інтересу до оволодіння професійними знаннями і навичками. Загалом відзначимо позитивні зміни у 21,8% студентів, які змінили свою думку про обрану професію на більш оптимальну, почали докладати зусиль для засвоєння професійних знань та вмінь, стали проявляти інтерес до оволодіння навичками практичної діяльності.

Представимо загальні дані щодо сформованості мотиваційного компонента професійної відповідальності у студентів ЕГ і КГ (рис. 3.5).

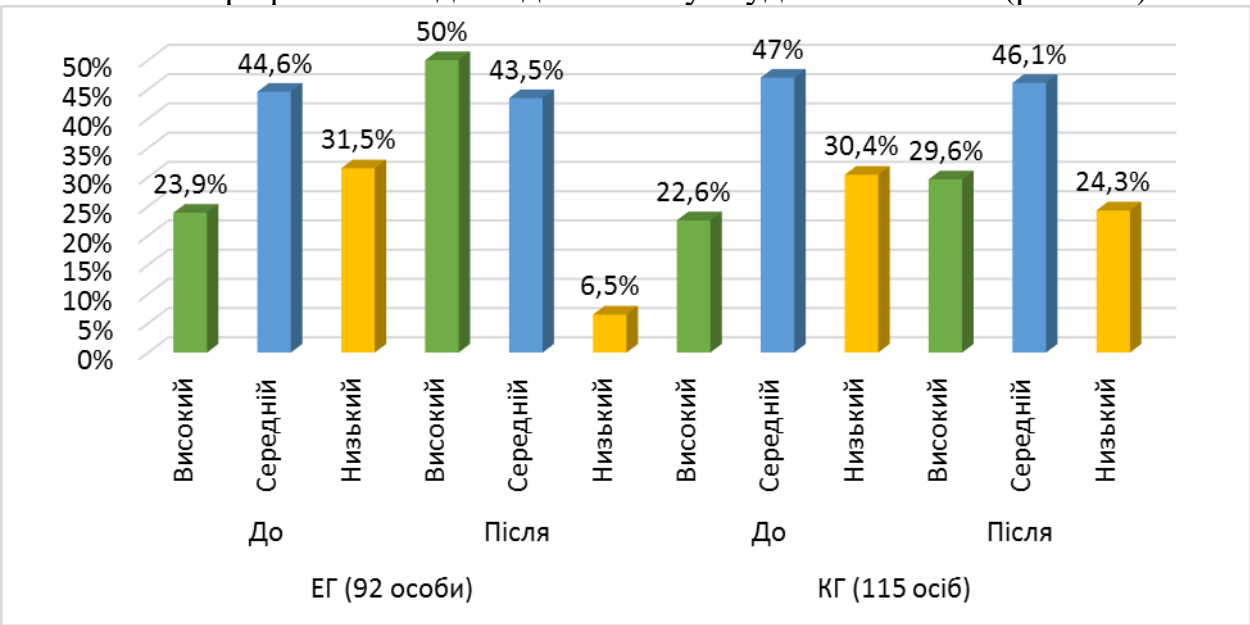

Рис. 3.5. **Динаміка розвитку мотиваційного компонента професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики ЕГ і КГ**

У контрольній групі зміни не значні, і стосуються окремих характеристик мотиваційної сфери, десь на рівні 1,7-2% студентів, які стали проявляти високий рівень соціоцентричності та осмисленості сутності поняття відповідальності. Разом з цим – так само більшість респондентів мають високий і середній рівні професійної спрямованості та оптимальні мотиви вибору професійної діяльності (мотиви соціальної значущості праці, самоствердження у праці, професійної майстерності), проявляють активність в засвоєнні професійних знань та вмінь. Відповідно до цього – на загальний рівень сформованості мотиваційного компонента професійної відповідальності мінімальні зміни у характеристиках навчально-професійної діяльності студентів КГ майже не вплинули, а тому більшість мають середній рівень мотивації (48,7%, що на 1,8% більше, ніж при попередньому опитуванні), а 33,9% студентів мають високий рівень (більше на 1,7%), вони володіють стійкими пізнавальними інтересами, прагнуть розвинути професійні якості, необхідні для майбутньої професійної діяльності.

В експериментальній групі значно більше осіб мають оптимальні прояви мотиваційного компонента професійної відповідальності. На 21,8%

стало більше осіб із високим рівнем мотивації до оволодіння професійними знаннями і вміннями, до застосування знань, вмінь та навичок у процесі прийняття відповідальних рішень та розв'язання професійних завдань. Ці студенти відрізняються сформованими стійкими пізнавальними інтересами, прагнуть до безперервного саморозвитку, професійного вдосконалення, виявляють інтерес та задоволеність особистими результатами у майбутній професії. Крім того, в ЕГ на 17,4% стало менше студентів із низьким рівнем мотиваційного компонента професійної відповідальності, що також засвідчує позитивний вплив проведеної формувальної роботи та підтверджує ефективність методики формування професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики.

Далі визначено динаміку розвитку **когнітивного компонента професійної відповідальності** в опитуваних майбутніх бакалаврів журналістики експериментальної та контрольної груп. Відповідно до отриманих результатів ІІ зрізу формувального етапу педагогічного експерименту, за відповідями студентів на питання анкети «Моя професійна відповідальність» виявлено зростання їх обізнаності із поняттям відповідальності, вище усвідомлення соціальної значущості роботи журналіста, краще розуміння його професійних обов'язків та ролі відповідальності в його праці. Інформативними для нашого дослідження виявилися результати самооцінювання студентами характеристик професійної відповідальності, які співвідносяться із мотиваційним, когнітивним, емоційно-вольовим та діяльнісно-поведінковим компонентами (табл. 3.15).

Таблиця 3.15

Показники самооцінки студентами ЕГ і КГ професійної відповідальності (за результатами анкетування)

Компоненти і рівні / респонденти, в %	ЕГ (92 особи)						КГ (115 осіб)					
	До (І зріз ФЕ)			Після (ІІ зріз ФЕ)			До (І зріз ФЕ)			Після (ІІ зріз ФЕ)		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Мотиваційний	26,1	43,5	30,4	52,2	41,3	6,5	26,9	43,5	29,6	28,7	46,1	25,2
Когнітивний	28,3	45,7	26,1	59,8	31,5	8,7	26,9	46,1	26,9	29,6	46,1	24,3
Емоційно-вольовий	30,4	42,4	27,2	52,2	41,3	6,5	30,4	41,7	27,8	30,4	43,5	26,1
Діяльнісно-поведінковий	26,1	42,4	31,5	50,0	43,5	6,5	26,9	41,7	31,3	26,9	46,1	26,9
Загальна проф. відповідальність	26,1	43,5	30,4	50,0	43,5	6,5	26,9	43,5	29,6	28,7	46,1	25,2

За представленими даними у контрольній групі виявлено незначні зміни, що вказують на підвищення кількості осіб з високим рівнем професійної відповідальності (загальний рівень) на 1,8%. За

характеристиками когнітивного компонента в КГ на 2,7% стало більше студентів з високим рівнем, щодо мотиваційного – на 1,8% стало більше осіб з високим рівнем, і так само більшість проявляють середній рівень. За емоційно-вольовим компонентом – змін не виявлено, так само 30,4% мають високу волю та емоційну стійкість, готовість до виконання відповідальних завдань. Крім того, в КГ на 4,4% стало більше осіб із середніми проявами діяльнісно-поведінкових характеристик відповідальності, і незмінною залишилась кількість студентів з високим рівнем. За цими результатами зрозуміло, що в контрольній групі так само більшість студентів мають середній і високий рівні самооцінки власних характеристик відповідальності, що мало відрізняється від отриманих раніше даних на початку педагогічного експерименту. Серед них тільки на 4,4% стало менше осіб із низьким рівнем професійної відповідальності (загальний рівень за результатами їх самооцінювання).

В ЕГ виявлено більш виразні позитивні зміни, зокрема, на 23,9% стало більше осіб із загальним рівнем професійної відповідальності. Ці студенти стали краще розуміти сутність поняття відповідальності, його значення у професійному житті, виявляти більше інтересу до професійних знань та навичок, їх практичного втілення у життя. На 23,9% стало менше студентів із низьким рівнем професійної відповідальності, тобто тих, хто не цікавився професійним саморозвитком, вдосконаленням майстерності, не вмів правильно підбирати засоби і методи роботи відповідно до поставлених завдань і справ, самостійно регулювати свою діяльність під час прийняття відповідальних рішень та їх втілення.

Щодо мотиваційного компонента відповідальності – в ЕГ на 26,1% стало більше респондентів з високим рівнем самооцінки, студенти стали частіше проявляти прагнення дотримуватися морально-етичних і правових норм при виконанні професійних обов’язків, активніше засвоювати професійні знання та навички, намагатися їх застосовувати на практиці. На 23,9% зменшилась кількість осіб з низьким рівнем мотивації до оволодіння професійними знаннями і вміннями, загалом відзначено підвищення мотивації студентів до професії журналіста та відповідального виконання професійних обов’язків.

На 31,5% стало більше осіб із високим рівнем сформованості когнітивного компонента, студенти стали краще розуміти сутність відповідальності, демонструвати правильне розуміння соціальних норм (правових, моральних), об’єктивних вимог, що пред’являються суспільством до людей чи колективів. Також респонденти ЕГ стали проявляти вищу осмисленість під час виконання поставлених завдань тощо. На 17,4% зменшилась кількість осіб із низьким рівнем когнітивного компонента, які мали недостатнє розуміння сутності відповідальності професії журналіста, не усвідомлювали суспільну значущість цієї професійної діяльності.

За емоційно-вольовим компонентом на 21,8% стало більше осіб ЕГ із високим рівнем, ці студенти відчувати позитивні емоції при прийнятті складних завдань та у ході їх виконання, самостійно контролюють свою

діяльність у процесі виконання важливих доручень тощо. На 20,7% стало менше респондентів з низьким рівнем, що вказує на зростаюче вміння студентів підбирати відповідні засоби і методи досягнення мети при виконанні відповідальних справ. Також у майбутніх бакалаврів журналістики підвищилась здатність передбачати наслідки своїх вчинків, прогнозувати ймовірну реакцію співрозмовника, аудиторії, перед якою вони виступають. Респонденти ЕГ стали краще розуміти емоційні стани інших людей, адекватно реагувати на них, гнучко пристосовуватися до них, не маніпулюючи їх думками і поведінкою.

На 23,9% стало більше студентів ЕГ із високим рівнем діяльнісно-поведінкового компонента професійної відповідальності. Майбутні бакалаври журналістики стали проявляти вміння аналізувати свої вчинки, приймати рішення і нести відповідальність за них; брати відповідальні завдання та самостійно доводити їх до кінця; вміння визначити успішність завершення відповідальної справи, вміння вчасно зупинитися, коли досягнуто гарного результату. На 25,0% стало менше осіб з низьким рівнем діяльнісно-поведінкового компонента, які не проявляли активності у вирішенні складних завдань, намагались уникнути відповідальності та не вміли правильно застосовувати отримані професійні знання і навички на практиці.

Отже, покращення в експериментальній групі стосується близько 23,9-25,0% студентів. Саме на стільки стало більше респондентів із високим проявом загального рівня професійної відповідальності (а також когнітивного, мотиваційного, емоційно-вольового та діяльнісно-поведінкового компонентів), і на стільки ж зменшилась частка осіб з низьким рівнем. Загалом на цьому етапі педагогічного експерименту встановлено підвищення професійної відповідальності у респондентів експериментальної групи, що підтверджує високу ефективність впровадженого навчально-методичного комплексу в електронному форматі з методики формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики.

Далі у ході повторного опитування було визначено думку викладачів щодо сформованості у майбутніх бакалаврів журналістики компонентів професійної відповідальності та проаналізовано отримані дані (табл. 3.16).

Таблиця 3.16

Динаміка розвитку компонентів професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики ЕГ і КГ (за результатами експертної оцінки)

Компоненти і рівні / респонденти, в %	ЕГ (92 особи)						КГ (115 осіб)					
	До (І зріз ФЕ)			Після (ІІ зріз ФЕ)			До (І зріз ФЕ)			Після (ІІ зріз ФЕ)		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Мотиваційний	26,1	45,6	28,3	47,8	40,2	12,0	26,9	46,1	26,9	28,7	46,1	25,2

Когнітивний	27,2	45,6	27,2	59,8	32,6	7,6	26,1	46,1	27,8	29,6	46,1	24,3
Емоційно-вольовий	26,1	42,4	31,5	50,0	43,5	6,5	26,9	42,6	30,4	30,4	43,5	26,1
Діяльнісно-поведінковий	26,1	42,4	31,5	48,9	43,5	7,6	26,9	41,7	31,3	26,9	46,1	26,9
Загальна проф. відповідальн.ість	26,1	42,4	31,5	48,9	43,5	7,6	26,9	42,6	30,4	28,7	46,1	25,2

На думку педагогів, у студентів контрольної групи виявлено незначні зміни у рівнях сформованості компонентів професійної відповідальності. За мотиваційним компонентом – кількість студентів із високим рівнем зросла на 1,8%, за когнітивним компонентом в КГ на 3,5% підвищилась кількість осіб з високим рівнем. За емоційно-вольовим компонентом на 3,5% підвищилась кількість студентів КГ з високим рівнем, а за діяльнісно-поведінковим – на 4, 4% стало більше осіб із середнім рівнем, і не змінилась частка студентів із високим рівнем. Відповідно до виявлених незначних підвищень кількості майбутніх бакалаврів журналістики з високим рівнем різних компонентів професійної відповідальності встановлено, що її загальний рівень зріс дуже незначно (на 1,8%), середній рівень так само властивий майже для половини студентів КГ (46,1%), а решта 25,2% мають низький рівень, що на 5,2% менше, ніж на констатувальному етапі експерименту.

В експериментальній групі встановлено значне підвищення кількості студентів з високим рівнем всіх компонентів професійної відповідальності. Зокрема, на 21,7% стало більше осіб з високим рівнем мотиваційного компонента, студенти стали більш зацікавлені в оволодінні професійними знаннями, навичками, вміннями. Стали проявляти вищу орієнтованість на соціально корисну працю журналістів, демонструвати прагнення до професійного вдосконалення.

На 32,6% стало більше студентів із високим рівнем когнітивного компонента, майбутні фахівці стали більш обізнані з сутністю поняття відповідальності, підвищили рівень своїх професійних знань та вмінь, почали більш осмислено розуміти соціальні і моральні норми професійної діяльності журналістів. На 23,9% підвищилась кількість студентів ЕГ із високим рівнем емоційно-вольового компонента професійної відповідальності. Вони стали більш спрямованими на відповідальну професійну діяльність, почали проявляти навички самоаналізу і самоконтролю, усвідомлено підходити до планування та поступової реалізації свого професійного становлення під час навчання у ЗВО. При прийнятті відповідального завдання у них переважають позитивні емоції, а при його закінченні – відчуття успіху, перемоги, задоволення.

За діяльнісно-поведінковим компонентом – в експериментальній групі на 22,8% підвищилась кількість майбутніх бакалаврів журналістики з високим рівнем. Студенти стали володіти професійно важливими якостями, почали проявляти здатність до високої результативності у виконанні відповідальних завдань. Стали більш активними і сумлінними під час розв’язання професійних справ. На 23,9% стало менше студентів ЕГ із низьким рівнем сформованості діяльнісно-поведінкового компонента

професійної відповідальності.

Відповідно до загального рівня професійної відповідальності – в експериментальній групі стало на 22,8% більше студентів з високим рівнем, і на 23,9% зменшилась їх кількість з низьким рівнем. Отримані результати експертної оцінки педагогами навчально-професійної діяльності студентів засвідчують позитивність впровадження Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці», що сприяв її підвищенню у студентів на бакалаврському рівні підготовки.

За проаналізованими даними опитування студентів, їх самооцінювання характеристик професійної відповідальності та експертною думкою педагогів -викладачів ЗВО сформовано висновок про динаміку розвитку когнітивного компонента професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики експериментальної та контрольної груп (рис. 3.6.).

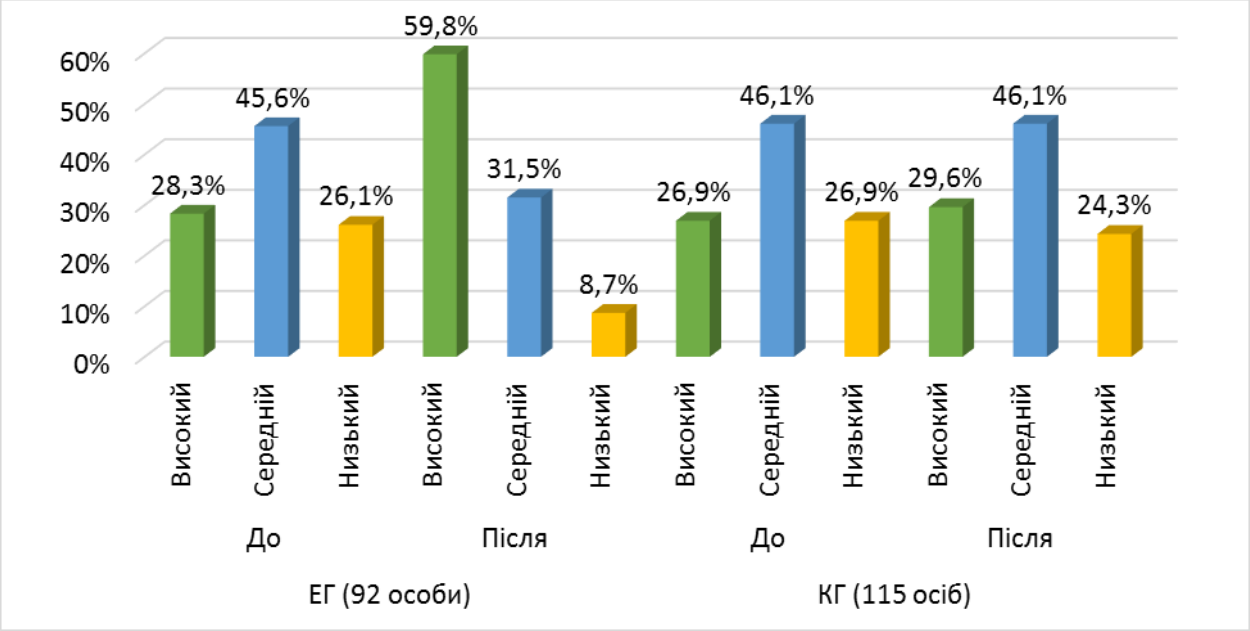

Рис. 3.6. **Динаміка розвитку когнітивного компонента професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики ЕГ і КГ**

У контрольній групі студентів на 2,7% стало більше осіб з високим рівнем когнітивного компонента професійної відповідальності, загалом переважна більшість майбутніх бакалаврів журналістики мають середній рівень професійних знань і навичок (46,1%), готовності їх використовувати у практичній діяльності, посередньо обізнані з сутністю поняття відповідальності та необхідності дотримання соціальних і моральних норм при виконанні обов'язків журналіста.

В експериментальній групі помітне значне зростання кількості осіб з високим рівнем когнітивного компонента (на 31,5%) і зниження їх частки з низьким рівнем (на 17,4%). Студенти стали виразніше проявляти свої когнітивні здібності, активніше засвоювати професійні знання та навички, підвищили їх рівень, усвідомили важливість дотримання соціальних і моральних норм у роботі журналіста, осмислили соціальну значущість його

праці. Почали більш усвідомлено ставитися до свого професійного саморозвитку під час навчання у закладі вищої освіти. Відповідно до отриманих даних доведено високу ефективність впровадження Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці», що сприяв її підвищенню у студентів експериментальної групи.

Вивчаючи **емоційно-вольовий компонент професійної відповідальності**, ми також проаналізували зміни в проявах впевненості студентів у собі за методикою С. Ємельянова (табл. 3.17.).

Таблиця 3.17

Рівні впевненості в собі майбутніх бакалаврів журналістики ЕГ і КГ (за методикою С. Ємельянова)

Рівні / респонденти, в %	ЕГ (92 особи)		КГ (115 осіб)	
	До (І зріз ФЕ)	Після (ІІ зріз ФЕ)	До (І зріз ФЕ)	Після (ІІ зріз ФЕ)
Дуже високий рівень (завищена впевненість в собі)	16,3	10,9	20,9	19,1
Достатній (оптимальний) рівень, впевненість в собі, об'єктивна оцінка своєї поведінки і вчинків інших людей	47,8	60,9	41,7	43,5
Середній рівень, респондент має всі можливості подолати комплекси	30,4	28,3	32,2	33,9
Низький рівень впевненості, переважає закомплексованість	5,4	0,0	5,2	3,5

За отриманими результатами опитування студентів КГ виявлено незначні зміни – на 1,8% стало менше осіб з дуже високим рівнем впевненості в собі, на 1,8% зросла кількість респондентів з достатнім, оптимальним рівнем. На 1,7% стало більше осіб КГ із середнім рівнем впевненості в собі. Не значно зменшилась кількість студентів із низьким рівнем впевненості та проявами закомплексованості на (1,7%). Загалом у контрольній групі респондентів переважають оптимальні показники впевненості в собі – достатній та середній рівні, що вказують на здатність студентів адекватно оцінювати власні сили і можливості, поведінку та вчинки людей, обирати завдання відповідно до власних сил і здібностей, впевнено досягати успіху.

В експериментальній групі виявлено виразні зміни, що свідчать про підвищення впевненості в собі у студентів. На 13,1% стало більше студентів із достатнім (оптимальним) рівнем, на 2,1% стало менше осіб із середнім рівнем, а також зменшились прояви дуже високого рівня (на 5,4%) і низького рівня (на 5,4%). Після проведення експерименту в цій групі студентів стали проявлятися більш оптимальні рівні впевненості в собі, майбутні бакалаври журналістики почали впевненіше оцінювати свої сили і здібності, активніше приймати відповідальні завдання, самостійно контролювати хід їх виконання та просуватися до досягнення успіху.

Таким чином, в ЕГ переважна більшість майбутніх бакалаврів журналістики стали демонструвати достатній та середній рівні (60,9% і 28,

3%), що оптимально характеризують їх емоційно-вольову сферу та сприяють відповідальному ставленню до навчально-професійної діяльності під час підготовки у ЗВО. Встановлене зростання впевненості в собі у більшості студентів ЕГ вказує на оптимальний вплив проведеної формувальної роботи з підвищення професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики.

На основі опрацювання результатів опитування студентів за методиками, їх самооцінювання характеристик різних компонентів та експертної думки педагогів-викладачів сформовано наступні висновки про рівні емоційно-вольового компонента професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики ЕГ і КГ (рис. 3.7).

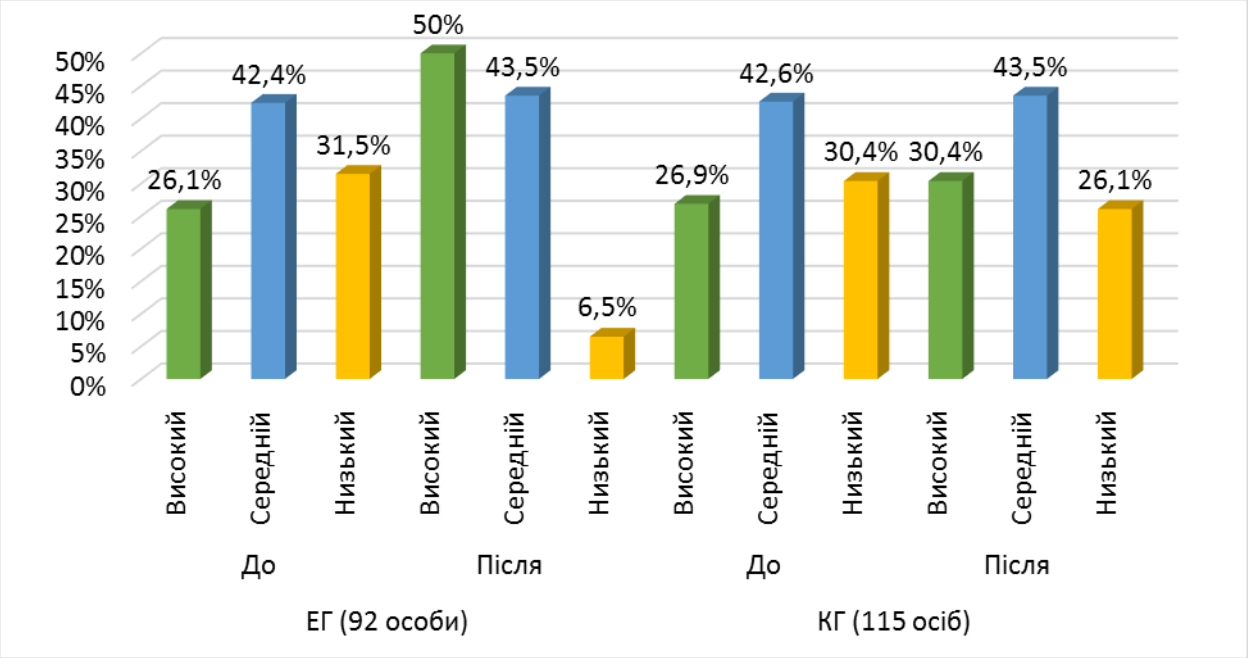

Рис. 3.7. **Динаміка розвитку емоційно-вольового компонента професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики ЕГ і КГ**

У контрольній групі за емоційно-вольовим компонентом зміни не виразні – на 3,5% стало більше осіб з високим рівнем. Незначно зменшилась їх кількість з низьким рівнем (на 4,3%). Загалом більшість мають середній рівень сформованості цього компонента (43,5%), володіють вміннями самоконтролю, здатні адекватно підбирати методи і засоби для вирішення поставлених професійних завдань.

В експериментальній групі на 23,9% збільшилась кількість студентів з високим рівнем емоційно-вольового компонента, вони стали проявляти емоційно-вольову спрямованість на відповідальну професійну діяльність, здатність до самоаналізу і самоконтролю, демонструвати здатність розуміти емоційні стани інших людей та прогнозувати їх ймовірну реакцію, передбачати наслідки своїх вчинків та вчасно корегувати їх. На 25,0% стало менше студентів ЕГ із низьким рівнем сформованості емоційно-вольового компонента. Зважаючи на те, що після проведеної формувальної роботи в експериментальній групі виразно підвищилась кількість студентів з високим рівнем емоційно-вольового компонента відповідальності, доведено високу

ефективність впровадження Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці».

Для уточнення сформованості **діяльнісно-поведінкового компонента професійної відповідальності** повторно опитали студентів ЕГ і КГ за методикою М. Осташевої і отримали наступні результати (табл. 3.18).

Таблиця 3.18

Динаміка розвитку діяльнісно-поведінкового компонента професійної відповідальності бакалаврів журналістики ЕГ і КГ (за методикою М. Осташевої)

Характеристики і рівні / респонденти, в %	ЕГ (92 особи)						КГ (115 осіб)					
	До (І зріз ФЕ)			Після (ІІ зріз ФЕ)			До (І зріз ФЕ)			Після (ІІ зріз ФЕ)		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Дисциплінарна відповідальність	26,1	42,4	31,5	50,0	43,5	6,5	26,9	41,7	31,3	26,9	46,1	26,9
Відповідальність за себе	27,2	41,3	31,5	48,9	43,5	7,6	27,8	42,6	29,6	28,7	46,1	25,2
Відповідальність за інших	26,1	41,3	32,6	50,0	4,4	7,6	26,9	41,7	31,3	26,9	46,1	26,9

За проявами дисциплінарної відповідальності в контрольній групі підвищилась кількість осіб із середнім рівнем (на 4,4%), кількість осіб із високим рівнем залишилась такою ж (26,9%). Ці студенти розуміють соціальні та моральні норми роботи журналістів, готові їх дотримуватися та застосовувати засвоєні професійні знання і навички на практиці. На 3,5% стало більше осіб із середнім рівнем відповідальності за себе, і на 0,9% збільшилась кількість студентів із високим рівнем за цією характеристикою. Також в КГ на 4,4% підвищилась кількість студентів із середньою відповідальністю за інших (за колективну справу та її успіх), і не змінились прояви високого рівня відповідальності за інших (26,9%). Загалом більшість студентів КГ мають середній рівень діяльнісної відповідальності (46,1%), а в третини виявлено високі показники. Зміни у розвитку діяльнісно-поведінкового компонента відповідальності серед студентів КГ не значні, що відображає необхідність цілеспрямованого формування відповідальності у ході професійної підготовки майбутніх бакалаврів журналістики у ЗВО.

В експериментальній групі виявлено значне зростання кількості студентів із високим рівнем дисциплінарної відповідальності (на 23,9%), відповідальності за себе (на 21,7%), відповідальності за інших (на 23,9%). При цьому на 25,0% стало менше студентів ЕГ із низьким рівнем сформованості дисциплінарної відповідальності і її проявів за інших (за колективну справу), і на 23,9% зменшилась кількість осіб із низьким рівнем

відповідальності за себе. Студенти стали краще розуміти і дотримуватися етично-моральних норм і правил поведінки в суспільстві, соціальних норм взаємодії з іншими людьми під час виконання професійних обов'язків журналістів. Також вони стали більш відповідально приймати участь в колективних справах, докладати зусиль для досягнення спільного успіху. Зважаючи на виразність позитивних змін в проявах практичних вмінь і навичок відповідальної поведінки при виконанні професійних обов'язків серед студентів ЕГ, можна засвідчити ефективність проведеної формувальної роботи з ними за навчально-методичним комплексом в електронному форматі з формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики.

На основі аналізу результатів опитування студентів за діагностичними методиками, самооцінки студентів характеристик відповідальності, експертної оцінки викладачами сформованості у майбутніх бакалаврів журналістики практичних навичок і вмінь відповідальної діяльності виділено наступні рівні сформованості діяльнісно-поведінкового компонента відповідальності у студентів ЕГ і КГ (рис. 3.8).

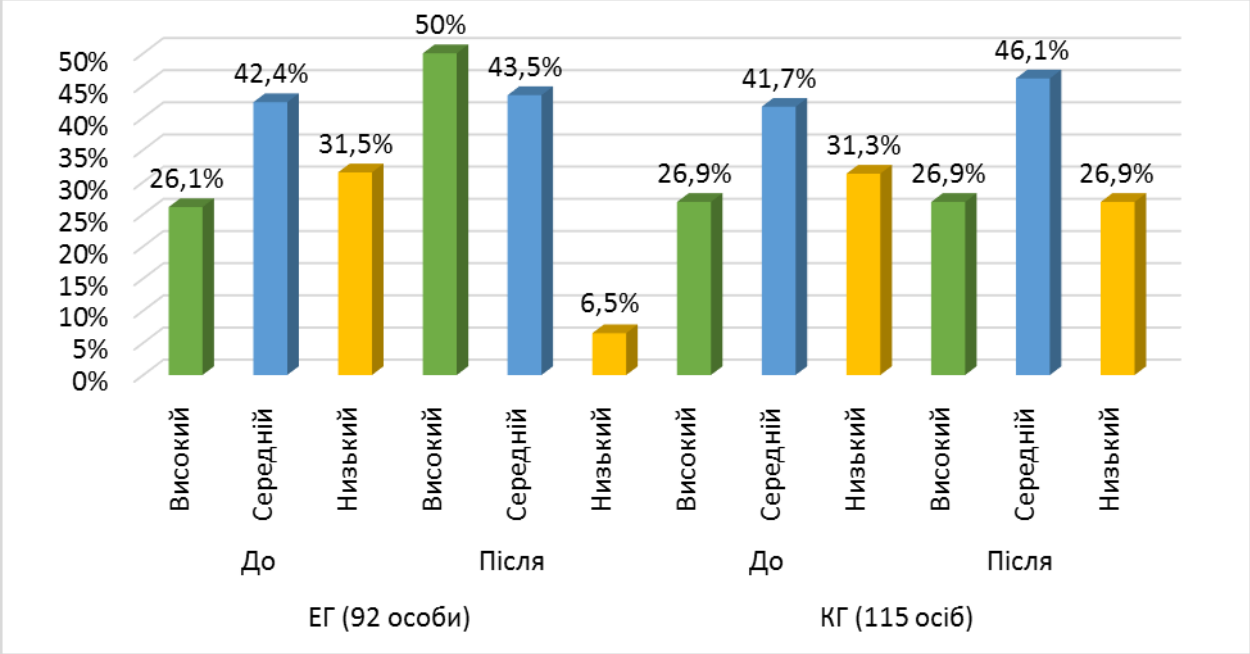

Рис. 3.8. **Динаміка розвитку діяльнісно-поведінкового компонента професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики**

В контрольній групі високий рівень діяльнісно-поведінкового компонента залишився незмінно виразним у 26,9% осіб, на 4,4% стало більше студентів із середнім рівнем, і на 4,4% зменшилась кількість студентів з низьким рівнем. А в експериментальній групі виявлено виразні позитивні зміни – на 23,9% зросла кількість осіб з високим рівнем, на 25,0% стало менше респондентів із низьким рівнем.

Отримані дані вказують на оптимальний вплив проведеної формувальної роботи на розвиток практичних навичок професійної діяльності у майбутніх бакалаврів журналістики, набуття ними вмінь і здібностей активно виконувати відповідальні завдання, приймати участь у

складних колективних справах та докладати зусиль для їх успіху.

Для визначення **загального рівня професійної відповідальності** у майбутніх бакалаврів журналістики результати педагогічного експерименту (І та ІІ зрізів формувального етапу) представлено у зведеній таблиці 3.19.

Таблиця 3.19

Динаміка сформованості професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти в ЕГ і КГ

Компоненти і рівні / респонденти, в %	ЕГ (92 особи)						КГ (115 осіб)					
	До (І зріз ФЕ)			Після (ІІ зріз ФЕ)			До (І зріз ФЕ)			Після (ІІ зріз ФЕ)		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Мотиваційний	23,9	44,6	31,5	50,0	43,5	6,5	22,6	47,0	30,4	29,6	46,1	24,3
Когнітивний	28,3	45,6	26,1	59,8	31,5	8,7	26,9	46,2	26,9	29,6	46,1	24,3
Емоційно-вольовий	26,1	42,4	31,5	50,0	43,5	6,5	26,9	42,6	30,5	30,4	43,5	26,1
Діяльнісно-поведінковий	26,1	42,4	31,5	50,0	43,5	6,5	26,9	41,7	31,4	26,9	46,2	26,9
Загальна проф. відповідальність	26,1	42,4	31,5	50,0	43,5	6,5	27,0	42,6	30,4	29,6	46,1	24,3

Представлені дані наочно відображають незначні зміни у контрольній групі за всіма компонентами відповідальності – на 7,0% стало більше студентів з високим рівнем розвитку мотиваційного компонента, підвищилась кількість осіб з високим рівнем когнітивного компонента на 2, 7%, емоційно-вольового компонента на 3,5%. За діяльнісно-поведінковим компонентом кількість студентів з високим рівнем залишилась незмінною, однак зросла частка респондентів із середнім рівнем (на 4,4%). За загальним рівнем сформованості професійної відповідальності серед студентів КГ на 2, 7% стало більше осіб з високим рівнем, і на 6,1% зменшилась їх кількість з низьким рівнем.

Серед студентів ЕГ виявлено позитивні зміни, зокрема, на 26,1% стало більше осіб з високим рівнем мотиваційного компонента, на 31,5% – когнітивного компонента, на 23,9% – емоційно-вольового компонента, на 23, 9% – діяльнісно-поведінкового компонента. Значно зменшилась кількість студентів з низьким рівнем різних компонентів професійної відповідальності (на 17,4-25,0%). За загальним рівнем професійної відповідальності – у майбутніх бакалаврів журналістики, які входили до експериментальної групи , спостерігається значне зростання кількості респондентів із високим рівнем (на 23,9%), і зниження їх кількості з низьким рівнем (на 25,0%).

Підтвердження значимості отриманих результатів проводилось засобами математичної статистики. В Додатку Л наведено результати розрахунку t-критерію для парних вибірок з результатами оцінювання «до» та «після» проведення експериментальної роботи щодо формування професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики. Найбільш значимі результати розрахунку наведено в таблиці 3.20.

Таблиця 3.20

Значимість змін в рівні сформованості компонентів професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики ЕГ

№ з/п	Показники	Середній рівень	t-критерій	Значимість критерію
	Емоційний компонент			
Пара 3	Стенічність - Стенічність Після	17,5885	-7,333	,000
		19,9425		
Пара 4	Астенічність - Астенічність Після	17,2832	4,885	,000
		16,1858		
		16,6018		
	Мотиваційний компонент			
Пара 7	Соціоцентричність - Соціоцентричність Після	16,8496	-6,461	,000
		18,6814		
Пара 8	Егоцентричність - Егоцентричність Після	17,3850	4,748	,000
	Когнітивний компонент			
Пара 9	Осмисленість - Осмисленість Після	18,6239	-7,179	,000
		20,8673		
Пара 10	Обізнаність - Обізнаність Після	18,5664	6,339	,000
		16,4204		
	Результативний компонент			
Пара 11	Предметність - Предметність Після	17,9558	-6,295	,000
		19,6150		
Пара 12	Суб'єктність - Суб'єктність Після	18,1681	5,474	,000
		17,0000		
Пара 13	***Сумарний показник відповідальності*** – Сум. показник відповідальності Після	216,2035	-4,497	,000
		220,0619		
Пара 14	Мотиви власної праці - Мотиви власної праці Після	20,2389	6,747	,000
		17,4912		
Пара 15	Мотиви соціальної значущості праці - Мотиви соціальної значущості праці Після	16,4425	-6,333	,000
		18,1681		
Пара 16	Мотиви самоствердження у праці - Мотиви самоствердження у праці Після	17,6062	-3,407	,001
		18,1239		

Продовження табл. 3.20

№ з/п	Показники	Середній рівень	t-критерій	Значимість критерію
Пара 18	Рівень професійної спрямованості - Рівень професійної спрямованості Після	16,1858[a]	-6,377	,000
		16,1858[a]		
Пара 19	Рівень самооцінки - Рівень самооцінки Після	9,3407	-5,409	,000
		10,7212		

Значимість t-критерію менша за 0,05 вказує достовірність розрахованої різниці. Отже, можна зазначити, що за всіма компонентам сформованості професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики простежується позитивна динаміка і ці зміни є значимими в порівнянні зі змінами в контрольній групі (див. Додаток К), що свідчить про ефективність впровадження методики формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики.

У студентів ЕГ помітно зросла позитивна мотивація до оволодіння професійними знаннями і вміннями, підвищився рівень професійної спрямованості та знань, обізнаності із сутністю соціальних і моральних норм, яких має дотримуватися журналіст, та відповідальністю за свою роботу. Майбутні бакалаври журналістики ЕГ позитивно оцінюють свої відповідальні якості, розрізняють емоційні стани оточуючих, враховують їх, будують свої стосунки на їх основі, здатні прогнозувати реакції співрозмовників та передбачати наслідки своєї поведінки. Вони мають сформовану життєву позицію стосовно морально-практичної діяльності та виявляють готовність брати активну участь в суспільно корисній діяльності.

Отримані результати засвідчують позитивність впливу впровадження Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці», що сприяв її підвищенню у студентів на бакалаврському рівні підготовки. Рекомендуємо розроблений та апробований Навчально-методичний комплекс в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці»до використання у ході їх професійної підготовки у закладах вищої освіти.

Висновки до третього розділу

1. Для визначення рівнів професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики проведено констатувальний етап педагогічного експерименту, який включав анкетування, опитування, бесіди із студентами, самоаналіз майбутніми бакалаврами журналістики власних якостей, вмінь і навичок, що входять в структуру професійної відповідальності.

За результатами опитування високий рівень мотиваційного компонента професійної відповідальності мають 23,2% майбутніх журналістів. У них виявлено стійкі пізнавальні інтереси, прагнення до оволодіння професійними знаннями і вміннями, мотивацію до застосування знань і навичок у процесі прийняття відповідальних рішень та розв’язання професійних завдань. Однак третина студентів мають низький рівень цього

компоненту і слабку мотивацію, негативно ставляться до майбутньої діяльності, не прагнуть до самоосвіти й вдосконалення вмінь і навичок.

Тільки 27,5% студентів мають високий рівень сформованості когнітивного компонента професійної відповідальності, демонструють професійні знання та вміння, усвідомлюють сутність відповідальності, здатні до чіткого виконання професійних завдань, обізнані із змістом, методами, способами виконання професійних завдань. Проте в 26,6% респондентів встановлено поверхові, не стабільні, професійні знання, невміння застосовувати їх на практиці та виконувати професійні обов'язки. Ці студенти не активні в прийнятті та виконанні відповідальних завдань.

Також високий рівень емоційно-вольового компонента виявлено у 26, 6% студентів, які здатні до самоконтролю при виконанні поставлених завдань, активні й наполегливі під час досянення професійних цілей, вміють визначати мету і обирати засоби її досягнення. І в третини студентів виявлено низький рівень емоційно-вольового компонента, у них відсутні вміння самоконтролю і корекції поставлених перед собою завдань. Вони не здатні до самоуправління в професійній діяльності, переважно пасивні, не виявляють толерантного та емпатійного ставлення до інших людей.

Ще 26,6% майбутніх журналістів мають високий рівень сформованості діяльнісно-поведінкового компонента професійної відповідальності. Вони володіють практичними навичками виконання відповідальних завдань, готові до професійної відповідальності у подальшій професійній діяльності. У 31, 4% студентів виявлено низький рівень цього компонента, вони мають недостатньо розвинені професійні вміння та навички, слабке орієнтування при виконанні професійних обов'язків, стійке прагненя до уникнення відповідальності за процес виконання і результат спільної діяльності.

За загальним рівнем професійної відповідальності тільки 26,6% респондентів мають високий рівень професійної відповідальності, усвідомлюють соціальну значимість праці журналістів, докладають зусиль для вирішення поставлених відповідальних справ. Більшість студентів мають середній рівень відповідальності, демонструють позитивну зовнішню мотивацію та професійну спрямованість, епізодично проявляють вміння аналізувати, синтезувати та застосовувати професійні знання і вміння при виконанні відповідальних завдань. Однак третина майбутніх бакалаврів журналістики мають низький рівень (30,9%), проявляють негативну мотивацію та невпевненість в обраній професії, не приділяють належної уваги самовдосконаленню. Шукають шляхи вирішення поставлених завдань методом випробувань і помилок, не самостійні у прийнятті рішень.

Відтак, відповідно до результатів констатувального етапу педагогічного експерименту встановлено, що третина майбутніх бакалаврів журналістики мають недостатній рівень розвитку мотиваційного, когнітивного, емоційно-вольового та діяльнісно-поведінкового компонента і потребують психолого-педагогічної роботи з формування професійної відповідальності.

2. Для формувальної роботи із студентами розроблено і впроваджено навчально-методичний комплекс в електронному форматі з формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики, що включав вивчення навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» та забезпечення визначених педагогічних умов. Для реалізації першої умови запропоновано в змісті навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» такі теми для вивчення: «Зміст поняття відповідальності», «Структура професійної відповідальності», «Професійна мотивація та інтерес до відповідальної праці журналіста», «Практичні навички відповідальності в професійній діяльності журналістів» (лекційні і практичні заняття), а також забезпечено високу практичну орієнтованість освітнього процесу за цим комплексом.

Відповідно до другої умови в підготовці майбутніх журналістів використано інтерактивні методи навчання, що сприяють підвищенню активності та особистої відповідальності студентів у засвоєнні фахових дисциплін – кейс-метод, мозковий штурм, моделювання проблемних ситуацій і професійних умов діяльності, дискусії, проведення рольових та ділових ігор, проективних вправ-ігор, вправ-саморегуляції і релаксації тощо.

При забезпеченні третьої умови зверталися до самоаналізів, роздумів студентів щодо сформованості у них компонентів професійної відповідальності, мотивували до її розвитку, активізували їх інтерес до пошуку необхідних ресурсів для вдосконалення самопідготовки до майбутньої професійної діяльності. На основі рефлексивної діяльності щодо сформованості професійної відповідальності – формували стійкий інтерес студентів до формувальної роботи та мотивували їх до продовження самостійного пошуку ефективних шляхів і форм самодопомоги у формуванні професійної відповідальності.

Впровадження Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» сприятливо вплинуло на підвищення професійної відповідальності у студентів експериментальної групи. Завдяки вивченню навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» у студентів ЕГ розширився спектр отриманих професійних знань та вмінь, вони набули практичних навичок відповідальної поведінки у ході виконання професійних обов’язків.

Результативність проведеної роботи визначалась після проведення формувального етапу педагогічного експерименту. За отриманими даними виявлено незначні позитивні зміни у структурі професійної відповідальності у респондентів контрольної групи – підвищилась кількість студентів з високим рівнем мотиваційного компонента (на 7,0%), когнітивного компонента (на 2,7%), емоційно-вольового компонента (на 3,5%). За діяльнісно-поведінковим компонентом зросла частка респондентів КГ із середнім рівнем (на 4,4%). За загальним рівнем сформованості професійної відповідальності серед студентів КГ на 2,7% стало більше осіб з високим рівнем, і на 6,1% зменшилась їх кількість з низьким рівнем.

Серед студентів ЕГ виявлено позитивні зміни, зокрема, на 26,1% стало більше осіб з високим рівнем мотиваційного компонента, на 31,5% – когнітивного компонента, на 23,9% – емоційно-вольового компонента, на 23, 9% – діяльнісно-поведінкового компонента професійної відповідальності. Значно зменшилась кількість студентів з низьким рівнем різних компонентів професійної відповідальності (на 17,4-25,0%). За загальним рівнем професійної відповідальності – у майбутніх бакалаврів журналістики, які входили до експериментальної групи, спостерігається значне зростання кількості респондентів із високим рівнем (на 23,9%), і зниження їх кількості з низьким рівнем (на 25,0%).

У студентів експериментальної групи помітно зросла позитивна мотивація до оволодіння професійними знаннями і вміннями, підвищився рівень професійної спрямованості та знань, обізнаності із сутністю соціальних і моральних норм, яких має дотримуватися журналіст, та відповідальністю за свою роботу. Крім того, студенти експериментальної групи стали позитивно оцінювати свої відповідальні якості, розрізняти емоційні стани оточуючих, враховувати їх при побудові взаємодії з людьми. Студенти експериментальної групи отримали досвід з прогнозування реакцій співрозмовників та передбачення наслідків своєї поведінки.

Таким чином, виконане експериментальне дослідження доводить високу ефективність розробленого Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» та педагогічних умови формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукового завдання з формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти.

Результати дослідження підтвердили важливість вивчення проблеми, а реалізація мети й завдань дали змогу сформулювати висновки й рекомендації щодо використання одержаних результатів.

1. На основі здійсненого системного аналізу проблеми професійної відповідальності у психолого-педагогічній, науково-методичній літературі визначено й схарактеризовано понятєво-термінологічний апарат дослідження.

Проведений теоретичний аналіз сучасних психолого-педагогічних джерел засвідчив актуальність теоретичного обґрунтування та методичного забезпечення формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти, що пов'язано з підвищенням значущості професійної відповідальності у їх професійній підготовці.

Дефініцію «професійна відповідальність майбутнього журналіста» визначено як цілісну, інтегровану якість, що відображає єдність знань та умінь, втілених у компетентностях особистості – свідомому ставленні до вимог суспільства, соціальних завдань, норм і цінностей, стійкому прагненні та здатності якісно й сумлінно виконувати професійні журналістські обов'язки та поставлені завдання, приймати рішення та нести відповідальність за їхню реалізацію в професійній діяльності.

Професійна відповідальність є складним багатокомпонентним інтегрованим поняттям. Найпоширенішим є соціологічний підхід до розуміння відповідальності, коли передбачається соціальна відповідальність особистості за дотримання суспільних норм і правил та застосування санкцій, покарань при їх порушенні. Також вагомими є положення про морально-духовне підґрунтя відповідальності, що передбачає наявність особистісного інтегративного утворення, що поєднує психічні, духовні та психофізіологічні процеси й виявляється як свобода вибору при виконанні відповідальних завдань і досягненні цілей. Одним із найвищих проявів усвідомлення людиною відповідальності є самовідповідальність, коли людина звітує не перед кимось іншим за певні вчинки, а самостійно регулює належну поведінку, розуміє особисті зобов'язання і не потребує нагадування чи пояснення, чому так потрібно зробити.

Встановлено, що в освітньо-професійних програмах першого бакалаврського рівня вищої освіти за спеціальністю 061 «Журналістика» практично відсутня професійна відповідальність як одна із загальних чи фахових компетентностей. Відповідно до вказаного виразною стає суперечність між потребою сучасного суспільства у висококваліфікованих і відповідальних фахівцях та відсутністю спрямування їх професійної

підготовки до формування професійної відповідальності як важливої якості, що забезпечує їх успіх та конкурентоспроможність.

Зазначено, що особливими характеристиками сформованості професійної відповідальності у майбутніх фахівців журналістики є усвідомлення особистого ставлення до професійної діяльності; володіння критичним аналізом та професійним мисленням; вміння відповідально ставиться до подачі інформації для аудиторії; бути справедливим та об'єктивним, мати терпимість і дотримуватись толерантності у роботі з респондентами; постійне усвідомлення своєї суспільної ролі і місії у суспільстві.

Конкретизовано, що процес формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики передбачає цілеспрямований і систематичний вплив на мотиваційну, когнітивну, емоційно-вольову та діяльнісно-поведінкову сфери студентів, метою якого є становлення особистості, яка усвідомлює професійні зобов'язання, здійснює оцінювання своєї поведінки з огляду її доцільності або шкоди для спільноти, порівнює свої вчинки із загальноприйнятими в суспільстві вимогами, нормами, керується інтересами народу.

Встановлено, що проблема професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти не була предметом окремого дослідження.

2. Визначено структуру і зміст професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти. Серед основних компонентів структури професійної відповідальності майбутніх журналістів виділено мотиваційний (потреби, ідеали, ціннісні орієнтації); когнітивний (усвідомлення моральних, етичних, правових норм діяльності та поведінки); емоційно-вольовий (вміння визначати мету й обирати засоби її досягнення); діяльнісно-поведінковий (здатність свідомо корегувати власну поведінку відповідно до моральних переконань). Виявлено складові змісту професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики: усвідомлення відповідального ставлення до професійної діяльності; володіння критичним аналізом та професійним мисленням у роботі із новою інформацією; здатність відповідально ставитися до подання інформації для аудиторії; вміння справедливо та об'єктивно надавати інформацію; терпимість та дотримання толерантності у роботі із респондентами; усвідомлення своєї суспільної ролі та місії. Визначені компоненти професійної відповідальності утворюють органічну єдність, а їх використання підвищує рівень ефективного формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики.

Відповідно до визначених компонентів професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики (мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий та діяльнісно-поведінковий) розроблено критерії, показники та встановлено рівні їх прояву у студентів бакалаврського рівня вищої освіти.

Збагачення навчальних дисциплін спеціально спрямованим змістовним наповненням, вправами і завданнями для формування професійної

відповідальності, а також додаткова увага викладачів ЗВО до формування професійної відповідальності у майбутніх фахівців сприяє свідомому ставленню студентів до цієї невід'ємної складової професіоналізму майбутніх журналістів. Саме тому з метою спрямування змісту навчальних дисциплін при підготовці майбутніх журналістів на формування у них професійної відповідальності варто пропонувати спеціальні теми для вивчення, проводити індивідуальні консультації, бесіди з викладачами ЗВО, доводити їм необхідність цілеспрямованого формування професійної відповідальності в майбутніх журналістів під час вивчення фахових дисциплін.

Застосування інтерактивних методів навчання майбутніх журналістів сприяє встановленню професійно спрямованої взаємодії студентів і викладачів ЗВО; активізує відповідальність майбутніх фахівців в оволодінні професійними знаннями і навичками; надає змогу в активній формі відпрацювати на практиці засвоєні теоретичні знання, закріпити вміння відповідальної поведінки.

За допомогою рефлексивної діяльності щодо сформованості професійної відповідальності, всебічного пізнання і розуміння якостей і рис, необхідних для успішної роботи, майбутні фахівці починають планувати досягнення їх на вищому рівні, здійснювати кроки для підвищення професійної відповідальності. Відтак, завдяки організації рефлексивної діяльності студентів щодо сформованості професійної відповідальності у них підвищується потреба у формуванні та дотриманні зобов'язань у професійній діяльності, зростає мотивація до саморозвитку, вдосконалення майстерності.

Вивчення діяльності майбутніх бакалаврів журналістики у ЗВО та визначення рівнів сформованості професійної відповідальності в них спонукали до розробки Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти з формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики з дотриманням виділених педагогічних умов. Вважаємо, що розроблення та впровадження навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» надасть змогу систематизовано підійти до ознайомлення студентів із поняттями відповідальності та професійної відповідальності, мотивувати їх до саморозвитку і вдосконалення, практично закріпити навички відповідальної поведінки під час виконання спеціально розроблених практичних вправ і творчих завдань.

3. Обґрунтовано та перевірено педагогічні умови формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики. Визначено , що формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики буде ефективним за таких педагогічних умов: спрямування змісту навчальних дисциплін на формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики; використання інтерактивних методів навчання, що сприяють підвищенню активності та особистої

відповідальності; організацію їх рефлексивної діяльності щодо сформованості професійної відповідальності.

Визначені педагогічні умови обумовлюють практичну реалізацію формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики, сприяють розкриттю творчого потенціалу кожної особистості, розвитку суб'єктної позиції та особистісного саморозвитку студентів; враховують інтереси, можливості та створюють основу для формування професійної відповідальності фахівців, готових до ефективної відповідальної діяльності.

Дотримання педагогічних умов формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики сприяло її підвищенню у майбутніх фахівців, розширило спектр отриманих професійних знань та вмінь, забезпечило умови для набуття студентами практичних навичок відповідальної поведінки у ході виконання професійних обов'язків.

4. Розроблено Навчально-методичний комплекс в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти**,** спеціальності 061 Журналістика) складовими якого є робоча навчальна програма, курс лекцій та практичних занять, методичні рекомендації для самостійної роботи студентів, діагностичний інструментарій (тестові завдання і контрольні запитання для визначення рівня якості підготовки сформованості професійної відповідальності майбутніх журналістів).

Навчально-методичний комплекс в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти передбачає впровадження в освітній процес майбутніх фахівців журналістики навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» (навчальна програма, курс лекцій та практичних занять, методичні рекомендації для самостійної роботи студентів , тестові завдання і контрольні запитання для перевірки знань та умінь) та дотримання визначених педагогічних умов.

Упроваджено Навчально-методичний комплекс в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти**,** що ґрунтується на дотриманні вищевказаних педагогічних умов та використанні інтерактивних методів навчання, які сприяють підвищенню активності та особистої відповідальності студентів у засвоєнні навчальних дисциплін (створення проблемних ситуацій, застосування кейс-методу, мозкового штурму, моделюванню умов професійної діяльності, рольових і ділових ігор тощо); організації рефлексивної діяльності майбутніх бакалаврів журналістики щодо сформованості професійної відповідальності (у ході практичних занять, тренінгів, під час виконання індивідуальних завдань самостійної роботи).

5. Експериментально перевірено та підтверджено ефективність педагогічних умов формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики засобами впровадження Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна

відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти**.** Кількісні та якісні зміни сформованості професійної відповідальності студентів ЕГ за обраними критеріями та показниками показали позитивну динаміку.

На констатувальному етапі педагогічного експерименту визначено компоненти, критерії і показники сформованості професійної відповідальності майбутніх журналістів (мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий і діяльнісно-поведінковий компоненти) для діагностики яких використано методи анкетування, опитування, бесід, самоаналізу студентами власних якостей, вмінь і навичок, що входять в структуру професійної відповідальності.

За результатами опитування студентів встановлено, що тільки 26,6% майбутніх журналістів мають високий рівень професійної відповідальності, усвідомлюють соціальну значимість праці за обраною професією, докладають зусиль для вирішення поставлених відповідальних справ. Відчувають позитивні емоції при прийнятті відповідальних завдань, вдало підбирають методи і засоби їх вирішення, самостійно контролюють перебіг та виконання. Прагнуть до саморозвитку, підвищення майбутньої професійної майстерності, активно освоюють інноваційні технології журналістської діяльності.

Більшість майбутніх фахівців мають середній рівень професійної відповідальності (42,5%), виявляють позитивну зовнішню мотивацію та професійну спрямованість. У них епізодично проявляються вміння аналізувати, синтезувати та застосовувати професійні знання і вміння при виконанні відповідальних завдань. Однак третина майбутніх журналістів мають низький рівень професійної відповідальності (30,9%), нестійку мотивацію та й невпевненість в обраній професії, відрізняються низьким рівнем знань, умінь, комунікативних та організаторських здібностей. Майбутні журналісти не приділяють належної уваги самовдосконаленню, часто діють інтуїтивно і необдумано при прийнятті відповідальних рішень. Відтак, отримані результати дослідження засвідчують наявність третини майбутніх бакалаврів журналістики, які мають низький рівень професійної відповідальності й потребують формувальної роботи з її підвищення.

На формувальному етапі педагогічного експерименту проведено освітню роботу зі студентами ЕГ за розробленим Навчально-методичним комплексом в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти **,** який включає вивчення навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» (навчальна програма, курс лекцій та практичних занять, методичні рекомендації для самостійної роботи студентів, тестові завдання й контрольні запитання для перевірки знань та умінь) та дотримання визначених педагогічних умов.

Для реалізації першої умови «спрямування змісту фахових навчальних дисциплін на формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики» в змісті навчальної дисципліни «Професійна

відповідальність у журналістиці» запропоновано такі теми для вивчення: «Зміст поняття відповідальності», «Структура професійної відповідальності» , «Професійна мотивація та інтерес до відповідальної праці журналіста», «Практичні навички відповідальності в професійній діяльності журналістів» (лекційні і практичні заняття). Також приділено увагу спрямуванню роботи науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти на формування професійної відповідальності майбутніх журналістів під час викладання навчальних дисциплін (проведено бесіди та індивідуальні консультації щодо розширення змісту навчальних дисциплін компонентами професійної відповідальності).

Відповідно до другої умови «використання інтерактивних методів навчання, що сприяють підвищенню активності та особистої відповідальності студентів у засвоєнні фахових дисциплін та формуванню їх професійної спрямованості» використано кейс-метод, метод «мозкового штурму», моделювання проблемних ситуацій, моделювання професійних умов діяльності, дискусії, проведено рольові та ділові ігри, проективні вправи-ігри. Проведено тренінгові заняття «Відповідальність у моєму житті» та «Відповідальність за власні рішення», в процесі яких за допомогою інтерактивних методів вчили студентів відповідально ставитися до професійної діяльності, вирішувати поставлені завдання, а також розвивали їх навички толерантного ставлення до оточуючих, комунікативні вміння.

При забезпеченні третьої умови «організація рефлексивної діяльності студентів щодо сформованості професійної відповідальності» зверталися до самоаналізів, роздумів студентів про наявність у них професійної відповідальності, мотивували до розвитку недостатньо сформованих її компонентів, активізували їх інтерес до вдосконалення самопідготовки до професійної діяльності. На основі рефлексивної діяльності щодо професійної відповідальності забезпечували стійкий інтерес студентів до формувальної роботи та мотивували їх до продовження самостійного пошуку ефективних шляхів і форм самодопомоги у формуванні професійної відповідальності.

Внаслідок проведення формувального етапу педагогічного експерименту в ЕГ зросла частка майбутніх бакалаврів журналістики з високим рівнем сформованості професійної відповідальності за визначеними компонентами, а саме за мотиваційним – на 26,1%; когнітивним – на 31,5%, емоційно-вольовим – на 23,9%, діяльнісно-поведінковим – на 23,9%. Значно зменшилась частка майбутніх бакалаврів журналістики з низьким рівнем професійної відповідальності за вказаними компонентами, а саме за мотиваційним – на 25%; когнітивним – на 17,4%, емоційно-вольовим – на 25%, діяльнісно-поведінковим – на 25%.

Аналіз одержаних результатів формувального етапу педагогічного експерименту із застосуванням t-критерію Стьюдента за окремими показниками свідчить про наявність позитивної динаміки проведеної роботи. Ці результати підтверджують ефективність обґрунтованих і впроваджених умов Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для

здобувачів першого рівня вищої освіти з формування професійної відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики. Апробація Навчально -методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти з формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики сприяла її підвищенню у майбутніх фахівців, розширила спектр отриманих професійних знань та вмінь, забезпечила умови для набуття студентами практичних навичок відповідальної поведінки у ході виконання професійних обов'язків.

Урахування основних результатів дисертаційного дослідження дає підстави запропонувати рекомендації для впровадження на інституційному рівні:

– впроваджувати визначені педагогічні умови формування професійної відповідальності в освітній процес, модифікуючи, коригуючи та доповнюючи їх відповідно до організаційних змін в освітньому процесі;

– цілеспрямовано та систематично використовувати в освітньому процесі Навчально-методичного комплексу в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти дисциплін (освітніх компонентів) у забезпеченні процесу формування професійної відповідальності;

– використовувати основні результати дослідження під час розроблення навчально-методичного забезпечення для фахівців у галузі журналістики.

Виконане дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів висвітленої теми. Перспективними для подальшого наукового пошуку вважаємо дослідження, спрямовані на вивчення питання щодо розвитку професійної відповідальності журналістів у системі післядипломної освіти; впливу особистісних якостей майбутніх журналістів на формування професійної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєв П. П. Навчальна програма дисципліни «Основи журналістики» (для бакалаврів). Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. 15 с.
2. Алексєєва Т. В. Відповідальність майбутнього фахівця в контексті професіоналізації протягом вишівської підготовки. *Вісник Національного університету оборони України.* 2014. № 5 (42). С. 200–205.
3. Алексєєва Т. В. Відповідальність як значущий показник професійної компетентності майбутнього фахівця. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.* 2013. Том. VI. Психологія обдарованості. Вип. 9. С. 61–71.
4. Ангелов Г. В., Кананихіна О. М., Соловей А. О. Виховання соціальної відповідальності – важливий чинник формування професійної компетентності майбутнього фахівця. *Роль комплексного дипломного проектування у підвищенні якості підготовки фахівців:* електрон. зб. тез 45-ї наук.-метод. конф. виклад. акад., Одеса, 9-10 квіт. 2014 р. Одеса: Одес. нац. акад. харч. технологій, 2014. С. 3.
5. Андрущенко В. П. Освіта в пошуках нових стратегій мислення. *Вища освіта України*. 2003. № 2. С. 5–6.
6. Андрущенко В. П. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (спроба діагностичного аналізу). *Вища освіта України*. 2001. №1. С. 11–17.
7. Антикризовий менеджмент: навчальний посібник / Л. І. Скібіцька , В. В. Матвєєв, В. І. Щелкунов, С. М. Подрєза. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 584 с.
8. Антонова Н. О. Ціннісні орієнтації у системі особистісних якостей студентів вищого педагогічного навчального закладу: автореф. дис. … канд. психол. наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Київ, 2003. 16 с.
9. Артемова Л. В. Педагогіка і методика вищої школи: навч.-метод. посібник для викладачів, студентів магістратури, аспірантів. Київ: Кондор, 2008. 272 с.
10. Артемова Л. В. Студенти і викладачі очима першокурсників. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічниого університету ім. П. Г. Тичини*. Київ: Науковий світ, 2000. С. 3–10.
11. Баранова С. В. Відповідальність особистості як складова особистісної зрілості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2011. Вип. 26. С. 126–133.
12. Баранова С. В. Психолого-педагогічні умови формування відповідальності студентів як майбутніх фахівців. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди»* . Київ: Гнозис, 2013. Т. 6. Вип. 31. С. 155–164.
13. Барчій М. С. Психолого-педагогічні підходи до формування професійно-особистісних якостей педагога. *Проблеми сучасної психології:*

Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2011. Вип. 12. С. 73–82.

14. Башманівська Л. А, Башманівський В. І., Шевцова Л. С. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності як компонент підготовки майбутніх журналістів. *Інформаційні технології і засоби навчання* . 2020. Т. 76. №2. С. 30–42.

15. Безрукова О. А. Соціальна відповідальність в сучасному українському суспільстві: соціологічна концептуалізація та досвід емпіричного дослідження: автореф. дис. … д-ра соціологічних наук: 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. Київ, 2015. 40 с.

16. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 т. Т. 2. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ: Либідь, 2003. 342 с.

17. Бех І. Д. Відповідальність особистості як мета виховання. *Початкова школа*. 1994. № 9-10. С. 4–8.

18. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці. *Виховання і культура*. 2009. №12 (17, 18). С. 5–7.

19. Бєлова Л. О. Виховна система ВНЗ: питання теорії та практики. Харків: Вид-во НУА, 2004. 264 с.

20. Біда О. А. Виховання громадянської відповідальності у системі виховної роботи учнів ліцею. *Вісник Черкаського університету: Педагогічні науки*. 2017. Вип. 2. URL: http://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/1276.

21. Білик Л. І. Екологічна відповідальність як духовна якість особистості. URL: http://novyn.kpi.ua/2005-1/01_Biluk.pdf.

22. Бобаль Н. В. Формування соціокультурної компетентності майбутніх журналістів у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 теорія і методика професійної освіти. Вінниця, 2013. 21 с.

23. Бобрицька В. І., Процька С. Організаційно-педагогічні умови використання електронних навчальних курсів в освітньому процесі закладів вищої освіти України. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Педагогіка, Психологія. 2019. № 15. С. 9−18.

24. Бобрицька В. І., Голуб Т. П. Організація науково-дослідної роботи студентів в умовах сучасної університетської освіти: навч.-метод. посібн. [для студ. вищ. навч. закл.] Полтава: Поліграфічний центр «Скайтек», 2013. 116 с.

25. Бойко А. І. Конкурентоспроможність освіти як показник її ефективності та якості. *Вища освіта України*. 2008. №3. С. 16–21.

26. Бондар Л. С. Виховання свободи і відповідальності в школярів у творчій спадщині В. О. Сухомлинського. *Педагогіка і психологія*. 2005. № 4 . С. 115–121.

27. Боришевський М. Дорога до себе: Від основ суб’єктності до вершин духовності. Київ: Академвидав, 2010. 416 с.

28. Букша С. Б. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування професійної відповідальності майбутніх учителів основ здоров’я

. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2014. № 5(2). С. 139–146.

29. Буряк К. М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08 кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Ірпінь, 2018. 22 с.

30. Василенко О. М. Роль соціальної компетентності у розвитку соціальної відповідальності учнів у мікросередовищі. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2016. № 47. URL: http://journal.kdpu.edu.ua/pedag/article/view/2370.

31. Васянович Г. П. Морально-правова відповідальність педагога (теоретико-методологічний аспект): монографія. Київ-Львів: ЛДФЕІ, 2002. 232 с.

32. Ващенко Г. Виховання волі і характеру: підручн. для педагогів. Київ: Школяр, 1999. 385 с.

33. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

34. Веприцький Р. С., Гладкова Є. О. Кримінально-правовий аналіз злочинних посягань на свободу слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів: науково-методичні рекомендації. Харків: ХНУВС, 2016. 68 с.

35. Виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів: монографія / І. Д. Бех, К. І. Чорна, К. О. Журба, В. А. Киричок, І. М. Шкільна, С. В. Коновець. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 176 с.

36. Волинець Ю. О., Стаднік Н. В. Проблема відповідальності як складової професійної готовності майбутнього дошкільного педагога в позааудиторній діяльності. *Молодий вчений*. 2018. № 8.1 (60.1). С. 33–37.

37. Галузинський В. Г., Євтух М. Б. Основи педагогіки та психології вищої школи. Київ: ІНТЕЛ, 2005. 168 с.

38. Гамула І. А. Формування відповідальності в курсантів військових інститутів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2002. 18 с.

39. Гандзюк В. О. Використання можливостей мережі інтернет у системі професійної підготовки журналістів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми.* 2012. № 30. С. 322–325.

40. Головань М. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців фінансового профілю в умовах Європейської кредитно-трансферної системи. *Нова педагогічна думка*. 2021. № 1. С. 139–143.

41. Голуб О. П. Медіакомпас: путівник професійного журналіста. Практичний посібник. Київ: ТОВ «Софія-А», 2016. 184 с.

42. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

43. Гуцан Л. А. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. *Формування базових компетентностей у вихованців позашкільних навчальних закладів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ: ПП «Фірма «Гранмна», 2013. С. 52–56.

44. Дем'яненко Н. М. Інноваційні трансформації освітнього простору педагогічного університету. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2015. Вип. 130. С. 20−25.

45. Дем'яненко Н. М. Парадигмальний вимір розвитку вищої школи в Україні (XIX – початок XXI ст.). *Рідна школа.* 2017. № 9-10. С. 56−62.

46. Дем'яненко Н. М. Педагогічна освіта: зміна пріоритетів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогіка. 2015. Вип. 1. С. 20−25.

47. Доценко К. О., Костюк В. В. Наскрізна програма практики та методичні рекомендації для денного і заочного відділень факультету журналістики (спеціальності «Журналістика», «Медіа-комунікації»). Запоріжжя: ЗНУ, 2012. 73 с.

48. Дубовицкая Т. Д. Диагностика уровня профессиональной направленности студентов. *Психологическая наука и образование.* 2004. № 2. С. 82–86.

49. Дурманенко О. Теоретичний аналіз поняття «педагогічні умови» в контексті моніторингу виховної роботи у вищому навчальному закладі. *Молодь і ринок*. 2012. № 7(90). С. 135–138.

50. Дяченко М. Д. Метод проектів у процесі підготовки майбутніх журналістів до творчої діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 32 (85). С. 176–187.

51. Дяченко М. Д. Теоретичні і методичні засади розвитку творчого потенціалу майбутніх журналістів у процесі професійної підготовки: дис. … д-ра пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя, 2013. 400 с.

52. Дяченко М. Д. Теоретичні і методичні засади розвитку творчого потенціалу майбутніх журналістів у процесі професійної підготовки: автореф . дис. … докт. пед. наук: спец. 13.00.04 теорія і методика професійної освіти. Запоріжжя, 2013. 40 с.

53. Дяченко М. Д. Формування засад професіоналізму в процесі навчання майбутніх журналістів. *Педагогічний дискурс*. 2011. Вип. 9. С. 118–121.

54. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

55. Етика в редакційному повсякденні / переклад: А. Баканов; наукове редагування: В. Іванов. Київ: Академія Української преси, Центр Вільної преси, 2010. 228 с.

56. Євдокимова Н. О. Психологічна підготовка майбутнього фахівця як суб'єкта професійної правничої діяльності під час навчання у ВНЗ.

Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: збірник наукових праць. 2008. № 5 (7). URL: http://ap.uu.edu.ua/article/502.

57. Євтух М. Б. Сучасні тенденції професійної підготовки вчителя. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі: зб. наук. праць.* Рівне: Волинські обереги, 2002. С. 170–175.

58. Єрко А. І., Тимощук А. В. Особистісно-професійне становлення фахівців в умовах вищого навчального закладу. *«Молодий вчений».* 2017. № 12.1 (52.1). С. 64–67.

59. Єщенко М. Г. Використання інформаційно-комунікаційних технологій як засобу формування фахової компетентності майбутніх менеджерів і економістів у процесі навчання правознавства. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2017. Т. 62. №6. С. 114–129.

60. Жихорська О. Критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу вищого навчального закладу. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology,* III(34), Issue: 69, 2015. pp. 33–38.

61. Жовнич О. В. Методика навчання професійно орієнтованого англомовного писемного спілкування майбутніх журналістів засобами блог-технологій: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.02 теорія та методика навчання (германські мови). Київ, 2018. 20 с.

62. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації: Посібник рекомендацій для працівників ЗМІ / М. Буроменський, С. Штурхецький, Е. Білз, М. Бетц та ін. Київ: «Компанія ВАІТЕ», 2016. 118 с.

63. Журналістська етика: Посібник для підготовки до державного іспиту / авт. кол.: В. Іванов, Є. Маслов, В. Павлів, С. Рачинський та ін.; за ред . В. П. Мостового та В. В. Різуна. Київ: ТзОВ «ЗН УА», 2014. 224 с.

64. Журналістська освіта в МЕГУ (Міжнародний економіко-гуманітарного університет імені академіка Степана Дем'янчука). URL: https://www.megu.edu.ua/uk/zhurnalistiki.

65. Загнибіда Р. П. Педагогічні умови професійного самовдосконалення майбутнього менеджера туризму в позааудиторній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 теорія і методика професійної освіти. Переяслав-Хмельницький, 2014. 20 с.

66. Закон України «Про вищу освіту» (документ 1556-VII, чинний, поточна редакція від 23.04.2021, підстава – 1357-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text.

67. Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» (Документ 540/97-ВР, чинний, поточна редакція від 03.07.2020, підстава - 720-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text.

68. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (Документ 2782-XII, чинний, поточна редакція від 16.01.2022, підстава – 2704-VIII). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text.

69. Закон України «Про захист професійної діяльності журналістів». URL: https://ips.ligazakon.net/document/JF21800A.

70. Закон України «Про інформацію» (Документ 2657-XII, чинний, поточна редакція від 01.01.2022, підстава - 1089-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text.

71. Закон України «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року від 07 серпня 2018 року. № 9015. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6YF00A.

72. Засоби масової інформації: професійні стандарти, етика та законодавчі норми: наук. видання / укл.: Т. Петрів, А. Сафаров, В. Сюмар, О. Чекмишев. Київ: Ніч лава, 2006. 100 с.

73. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості: підручник. Львів: ПАІС, 2008. 270 с.

74. Зінченко Л. В. Формування професійної відповідальності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту у закладах вищої освіти: автореф. дис. ... д-ра філософії: спец. 011: галузь знань 01. Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Харків, 2020. 20 с.

75. Зінченко Л. Поняття «професійна відповідальність» в контексті підготовки фахівців з фізичної культури і спорту. *Теорія і практика управління соціальними системами.* 2018. № 3. URL: http://tipus.khpi.edu.ua/article/view/2078-7782.2018.3.06.

76. Зозуляк-Случик Р. В. Теоретико-методологічний аналіз процесу формування професійної етики у майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2017. № 9 (73). С. 42–52.

77. Зозуляк-Случик Р. В. Цілі та завдання формування професійної етики майбутніх фахівців соціальної роботи в університетах. *Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки.* 2018. Вип. 82. Т. 3. С. 137–141.

78. Золотухіна С. Т., Зеленська Л. Д., Заленський П. Р. Відповідальність як стрижнева цінність особистості. *«Гуманізація навчально-виховного процесу».* Словянськ, 2012. Спецвип. 10. С. 101–116.

79. Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної професійної освіти. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія*. Київ, 2000. С. 11–57.

80. Іванов В. Ф., Штурхецький С. В. Практикум із журналістської етики: навч. посібник. 2-ге вид., стереотип. Київ: Видавець О. Зень, 2012. 320 с.

81. Інноваційні педагогічні технології навчання професії: монографія / Нікуліна А. С., Максименко Ю. Б., Матвєєв Г. П. та ін.; за ред. А. С. Нікуліної. Донецьк, 2005. 385 с.

82. Кадемія М. Ю. Формування професійної компетенції майбутнього фахівця. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. 2012. Вип. 32-33 (36-37). С. 32–39.

83. Кадемія М. Ю., Козяр М. М., Рак Т. Є. Інформаційно-комунікаційні технології навчання: словник-глосарій. Львів: СПОЛОМ, 2011. 136 с.

84. Кадемія М. Ю., Шахіна І. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі: навч. пос. Вінниця, ТОВ «Планер». 2011. 220 с.

85. Калашнікова С. А. X Міжнародна науково-практична конференція «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу. Оцінювання якості: підходи та інструменти». *Вісник НАПН України.* 2021. № 3(2). С. 1−6.

86. Калашнікова С. А. Програма вдосконалення викладання у вищій освіті: перший цикл. *Вісник НАПН України*. 2020. Т. 2. Вип. 1. С. 1−3.

87. Казак І. О. Теорія і методика викладання в вищій школі. Конспект лекцій з навчальної дисципліни: навч. посіб. для підготовки докторів філософії очної форми навчання. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 116 с.

88. Калаур С. Потенціал проблемного підходу та використання проблемних ситуацій під час професійної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія «Педагогічні науки».* 2016. № 5 (7). С. 96–109.

89. Карпенко Є. Вікова та педагогічна психологія: навч. посібник. Дрогобич: Посвіт, 2014. 152 с.

90. Квіт С. М. Масові комунікації. Київ: Вид. дім «Києво-Могил. Акад.», 2008. 206 с.

91. Кибальна Н. Дефініція «Професійна відповідальність» у контексті підготовки майбутнього фахівця цивільного захисту. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка».* 2014. Вип. 29. С. 77–86.

92. Киричок І., Новгородська Ю., Шевчук М. Формування професійної відповідальності у майбутніх учителів початкових класів: Педагогічні аспекти. *Неперервна професійна освіта: Теорія і практика. Серія «Педагогічні науки».* 2017. Вип. №1-2 (50-51). С. 38–45.

93. Клименко І. В. Формування відповідальності у майбутніх правоохоронців у процесі професійної підготовки. *Право і безпека.* 2017. № 2 (65). С. 152–157.

94. Клінова О. Євген Глібовицький: «Цінності в журналістиці – інструмент, а не абстрактна тема». URL: https://theukrainians.org/jschool-hlibovytskyi/.

95. Коваленко О. П. Компетентнісний характер сучасної освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: збірник наукових праць*. Запоріжжя: КПУ, 2016. Вип. 47 (100). С. 99–109.

96. Коваль І. С. Формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах: автореф. дис. канд. пед.

наук: 13.00.04 теорія і методика професійної освіти. Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Львів, 2017. 20 с.

97. Козловський Ю. М., Яремко І. Й. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців з обліку та аналізу. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2018. Вип. 22. С. 940–944.

98. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: монографія. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2012. 200 с.

99. Колісник-Гуменюк Ю. І. Формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців у процесі гуманітарної підготовки в медичних коледжах: монографія. Львів: «Край», 2013. 296 с.

100. Колот А. М. Соціальна відповідальність людини як чинник стійкої соціальної динаміки: теоретичні засади. *Україна: аспекти праці: наук. -екон. та суспол.-політ. журнал.* Київ: вид-во «Праця», 2011. № 3. С. 3–9.

101. Кондратенко Н. Ю. Методика формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології: автореф. дис. … канд. пед. наук: спец.. 13.00.02 теорія і методика навчання (з галузей знань); Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2018. 20 с.

102. Коновальчук С. А. Лінгвістичні аспекти професійного англомовного спілкування студентів факультету журналістики. *Вісник ЛДУ БЖД. Серія «Педагогічні науки».* 2011. № 5. С. 143–148.

103. Коновальчук С. А. Педагогічні умови формування професійної іншомовної компетентності майбутніх студентів журналістів. *XIV Міжнародна наукова інтернет-конференція Advanced Technologies Of Science And Education (19-21 квітня 2018 року).* URL: http://intkonf.org/konovalchuk-s-a-pedagogichni-umovi-formuvannya-profesiynoyi-inshomovnoyi-kompetentnosti-maybutnih-studentiv-zhurnalistiv/.

104. Кочерга О. М. Педагогічні умови формування соціальної відповідальності майбутнього вчителя. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки».* 2012. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2012_7_41.

105. Кочерга О. М. Формування соціальної відповідальності у студентів педагогічного коледжу: автореф. дис. … канд. педагог. наук: 13.00.07 «Теорія та методика виховання». Ніжин, 2012. 22 с.

106. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ: Грамота, 2005. 448 с.

107. Кремень В. Г. Філософія освіти XXI століття. *Педагогіка і психологія*. Київ: Педагогічна преса, 2003. №1 (XXXVIII). С. 6–16.

108. Кудрявцева Г. І. Інтерактивні методи як засіб формування професійної відповідальності майбутніх офіцерів поліції. *Norwegian Journal of development of the International Science.* 2020. № 49. С. 3–6.

109. Кузнецова О. Громадянський гуманізм – основа морального вибору демократичних журналістів України. *Вісник Львівського*

університету. 2011. Вип. 34. С. 123–129.

110. Куляс І., Макаренко О. Ефективне виробництво теленовин: стандарти інформаційного мовлення, професійна етика журналіста-інформаційника: практичний посібник для журналістів. Київ: Вид-во «ХББ», 2006. 120 с.

111. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: Курс лекцій. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 124 с.

112. Лаврик О. В. Основи журналістики: навчально-методичний посібник для студентів зі спеціальності «Журналістика». Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. 73 с.

113. Левківський М. В. Відповідальність у контексті нової виховної парадигми. *Вісник Житомирського педагогічного університету*. 2000. Вип. 6. С. 15.

114. Левківський М. В. Формування відповідального ставлення до праці учнів загальноосвітньої школи (історико-теоретичний аспект): автореф. дис. … д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ , 1994. 40 с.

115. Левківський М. В. Соціально-правова відповідальність особистості. *Вісник Житомирського педагогічного університету*. 2000. Вип. 6. С. 47.

116. Литвин А., Мацейко О. Методологічні засади поняття «педагогічні умови». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 4. С. 43–63.

117. Лохвицька Л. В. Аналіз теорії моралі у філософських і психологічних концепціях. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2014. Вип. 15. С. 119–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf_2014_15_15.

118. Луніна В. Ю. Складова творчого потенціалу як фактор успішності становлення особистості вчителя в умовах післядипломної педагогічної освіти. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2014. Вип. 42. С. 73–84.

119. М’ясникова Н. О. Відповідальність у сучасних соціальних практиках: автореф. дис. … канд. філос. наук: 09.00.03. Харків. 2008. 20 с.

120. Макеєва О. М. Правова культура журналістів (теоретико-правові аспекти): автореф. дис. … канд. юрид. наук: спец.. 12.00.01 – Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. Київ, 2015. 20 с.

121. Мануйлов Є. М. Морально-етична відповідальність суб'єктів діяльності. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія: зб. наук. пр.* Харків: Право, 2011. №9. С. 24–31.

122. Мануйлов Є. М. Проблема відповідальності особистості в контексті моралі. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. № 1 (20). С. 29–35.

123. Мануйлов Є. М. Проблема відповідальності особистості в контексті моралі і професійної етики. *Вісник Національного університету*

«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2014. № 4. С. 36–41.

124. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості: зб. наук. пр. НПУ ім. М. Драгоманова.* Київ: Логос, 2000. Вип. 2 . С. 153–161.

125. Мартынова Р., Гулала-Нури А. Анализ методов обучения иноязычной профессиональной речи будущих журналистов в педагогической теории и практике. *Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту. Сер. Педагогіка*. 2012. № 3. С. 78–85.

126. Методика визначення відповідальності (автор М. А. Осташева) / Алєксєєва Ю.А., Артемчук О. Г., Шишова О. М. Психодіагностика дітей та підлітків (Для психодіагностичної практики студентів: навчально-методичний посібник. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. С. 87–89.

127. Методика С. Ємельянова «Самооцінка впевненості в собі» / Шостаківська Н. М. Методичні вказівки для розв'язання тестових та ситуаційних задач з дисципліни «Педагогіка та етика професійної діяльності» для студентів 5 курсу. Тернопіль: Навчально-методична література, 2019. С. 5–8.

128. Методичні аспекти журналістської роботи / за наук.ред. Г. П. Кривошея. Київ: КиМУ, 2015. 280 с.

129. Мешко Г. М., Мешко О. І. Формування професійної відповідальності майбутніх учителів *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота».* 2021. Вип. 2 (49). С. 103–106.

130. Міляєва В. Р., Бреус Ю. В. Формування компетентності саморозвитку особистості в умовах реалізації компетентнісного підходу у фаховій справі. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. пр.* 2012. № 9 (11). С. 208-220. URL: http://ap.uu.edu.ua/article/90.

131. Многомерно-функциональная диагностика «ответственности» (ОТВ-70) / Прядеин В. П. Психодиагностика личности: избранные психологические методики и тесты: Монография. Сургут: РИО СурГПУ, 2013. С. 36–40.

132. Молчанова О. М. Психологічні особливості моральної саморегуляції в юнацькому віці. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2012. Вип. 10. С. 134–143.

133. Мороз Н. В. Розвиток творчої особистості. З досвіду роботи. Березне, 2013. 80 с.

134. Мохнар Л. І. Основні напрями формування професійної відповідальності майбутніх рятувальників під час їх навчання у закладах вищої освіти. *Вісник Науково-методичного центру навчальних закладів сфери цивільного захисту.* 2018. №28. С. 66–68.

135. Навчальна програма курсу «Професійна відповідальність правника» / авт. кол.: В. Васильчук, Д. Вовк, О. Давиденко, Є. Звєрєв, І. Кісліцина та ін. Київ: Кімонікс Інтернешнл Інк., 2019. 62 с.

136. Навчальний посібник з курсу «Професійна етика вищої освіти» для осіб, що навчаються в магістратурі за спеціальністю «Педагогіка вищої школи». / А. П. Алексеєнко, К. І. Карпенко, Л. О. Гончаренко, В. В. Дейнека. Харків: ХНМУ, 2015. 77 с.

137. Національна доктрина розвитку освіти. *Педагогіка і психологія професійної освіти.* 2002. №2. С. 9–22.

138. Ничкало Н. Г. Наукові дослідження з проблем педагогіки і психології вищої школи. *Вища освіта в Україні: реалії, тенденції, перспективи розвитку: мат-ли міжнар. науково-практ. конф*. Київ , 1996. Ч. І. С. 19–29.

139. Ніколаєнко С. М. Освіта в інноваційному поступі суспільства. Київ: Знання, 2006. 207 с.

140. Новаченко Т. В. К вопросу о синергетике образования. *Виховання і культура*. 2001. №1(1). С. 24–26.

141. Новгородська Ю. Г. Діагностика стану сформованості професійної відповідальності у майбутніх менеджерів. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2018. № 2. С. 53–59.

142. Облєс І. І. До проблеми професійної відповідальності майбутніх фахівців з богослов'я. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 64, Т. 2. С. 85–90.

143. Опис освітньо-професійної програми «061 Журналістика». Освітньо-професійний ступінь «Фаховий молодший бакалавр». Київський коледж Приватний вищий навчальний заклад «Університет сучасних знань». URL: https://usz.org.ua/program/zhurnalistika-koledj.

144. Орлов А. О. Формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. – теорія і методика професійної освіти. Київ, 2009. 20 с.

145. Освітні програми за спеціальністю «061 Журналістика». Кафедра видавничої справи та редагування у Видавничо-поліграфічному інституті КПІ ім. Ігоря Сікорського. URL: http://vsr.vpi.kpi.ua/abiturientam/pro-spetsialnist.html#Reklamisty.

146. Освітні програми підготовки журналістів на факультеті систем і засобів масової комунікації Дніпровського національного університету ім. О. Гончара. URL: https://www.dnu.dp.ua/view/fjurn.

147. Освітньо-професійна програма «Журналістика (Видавнича справа та редагування)». Спеціальність 061 «Журналістика». ОС «бакалавр». ВМУРОЛ «Україна». URL: https://ab.uu.edu.ua/edu-specialty/171_zhurnalistika.

148. Освітньо-професійна програма «Журналістика і кросмедійність» першого рівня вищої освіти за спеціальністю №061 Журналістика галузі знань №06 Журналістика Кваліфікація: Бакалавр, Журналістика, Журналістика та кросмедійність. Чернівці: Чернівецький національний

університет імені Юрія Федьковича, 2020. 20 с.

149. Освітньо-професійна програма «Журналістика» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 061 Журналістика галузі знань 06 Журналістика / Розробники: Мушкудіані О. Н., Чебанова О. Є., Кривошея Г. П. та ін. Київ: КиМУ, 2017. 28 с.

150. Освітньо-професійна програма «Журналістика» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 061 Журналістика. Кафедра журналістики та мовної комунікації гуманітарно-педагогічного факультету НУБіП України. URL: https://nubip.edu.ua/node/1874/2.

151. Освітньо-професійна програма «Журналістика» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 061 Журналістика галузі знань 06 Журналістика. Кваліфікація: бакалавр журналістики / Розробники: Волковинський О. С., Насмінчук І. А., Коваленко Б. О. та ін. Кам'янець-Подільський, 2020. 19 с.

152. Освітньо-професійна програма «Журналістика» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 061 «Журналістика» галузі знань 06 «Журналістика». Кваліфікація: бакалавр журналістики / Розробники: Чебанова О. Е., Мальцева В. В., Козак В. А. та ін. Київ: КиМУ, 2019. 42 с.

153. Освітньо-професійна програма «Журналістика». Спеціальність 061 «Журналістика». ОС «бакалавр». ВМУРОЛ «Україна». URL: https://ab.uu.edu.ua/edu-specialty/80_zhurnalistika.

154. Освітньо-професійна програма 061.00.01 Журналістика першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / Розробники: Гандзюк В. О., Погребняк І . В., Георгієвська В. В. та ін. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. 19 с.

155. Освітньо-професійна програма бакалавра галузі знань 0303 «Журналістика та інформація» напряму підготовки 6.030301 «Журналістика» / Розробники: Яблоновська Н. В., Монахова Т. В., Стєкольщикова В. А. та ін. Миколаїв, 2015. 55 с.

156. Освітньо-професійна програма вищої освіти галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки спеціальності 061 Журналістика першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / Розробники: Сорокіна Г. В., Яресько К. В., Зима О. Г. та ін. Харків: вид-во Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, 2019. 20 с.

157. Освітньо-професійна програма спеціальності «061 Журналістика» , спеціалізації «Журналістика» рівня «бакалавр». Національний університет «Одеська політехніка». URL: https://op.edu.ua/education/programs/bac-061-0.

158. Освітньо-професійні програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 061 Журналістика галузі знань 06 Журналістика Харківської державної академії культури. URL: https://ic.ac.kharkov.ua/navchannya/fk/g/g_opb.html.

159. Освітня програма «061 Журналістика. Видавнича справа і редагування». Перший (бакалаврський) рівень. Ніжинський державний

університет імені Миколи Гоголя. URL: https://sites.google.com/ndu.edu.ua/osvitni-prohramy/.

160. Освітня програма «Журналіст» I та II рівнів вищої освіти. Кафедра журналістики та видавничої справи в Луганському національному університеті ім. Т. Шевченка. URL: http://luguniv.edu.ua/?page_id=10361.

161. Освітня програма «Журналістика» першого рівня вищої освіти галузі знань 06 «Журналістика» за спеціальністю 061 «Журналістика». ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК». URL: https://www.krok.edu.ua/ua/navchalni-programi/fmv/zhurnalistika.

162. Освітня програма «Зв'язки з громадськістю». Галузь знань 06 «Журналістика». Спеціальність 061 «Журналістика». Перший (бакалаврський) освітній рівень. Національний університет «Києво-Могилянська академія». URL: https://www.ukma.edu.ua/ects/index.php/fsnst/260-2018-06-13-09-07-15/bpjurlanistics.

163. Освітня програма: Видавнича справа та редагування. Спеціальність: 061. Журналістика». Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова / Розробники: Харитоненко О. І., Погребенник В. Ф., Калита О. М. Марків О. Т. та ін. Київ, 2021. 24 с.

164. Охріменко О. О., Іванова Т. В. Соціальна відповідальність: навч. посіб. Київ: НТУ «Київський політехнічний інститут». 2015. 180 с.

165. Павленко В. В. Методи проблемного навчання. *Нові технології навчання: наук.-пед. зб.* К., 2014. Вип. 81 (спецвипуск). С. 75–79.

166. Палієнко А. М. Формування іншомовної медіа-компетентності майбутніх журналістів у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Теорія і методика професійної освіти. Черкаси, 2016. 20 с.

167. Панькевич О. Педагогічні умови формування культури професійної взаємодії майбутніх фахівців соціономічної сфери. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. 2018. № 2 (121). С. 65–71.

168. Патинок О. П. Взаємозв'язок становлення відповідальності з особливостями професійної спрямованості майбутніх соціальних працівників . *Наук. часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12 «Психологія»: зб. наук. праць.* К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. №22 (46). С. 237–244.

169. Патинок О. П. Відповідальність як компонент професійно-етичної поведінки практичного психолога. *Науковий часопис НПУ імені М. П . Драгоманова.* Серія № 11 Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: Зб. наук. пр. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. № 1(23). С. 139–144.

170. Патинок О. П. Психологічні умови становлення відповідальності як якості особистості майбутнього фахівця соціальної сфери. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика.* 2012. №13-4. С. 15–24.

171. Патинок О. П. Становлення відповідальності як професійно значущої якості майбутнього фахівця соціальної сфери: психологічний

аспект. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2016. № 2 (39). С. 176–179.

172. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка, 2001. 514 с.

173. Піговський М. Соціальна відповідальність фахівця соціальної сфери як вагомий чинник результативності його професійної діяльності. *Social Work and Education,* 2018. Vol. 5. No. 4. Pp. 56–65.

174. Піговський М. Критерії, показники та рівні сформованості соціальної відповідальності майбутніх фахівців соціальної сфери. *Social Work and Education.* Ternopil-Aberdeen, 2020. Vol. 7. No. 1. Pp. 229–235.

175. Погорєлова Т. Ю. Модель управління процесом формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів. *Науковий часопис НПУ ім. М.Д. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи.* 2018. Вип. 5. С. 65–69.

176. Погорєлова Т. Ю. Педагогічні умови формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів. *Інноваційна педагогіка.* 2018. Вип. 7-2. С. 323–332.

177. Пометун О., Гупан Н. Розвиток критичного мислення учнів засобами шкільного підручника з історії. *Проблеми сучасного підручника.* 2018. № 20, № 1. С. 327–338.

178. Помиткіна Л. В. Підготовка майбутніх педагогів до прийняття стратегічних життєвих рішень як умова гармонізації їх культурно-освітнього простору. *Гармонізація культурно-освітнього простору вищої школи: проблеми та перспективи: монографія* / за заг. ред. В. В. Молодиченка. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. С. 231–262.

179. Пономаренко Н. П. Формування мовленнєвої компетентності майбутніх молодших спеціалістів з журналістики у процесі професійної підготовки: автореф. дис. … докт. філософії: спец. 011 – Освітні, педагогічні науки; Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. Суми, 2020. 40 с.

180. Пономарьов О. С., Зінченко Л. В. Професійна відповідальність у спортивній педагогіці: навч. посіб. Харків: НТУ «ХПІ». Видавець О. А. Мірошниченко, 2019. 200 с.

181. Пономарьов О. С., Середа Н. В., Чеботарьов М. К. Відповідальність як педагогічна категорія: навч.-метод. посіб. Харків: Вид-во Підручник НТУ «ХПІ». 2013. 172 с.

182. Пономарюк Л. П. Професійна спрямованість та її вплив на формування відповідальності молодшого медичного спеціаліста в процесі фахової підготовки. *«Наука і освіта».* 2015. №5. С. 96–101.

183. Порадник для студента спеціальності 061 «Журналістика». Кафедра журналістики ПрАТ «ВНЗ «МАУП». URL: https://maup.com.ua/ua/pro-akademiyu/instituti/imvsn/kafedra-zhurnalistiki/poradnik-dlya-studenta-zhurnalista.html.

184. Потапюк Л. М. Соціально-психологічні особливості формування відповідальності студентської молоді. *«Ольвійський форум – 2020»: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі: XIV Міжнар. наук. конф. м. Миколаїв:* програма та тези: ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. 4 червня 2020 р. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. С. 120–122.

185. Потапюк Л. М. Формування професійної відповідальності майбутніх фахівців. *Інженерні та освітні технології: щокв.наук.-практ. журнал.* 2020. № 3. С. 33–43.

186. Потьомкіна Ю. С. Категорія «відповідальність» у сфері державної служби. *Університетські наукові записки*. 2012. № 3. С. 460–468.

187. Правові засади діяльності журналістів в Україні: Роз'яснення Міністерства юстиції України (Документ n0062323-11, поточна редакція – прийняття від 04.10.2011). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0062323-11#Text.

188. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / под общей ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева. 2-е изд., доп. и перераб. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 560 с.

189. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 р. № 1233-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2020-%D1%80#Text.

190. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 061 «Журналістика» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (Наказ МОН № 864 від 20.06.2019 року). URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Vishya_ osvita/65033/.

191. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: Розпорядження Кабінету міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text

192. Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання: монографія / О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонова, О. С. Березюк, С. С. Вітвицька та ін.; за ред. проф. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 443 с.

193. Професійний стандарт «Журналіст мультимедійних видань засобів масової інформації». Паспорт професії. Скорочена версія. Київ: Систем Кепітал Менеджмент, 2015. 20 с.

194. Психологічні аспекти професійної підготовки конкурентоздатних фахівців: монографія / Г. С. Дегтярьова, М. М. Козяр, І. М. Матійків, Л. А. Руденко, А. В. Шиделко; за ред. Л. А. Руденко. К., 2012. 170 с.

195. Психологічні закономірності розвитку духовності особистості: монографія / М. Й. Боришевський, О. В. Шевченко, Н. Д. Володарська та ін. За заг. ред. М. Й. Боришевського. Київ: Педагогічна думка, 2011. 200 с.

196. Психологія журналістської творчості: конспект лекцій / Укл.: О. А. Кривопишина. Суми: Вид-во СумДУ, 2009. 131 с.

197. Рідей Н. М., Титова Н. М., Богуцький Ю. П., Павленко Д. Г. Теоретико-аксіологічний аналіз дослідження професійної компетентності адміністраторів закладів вищої освіти. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2020. Том 31 (70) № 1. С. 69−78.

198. Рідей Н. М., Титова Н.М., В. І. Тимошенко, Д. Г. Павленко, О. М. Слабецький. Методологічне та технологічне обґрунтування професійної підготовки фахівців сфери управління та глобалізації економіки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Т. 2. № 73. С. 157−167.

199. Рожнова Г. П. Інноваційний характер форм та методів професійної підготовки майбутніх журналістів у вищих навчальних закладах. *Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. «Інноваційний менеджмент у закладах освіти»* (21.03. 2017 р., м. Житомир). Житомир, 2017. С. 132–139.

200. Рожнова Г. П. Професійна підготовка майбутніх журналістів у вищих навчальних закладах України (друга половина XX – початок XXI століття): дис. … канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Житомир, 2018. 210 с.

201. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологи. Санкт-Петербург: Питер, 2011. 720 с.

202. Руденко В. М. Математична статистика. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 304 с.

203. Руденко Н. М. Формування відповідальності майбутніх логопедів засобами імітаційних ігор. *«Наукове мислення»: 33 всеукраїнська практично-пізнавальна інтернет-конференція.* URL: http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/64-tridtsyat-tretya-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/836-formuvannya-vidpovidalnosti-majbutnikh-logopediv-zasobami-imitatsijnikh-igor.

204. Савельєва В. Формування соціальної відповідальності у студентів -менеджерів у технічному університеті. *Вісник НТУУ «КПІ»; Серія: Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2013. Вип. 2. С. 70.

205. Савченко І. Г. Соціальна відповідальність в основних філософських парадигмах. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України: наук. журнал.* Київ: Вид-во НАДУ, 2005. № 2. С. 454–459.

206. Савчин М. В. Відповідальність: смисловий принцип мотиваційної регуляції поведінки особистості. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 1. С. 10–18.

207. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки: монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. 280 с.

208. Сагань І. А. Соціально-психологічні особливості відповідальності особистості в умовах складних життєвих ситуацій: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ , 2010. 22 с.

209. Садовська Е., Ярошенко А. Формування професійної компетентності соціального працівника в умовах вищого навчального закладу. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 114 с.

210. Самотуга А. В. Професійно-правова відповідальність юриста: методичні рекомендації для самостійної та індивідуальної роботи (для студентів факультету заочного навчання цивільних осіб). Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 48 с.

211. Сатановська Л. Формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти в умовах вищого навчального закладу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогіка».* 2015. Вип. 1(1). С. 65–70.

212. Свічаревська В. А. Типи, види і загальна структура особистісної відповідальності. *Психологія особистості*. 2012. Вип. 2. С. 75–82.

213. Сергієнко В. П., Скиба Ю. А. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі викладання навчальної дисципліни стратегія збалансованого розвитку. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми.* Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2012. Вип. 29. С. 460–465.

214. Сичевський Ю. О. Відповідальність як психолого-педагогічна категорія. *Наук. записки Терноп. нац. пед. ун-ту. Сер. «Педагогіка».* 2007. № 2. С. 176–180.

215. Сичевський Ю. О. Формування відповідальності як професійно-особистісної якості у майбутніх офіцерів-прикордонників: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2008. 20 с.

216. Скиба Ю. А. Дослідницька компетентність як складова частина професійного профілю науково-педагогічного працівника закладу вищої освіти. *Проблеми освіти.* Вінниця: ТОВ «Твори», 2019. Вип. 92. С. 173–178.

217. Скиба Ю. А. Класифікація методів педагогічних досліджень. Вища освіта України. 2016. Т. 2. Вип. 61. С. 51–59.

218. Скоробогатий Я. П., Бужанська М. В. Роль екологічної компоненти у формуванні соціально відповідального бізнесу. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія «Технічні науки».* 2017. Вип. 18. С. 136–140.

219. Сметанский Н. И. Формирование социальной ответственности учителя в системе «школа-вуз-школа»: Монография. Київ, 2005. 242 с.

220. Сметанський М. Формування соціальної відповідальності вчителя . *Педагогіка і психологія*. 1995. № 2. С. 171–178.

221. Спеціальності Факультету гуманітарно-природничої освіти і соціальних технологій Університету імені Григорія Сковороди в Переяславі. URL: https://uhsp.edu.ua/universytet/struktura/fakultety/fakultet-gumanitarno-pryrodnychoyi-osvity-i-soczialnyh-tehnologij/.

222. Стаднік Н. В. Відповідальність як моральна цінність сучасного студентства. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді.* 2015. Вип. 19(2). С. 269–279.

223. Твердохліб О. С. Етичні аспекти доступу до публічної інформації . *Економіка та держава*. 2013. № 6. С. 110–112.

224. Творчий потенціал журналіста: психологічні аспекти / під наук. ред. Г. П. Кривошея. Київ: КиМУ, 2015. 65 с.

225. Теоретичні засади науково-дослідницької діяльності суб'єктів освітнього процесу університетів: практичний посібник / Авт. кол.: В. Майборода, О. Ярошенко, Ю. Скиба; за ред. О. Ярошенко. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2015. 174 с.

226. Тернопільська В. І. Відповідальність особистості як важливий фактор соціалізації молоді. *Педагогічна творчість: пошук молодих дослідників: Зб. наук.-метод. пр.* Житомир, 2002. С. 101–105.

227. Тернопільська В. І. Відповідальність особистості: гуманітарний аспект. *Вісник Житомирського держ. Пед. ун–ту ім. І. Франка*. 2004. Вип. 14 . С. 47–50.

228. Тернопільська В. І. Відповідальність старшокласників: історико-педагогічний аспект. URL: http://dspace.pnpu.edu. ua/bitstream/123456789/4730/1/Ternopilska.pdf.

229. Тернопільська В. І. Формування соціальної відповідальності старшокласників у поза навчальній діяльності: автореф. дис. … канд. пед. наук :13.00.07 – теорія і методика виховання. Київ, 2003. 16 с.

230. Тименко В. П., Малиношевська А. В., Мельник М. Ю. Методика діагностики практичного інтелекту учнівської молоді: методичний посібник. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України. 2017. 156 с.

231. Тітаренко О. Г. Відповідальність в управлінні (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. … канд. філос. наук: 09.00.03. Харків, 2006. 18 с.

232. Ткачов А. В. Проблема професійної відповідальності особистості в психології. *Проблеми екстремальної та кризової психології: зб. наук. праць* . Харків: УЦЗУ, 2010. Вип. 8. С. 395–400.

233. Токарева Н. М. Основи педагогічної психології: навчально-методичний посібник. Кривий Ріг, 2013. 223 с.

234. Торшевська О. В. Духовний розвиток особистості як умова професійної самореалізації майбутніх фахівців освітньої галузі. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2012. Вип. 3 (50). С. 175–181.

235. Торшевська О. В. Проблема формування відповідальності як професійно-особистісної якості майбутніх вчителів початкових класів. *Матеріали наукової конференції «Соціум. Наука. Культура».* URL: http://intkonf.org/torshevska-ov-problema-formuvannya-vidpovidalnosti-yak-profesiynoosobistisnoyi-yakosti-maybutnogo-vchitelya-pochatkovih-klasiv/.

236. Торшевська О. В. Психолого-педагогічні аспекти формування професійної відповідальності вчителів початкових класів в умовах педагогічного коледжу. *Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка.* URL: http://www.stattionline.org.ua/pedagog/104/17998-psixologo-pedagogichni-aspekti-formuvannya-profesijnoї-vidpovidalnosti-vchiteliv-pochatkovix-klasiv-v-umovax-pedagogichnogo-koledzhu.html.

237. Трегуб К. С. Мас-медіа як суб'єкт соціальної відповідальності. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2015. Вип. 4. С. 136–140.

238. Трішкіна Н. І. Сучасні підходи до формування професійних компетенцій фахівців торговельно-економічного профілю. *Вісник Дніпропетровського університету ім. А. Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* 2015. № 1 (9). С. 193–199.

239. Указ Президетна України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку» (2 червня 2021 року № 225/2021). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text/.

240. Улиська І. Відповідальність як філософське та психолого-педагогічне поняття. *Актуальні питання гуманітарних наук: Міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2013. Вип. 6(2). С. 155–163.

241. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

242. Філософські абриси сучасної освіти: монографія / авт. кол.: І. Предборська, Г. Вишенська, В. Гайденко, Г. Гамрецька та ін.; за ред. І. Предборської. Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. 226 с.

243. Формування життєвих навичок у випускників шкіл-інтернатів: метод. посіб. для практичних психологів, соціальних педагогів / упор.: Гордійчук С. Ф., Дьомкіна В. В., Лунченко Н. В., Міненко Т. О., Москаленко О. Л., Собченко О. А; за заг. ред. В. Г. Панка. Донецьк: вид-во «Вебер», 2009. 161 с.

244. Хитра В. Теоретичні аспекти визначення змісту поняття «відповідальність особистості». *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Педагогічні науки».* 2013. Вип. 122. С. 382–389.

245. Хоменко-Семенова Л. О. Формування професійних якостей майбутніх журналістів в умовах навчання в університеті. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка, Психологія.* 2016 . № 9. URL: http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/12430. DOI: 10.18372/2411-264X.9.12430.

246. Хромченкова Н. М. Організація рефлексійної діяльності майбутніх журналістів як одна із педагогічних умов формування професійної відповідальності. *«Молодий вчений»: науковий журнал*. 2020. № 1 (77). С. 93–96.

247. Хромченкова Н. М. Особливості професійної відповідальності майбутніх журналістів. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія «Педагогічні науки»*. 2018. №3 (62). С. 327–331.

248. Хромченкова Н. М. Особливості формування професійної відповідальності майбутніх журналістів: теоретичний аспект. *Концептуальні шляхи розвитку: педагогічні науки: матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (*

Херсон, 12-13 травня 2017 р.). Херсон, 2017. С. 102–103.

249. Хромченкова Н. М. Педагогічні умови формування професійної відповідальності майбутніх журналістів. *«Молодий вчений»: науковий журнал.* 2018. №12 (64). С. 119–123.

250. Хромченкова Н. М. Структурні компоненти професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти. *Матеріали IV Міжн. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 17-18 лютого 2017 р.).* Запоріжжя, 2017. С. 25–27.

251. Хромченкова Н. М. Теоретичні основи поняття «професійна відповідальність». *Педагогіка в системі гуманітарного знання: матеріали II Міжн. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 18-19 листопада 2016 р.).* Хмельницький, 2016. С. 33–35.

252. Хромченкова Н. М. Формування професійної відповідальності у майбутніх журналістів як науково-педагогічна проблема в сучасному освітньому просторі. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology,* 2016, IV (45), Issue: 93. pp. 26–29.

253. Хромченкова Н. М. Шляхи реалізації формування особистісно-професійної відповідальності майбутнього викладача вищої школи. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology,* 2013, I(7), Issue: 14. pp. 214–217.

254. Царенко А. Умови формування професійної відповідальності майбутніх вчителів початкових класів. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2017. Вип. 50. С. 92–99.

255. Чекмишев О. В. Основи журналістики: теорія і практики журналістського фаху: навч. посіб. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2018 . 198 с.

256. Чемерис І. М. Формування професійної компетентності майбутніх журналістів засобами іншомовних періодичних видань: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Київ, 2008. 22 с.

257. Чепульченко Т. О. Соціальна відповідальність: поняття та сутність. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць.* 2010. № 1 (5). URL: http://ela.kpi.ua/handle/123456789/6088.

258. Чорний В. В. Новаторська педагогічна тактика: характеристика методів і прийомів навчання за В. Ф. Шаталовим. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: «Педагогіка, психологія і соціологія».* 2014. № 1 (15). Ч.1. С. 36–40.

259. Чугуєва І. Є., Кузнецова С. В. Психологічні особливості професійної діяльності в системі підготовки майбутніх фахівців. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2017. Вип. 36. С. 360–371.

260. Шведова Я. В. Формування професійної культури майбутніх тележурналістів у фаховій підготовці: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00. 04. Запоріжжя, 2010. 20 с.

261. Шевенко А. М. Методичне забезпечення відбору учнівської молоді до вищих навчальних закладів педагогічного профілю. Метод. реком. Київ, 2016. 157 с.

262. Шинкарук В. Д., Кучай Т. П., Чичук А. П. Ціннісне ставлення до праці – важлива складова змісту виховання особистості. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* 2020. Вип. 185. С. 39–41.

263. Ширченко Я. І. Журналістська етика: проблеми і концепції (світовий та вітчизняний досвід): автореф. дис. … канд. соц. комунік.: спец.. 27.00.01 – Теорія та історія соціальних комунікацій. Київ, 2009. 20 с.

264. Шиян Т. В. Формування відповідальності старшокласників у процесі факультативних занять гуманітарного профілю в загальноосвітніх навчальних закладах: автореф. дис… канд. пед. наук: 13.00.07. Миколаїв, 2009. 20 с.

265. Юринець О. О. Формування педагогічної відповідальності студентів коледжу. *Оновлення змісту, форм та методів навчання та виховання у закладах освіти: зб. ст.* Рівне: РДГУ, 2008. Вип. 40. С. 90–93.

266. Яковицька Л. С. Вивчення особистісних передумов самореалізації у науково-технічній діяльності. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України.* 2011. Вип. 14. С. 888–899.

267. Ярошенко О. Г., Скиба Ю. А. Індивідуальні науково-дослідні завдання як один із засобів організації навчання через дослідження у вищих навчальних закладах України. Імідж сучасного педагога. 2015. Вип. 5. С. 33–35.

268. Bobrytska V. I. Currently conducted educational reforms in Ukraine: achievements and new challenges. *Proceedings of the National Aviation University . Series: Pedagogy, Psychology.* 2019. № 14. Pp. 16–22.

269. Carlson, Matt and Seth C. Lewis Boundaries of Journalism: Professionalism, *Practices and Participation.* New York: Routledge, 2015. 320 p.

270. Deuze Mark What Is Journalism? Professional Identity and Ideology of Journalists Reconsidered. *Journalism: Theory, Practice & Criticism*. 2005. №6 (4). P. 442–464.

271. Feder Sandra Stanford researchers discuss journalism and democracy. URL: https://news.stanford.edu/2020/02/27/journalism-and-democracy/.

272. Folker Hanusch Journalistic Roles and Everyday Life. *An empirical account of lifestyle journalists' professional views.* URL: https://doi.org/10. 1080/1461670X.2017.1370977/.

273. Heider F. The Psychology of interpersonal relations. N. Y.: Willey, 1958. 212 p.

274. Helkama K. Toward a cjgnitivie-developmental theory of attribution of responsibslity. Helsinki, 1981. 220 p.

275. Jacquette Dale Journalistic Ethics. Moral Responsibility in the Media. New York: Routledge, 2007, 312 p.

276. Kohlberg L. The philosophy of moral development: Moral studies and the idea of justice. San-Francisco, 1981. 441 p.

277. Kovach Bill and Rosenstiel Tom The Elements of Journalism. URL: https://www.americanpressinstitute.org/journalism-essentials/what-is-journalism/elements-journalism.

278. Kröll Anja The role of Journalism in the Digital Age. URL: https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/our-research/role-journalism-digital-age.

279. Leśniczak Rafal. The Professional Formation of Journalists in Europe. Analysis of Journalists' Obligations According to the Regulations Stated in the Editorial Guidelines of Press Agencies and Journals, and in the Ethical Codes of UNESCO and the European Union. *Acta Universitatis Lodziensis.* Folia Litteraria Polonica, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. 2015. №28 (2). P. 75–96.

280. Marcus E. Howard. How journalists and the public shape our democracy From Social Media and «Fake News» to Reporting Just the Facts. Georgia Humanities Atlanta, Georgia 2019. 85 p.

281. McKeon R. The Development and Significance of the Concept of Responsibslity. *Revue Internationa de Philosophie*. 1957. № 39. P. 3–32.

282. Mitchell Bill and Campbell Cole C. Journalism's Moral Responsibility: Three Questions. URL: https://www.poynter.org/archive/2002/journalisms-moral-responsibility-three-questions/.

283. Petersen Thomas Journalists and Public Opinion. *The International Encyclopedia of Journalism Studies.* URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781118841570.iejs0053.

284. Piaget J. The moral judgement of the child. London, 1977. 170 p.

285. Riaz Saqib Role of Citizen Journalism in Strengthening Societies. *Margalla Papers.* 2011. Pp. 109–128.

286. Schudson Michael Journalism in a Democratic Society. *Dædalus: Journal of the American Academy of Arts & Sciences.* Spring 2013. Pp. 159–176.

287. Valentyna I. Bobrytska, Tatyana D. Reva, Svitlana M. Protska, Oksana M. Chkhalo. Effectiveness and Stakeholders' Perceptions of the Integration of Automated E-Learning Courses into Vocational Education Programmes in Universities in Ukraine. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*. 2020. Vol 19, No 5. Pp. 27−46.

288. Wahl-Jorgensen K. and Galperin H. Discourse ethics and the regulation of media. *Journal of Communication Inquiry.* 2000. № 24(1). Pp. 19–40 .

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати опитування майбутніх бакалаврів журналістики на констатувальному етапі дослідження

Таблиця А.1.

Характеристики і компоненти відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики за методикою В. Прядеїна

Компоненти та показники / рівні (	Всього (207 студентів)			ЕГ, КиМУ (65 студентів)			ЕГ, НПУ (27 студентів)			«Україна» (62 студенти)			УГС в Переяславі (53 студенти)		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Динамічний компонент:															
ергічність (оптим. показник)	48	95	64	15	29	21	7	12	8	14	28	20	12	26	15
	23,2%	45,9%	30,9%	23,1%	44,6%	32,3%	26%	44,4%	29,6%	22,6%	45,2%	32,3%	22,6%	49,1%	28,3%
аергічність (не оптим. показник)	62	95	50	21	30	14	8	12	7	18	30	14	15	23	15
	29,9%	45,9%	24,2%	32,3%	46,2%	21,5%	29,6%	44,4%	26%	29,1%	48,4%	22,6%	28,3%	43,4%	28,3%
Емоційний компонент															
стенічність (оптим. показник)	55	88	64	17	27	21	7	12	8	17	25	20	14	24	15
	26,6%	42,5%	30,9%	26,2%	41,5%	32,3%	26%	44,4%	29,6%	27,4%	40,3%	32,3%	26,4%	45,3%	28,3%
астенічність (не оптим. показник)	62	90	55	21	28	16	8	12	7	18	27	17	15	23	15
	29,9%	43,5%	26,6%	32,3%	43,1%	24,6%	29,6%	44,4%	26%	29,1%	43,5%	27,4%	28,3%	43,4%	28,3%
Регуляторний компонент															
інтернальність (оптим. показник)	55	87	65	17	27	21	7	12	8	17	25	20	14	23	16
	26,6%	42,1%	31,4%	26,2%	41,5%	32,3%	26%	44,4%	29,6%	27,4%	40,3%	32,3%	26,4%	43,4%	30,2%
екстернальність (не оптим. показник)	65	90	52	20	29	16	8	12	7	21	26	15	16	23	14
	31,4%	43,5%	25,1%	30,8%	44,6%	24,6%	29,6%	44,4%	26%	33,9%	41,9%	24,2%	30,2%	43,4%	26,4%
Мотиваційний компонент															
соціоцентричність (оптим. показник)	48	95	64	15	29	21	7	12	8	14	28	20	12	26	15
	23,2%	45,9%	30,9%	23,1%	44,6%	32,3%	26%	44,4%	29,6%	22,6%	45,2%	32,3%	22,6%	49,1%	28,3%
егоцентричність (не оптим. показник)	62	95	50	20	33	12	8	12	7	19	27	16	15	23	15
	29,9%	45,9%	24,2%	30,8%	50,8%	18,5%	29,6%	44,4%	26%	30,6%	43,5%	25,8%	28,3%	43,4%	28,3%
Когнітивний компонент															

осмисленість (оптим. показник)	57	95	55	18	30	17	8	12	7	17	28	17	14	25	14
	27,5%	45,9%	26,6%	27,7%	46,2%	26,2%	29,6%	44,4%	26%	27,4%	45,2%	27,4%	26,4%	47,2%	26,4%
Обізнаність (не оптим. показник)	55	97	55	17	32	16	7	12	8	17	28	17	14	25	14
	26,6%	46,9%	26,6%	26,2%	49,2%	24,6%	26%	44,4%	29,6%	27,4%	45,2%	27,4%	26,4%	47,2%	26,4%
Результативний компонент															
предметність (оптим. показник)	55	87	65	17	27	21	7	12	8	17	25	20	14	23	16
	26,6%	42,1%	31,4%	26,2%	41,5%	32,3%	26%	44,4%	29,6%	27,4%	40,3%	32,3%	26,4%	43,4%	30,2%
суб'єктність (не оптим. показник)	62	90	55	21	28	16	8	12	7	18	27	17	15	23	15
	29,9%	43,5%	26,6%	32,3%	43,1%	24,6%	29,6%	44,4%	26%	29,1%	43,5%	27,4%	28,3%	43,4%	28,3%

Таблиця А.2.

Сформованість компонентів відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики за методикою В. Прядеїна

Компоненти / рівні	Всього (207 студентів)			ЕГ, КиМУ (65 студентів)			ЕГ, НПУ (27 студентів)			«Україна» (62 студенти)			УГС в Переяславі (53 студенти)		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Регулятивно-динамічний	55	88	64	17	27	21	7	12	8	17	25	20	14	24	15
	26,6%	42,5%	30,9%	26,2%	41,5%	32,3%	26%	44,4%	29,6%	27,4%	40,3%	32,3%	26,4%	45,3%	28,3%
Мотиваційно-смисловий (змістовний)	48	95	64	15	29	21	7	12	8	14	28	20	12	26	15
	23,2%	45,9%	30,9%	23,1%	44,6%	32,3%	26%	44,4%	29,6%	22,6%	45,2%	32,3%	22,6%	49,1%	28,3%
Активність на сторона відповідальності	55	95	57	17	30	18	7	12	8	17	28	17	14	25	14
	26,6%	45,9%	27,5%	26,2%	46,2%	27,7%	26%	44,4%	29,6%	27,4%	45,2%	27,4%	26,4%	47,2%	26,4%
Спрямованість відповідальності	55	90	62	17	28	20	7	12	8	16	28	18	15	22	16
	26,6%	43,5%	29,9%	26,2%	43,1%	30,8%	26%	44,4%	29,6%	25,8%	45,2%	29%	28,3%	41,5%	30,2%
Регулююча сторона відповідальності	55	87	65	17	27	21	7	12	8	17	25	20	14	23	16
	26,6%	42,1%	31,4%	26,2%	41,5%	32,3%	26%	44,4%	29,6%	27,4%	40,3%	32,3%	26,4%	43,4%	30,2%
Сумарний	**55**	**90**	**62**	17	28	20	7	12	8	17	27	18	14	23	16

показник відповідальності	**26, 6%**	**43, 5%**	**29, 9%**	26, 2%	43, 1%	30, 8%	26 %	44, 4%	29, 6%	27, 4%	43, 5%	29 %	26, 4%	43, 4%	30, 2%

(високий рівень – гармонійна складова, низький – агармонійність)

Таблиця А.3.

Групи професійної мотивації майбутніх бакалаврів журналістики за тестом А. Крилова

Групи мотивів / респонденти	Всього (207 студентів)	ЕГ, КиМУ (65 студентів)	ЕГ, НПУ (27 студентів)	«Україна» (62 студенти)	УГС в Переяславі (53 студенти)
Мотиви власної праці	70	20	9	23	18
	33,8%	30,8%	33,3%	37,1%	34%
Мотиви соціальної значущості праці	48	15	7	14	12
	23,2%	23,1%	26%	22,6%	22,6%
Мотиви самоствердження у праці	53	18	6	15	14
	25,6%	27,7%	22,2%	24,2%	26,4%
Мотиви професійної майстерності	36	12	5	10	9
	17,4%	18,5%	18,5%	16,1%	17%

Таблиця А.4.

Рівні професійної спрямованості майбутніх бакалаврів журналістики за тестом Т. Дубовицької

Рівні / респонденти	Всього (207 студентів)	ЕГ, КиМУ (65 студентів)	ЕГ, НПУ (27 студентів)	«Україна» (62 студенти)	УГС в Переяславі (53 студенти)
Високий рівень професійної спрямованості	64	20	7	21	16
	30,9%	30,8%	26%	33,9%	30,2%
Середній рівень	97	29	14	28	26
	46,9%	44,6%	51,8%	45,2%	49,1%
Низький рівень професійної спрямованості	46	16	6	13	11
	22,2%	24,6%	22,2%	20,9%	20,7%

Таблиця А.5.

Рівні сформованості мотиваційного компонента професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики

Характеристики і рівні / респонденти	Всього (207 студентів)			ЕГ, КиМУ (65 студентів)			ЕГ, НПУ (27 студентів)			«Україна» (62 студенти)			УГС в Переяславі (53 студенти)		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Мотиваційний	48	95	64	15	29	21	7	12	8	14	28	20	12	26	15
	23, 2%	45, 9%	30, 9%	23, 1%	44, 6%	32, 3%	26 %	44, 4%	29, 6%	22, 6%	45, 2%	32, 3%	22, 6%	49, 1%	28, 3%

Таблиця А.6.

Показники самооцінки студентами професійної відповідальності за результатами анкетування

Характеристики і рівні / респонденти	Всього (207 студентів)			ЕГ, КиМУ (65 студентів)			ЕГ, НПУ (27 студентів)			«Україна» (62 студенти)			УГС в Переяславі (53 студенти)		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Мотиваційний	55	90	62	17	28	20	7	12	8	16	28	18	15	22	16
	26,6%	43,5%	29,9%	26,2%	43,1%	30,8%	26%	44,4%	29,6%	25,8%	45,2%	29%	28,3%	41,5%	30,2%
Когнітивний	57	95	55	18	30	17	8	12	7	17	28	17	14	25	14
	27,5%	45,9%	26,6%	27,7%	46,2%	26,2%	29,6%	44,4%	26%	27,4%	45,2%	27,4%	26,4%	47,2%	26,4%
Емоційно-вольовий	63	87	57	20	27	18	8	12	7	19	26	17	16	22	15
	30,4%	42,1%	27,5%	30,8%	41,5%	27,7%	29,6%	44,4%	26%	30,6%	42%	27,4%	30,2%	41,5%	28,3%
Діяльнісно-поведінковий	55	87	65	17	27	21	7	12	8	17	25	20	14	23	16
	26,6%	42,1%	31,4%	26,2%	41,5%	32,3%	26%	44,4%	29,6%	27,4%	40,3%	32,3%	26,4%	43,4%	30,2%
Загальна проф. відповідальність	**55**	**90**	**62**	17	28	20	7	12	8	17	27	18	14	23	16
	26,6%	**43,5%**	**29,9%**	26,2%	43,1%	30,8%	26%	44,4%	29,6%	27,4%	43,5%	29%	26,4%	43,4%	30,2%

Таблиця А.7.

Рівні сформованості компонентів професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики за результатами експертної оцінки

Характеристики і рівні / респонденти	Всього (207 студентів)			ЕГ, КиМУ (65 студентів)			ЕГ, НПУ (27 студентів)			«Україна» (62 студенти)			УГС в Переяславі (53 студенти)		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Мотиваційний	55	95	57	17	30	18	7	12	8	17	28	17	14	25	14
	26,6%	45,9%	27,5%	26,2%	46,2%	27,7%	26%	44,4%	29,6%	27,4%	45,2%	27,4%	26,4%	47,2%	26,4%
Когнітивний	55	95	57	17	29	19	8	13	6	16	29	17	14	24	15
	26,6%	45,9%	27,5%	26,2%	44,6%	29,2%	29,6%	48,1%	22,2%	25,8%	46,8%	27,4%	26,4%	45,3%	28,3%
Емоційно-вольовий	55	88	64	17	27	21	7	12	8	17	25	20	14	24	15
	26,6%	42,5%	30,9%	26,2%	41,5%	32,3%	26%	44,4%	29,6%	27,4%	40,3%	32,3%	26,4%	45,3%	28,3%
Діяльнісно-поведінк	55	87	65	17	27	21	7	12	8	17	25	20	14	23	16
	26,6%	42,1%	31,4%	26,2%	41,5%	32,3%	26%	44,4%	29,6%	27,4%	40,3%	32,3%	26,4%	43,4%	30,2%

овий															
Загальна проф. відповідальність	**55**	**88**	**64**	17	27	21	7	12	8	17	25	20	14	24	15
	26, 6%	**42, 5%**	**30, 9%**	26, 2%	41, 5%	32, 3%	26 %	44, 4%	29, 6%	27, 4%	40, 3%	32, 3%	26, 4%	45, 3%	28, 3%

Таблиця А.8.

Рівні сформованості когнітивного компонента професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики

Характеристики і рівні / респонденти	Всього (207 студентів)			ЕГ, КиМУ (65 студентів)			ЕГ, НПУ (27 студентів)			«Україна» (62 студенти)			УГС в Переяславі (53 студенти)		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Когнітивний	57	95	55	18	30	17	8	12	7	17	28	17	14	25	14
	27, 5%	45, 9%	26, 6%	27, 7%	46, 2%	26, 2%	29, 6%	44, 4%	26 %	27, 4%	45, 2%	27, 4%	26, 4%	47, 2%	26, 4%

Таблиця А.9.

Рівні впевненості в собі майбутніх бакалаврів журналістики за методикою С. Ємельянова

Рівні / респонденти	Всього (207 студентів)	ЕГ, КиМУ (65 студентів)	ЕГ, НПУ (27 студентів)	«Україна» (62 студенти)	УГС в Переяславі (53 студенти)
дуже високий рівень (завищена впевненість в собі)	39	10	5	14	10
	18,8%	15,4%	18,5%	22,6%	18,9%
достатній (оптимальний) рівень, респондент впевнений в собі, об'єктивно оцінює свою поведінку і вчинки інших людей	92	32	12	24	24
	44,4%	49,2%	44,4%	38,7%	45,3%
середній рівень, респондент має всі можливості подолати комплекси	65	20	8	20	17
	31,4%	30,8%	29,6%	32,3%	32,1%
низький рівень впевненості, переважає закомплексованість	11	3	2	4	2
	5,3%	4,6%	7,4%	6,5%	3,8%

Таблиця А.10.

Рівні сформованості емоційно-вольового компонента професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики

Характеристики і рівні / респонденти	Всього (207 студентів)			ЕГ, КиМУ (65 студентів)			ЕГ, НПУ (27 студентів)			«Україна» (62 студенти)			УГС в Переяславі (53 студенти)		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
	55	88	64	17	27	21	7	12	8	17	25	20	14	24	15

Емоційно-вольовий	26, 6%	42, 5%	30, 9%	26, 2%	41, 5%	32, 3%	26 %	44, 4%	29, 6%	27, 4%	40, 3%	32, 3%	26, 4%	45, 3%	28, 3%

Таблиця А.11.

Рівні відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики за методикою М. Осташевої

Характеристики і рівні / респонденти	Всього (207 студентів)			ЕГ, КиМУ (65 студентів)			ЕГ, НПУ (27 студентів)			«Україна» (62 студенти)			УГС в Переяславі (53 студенти)		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Дисциплінарна відповід.	55	87	65	17	27	21	7	12	8	17	25	20	14	23	16
	26, 6%	42, 1%	31, 4%	26, 2%	41, 5%	32, 3%	26 %	44, 4%	29, 6%	27, 4%	40, 3%	32, 3%	26, 4%	43, 4%	30, 2%
Відповід. за себе	57	87	63	17	27	21	8	11	8	17	26	19	15	23	15
	27, 5%	42, 1%	30, 4%	26, 2%	41, 5%	32, 3%	29, 6%	40, 7%	29, 6%	27, 4%	41, 9%	30, 6%	28, 3%	43, 4%	28, 3%
Відповід. за інших	55	86	66	17	27	21	7	11	9	17	25	20	14	23	16
	26, 6%	41, 5%	31, 9%	26, 2%	41, 7%	32, 3%	26 %	40, 7%	33, 3%	27, 4%	40, 3%	32, 3%	26, 4%	43, 4%	30, 2%

Таблиця А.12.

Рівні сформованості діяльнісно-поведінкового компонента професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики

Характеристики і рівні / респонденти	Всього (207 студентів)			ЕГ, КиМУ (65 студентів)			ЕГ, НПУ (27 студентів)			«Україна» (62 студенти)			УГС в Переяславі (53 студенти)		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Діяльн.-поведінк.	55	87	65	17	27	21	7	12	8	17	25	20	14	23	16
	26, 6%	42, 1%	31, 4%	26, 2%	41, 5%	32, 3%	26 %	44, 4%	29, 6%	27, 4%	40, 3%	32, 3%	26, 4%	43, 4%	30, 2%

Таблиця А.13.

Рівні сформованості компонентів професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики

Характеристики і рівні / респонденти	Всього (207 студентів)			ЕГ, КиМУ (65 студентів)			ЕГ, НПУ (27 студентів)			«Україна» (62 студенти)			УГС в Переяславі (53 студенти)		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Мотиваційний	48	95	64	15	29	21	7	12	8	14	28	20	12	26	15
	23, 2%	45, 9%	30, 9%	23, 1 %	44, 6 %	32, 3 %	26 %	44, 4 %	29, 6 %	22, 6%	45, 2 %	32, 3 %	22, 6%	49, 1 %	28, 3 %

Когнітивний	57	95	55	18	30	17	8	12	7	17	28	17	14	25	14
	27, 5%	45, 9%	26, 6%	27, 7%	46, 2%	26, 2%	29, 6%	44, 4%	26 %	27, 4%	45, 2%	27, 4%	26, 4%	47, 2%	26, 4%
Емоц.-вольовий	55	88	64	17	27	21	7	12	8	17	25	20	14	24	15
	26, 6%	42, 5%	30, 9%	26, 2%	41, 5%	32, 3%	26 %	44, 4%	29, 6%	27, 4%	40, 3%	32, 3%	26, 4%	45, 3%	28, 3%
Діяльн.-повед.	55	87	65	17	27	21	7	12	8	17	25	20	14	23	16
	26, 6%	42, 1%	31, 4%	26, 2%	41, 5%	32, 3%	26 %	44, 4%	29, 6%	27, 4%	40, 3%	32, 3%	26, 4%	43, 4%	30, 2%
Заг. рівень проф. відповід.	**55**	**88**	**64**	17	27	21	7	12	8	17	25	20	14	24	15
	26, 6%	**42, 5%**	**30, 9%**	26, 2%	41, 5%	32, 3%	26 %	44, 4%	29, 6%	27, 4%	40, 3%	32, 3%	26, 4%	45, 3%	28, 3%

Додаток Б

Анкета «Моя професійна відповідальність»

Інструкція: Дайте, будь-ласка, відповіді на поставлені нижче запитання. Анкетування анонімне, тому ми розраховуємо на Вашу щирість.

1. Чи знаєте Ви, що таке професійна відповідальність та її ознаки? Якщо так – спробуйте дати визначення.

2. Коли проявляється професійна відповідальність – у дорослих фахівців, чи вже навіть у студентів під час навчання у ЗВО?

3. Назвіть основні професійні обов'язки журналіста.

4 Яку роль відіграє професійна відповідальність у роботі журналіста?

5. Оцініть рівень власної професійної відповідальності за шкалою від 1 до 3, де 1 – низька, 2 – середня, 3 – висока.

6. Оцініть рівень сформованості у Вас таких характеристик (за вищевказаною 3-бальною шкалою):

- розуміння сутності відповідальності професії журналіста, усвідомлення суспільної значущості цієї професійної діяльності;
- правильне розуміння соціальних норм (правових, моральних), об'єктивних вимог, що пред'являються суспільством до окремих її членів, колективів;
- прагнення дотримуватися морально-етичних і правових норм і правил при виконанні професійних обов'язків;
- вміння аналізувати свої вчинки, приймати рішення і нести відповідальність за них;
- осмислення відповідальності за свої емоції, дії, поведінку перед іншими людьми;
- прийняття відповідальних завдань та самостійність при їх виконанні, доведення дорученої справи до кінця;
- вміння підбирати відповідні засоби і методи досягнення мети при виконанні відповідальної справи;
- здатність до самоконтролю у процесі виконання відповідального доручення чи завдання;
- здатність передбачати наслідки своїх вчинків, прогнозувати ймовірну реакцію співрозмовника, аудиторії, перед якою виступаєте;
- вміння емоційно реагувати на стани та емоції оточуючих людей, здатність гнучко підлаштуватися під них, не маніпулюючи їх думками і поведінкою;
- вміння визначити успішність завершення відповідальної справи, вміння вчасно зупинитися, коли досягнуто гарного результату, щоб вчасно подати свіжу та актуальну інформацію.

7. Чи погоджуєтесь Ви виконувати складні відповідальні завдання, якщо знаєте, що успіх не гарантовано?

Дякуємо за участь в опитуванні.

Додаток В

Анкета «Експертна оцінка професійної відповідальності студентів» (для викладачів)

Інструкція: Оцініть рівень сформованості у Ваших студентів наступних складових професійної відповідальності, використовуючи шкалу оцінок, де:

1 – низький рівень,
2 – середній рівень,
3 – високий рівень.

	Рівні компонентів проф. відповідальності / ПІ студентів			
Мотиваційний компонент	1. Рівень мотивації до оволодіння професійними знаннями, навичками, вміннями; орієнтованість на соціально корисну працю журналістом; прагнення до професійного вдосконалення.			
Когнітивний компонент	2. Когнітивні здібності, рівень професійних знань, обізнаності з сутністю поняття відповідальності, осмисленість свого професійного становлення.			
Емоційно-вольовий компонент	3. Емоційно-вольова спрямованість на відповідальну професійну діяльність, здатність до самоаналізу і самоконтролю.			
Діяльнісно-поведінковий компонент	4. Володіння професійно важливими якостями, здатність до високої результативності у виконанні відповідальних завдань; активність і наполегливість під час розв’язання професійних справ.			
Загальний рівень сформованості професійної відповідальності				

Дякуємо за участь в опитуванні!

Додаток Д

Результати оцінки кореляційних зв'язків між рівнем сформованості компонентів відповідальності та рівнем професійної спрямованості майбутніх бакалаврів журналістики

Таблиця Д.1

Оцінка кореляційних зв'язків між рівнем сформованості компонентів відповідальності та рівнем професійної спрямованості майбутніх бакалаврів журналістики

		Рівень професійної спрямованості
Ергічність	Кореляція Пірсона	0,771**
	Знач. (двостороння)	0,000
	N	207
Аергічність	Кореляція Пірсона	-0,760**
	Знач. (двостороння)	0,000
	N	207
Стенічність	Кореляція Пірсона	0,751**
	Знач. (двостороння)	0,000
	N	207
Астенічність	Кореляція Пірсона	-0,690**
	Знач. (двостороння)	0,000
	N	207
Інтернальність	Кореляція Пірсона	0,767**
	Знач. (двостороння)	0,000
	N	207
Екстернальність	Кореляція Пірсона	-0,773**
	Знач. (двостороння)	0,000
	N	207
Соціоцентричність	Кореляція Пірсона	0,074
	Знач. (двостороння)	0,109
	N	207
Егоцентричність	Кореляція Пірсона	0,049
	Знач. (двостороння)	0,287
	N	207
Осмисленість	Кореляція Пірсона	0,831**
	Знач. (двостороння)	0,000
	N	207
Обізнаність	Кореляція Пірсона	-0,810**
	Знач. (двостороння)	0,000
	N	207
Предметність	Кореляція Пірсона	-0,079
	Знач. (двостороння)	0,086
	N	207
Суб'єктність	Кореляція Пірсона	0,052
	Знач. (двостороння)	0,255
	N	207
Сумарний показник відповідальності	Кореляція Пірсона	0,057
	Знач. (двостороння)	0,219
	N	207
**. Кореляція значима на рівні 0,01 (двохстороння).		
*. Кореляція значима на рівні 0,05 (двохстороння).		

Продовження табл. Д.1

		Рівень професійної спрямованості	Мотиви власної праці	Мотиви соціальної значущості праці	Мотиви самоствердження у праці	Мотиви професійної майстерності	Рівень самооцінки
Рівень професійної спрямованості	Кореляція Пірсона	1	0,067	-0,022	0,020	-0,088	0,013
	Знач. (двостороння)		0,147	0,635	0,666	0,055	0,776
	N	207	207	207	207	207	207
Мотиви власної праці	Кореляція Пірсона	0,067	1	-0,333**	-0,358**	-0,313**	-0,017
	Знач. (двостороння)	0,147		0,000	0,000	0,000	0,720
	N	207	207	207	207	207	207
Мотиви соціальної значущості праці	Кореляція Пірсона	-0,022	-0,333**	1	-0,273**	-0,242**	0,037
	Знач. (двостороння)	0,635	0,000		0,000	0,000	0,420
	N	207	207	207	207	207	207
Мотиви самоствердження у праці	Кореляція Пірсона	0,020	-0,358**	-0,273**	1	-0,152**	-0,021
	Знач. (двостороння)	0,666	0,000	,000		0,001	0,648
	N	207	207	207	207	207	207
Мотиви професійної майстерності	Кореляція Пірсона	-0,088	-0,313**	-,242**	-0,152**	1	0,032
	Знач. (двостороння)	0,055	0,000	0,000	0,001		0,480
	N	207	207	207	207	207	207
Рівень самооцінки	Кореляція Пірсона	0,013	-0,017	0,037	-0,021	0,032	1
	Знач. (двостороння)	0,776	0,720	0,420	0,648	0,480	
	N	207	207	207	207	207	207
**. Кореляція значима на рівні 0,01 (двостороння).							

Продовження табл. Д.1

Кореляції						
		Рівень професійної спрямованості	Мотиваційний компонент	Когнітивний компонент	Емоційно-вольовий компонент	Діяльнісно-поведінковий компонент
Рівень професійної спрямованості	Кореляція Пірсона	1	0,808**	0,869**	0,809**	0,868**
	Знач. (двостороння)		0,000	0,000	0,000	0,000
	N	115	115	115	115	115
Мотиваційний компонент експертна	Кореляція Пірсона	0,808**	1	0,881**	0,872**	0,883**
	Знач. (двостороння)	0,000		0,000	0,000	0,000
	N	115	115	115	115	115
Когнітивний компонент експертна	Кореляція Пірсона	0,869**	0,881**	1	0,916**	0,996**
	Знач. (двостороння)	0,000	0,000		0,000	0,000
	N	115	115	115	115	115
Емоційно-вольовий компонент експертна	Кореляція Пірсона	0,809**	0,872**	0,916**	1	0,919**
	Знач. (двостороння)	0,000	0,000	0,000		0,000
	N	115	115	115	115	115
Діяльнісно-поведінковий компонент експертна	Кореляція Пірсона	0,868**	0,883**	0,996**	0,919**	1
	Знач. (двостороння)	0,000	0,000	0,000	0,000	
	N	115	115	115	115	115
**. Кореляція значима на рівні 0,01 (двостороння).						

Додаток Е

Результати порівняння результатів оцінювання рівня сформованості компонентів відповідальності та рівня професійної спрямованості майбутніх бакалаврів журналістики

а) експертна оцінка та самооцінка студентів

Таблиця Е.1

Статистика парних вибірок					
		Середнє	N	Середньокв. відхилення	Середньокв. помилка середнього
Пара 1	Мотиваційний компонент експертна	1,9283	207	0,78512	0,03606
	Мотиваційний компонент самооцінка	1,9684	207	0,76183	0,03499
Пара 2	Когнітивний компонент експертна	2,0295	207	0,74650	0,03429
	Когнітивний компонент самооцінка	1,9873	207	0,77749	0,03571
Пара 3	Емоційно-вольовий компонент експертна	1,9156	207	0,72208	0,03317
	Емоційно-вольовий компонент самооцінка	2,0063	207	0,73133	0,03359
Пара 4	Діяльнісно-поведінковий компонент експертна	2,0169	207	0,73261	0,03365
	Діяльнісно-поведінковий компонент самооцінка	1,9409	207	0,76159	0,03498
Пара 5	Рівень професійної відповідальності експертна	2,0401	207	0,71563	0,03287
	Рівень професійної відповідальності самооцінка	1,9578	207	0,76271	0,03503

Таблиця Е.2

Кореляції парних вибірок				
		N	Кореляція	Значимість
Пара 1	Мотиваційний компонент експертна & Мотиваційний компонент самооцінка	207	0,929	0,000
Пара 2	Когнітивний компонент експертна & Когнітивний компонент самооцінка	207	0,944	0,000
Пара 3	Емоційно-вольовий компонент експертна & Емоційно-вольовий компонент самооцінка	207	0,922	0,000
Пара 4	Діяльнісно-поведінковий компонент експертна & Діяльнісно-поведінковий компонент самооцінка	207	0,938	0,000
Пара 5	Рівень професійної відповідальності експертна & Рівень професійної відповідальності самооцінка	207	0,933	0,000

Таблиця Е.3

Критерій парних вибірок									
		Парнні відмінності					т	ст. св.	Знач. (двосторон.)
		Середнє	Середньокв. відхилення	Середньокв. помилка седнього	95% довірливий інтервал для відмінностей				
					Нижня	Верхня			
Пара 1	Мотиваційний компонент експертна - Мотиваційний компонент самооцінка	-0,04008	0,29167	,01340	-0,06641	-0,01376	-2,992	207	0,003
Пара 2	Когнітивний компонент експертна - Когнітивний компонент самооцінка	0,04219	0,25665	,01179	0,01903	0,06536	3,579	207	0,000
Пара 3	Емоційно-вольовий компонент експертна - Емоційно-вольовий компонент самооцінка	-0,09072	0,28751	,01321	-0,11667	-0,06477	-6,870	207	0,000
Пара 4	Діяльнісно-поведінковий компонент експертна - Діяльнісно-поведінковий компонент самооцінка	0,07595	0,26520	,01218	0,05201	0,09988	6,235	207	0,000
Пара 5	Рівень професійної відповідальності експертна - Рівень професійної відповідальності самооцінка	0,08228	0,27508	,01263	0,05745	0,10711	6,512	207	0,000

б) експертна оцінка та оцінка за методикою Прядеїна

Таблиця Е.4

Статистика парних вибірок					
		Среднее	N	Середньокв. відхилення	Середньокв. помилка середнього
Пара 1	Мотиваційний компонент експертна	1,9283	207	0,78512	0,03606
	Мотиваційний компонент методика	1,8291	207	0,74872	0,03439
Пара 2	Когнітивний компонент експертна	2,0295	207	0,74650	0,03429
	Когнітивний компонент методика	1,7785	207	0,76628	0,03520
Пара 3	Емоційно-вольовий компонент експертна	1,9156	207	0,72208	0,03317
	Емоційно-вольовий компонент методика	1,8207	207	0,74391	0,03417
Пара 4	Діяльнісно-поведінковий компонент експертна	2,0169	207	0,73261	0,03365
	Діяльнісно-поведінковий компонент методика	1,8207	207	0,74391	0,03417
Пара 5	Рівень професійної відповідальності експертна	2,0401	207	0,71563	0,03287
	Рівень професійної відповідальності методика	2,0781	207	0,72717	0,03340

Таблиця Е.5

Кореляції парних вибірок				
		N	Кореляція	Значимість
Пара 1	Мотиваційний компонент ій експертна & Мотиваційний компонент методика	207	0,921	0,000
Пара 2	Когнітивний компонент експертна & Когнітивний компонент методика	207	0,836	0,000
Пара 3	Емоційно-вольовий компонент експертна & Емоційно -вольовий компонент методика	207	0,920	0,000
Пара 4	Діяльнісно-поведінковий компонент експертна & Діяльнісно-поведінковий компонент методика	207	0,855	0,000
Пара 5	Рівень професійної відповідальності експертна & Рівень професійної відповідальності методика	207	0,965	0,000

Таблиця Е.6

Критерій парних вибірок									
		Парні відмінності					т	ст. св.	Знач. (двосторонння)
		Середнє	Середньоквадратичне відхилення	Середньоквадратична помилка середнього	95% довірливий інтервал для відмінностей				
					Нижня	Верхня			
Пара 1	Мотиваційний компонент експертна - Мотиваційний компонент методика	,09916	,30617	,01406	,07152	,12679	7,051	207	0,000
Пара 2	Когнітивний компонент експертна - Когнітивний компонент методика	,25105	,43408	,01994	,21188	,29023	12,592	207	0,000
Пара 3	Емоційно-вольовий компонент експертна - Емоційно-вольовий компонент методика	,09494	,29344	,01348	,06845	,12142	7,044	207	0,000
Пара 4	Діяльнісно-поведінковий компонент експертна - Діяльнісно-поведінковий компонент методика	,19620	,39754	,01826	,16032	,23208	10,745	207	0,000
Пара 5	Рівень професійної відповідальності експертна - Рівень професійної відповідальності методика	-,03797	,19134	,00879	-,05524	-,02071	-4,321	207	0,000

Додаток Ж

КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ПРОФЕСІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЖУРНАЛІСТИЦІ

Навчально-методичний комплекс в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти

Київ – 2017

Навчально-методичний комплекс в електронному форматі
з навчальної дисципліни
«Професійна відповідальність у журналістиці»
для здобувачів першого рівня вищої освіти

Уклала:
Хромченкова Н.М., здобувачка Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України.

Рецензенти:
Мушкудіані Олександр Нестерович, завідувач кафедри теорії та історії журналістики, доктор філологічних наук, професор.
Кривошея Григорій Петрович, кандидат історичних наук, професор кафедри теорії та історії журналістики Київського міжнародного університету.
Чебанова Ольга Євгеніївна, завідувач кафедри соціальних комунікацій, кандидат філологічних наук, доцент.

Навчально-методичний комплекс в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти включає навчальну програму, курс лекцій і практичних занять, методичні рекомендації для самостійної роботи студентів, тестові завдання для перевірки знань та умінь.

Затверджено на засіданні кафедри теорії та історії журналістики
Київського міжнародного університету
Протокол № 05 від 25 травня 2017 року.

Навчальна програма
з дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці»

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Успіхи в розбудові української незалежної держави залежать від реформування та модернізації системи вищої освіти, зокрема вищої журналістської освіти в контексті реалізації законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національної стратегії розвитку вищої освіти в Україні, Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» та Кодексу Етики професійної журналістики. В умовах глобалізації інформаційного простору дедалі актуальнішою стає проблема конкурентоспроможності й високого рівня професіоналізму журналістів. Новий статус журналістики та сучасні умови ринку праці висувають нові вимоги до якості професійної підготовки майбутніх бакалаврів журналістики, зокрема і сформованості у них професійної відповідальності. Все це потребує пошуку ефективних механізмів, форм, методів і засобів формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики. Тому освітній процес у закладах вищої освіти необхідно спрямовувати на формування таких якостей у майбутніх бакалаврів журналістики, як почуття відповідальності, уміння керувати собою, здатність до аналізу своїх вчинків, їх корекція тощо, що є основою професійної відповідальності та відповідає запитам сучасного суспільства.

Мета вивчення навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» – сформувати професійну відповідальність у майбутніх фахівців, закріпити соціально-моральні норми і суспільні цінності їх подальшої діяльності.

Завдання вивчення навчальної дисципліни – сформувати у студентів уявлення про професійну відповідальність, закласти засади для її розвитку, мотивувати майбутніх бакалаврів журналістики до самовдосконалення та підвищення майстерності; а також усвідомити специфіку соціально-моральної відповідальності журналістської діяльності та активізувати до напрацювання навичок успішного вирішення відповідальних завдань.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти **повинні**

знати:

– теоретичні засади журналістського фаху, володіти професійними знаннями і навичками;

– розуміти сутність відповідальності як для особистості в українському суспільстві, так і в професійній діяльності журналістів;

– структуру та характеристики професійної відповідальності журналістів і прагнути їх розвивати;

– етику та кодекс професійної поведінки журналіста;

– відповідні методи і засоби для виконання відповідальних завдань професійного характеру.

уміти:

– використовувати теоретико-методологічні знання курсу, визначати і класифікувати явище відповідальності та безвідповідальності у практичній діяльності журналістів;

– приймати відповідальне завдання, обирати відповідні методи і засоби його виконання, самостійно контролювати і регулювати свою діяльність у ході досягнення успіху;

– відповідально ставитися до навчально-професійних завдань, доводити прийняті справи до завершення, визначати ознаки успішного їх виконання;

– виконувати професійне завдання з підбору та оформлення конкретної інформації, опираючись на соціально-моральні норми і пам’ятаючи про професійну відповідальність;

– підготувати матеріал для телепередачі, статтю для газети, інтерв'ю з відомою особою за правилами професійної етики і відповідальності.

Навчально-методичний комплекс в електронному форматі з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для здобувачів першого рівня вищої освіти складається із двох розділів і восьми тем, в яких розглядаються теоретико-методологічні особливості формування професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики (лекційні заняття). З метою практичного формування навичок відповідальної поведінки передбачений комплекс практичних завдань (практичні заняття, тренінги, заняття-дискусії, консультації). Також пропонуються завдання та методичні рекомендації для самостійної роботи студентів, тестові завдання і контрольні запитання для перевірки знань та умінь.

КУРС ЛЕКЦІЙ
з навчальної дисципліни
«Професійна відповідальність у журналістиці»

Лекційні заняття спрямовані на ознайомлення студентів із сутністю поняття «відповідальності», «професійної відповідальності», структурних компонентів та критеріїв професійної відповідальності журналістів, оволодіння морально-етичними аспектами діяльності журналіста та його відповідальність за надання достовірної і вчасної інформації. Під час лекційних занять активно використовуються прийоми залучення студентів до обговорення актуальних питань, до наведення прикладів, висловлення своєї думки, підключення критичного мислення, організація дискусій щодо мотивації журналістської діяльності, ролі вольової саморегуляції емоцій та поведінки, комунікативної культури спілкування із людьми.

Тематичний план лекційних занять з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістів»

№ з/п	Назва змістовного модуля і теми	Тривалість, год
1	**Вступ. Сутність і завдання вивчення навчальної дисципліни «Професійна відповідальність».** *Структура:* - Об'єкт і предмет навчального курсу з вивчення дисципліни. - Визначення відповідальності, її види (за себе, за інших, відповідальність перед ким / чим, за що / кого, поняття нормативності та соціальних норм).	2
	Змістовний модуль І. Теоретико-методологічні засади навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістів».	
2	**Зміст поняття відповідальності.** *Структура:* - Сутність професійної діяльності журналіста з позицій дотримання соціальних і моральних норм. - Виділення поняття нормативності та відповідальності за порушення соціальних і моральних норм суспільного життя.	2
3	**Види роботи сучасного журналіста.** *Структура:* - Історико-художній, соціально-економічний та практичний аспекти роботи журналіста. - Методи і засоби збирання інформації в праці журналістів.	2

	- Досягнення практичного результату як головна мета роботи журналіста.	
4	**Професійна етика і психологія журналістського спілкування.** *Структура:* - Морально-етичні засади в роботі журналіста, його соціальна відповідальність. - Культура професійного спілкування журналістів.	2
	Змістовний модуль ІІ. Навички і вміння відповідальної діяльності журналістів.	
5	**Структура професійної відповідальності.** *Структура:* - Характеристики критеріїв професійної відповідальності. - Сутність когнітивного критерію, значення фахових знань, вмінь і навичок у професійній діяльності журналіста. - Характеристики відповідальної особистості журналіста-фахівця серед професійно важливих якостей.	2
6	**Професійна мотивація та інтерес до відповідальної праці журналіста.** *Структура:* - Зв'язок професійної спрямованості майбутнього фахівця та його успішності у виконанні відповідальних завдань. - Характеристики мотиваційного критерію відповідальності. - Прагнення досягати успіху чи уникати невдач в роботі журналіста.	2
7	**Емоційно-вольові характеристики професійної діяльності журналістів.** *Структура:* - Емоційна складова професійної підготовки і діяльності журналістів , ознаки задоволення від виконаної роботи. - Важливість вольових навичок самоконтролю у журналіста під час виконання професійних обов'язків. - Засади формування вміння регуляції поведінки, ознайомлення з прийомами самодопомоги і техніками самоусвідомлення (mindfulness).	2
8	**Практичні навички відповідальності в професійній діяльності журналістів.** *Структура:* - Ознаки діяльнісно-поведінкового критерію професійної відповідальності. - Поняття активної і пасивної позиції при виконанні завдань. - Сутність відповідальності у колективній справі. - Характеристики готовності до професійної діяльності журналіста.	2
	Всього: 8 лекцій	16 год.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ
з навчальної дисципліни
«Професійна відповідальність у журналістиці»

Співвідношення кількості годин лекційних занять до самостійної і практичної роботи становить 35%:65%.

Практичні заняття з навчальної дисципліни спрямовані на закріплення отриманих знань та набуття практичних вмінь з реалізації відповідальної поведінки під час виконання поставлених професійно-орієнтованих завдань, на розвиток особистісної та професійної відповідальності студентів-майбутніх бакалаврів журналістики.

Тематичний план практичних занять з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістів»

№ з/п	Назва змістовного модуля і теми	Тривалість, год
	Змістовний модуль І. Теоретико-методологічні засади навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістів»	
1	**Зміст поняття відповідальності.** *Питання для обговорення:* - Визначення відповідальності, її види (за себе, за інших, відповідальність перед ким / чим, за що / кого, поняття нормативності та соціальних норм). - Сутність професійної діяльності журналіста з позицій дотримання соціальних і моральних норм. - Виділення поняття нормативності та відповідальності за порушення соціальних і моральних норм суспільного життя.	2
	Діагностична робота: - Визначення структури моральних цінностей за тестом М. Рокича, термінальних цінностей за опитувальником Ш. Шварца, виділити цінності в особистісній та професійній сферах. Обговорити отримані результати, визначити вектори для саморозвитку. *Практична робота:* - Рольова гра «Відповідальна і безвідповідальна людина». Учасникам пропонується розіграти типові ситуації взаємодії двох людей, де кожен є відповідальним, або кожен є безвідповідальним, де один із пари є відповідальним. У ході групового обговорення викладач ініціює дискусію, в яких професіях допускається безвідповідальність без шкоди іншим, а де – безвідповідальна поведінка завдає непоправних наслідків для здоров'я і соціального статусу клієнтів, оточуючих?	
2	**Професійна етика і психологія журналістського спілкування.** *Питання для обговорення:* - Морально-етичні засади в роботі журналіста, його соціальна відповідальність. - Культура професійного спілкування журналістів. *Діагностична робота:* - Визначення рівня комунікативної толерантності у ставленні до інших людей за «Методикою діагностики комунікативних установок» (В. Бойко).	2

	Практична робота: - Організація і проведення дискусії щодо позитивного чи негативного впливу комунікативних установок на успішність роботи журналіста. *Групова робота:* - Створення образу та презентація толерантної людини. Студенти мають назвати і показати зовнішній вигляд, поведінку, стиль спілкування толерантної людини.	
	Змістовний модуль ІІ. Навички і вміння відповідальної діяльності журналістів	
3	**Структура професійної відповідальності** *Питання для обговорення:* - Характеристики критеріїв професійної відповідальності. - Сутність когнітивного критерію, значення фахових знань, вмінь і навичок у професійній діяльності журналіста. - Характеристики відповідальної особистості журналіста-фахівця серед професійно важливих якостей. *Практична робота:* - Складання схеми структурних компонентів відповідальності (мотивація, знання, емоції і воля, практичні навички). - Навчання студентів розрізненню окремих позитивних і негативних ознак структурних критеріїв відповідальності, та обговорення їх впливу на загальний рівень готовності до майбутньої професійної діяльності. - Групове обговорення прикладів позитивної і негативної мотивації; високих і недостатніх знань; оптимальних емоцій і самооцінки, сформованості вольових навичок і негативних їх ознак; практичних вмінь і навичок та неготовності до відповідальної праці за обраним фахом.	2
4	**Професійна мотивація та інтерес до відповідальної праці журналіста.** *Питання для обговорення:* - Зв’язок професійної спрямованості майбутнього фахівця та його успішності у виконанні відповідальних завдань. - Характеристики мотиваційного критерію відповідальності. - Прагнення досягати успіху чи уникати невдач в роботі журналіста. *Діагностична робота:* - Визначення мотивації до успіху чи до уникання невдач за однойменними методиками Т. Елерса. *Практична робота:* - Обговорення характерних рис і поведінки людей, мотивованих до успіху чи до уникнення невдач, наведення прикладів професійної діяльності таких людей. - «Мозковий штурм» у пошуку зв’язків між мотивацією досягнення успіху і відповідальною професійною поведінкою журналістів, наведення прикладів. Визначення негативного впливу мотивації уникнення невдач та безвідповідального ставлення до поставлених завдань на якість написання статей, подання інформації до передач.	2
5	**Емоційно-вольові характеристики професійної діяльності журналістів.** *Питання для обговорення:* - Емоційна складова професійної підготовки і діяльності журналістів, ознаки задоволення від виконаної роботи.	2

	- Важливість вольових навичок самоконтролю у журналіста під час виконання професійних обов'язків. - Засади формування вміння регуляції поведінки, ознайомлення з прийомами самодопомоги і техніками самоусвідомлення (mindfulness). *Практична робота:* - Ознайомлення з техніками саморегуляції поведінки та емоцій, з технікою самоусвідомлення mindfulness. - Виконання дихальних та релаксаційних вправ, групове обговорення самопочуття та ефективності їх застосування. - Напрацювання разом із студентами «Пам'ятки самодопомоги у складних ситуаціях, які потребують самоконтролю і регуляції».	
6	**Практичні навички відповідальності в професійній діяльності журналістів.** *Питання для обговорення:* - Ознаки діяльнісно-поведінкового критерію професійної відповідальності. - Поняття активної і пасивної позиції при виконанні завдань. - Сутність відповідальності у колективній справі. - Характеристики готовності до професійної діяльності журналіста. *Діагностична робота:* - Анкетування студентів (самооцінювання характеристик відповідальності).	2
	Практична робота: **- Рольова гра «Відповідальний журналіст»** Із групи обираються по дві пари гравців. Завдання учасникам – взяти інтерв'ю у відомої зірки, політичного діяча, намагаючись знайти якийсь цікавий провокативний матеріал і висвітлити його у публікації у двох аспектах – турбуючись про репутацію журналіста та не завдаючи шкоди відомій людині, незважаючи на наслідки для неї й для себе як для журналіста. Всі решта студентів – глядачі. Вони уважно спостерігають за представленими ситуаціями, можуть доповнювати по ходу інсценізації свої думки. Після завершення перегляду 4 ситуацій – журналіст і відома особа у двох парах з різними варіантами подання інформації, всі учасники висловлюють свої думки, як краще вчинити, як запобігти розголосу не приємної інформації, як подати її, не зашкодивши відомій людині та не знищивши власної репутації. Запитання до гравців також стосуються їх відчуттів під час інсценізації ситуацій та після отримання рекомендацій від інших учасників (спостерігачів) – чи допомагали їх коментарі, чи навпаки заважали тощо. Наприкінці студенти мають зробити висновок про доцільність відповідальності в будь-якій професійній ситуації, і оманливість «добрих» рекомендацій сторонніх спостерігачів, які не знають всіх тонкощів справи.	
7	**Тренінгове заняття № 1 «Відповідальність у моєму житті»,** спрямоване на розвиток відповідальності студентів за власні рішення, навчання прийомам саморегуляції та активізації внутрішньої енергії для досягнення позитивних результатів. *Структура:* Привітання, налаштування на групову роботу, вправи «Знайомство», «У мене найкраще виходить…». Дискусія «Право на власну поведінку».	2

	Бесіда з елементами диспуту «Відповідальність у моєму житті». Вправи «Безвідповідальність», «Відповідальність». Інформаційне повідомлення «Види відповідальності», самодіагностика «Ступінь відповідальності». Вправи «Істина у кожного своя», «Обґрунтуйте рішення», «Вибір золотих правил життя». Релаксаційний комплекс «Контраст». Вправа «Складові професіоналізму». Вправа-саморегуляція «Річка життя». Підсумок заняття.	
8	**Тренінгове заняття № 2 «Відповідальність за власні рішення»,** що спрямоване на розвиток відповідальності за власні рішення; навчання прийняттю рішень та навичкам прогнозувати їх наслідки; мобілізації ресурсів для відповідальної поведінки. *Структура:* Привітання, налаштування на групову роботу, вправа-привітання «Моє ім'я». Вправи «Вміння слухати», «Сила слів», «Власні рішення», «Прогнозування наслідків рішення», «Реалізація мети (рішення)». «Притча про таланти», проективна вправа-гра «Дорога в джунглі». Вправи «Обґрунтованість рішення», «Заохочення». Підсумок заняття. Завершальна вправа «Подяка за приємну співпрацю».	2

ЗАВДАННЯ І МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ для самостійної роботи студентів з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці»

Під час вивчення дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» для закріплення набутих знань і вмінь, досвіду відповідального виконання поставлених завдань студентам пропонується самостійно оволодіти необхідними професійними навичками з відповідального прийняття завдання, його виконання і звітування про результати його здійснення. Передбачається залучення студентів до творчого пошуку під час підготовки інформативних повідомлень про відомих журналістів, виготовлення газет до різних свят, ведення щоденника успіхів з розвитку відповідальності (за практичними рекомендаціями для кожного студента). Обов'язковою умовою успішності самостійної роботи студентів з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці» є яскрава презентація, творче подання, захопливе звітування про хід та результати виконання поставлених завдань.

Завдання до самостійної роботи студентів з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці»

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Тривалість, год
	Змістовний модуль І. Теоретико-методологічні засади навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістів»	
1	*Поточні завдання:* виконання тестів, ділові ігри, редактура неетичних текстів, самостійне написання текстів з урахуванням вимог етичного кодексу журналіста. *Підсумкове завдання:*	20

	Підготувати інформативні повідомлення (доповіді, тези, статті) про поведінку відомих журналістів за чотирма сценаріями: - про тих, які дотримуються соціальних норм і правил навіть на шкоду своїм інтересам та кар'єрі; - про тих, хто забуває про дотримання етичних норм і женеться за свіжими новинами, цікавинками для населення, не звертаючи увагу на шкоду, яку може завдати відомим політикам, зіркам естради; - про тих, хто поспішає висвітлити новину і поверхово ознайомлюючись із матеріалом, подає неякісно підготовлений матеріал; або ж маніпулює увагою читачів і слухачів, використовує спеціальні слова чи речення, щоб залучити їх увагу, а сам цікавої інформації не подає; - про тих, хто вміє дотримуватися соціальних норм і правил поведінки та подає сучасну і свіжу інформацію, зупинившись на достатньому обсягу опрацьованої інформації.	
	Змістовний модуль ІІ. Навички і вміння відповідальної діяльності журналістів	
2	*Поточні завдання:* виконання тестів, ділові ігри, редактура неетичних текстів, самостійне написання текстів з урахуванням вимог етичного кодексу журналіста. *Підсумкове завдання:* Прийняти участь у колективній справі – підготовці газети до різних свят. Студенти мають об'єднатися в міні-групи по 4-5 осіб і придумати свої варіанти цікавих репортажів, відобразити їх на стінгазеті (ватмані), відеороликах. Пропонуються на вибір такі свята – День друзів, День поцілунку, День шоколаду, День Кавуна.	20
	Коли студенти напрацюють вміння колективно виконувати завдання зі створення групових репортажів, написання статей, можна запропонувати складніші теми для оформлення стінгазет – історичні події, відомі політики тощо.	
	Разом	40 год.

Методичні рекомендації для самостійної роботи студентів з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці»

І. Теоретична основа вивчення сутності відповідальності.

1. Визначення відповідальності як багатоаспектного поняття.

Відповідальність кожної людини як особистості виступає однією з найважливіших категорій соціуму. Відповідальність допомагає людині здійснювати суспільно схвалюваний вибір поведінки в життєво важливих ситуаціях.

М. Савчин [16] розкриває поняття «відповідальність» як особистісну основу відповідальної поведінки, яка є смисловим утворенням особистості, своєрідним загальним принципом співвіднесення (саморегулювання) в межах цілісної мотиваційно-смислової сфери мотивів, цілей та засобів життєдіяльності. Автор зазначає, що відповідальна поведінка – це тип соціальної поведінки людини, спрямованої на реалізацію предмета відповідальності (обов'язки, доручення, завдання), вона внутрішньо опосередкована особистісним смислом цього предмета і суб'єктивною імперативністю інстанції відповідальності, а у зовнішньому плані – конкретними соціально-психологічними та матеріальними умовами її реалізації.

А. Реан вважає відповідальність необхідною складовою зрілого вчинку, з нею пов’язані не тільки сутність буття зрілої особистості, але успішність і способи її самоактуалізації [14].

На думку В. Сахарової, відповідальність має специфічну чотирьох-компонентну структуру, що включає в себе:

- суб’єкт відповідальності (хто відповідає);
- об’єкт відповідальності (за що відповідає);
- інстанцію (перед ким відповідає),
- санкцію (як відповідає, передбачувана міра впливу або покарання).

Структура відповідальності, наявність в ній інстанції і санкції, відрізняє її від усього різноманіття психологічних категорій [17, с. 8].

Соціальна відповідальність виконує ряд функцій, серед яких: відновлююча, виховна, превентивна, тобто попередження порушень соціальних норм, ліквідацію відхилень, що спричинили порушення норм соціальної відповідальності, бо основна її мета – не нанести збитків соціальній спільноті, особистості, не порушити принципи соціальної рівності та соціальної справедливості, уникнути дискримінації за будь-якою ознакою (А. Андрющенко, І. Рябець [2, с. 134]).

При цьому відповідальність виконує ще й такі різноманітні функції:

- ціннісно-орієнтовану (орієнтує в нормах, цінностях, традиціях даного суспільства),
- нормативно-регулюючу (відображає моральні відносини, комплекс моральних вимог і способів регуляції поведінки в цій спільноті),
- перетворюючу (сприяє перетворенню наявних знань в переконання, систему поглядів на світ навколо себе, на себе і своє місце в цьому світі). Таким чином, соціальну відповідальність можна характеризувати з різних позицій, як: зовнішню, внутрішню, індивідуальну або колективну в залежності від суб’єкта відповідальних дій. Інтегруючись один з одним, вони базують нове в змістовному і структурному плані поняття «соціальна відповідальність», яка може проявлятися на різних рівнях: особистості (мікрорівень), соціальної групи (мезорівень), конкретного суспільства (макрорівень), людства в цілому (мегарівень) (І. Гладишева [5, с. 8-9]).

Залежно від результатів вчинку та зовнішніх умов виділяються такі види (послідовні стадії) відповідальності.

1) генералізована відповідальність: особистість відповідальна за будь-які наслідки дій, у яких вона брала участь або з якими була пов’язана якимсь чином;

2) власна індивідуальна відповідальність: суб’єкт відповідальний лише за те, що ним безпосередньо зроблено, при цьому немає різниці між випадковими, умисними і передбачуваними результатами;

3) диференційована відповідальність: людина відповідальна за будь-який передбачуваний результат дії, незалежно від того, чи був він умисним, чи ні;

4) усвідомлювана відповідальність: особистість відповідальна не тільки за свої наміри та наслідки їх реалізації, а й за те значення, яке вона надає зовнішнім факторам, що так чи інакше впливають на результат;

5) повна відповідальність: суб’єкт цілком відповідальний за хід, результати та наслідки дії, незалежно від того, в яких умовах вона відбувалася (О. Патинок [11, с. 143-144]).

Дослідник А. Блазі, вивчаючи особливості розвитку відповідальності протягом дитячого та юнацького віку, виділяє 4 основні її стадії: самозахисту, конформізму, самосвідомості та відповідальності Я [3] (табл. 1).

Таблиця 1

Стадії розвитку відповідальності в онтогенезі особистості (за А. Блазі)

Стадія	Її характеристика
1. Стадія самозахисту	Відповідальність пов'язана з поясненням результатів дій та вчинків. Діти висловлюють готовність бути відповідальними за позитивні наслідки вчинків і отримувати схвалення, але відмовляються визнавати відповідальність за негативні результати своїх дій.
2. Стадія конформізму	Відповідальність пов'язана з усвідомленням своєї провини, неспроможності в умовах спільної діяльності та рольового спілкування. Вона проявляється саме в конкретних діях індивіда в процесі соціальних відносин. На цій стадії діти прагнуть у разі конфлікту прийняти в першу чергу те рішення, яке приймає група. Вони відмовляються нести індивідуальну відповідальність і визнавати провину, якщо її не визнала група. Яскраво прослідковується конфлікт між прагненням до незалежності і необхідністю пристосовуватись до думки групи.
3. Стадія самосвідомості	Відповідальність пов'язана з самоконтролем і самодисципліною. Дитина вже не контролює свою увагу на конкретній діяльності. Вона намагається усвідомити співвідношення між правилом, нормою і дією , щоб дати більш адекватну оцінку своїй поведінці; прагне зрозуміти значущість причин та наслідків своїх вчинків.
4. Стадія відповідальності Я	Відповідальність пов'язана з оцінкою всіх рис особистості. Це внутрішня відповідальність, через яку індивід оцінює себе як морально зрілу особистість. На цій стадії діти організують свою поведінку на основі формування моральних переконань.

Період юності в онтогенезі особистості, що характеризується пошуком свого місця у світі, самоствердженням та самореалізацією, пошуком та ствердженням світоглядних орієнтирів, опануванням майбутньою професією тощо відповідає періоду професійного становлення як у період навчання у закладі вищої освіти, так і на початку професійного шляху (Т. Алексєєва [1, с. 19]).

Однак, як зазначає С. Маковєєва, далеко не кожна молода людина сьогодні усвідомлює свою відповідальність за устрій власної долі, кар'єри, благополуччя, збереження здоров'я, реалізацію можливостей, здібностей та ін. Не кожен юнак визнає свою відповідальність за невдачі, помилки й конфлікти, приписуючи їх зовнішнім силам: державі, суспільству або іншим людям. Не відчуваючи цієї відповідальності, молодь не лише звільняє себе від почуття провини за життєві безладдя, але й разом із цим позбавляє себе можливості змінити сформовану ситуацію.

Разом з цим зміст, спрямованість, розвиток і вдосконалення відповідальності молоді визначає успішність її життєдіяльності, позитивно впливає на розвиток усього українського суспільства, виступаючи духовним підґрунтям освітнього процесу (С. Маковєєва [8]).

Відтак, у процесі формування професійно важливих якостей і вмінь вагоме місце займає відповідальність та готовність майбутніх фахівців до відповідальної професійної діяльності.

2. Сутність професійної відповідальності журналістів .

Професійна відповідальність – це моральна якість особистості, що характеризується прагненням і умінням оцінювати свою поведінку з огляду її доцільності або шкоди для суспільства, порівнювати свої вчинки із загальноприйнятими у суспільстві вимогами, нормами, керуватися інтересами соціального прогресу, здатність особистості розуміти відповідність результатів своїх дій поставленим цілям, прийнятим у суспільстві

або в колективі нормам, у результаті чого виникає почуття співучасті у спільній справі, а при невідповідності – почуття невиконаного обов'язку: готовність індивіда визнати, що він сам є причиною наслідків власної поведінки і діяльності (Н. Хромченкова, 2016 [23, с. 34-35]).

М. Савчин [16] визначає професійну відповідальність у майбутніх фахівців як моральну якість людини, в якій інтегровані її духовні, психічні та психофізіологічні функції. Ця якість розглядається як смислове утворення особистості, загальний принцип співвіднесення (особистої саморегуляції) мотивів, цілей та засобів життєдіяльності, що не є конкретним мотивом чи їх сукупністю, але зумовлює мотивацію конкретних дій та вчинків, виступає одним з механізмів створення особистістю мотиваційної ієрархії.

Професійна відповідальність майбутніх бакалаврів журналістики суттєво впливає на політичне, економічне, культурне повсякденне життя держави, суспільства, що пов'язано із широким поширенням засобів масової інформації. Оскільки в демократичному суспільстві об'єктивно подана інформація допомагає громадськості розуміти процеси, що відбуваються в державі та адекватно на неї реагувати для розв'язання важливих життєвих ситуацій та професійних завдань (Н. Хромченкова, 2017 [21, с. 103]).

На нашу думку, кожна особистість, яка обирає професію майбутнього фахівця журналістики, бере на себе відповідальність за професійну діяльність та інформаційний продукт, який буде виробляти та розповсюджувати соціуму. Гідне виконання професійного обов'язку вимагає від майбутнього фахівця журналістики дотримання низки серйозних зобов'язань. Слід об'єктивно оцінювати власні можливості, знати слабкі та сильні сторони, володіти значущими для цієї професійної діяльності якостями, що характеризують його професійну відповідальність (особливості саморегуляції, самооцінки , емоційні прояви, комунікативні, дидактичні здібності тощо). Наприклад, така позитивна якість, як професійна відповідальність, уміння особистості адекватно оцінювати і коригувати свою поведінку, є однією з передумов адекватної реакції та впливу на інших людей.

Особливостями професійної відповідальності майбутніх фахівців журналістики є усвідомлення відповідального ставлення до професійної діяльності, володіння критичними аналізом у роботі із новою інформацією, відповідально відноситися до представлення інформації на аудиторію, дотримуватися толерантності у роботі із респондентами, справедливо та об'єктивно надавати інформацію, розуміти свою суспільну роль й місію (Н. Хромченкова, 2017 [22]).

При розгляді особистості як суб'єкта відповідальної діяльності, ми виділяємо важливі компоненти професійної відповідальності майбутнього фахівця журналістики, які можуть бути дуже близькі до здібностей, і належати до власне особистісних, як-от: ввічливість, вдумливість, вимогливість, вразливість, вихованість, уважність, витримка і самовладання, гнучкість поведінки, громадянськість, гуманність, діловитість, дисциплінованість, доброта, сумлінність, доброзичливість, ідейна переконаність, ініціативність, щирість, колективізм, критичність, логічність, любов до людей і життя, спостережливість, наполегливість, відповідальність, чуйність, організованість, товариськість, політична свідомість, порядність, патріотизм, правдивість, ерудиція, передбачливість, принциповість, самостійність, самокритичність, скромність, справедливість, кмітливість, сміливість, прагнення до самовдосконалення, тактовність, почуття нового, почуття власної гідності, чуйність, емоційність (Н. Хромченкова, 2017 [22 , с. 25-27]).

Нами встановлено, що професійна відповідальність майбутніх фахівців журналістики характеризується такими ознаками, як-от:

- розумність (рівень інтелектуального розвитку);
- відповідальність (рівень розвитку почуття відповідальності, уміння керувати собою, аналіз своїх вчинків і відповідальність за них);

– свобода (здатність до автономної діяльності, прийняття самостійних рішень);
– особиста гідність (рівень вихованості, самооцінка);

індивідуальність (несхожість на інших). (Н. Хромченкова, 2017 [21, с. 103]).

Майбутній фахівець журналістики повинен активно діяти, встановлювати реальний зв'язок між суб'єктами і навколишнім світом, психологічно бути урівноваженим, мати гарну пам'ять, мислення, увагу, стабільним у емоціях; достатньо володіти матеріалом, застосовувати набуті знання на практиці, володіти високим рівнем професійної відповідальності.

ІІ. Практичні рекомендації для розвитку відповідальності.

Для розвитку відповідальності в особистісній та професійній сфері рекомендуємо студентам виконувати наступні види діяльності, окремо чи поєднуючи між собою, протягом 1-2 місяців, та наступного звітування у вільній формі (доповіді чи інформативного плакату про свої досягнення). Обов'язкова умова – ведення щоденника успіхів, де раз на тиждень аналізуються результати виконання завдань з розвитку відповідальності.

1. *Розвивайте позитивне ставлення до себе, до своїх можливостей, підвищуйте віру у власні сили.* Знайдіть вправи самодопомоги для підвищення самооцінки, запишіть їх в щоденник, виконуйте кожного дня. Відмічайте позитивні зміни, записуйте їх у довільній формі кожного тижня.

2. *Змінюйте своє мовлення*, поставтесь усвідомлено до комунікативної функції мови. Задумайтесь не тільки про те, що ви говорите, а й як ви це кажете. Знайдіть вправи для трансформації своїх негативних висловів, зміни їх на позитивні, уникайте частки «НЕ», намагайтесь додати більше приємних слів, наповніть своє мовлення образними порівняннями. Розучуйте вірші, які сповнюють милозвучністю Ваше мовлення. Запишіть свої досягнення у щоденник успіхів.

3. *Мотивуйте себе до успіху,* змінюйте образ невдахи, розучуйте впевнену поведінку, формуйте установки, вигляд, характеристики успішної і відповідальної людини . Складіть портрет-опис успішної відповідальної людини, побудуйте алгоритм досягнення вищого рівня розвитку її властивостей і характеристик, виконуйте поетапно намічені кроки.

4. *Закріпіть відчуття відповідальності*. Пригадайте випадки, коли Ви проявили відповідальність, та це принесло користь Вам та близьким, суспільству? Запишіть емоції, які Вас переповнювали, які думки Ви відчували в той момент? Запам'ятайте цей стан, намагайтесь повернутися до нього подумки, коли виникає необхідність прийняти на себе відповідальність виконати певну справу, чи за її результати.

5. *SWOT-аналіз цілей і ресурсів при досягненні мети*. Складайте алгоритми досягнення очікуваного результату за допомогою SWOT-аналізу, визначте цілі, ресурси, сильні і слабкі сторони, запишіть, що трапиться, коли ви досягнете мети, або коли не зможете її досягти, визначте важливі елементи та послідовність їх використання.

6. *Складіть план відповідального виконання простої і складної справи*, *пов'язаних із навчально-професійного процесом.* Визначте спочатку просту справу, що стосується Вашого навчально-професійного процесу, наприклад, гарно скласти іспит із лінгвістичних основ журналістики (дисципліна, яка вивчається у поточному семестрі). Подумайте і запишіть кроки з поетапного досягнення цієї мети. Визначте, що можете зробити зараз, що пізніше, уявіть певні відрізки часу, коли це може бути здійснене. Які ресурси для цього знадобляться, як будете контролювати хід досягнення мети тощо. Спробуйте втілили окремі кроки вже сьогодні, цього тижня, місяця. Запам'ятайте, які емоції і відчуття виникли у Вас, коли Ви виконали намічені кроки, запишіть їх в щоденник успіху, продовжуйте до завершення конкретної справи і досягнення цілі. Паралельно з цим складіть план для досягнення складнішої цілі, пов'язаної із професійною діяльністю, визначте критерії успіху досягнення цієї цілі, побудуйте алгоритм досягнення проміжних

сходинок-успіхів. Фіксуйте не тільки власні успіхи, а й невдачі на шляху до досягнення цілі, записуйте свої думки та емоції, які виникають при цьому, намагайтесь скорегувати хід професійного саморозвитку.

7. *Складіть самохарактеристику на тему «Я особистість і Я журналіст».* Визначте основні риси характеру та особистості, які вже наявні, визначте, які риси знадобляться Вам в майбутньому, до чого Ви прагнете. Намалюйте коло, вкажіть секторами назви важливих професійно важливих якостей, відзначте за допомогою лінійки рівень їх сформованості, подивіться, чи всі розвинені подібно, чи якісь якості менш виражені, і потребують розвитку. Знайдіть психологічні техніки, комунікативні вправи для розвитку потрібний якостей, що знадобляться у професійному житті журналіста. Починайте розвивати бажані якості, запишіть результати у щоденнику успіху.

8. *Визначте свої професійні цілі та домагання за допомогою самонаративу (самоопису)* Напишіть есе на тему «Я майбутній журналіст», дозвольте собі помріяти, які види роботи Ви будете виконувати, як саме. Наприклад, напишіть декілька есе на тему «Я майбутній журналіст для теленовин», «Я автор для стрічки новин на радіо», «Як я проводжу розслідування цікавого і таємничого факту», тобто чим більше ви складете описів Вашої майбутньої діяльності – тим краще. Виділіть всі дієслова, проаналізуйте, який відтінок вони носять – умовний чи дійсний («якби я міг, то зробив би так» або ж «я впевнено виконую роботу», в якому часі написане есе тощо. Спробуйте написати нове есе, де використовувати тільки життєстверджувальні слова та звороти, намітити досягнення успіху в професійній діяльності.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ
для перевірки знань та умінь з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці»

Виберіть правильну відповідь, аргументуйте її:

1. Відповідальність – це...

а) сукупність рис, що характеризують позитивні якості, честь, гідність;

б) постійність у своїх поглядах і почуттях;

в) усвідомлений обов’язок відповідати перед своїм сумлінням і суспільством за кожний свій вчинок, дію, слово.

2. Компонентами відповідальності є:

а) людина, її особистісні риси, засвоєні соціально-моральні норми, відповідна поведінка;

б) особа та її поведінка, а також люди, перед якими вона відповідає;

в) особа (суб’єкт відповідальності), об’єкт відповідальності (за що вона відповідає), інші люди (інстанція, перед якою відповідає особа), санкція (передбачувана міра впливу або покарання).

3. Залежно від результатів вчинку та зовнішніх умов відповідальність буває наступних видів:

а) повна і часткова, усвідомлена і не прийнята;

б) особиста і колективна, свідома відповідальність і безвідповідальність;

в) генералізована, власна індивідуальна, диференційована, повна, усвідомлювана і не свідома відповідальність.

4. Стадії розвитку відповідальності в онтогенезі особистості:

а) безвідповідальність, часткове прийняття відповідальності, повна відповідальність;

б) стадія бездумного дитинства, безвідповідальної підлітковості, маргінального юнацтва, та відповідальної дорослості;

в) стадія самозахисту, конформізму, самосвідомості, стадія відповідальності Я.

5. Поняття професійної відповідальності:

а) одна із соціальних характеристик, що становить цілісну моральну якість особистості, в якій інтегровані духовні, психічні та психофізіологічні функції;

б) загальний принцип співвіднесення особистісної саморегуляції, мотивів, цілей та засобів життєдіяльності, що не зводиться до правил, або кодексу правил поведінки.

в) інтегрована якість, що забезпечує готовність особистості до входження в професійний світ; розвиває здатність оперативно і ефективно виконувати чіткі рішення в професійних ситуаціях; сприяє саморозвитку, самодосягненню, самореалізації.

6. Професійна відповідальність виконує наступні функції:

а) розкриває якості особистості, можливості, потенціал, мислення, інтелект, характер, поведінку та впливає на діяльність особистості, виховує її життєву позицію, нагадує про людську совість, навчає за допомогою показових життєвих прикладів;

б) обґрунтовує педагогічну мораль та її принципи, моральний обов'язок, моральну самосвідомість, моральну відповідальність, особливості моральних відносин суб'єктів, моральні наслідки зайнятої ними позиції та їх вчинків;

в) інтегральна характеристика, що включає соціальне явище, яке формує питання свідомості особистості та упорядковує її вчинкову діяльність, надає впевненості у власних діях; є особистісною основою відповідальної поведінки фахівця при виконанні професійних обов'язків, та поєднує в собі засвоєні моральні цінності і норми, передбачає наявність високорозвинених моральних і вольових якостей професіонала.

7. Структура професійної відповідальності включає:

а) знання соціально-моральних норм, вміння і навички відповідальної поведінки;

б) мотивацію, гарну знаннєву базу, практичні вміння і навички;

в) мотиваційну, когнітивну, емоційно-вольову та практично-діяльнісну складові.

8. Що відноситься до соціальних і моральних норм, яких має дотримуватися журналіст?

а) чесність, справедливість, моральність, не завдання шкоди іншому;

б) відстоювання своїх прав і свобод, досягнення особистого успіху;

в) справедливість і толерантність у ставленні до інших, визнання цінності та унікальності кожної людини, прагнення до професійного вдосконалення та якісного виконання своєї праці.

9. Ознаки професійної відповідальності журналістів:

а) комунікабельність, толерантність, емпатійність, милосердя;

б) сумлінність, наполегливість, самоконтроль у ході виконання журналістських завдань;

в) розумність, особиста відповідальність, свобода, гідність, індивідуальність.

10. Якими рисами має володіти людина з високим рівнем професійної відповідальності?

а) високі моральні якості, добре і чуйне ставлення до всього живого, ввічливість, відсутність підкреслення своїх достоїнств;

б) завзятість, стійкість, непохитність у досягненні певної мети; дотримання твердо встановленого порядку, який є обов'язковим для всіх членів колективу; потреба сумлінного виконання певної справи.

в) об’єктивне, неупереджене ставлення до себе та інших людей, пов’язане із розумінням невід’ємних прав і свобод людини; сукупність вищих моральних принципів, якими людина керується у своїй громадській і особистій, професійній поведінці; сумлінне ставлення до своїх обов’язків; слідування нормам і правилам під час виконання професійних обов’язків.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ
для перевірки знань та умінь з навчальної дисципліни «Професійна відповідальність у журналістиці»

1. Що містить в собі поняття «відповідальність»?
2. Розкрийте поняття нормативності та відповідальності за порушення соціальних і моральних норм суспільного життя.
3. Назвіть види відповідальності, наведіть приклади.
4. Дайте характеристику відповідальної особистості.
5. Назвіть характерні властивості безвідповідальної особистості та безвідповідальної поведінки.
6. Назвіть професії з високою мірою відповідальності, наведіть приклади відповідально виконаної професійної діяльності.
7. Дайте визначення поняття «професійна відповідальність».
8. Назвіть структурні компоненти професійної відповідальності журналіста.
9. Наведіть приклади відповідальної і безвідповідальної поведінки журналіста.
10. Розкрийте сутність професійної діяльності журналіста з позицій дотримання соціальних і моральних норм.
11. Дайте характеристику «професійній відповідальності журналіста».
12. Назвіть характерні особливості відповідальної особистості журналіста-фахівця.
13. Складіть перелік професійно важливих якостей журналіста, визначте місце особистої та професійної відповідальності в цьому списку.
14. Роль вольових навичок самоконтролю у журналіста під час виконання професійних обов’язків.
15. Що містить в собі поняття «культура професійного спілкування журналістів»?
16. Наведіть приклади позитивного чи негативного впливу комунікативних установок на успішність роботи журналіста.
17. Назвіть стадії розвитку відповідальності особистості в онтогенезі і стадії формування професійної відповідальності на шляху до становлення професіоналізму.
18. Дайте практичні рекомендації для розвитку відповідальності майбутнім журналістам (своїм одногрупникам).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексєєва Т. В. Психологічні особливості мотивації відповідальної поведінки майбутніх фахівців протягом вишівського навчання. *Фундаментальные и прикладные исследования в практиках ведущих научных школ.* 2014. № 6. С. 18–29.
2. Андрющенко А. І., Рябець І. М. Соціальна відповідальність: теоретико-методологічний аспект аналізу. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.* 2009. №844. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. Вип. 23. С. 133–135.
3. Борцова М. В. Факторы становления начальных форм ответственности личности: теоретический аспект: монография. Славянск-на-Кубани: Изд. центр СГПИ, 2007. 125 с.
4. Васянович В. П. Морально-правова відповідальність (теоретико-методологічний аспект): монографія. 2-е вид. Львів: Львів. держ. фінансово-економіч. ін.-т , 2002. 232 с.
5. Гладышева И. А. Педагогические условия воспитания социальной ответственности у студентов негосударственного вуза: автореф. дисс. … канд. пед. наук: 13.00.02: Теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования). Кострома, 2006. 20 с.
6. Климчук В. А. Практическая психология, или Как подобрать ключик к любому человеку. 1000 подсказок на все случаи жизни. Харьков, 2016. 416 с.
7. Коргун Ю., Любченко Л. Гігієна для розуму. Що таке майндфулнес-медитація та як вона впливає на наш мозок. URL: https://patriotdefence.org/brainteka/psycheya/gigiena-dlya-rozumu.-shho-take-majndfulnes-meditacziya-ta-yak-vona-vplivae-na-golovnij-mozok.html.
8. Маковєєва С. В. Психологічні особливості розвитку відповідальності підлітків з неповних родин. URL: http://www.appsychology.org.ua/data/jrn/v6/i8/13.pdf.
9. Мороз Н. В. Розвиток творчої особистості. З досвіду роботи. Березне, 2013. 80 с .
10. Ніколаєску І. О. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів: науково-методичний посібник. Черкаси: ОІПОПП, 2014. 76 с.
11. Патинок О. П. Відповідальність як компонент професійно-етичної поведінки практичного психолога. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* Серія № 11 Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: Зб. наук. пр. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. № 1(23). С. 139–144.
12. Патинок О. П. Психологічні умови становлення відповідальності як якості особистості майбутнього фахівця соціальної сфери. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2012. № 3-4. С. 15-23.
13. Помиткіна Л. В. Підготовка майбутніх педагогів до прийняття стратегічних життєвих рішень як умова гармонізації їх культурно-освітнього простору. *Гармонізація культурно-освітнього простору вищої школи: проблеми та перспективи: монографія* / Авт. кол.; за заг. ред. В. В. Молодиченка. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. С. 231–262.
14. Реан А. А. Психология изучения личности: Учебное пособие. 2-е изд. СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2006. 288 с.
15. Розвиток життєвих навичок. Навч.–метод. посібник для роботи зі старшокласниками / Л. Дума, Р. Краплич, К. Сіллевіс та ін. К.: ФОП Шарко, 2011. 160 с.
16. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки: монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. 280 с.

17. Сахарова В. Г. Ответственность как личностный фактор и возможности ее диагностики: автореф. дисс. … канд. психол. наук: 19.00.01 – общая психология, психология личности, история психологии. Хабаровск, 2003. 22 с.

18. Тименко В. П., Малиношевська А. В., Мельник М. Ю. Методика діагностики практичного інтелекту учнівської молоді: методичний посібник. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України. 2017. 156 с.

19. Формування життєвих навичок у випускників шкіл–інтернатів: Метод. посіб. для практичних психологів, соціальних педагогів / Упор.: Гордійчук С. Ф., Дьомкіна В. В., Лунченко Н. В., Міненко Т. О., Москаленко О. Л., Собченко О. А; За заг. ред. В. Г. Панка. Донецьк: вид–во «Вебер», 2009. 161 с.

20. Хорунжа О. Тренінг розвитку самооцінки та успіху в житті. URL: http://ep.sae-ukraine.org.ua/pages/file/start/lecture_first_ stadies/development_and_libility_self_esteem.doc.

21. Хромченкова Н. М. Особливості формування професійної відповідальності майбутніх журналістів: теоретичний аспект. *Концептуальні шляхи розвитку: педагогічні науки: матеріали Міжн. наук.-практ. конф.* (Херсон, 12-13 травня 2017 р.). Херсон, 2017. С. 102–103.

22. Хромченкова Н. М. Структурні компоненти професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти. *Матеріали IV Міжн. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 17-18 лютого 2017 р.).* Запоріжжя, 2017. С. 25–27.

23. Хромченкова Н. М. Теоретичні основи поняття «Професійна відповідальність». *Педагогіка в системі гуманітарного знання: матеріали II Міжн. наук.-практ. конф.* (Хмельницький, 18-19 листопада 2016 р.). Хмельницький, 2016. С. 33–35.

24. Царенко А. Умови формування професійної відповідальності майбутніх вчителів початкових класів. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2017. Вип. 50. С. 92–99.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА:

1. Журналістська етика: Посібник для підготовки до державного іспиту / Авт. кол.: В. Іванов, Є. Маслов, В. Павлів, С. Рачинський та ін.; за ред. В. Мостового та В. Різуна. К.: ТзОВ «ЗН УА», 2014. 224 с.

2. Засоби масової інформації: професійні стандарти, етика та законодавчі норми: наук. видання / Укл.: Т. Петрів, А. Сафаров, В. Сюмар, О. Чекмишев. К.: Ніч лава, 2006. 100 с.

3. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості: підручник. Львів: ПАІС, 2008. 270 с.

4. Іванов В. Ф., Штурхецький С. В. Практикум із журналістської етики: навч. посібник / під ред. проф. В. Ф. Іванова. 2-ге вид., стереотип. К.: Видавець О. Зень, 2012. 320 с.

5. Корпоративна соціальна відповідальність через призму ЗМІ. Експертне опитування представників медіа і бізнесу, проведене Центром Розвитку КСВ за підтримки Посольства Норвегії в Україні. Київ: Експертна організація ЦЕНТР «Розвиток КСВ», 2009 . URL: www.csr-ukraine.org (дата звернення: 11.05.2017).

6. Куляс І., Макаренко О. Ефективне виробництво теленовин: стандарти інформаційного мовлення, професійна етика журналіста-інформаційника: практичний посібник для журналістів. К: Вид-во «ХББ», 2006. 120 с.

7. Лаврик О. В. Основи журналістики: Навчально-методичний посібник для студентів зі спеціальності «Журналістика». Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008. 73 с.

8. Лукашевич К. П. Дрон-журналистика как метод сбора информации. *«Молодой ученый».* 2017. № 26. С. 77–81.

9. Помиткіна Л. В. Психологічна готовність студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Камянець-Подільського Національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г*

. *С. Костюка НАПН України*. Камянець-Подільський: Аксіома, 2012. Вип. 18. С. 654-663.

10. Помиткіна Л. В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень: монографія. К.: Кафедра, 2013. 381 с.

11. Чернобровкін В. М. Психологія прийняття педагогічних рішень: монографія. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. 448 с.

Додаток К

Результати опитування майбутніх бакалаврів журналістики на формувальному етапі дослідження

Таблиця К.1.

Характеристики і компоненти відповідальності у майбутніх бакалаврів журналістики ЕГ і КГ за методикою В. Прядеїна

Компоненти та показники / рівні	ЕГ (92 особи, КиМу і НПУ)						КГ (115 осіб, «Україна» і УГС в Переяславі)					
	До			Після			До			Після		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Динамічний компонент:												
ергічність (оптим. показник)	22	41	29	40	44	8	26	54	35	31	53	31
	23, 9%	44, 6%	31, 5%	43, 5%	47, 8%	8, 7%	22, 6%	47%	30, 4%	26, 9%	46, 1%	26, 9%
аергічність (не оптим. показник)	29	42	21	8	45	39	33	53	29	30	50	35
	31, 5%	45, 6%	22, 8%	8, 7%	48, 9%	42, 4%	28, 7%	46, 1%	25, 2%	26, 1%	43, 5%	30, 4%
Емоційний компонент												
стенічність (оптим. показник)	24	39	29	48	38	6	31	49	35	35	50	30
	26, 1%	42, 4%	31, 5%	52, 2%	41, 3%	6, 5%	26, 9%	42, 6%	30, 4%	30, 4%	43, 5%	26, 1%
астенічність (не оптим. показник)	29	40	23	9	40	43	33	50	32	30	50	35
	31, 5%	43, 5%	25%	9, 8%	43, 5%	46, 7%	28, 7%	43, 5%	27, 8%	26, 1%	43, 5%	30, 4%
Регуляторний компонент												
інтернальність (оптим. показник)	24	39	29	44	40	8	31	48	36	34	53	28
	26, 1%	42, 4%	31, 5%	47, 8%	43, 5%	8, 7%	26, 9%	41, 7%	31, 3%	29, 6%	46, 1%	24, 3%
екстернальність (не оптим. показник)	28	41	23	8	45	39	37	49	29	30	50	35
	30, 4%	44, 6%	25%	8, 7%	48, 9%	42, 4%	32, 2%	42, 6%	25, 2%	26, 1%	43, 5%	30, 4%
Мотиваційний компонент												
соціоцентричність (оптим. показник)	22	41	29	46	40	6	26	54	35	34	53	28
	23, 9%	44, 6%	31, 5%	50%	43, 5%	6, 5%	22, 6%	47%	30, 4%	29, 6%	46, 1%	24, 3%
егоцентричність (не оптим.)	28	45	19	8	45	39	34	50	31	30	52	33
	30, 4%	48, 9%	20, 7%	8, 7%	48, 9%	42, 4%	29, 6%	43, 5%	26, 9%	26, 1%	45, 2%	28, 7%
Когнітивний компонент												
осмисленість (оптим. показник)	26	42	24	45	40	7	31	53	31	34	53	28
	28, 3%	45, 7%	26, 1%	48, 9%	43, 5%	7, 6%	26, 9%	46, 1%	26, 9%	29, 6%	46, 1%	24, 3%
Обізнаність (не оптим. показник)	24	44	24	8	45	39	31	53	31	30	53	32
	26, 1%	47, 8%	26, 1%	8, 7%	48, 9%	42, 4%	26, 9%	46, 1%	26, 9%	26, 1%	46, 1%	27, 8%
Результативний компонент												
предметність (оптим. показник)	24	39	29	45	40	7	31	48	36	34	50	31
	26, 1%	42, 4%	31, 5%	48, 9%	43, 5%	7, 6%	26, 9%	41, 7%	31, 3%	29, 6%	43, 5%	26, 9%

суб'єктність (не оптим. показник)	29	40	23	9	43	40	33	50	32	30	50	35
	31, 5%	43, 5%	25%	9, 8%	46, 7%	43, 5%	28, 7%	43, 5%	27, 8%	26, 1%	43, 5%	30, 4%

Таблиця К.2.

Сформованість компонентів відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики ЕГ і КГ за методикою В. Прядеїна

Компоненти та показники / рівні (високий – гармонійна складова, низький – агармонійна)	ЕГ (92 особи, КиМу і НПУ)						КГ (115 осіб, «Україна» і УГС в Переяславі)					
	До			Після			До			Після		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Регуляторно-динамічний (операційний)	24	39	29	44	40	8	31	49	35	34	50	31
	26,1%	42,4%	31,5%	47,8%	43,5%	8,7%	26,9%	42,6%	30,4%	29,6%	43,5%	26,9%
Мотиваційно-смисловий (змістовний)	22	41	29	46	40	6	26	54	35	34	53	28
	23,9%	44,6%	31,5%	50%	43,5%	6,5%	22,6%	47%	30,4%	29,6%	46,1%	24,3%
Активнісна сторона відповідальності (континуум активності)	24	42	26	45	40	7	31	53	31	34	53	28
	26,1%	45,6%	28,3%	48,9%	43,5%	7,6%	26,9%	46,1%	26,9%	29,6%	46,1%	24,3%
Спрямованість відповідальності (континуум спрямованості)	24	40	28	46	40	6	31	50	34	35	50	30
	26,1%	43,5%	30,4%	50%	43,5%	6,5%	26,9%	43,5%	29,6%	30,4%	43,5%	26,1%
Регулююча сторона відповідальності (континуум регуляції)	24	39	29	45	40	7	31	48	36	34	50	31
	26,1%	42,4%	31,5%	48,9%	43,5%	7,6%	26,9%	41,7%	31,3%	29,6%	43,5%	26,9%
Сумарний показник відповідальності	24	40	28	45	40	7	31	50	34	34	50	31
	26,1%	43,5%	30,4%	48,9%	43,5%	7,6%	26,9%	43,5%	29,6%	29,6%	43,5%	26,9%

Таблиця К.3.

Групи професійної мотивації майбутніх бакалаврів журналістики ЕГ і КГ за тестом А. Крилова

Групи мотивів / респонденти	ЕГ (92 особи, КиМу і НПУ)		КГ (115 осіб, «Україна» і УГС в Переяславі)	
	До	Після	До	Після
Мотиви власної праці	29	16	41	39
	31,5%	17,4%	35,6%	33,9%
Мотиви соціальної значущості праці	22	37	26	28
	23,9%	40,2%	22,6%	24,3%
Мотиви самоствердження у праці	24	22	29	29
	26,1%	23,9%	25,2%	25,2%
	17	17	19	19

Мотиви професійної майстерності	18,5%	18,5%	16,5%	16,5%

Таблиця К.4.

Рівні професійної спрямованості майбутніх бакалаврів журналістики ЕГ і КГ за тестом Т. Дубовицької

Рівні / респонденти	ЕГ (92 особи, КиМу і НПУ)		КГ (115 осіб, «Україна» і УГС в Переяславі)	
	До	Після	До	Після
Високий рівень професійної спрямованості	27	47	37	39
	29,3%	51,1%	32,2%	33,9%
Середній рівень	43	39	54	56
	46,7%	42,4%	46,9%	48,7%
Низький рівень професійної спрямованості	22	6	24	20
	23,9%	6,5%	20,9%	17,4%

Таблиця К.5.

Динаміка сформованості мотиваційного компонента професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики ЕГ і КГ

рівні / респонденти	ЕГ (92 особи, КиМу і НПУ)						КГ (115 осіб, «Україна» і УГС в Переяславі)					
	До			Після			До			Після		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Мотиваційний	22	41	29	46	40	6	26	54	35	34	53	28
	23,9%	44,6%	31,5%	50 %	43,5%	6,5%	22,6%	47 %	30,4%	29,6%	46,1%	24,3%

Таблиця К.6.

Показники самооцінки студентами ЕГ і КГ професійної відповідальності за результатами анкетування

Характеристики і рівні / респонденти	ЕГ (92 особи, КиМу і НПУ)						КГ (115 осіб, «Україна» і УГС в Переяславі)					
	До			Після			До			Після		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Мотиваційний	24	40	28	48	38	6	31	50	34	33	53	29
	26,1%	43,5%	30,4%	52,2%	41,3%	6,5%	26,9%	43,5%	29,6%	28,7%	46,1%	25,2%
Когнітивний	26	42	24	55	29	8	31	53	31	34	53	28
	28,3%	45,7%	26,1%	59,8%	31,5%	8,7%	26,9%	46,1%	26,9%	29,6%	46,1%	24,3%
Емоційно-вольовий	28	39	25	48	38	6	35	48	32	35	50	30
	30,4%	42,4%	27,2%	52,2%	41,3%	6,5%	30,4%	41,7%	27,8%	30,4%	43,5%	26,1%
	24	39	29	46	40	6	31	48	36	31	53	31

Діяльнісно-поведінковий	26, 1%	42, 4%	31, 5%	50%	43, 5%	6, 5%	26, 9%	41, 7%	31, 3%	26, 9%	46, 1%	26, 9%
Загальна проф. відповідальність	**24**	**40**	**28**	**46**	**40**	**6**	31	50	34	33	53	29
	26, 1%	**43, 5%**	**30, 4%**	**50%**	**43, 5%**	**6, 5%**	26, 9%	43, 5%	29, 6%	28, 7%	46, 1%	25, 2%

Таблиця К. 7.

Рівні сформованості компонентів професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики ЕГ і КГ за результатами експертної оцінки

Характеристики і рівні / респонденти	ЕГ (92 особи, КиМу і НПУ)						КГ (115 осіб, «Україна» і УГС в Переяславі)					
	До			Після			До			Після		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Мотиваційний	24	42	26	44	37	11	31	53	31	33	53	29
	26, 1%	45, 6%	28, 3%	47, 8%	40, 2%	12 %	26, 9%	46, 1%	26, 9%	28, 7%	46, 1%	25, 2%
Когнітивний	25	42	25	55	30	7	30	53	32	34	53	28
	27, 2%	45, 6%	27, 2%	59, 8%	32, 6%	7, 6%	26, 1%	46, 1%	27, 8%	29, 6%	46, 1%	24, 3%
Емоційно-вольовий	24	39	29	46	40	6	31	49	35	35	50	30
	26, 1%	42, 4%	31, 5%	50%	43, 5%	6, 5%	26, 9%	42, 6%	30, 4%	30, 4%	43, 5%	26, 1%
Діяльнісно-поведінковий	24	39	29	45	40	7	31	48	36	31	53	31
	26, 1%	42, 4%	31, 5%	48, 9%	43, 5%	7, 6%	26, 9%	41, 7%	31, 3%	26, 9%	46, 1%	26, 9%
Загальна проф. відповідальність	24	39	29	45	40	7	31	49	35	33	53	29
	26, 1%	42, 4%	31, 5%	48, 9%	43, 5%	7, 6%	26, 9%	42, 6%	30, 4%	28, 7%	46, 1%	25, 2%

Таблиця К.8.

Динаміка сформованості когнітивного компонента професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики ЕГ і КГ

Характеристики і рівні / респонденти	ЕГ (92 особи, КиМу і НПУ)						КГ (115 осіб, «Україна» і УГС в Переяславі)					
	До			Після			До			Після		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Когнітивний	26	42	24	55	29	8	31	53	31	34	53	28
	28, 3%	45, 6%	26, 1%	59, 8%	31, 5%	8, 7%	26, 9%	46, 1%	26, 9%	29, 6%	46, 1%	24, 3%

Таблиця К.9.

Рівні впевненості в собі майбутніх бакалаврів журналістики ЕГ і КГ за методикою С. Ємельянова

Рівні / респонденти	ЕГ (92 особи, КиМу і НПУ)		КГ (115 осіб, «Україна» і УГС в Переяславі)	
	До	Після	До	Після
дуже високий рівень (завищена впевненість в собі)	15	10	24	22
	16,3%	10,9%	20,9%	19,1%
достатній (оптимальний) рівень, респондент впевнений в собі, об'єктивно оцінює поведінку і вчинки інших людей	44	56	48	50
	47,8%	60,9%	41,7%	43,5%
середній рівень, респондент має всі можливості подолати комплекси	28	26	37	39
	30,4%	28,3%	32,2%	33,9%
низький рівень впевненості, переважає закомплексованість	5	-	6	4
	5,4%	0%	5,2%	3,5%

Таблиця К.10.

Рівні сформованості емоційно-вольового компонента професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики ЕГ і КГ

Характеристики і рівні / респонденти	ЕГ (92 особи, КиМу і НПУ)						КГ (115 осіб, «Україна» і УГС в Переяславі)					
	До			Після			До			Після		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Емоційно-вольовий	24	39	29	46	40	6	31	49	35	35	50	30
	26,1%	42,4%	31,5%	50%	43,5%	6,5%	26,9%	42,6%	30,4%	30,4%	43,5%	26,1%

Таблиця К.11.

Рівні відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики ЕГ і КГ за методикою М. Осташевої

	ЕГ (92 особи, КиМу і НПУ)						КГ (115 осіб, «Україна» і УГС в Переяславі)					
Характеристики і рівні / респонденти	До			Після			До			Після		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Дисциплінарна відповідальність	24	39	29	46	40	6	31	48	36	31	53	31
	26,1%	42,4%	31,5%	50%	43,5%	6,5%	26,9%	41,7%	31,3%	26,9%	46,1%	26,9%
Відповідальність за себе	25	38	29	45	40	7	32	49	34	33	53	29
	27,2%	41,3%	31,5%	48,9%	43,5%	7,6%	27,8%	42,6%	29,6%	28,7%	46,1%	25,2%
Відповідальність за інших	24	38	30	46	39	7	31	48	36	31	53	31
	26,1%	41,3%	32,6%	50%	4,4%	7,6%	26,9%	41,7%	31,3%	26,9%	46,1%	26,9%

Таблиця К.12.

Рівні сформованості діяльнісно-поведінкового компонента професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики

ЕГ (92 особи, КиМу і НПУ)	

Характеристики і рівні / респонденти							КГ (115 осіб, «Україна» і УГС в Переяславі)					
	До			Після			До			Після		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Діяльнісно-поведінковий	24	39	29	46	40	6	31	48	36	31	53	31
	26,1%	42,4%	31,5%	50%	43,5%	6,5%	26,9%	41,7%	31,3%	26,9%	46,1%	26,9%

Таблиця К.13.

Рівні сформованості компонентів професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики ЕГ і КГ

Характеристики і рівні / респонденти	ЕГ (92 особи, КиМу і НПУ)						КГ (115 осіб, «Україна» і УГС в Переяславі)					
	До			Після			До			Після		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Мотиваційний	22	41	29	46	40	6	26	54	35	34	53	28
	23, 9%	44, 6%	31, 5%	50%	43, 5%	6, 5%	22, 6%	47 %	30, 4%	29, 6%	46, 1%	24, 3%
Когнітивний	26	42	24	55	29	8	31	53	31	34	53	28
	28, 3%	45, 7%	26, 1%	59, 8%	31, 5%	8, 7%	26, 9%	46, 1%	26, 9%	29, 6%	46, 1%	24, 3%
Емоційно-вольовий	24	39	29	46	40	6	31	49	35	35	50	30
	26, 1%	42, 4%	31, 5%	50%	43, 5%	6, 5%	26, 9%	42, 6%	30, 4%	30, 4%	43, 5%	26, 1%
Діяльнісно-поведінковий	24	39	29	46	40	6	31	48	36	31	53	31
	26, 1%	42, 4%	31, 5%	50%	43, 5%	6, 5%	26, 9%	41, 7%	31, 3%	26, 9%	46, 1%	26, 9%
Загальний рівень професійної відповідальності	24	39	29	46	40	6	31	49	35	34	53	28
	26, 1%	42, 4%	31, 5%	50%	43, 5%	6, 5%	26, 9%	42, 6%	30, 4%	29, 6%	46, 1%	24, 3%

Додаток Л

Результати оцінки результативності експериментальної роботи по формуванню професійної відповідальності майбутніх бакалаврів журналістики

Експериментальна група

Таблиця Л.1

Статистика парних вибірок					
		Середнє	N	Середньокв. відхилення	Середньокв. помилка середнього
Пара 1	Ергічність	18,1327	92	7,23879	0,48152
	Ергічність Після	19,8274	92	7,33766	0,48809
Пара 2	Аергічність	21,1283	92	7,52928	0,50084
	Аергічність Після	20,1283	92	6,68041	0,44437
Пара 3	Стенічність	17,5885	92	7,85387	0,52243
	Стенічність Після	19,9425	92	7,39136	0,49167
Пара 4	Астенічність	17,2832	92	7,81277	0,51970
	Астенічність Після	16,1858	92	6,50066	0,43242
Пара 5	Інтернальність	16,9823	92	7,58710	0,50469
	Інтернальність Після	18,3407	92	7,47879	0,49748
Пара 6	Екстернальність	17,5398	92	7,47385	0,49715
	Екстернальність Після	16,6018	92	6,26530	0,41676
Пара 7	Соціоцентричність	16,8496	92	7,60844	0,50611
	Соціоцентричність Після	18,6814	92	7,27463	0,48390
Пара 8	Егоцентричність	17,3850	92	7,68997	0,51153
	Егоцентричність Після	16,4513	92	6,51356	0,43328
Пара 9	Осмисленість	18,6239	92	7,44671	0,49535
	Осмисленість Після	20,8673	92	6,62387	0,44061
Пара 10	Обізнаність	18,5664	92	8,10528	0,53916
	Обізнаність Після	16,4204	92	6,05643	0,40287
Пара 11	Предметність	17,9558	92	7,44388	0,49516
	Предметність Після	19,6150	92	6,84219	0,45514
Пара 12	Суб'єктність	18,1681	92	7,44211	0,49504
	Суб'єктність Після	17,0000	92	6,19534	0,41211
Пара 13	Сумарний показник відповідальності	216,2035	92	17,45937	1,16138
	Сумарний показник відповідальності Після	220,0619	92	18,86550	1,25491
Пара 14	Мотиви власної праці	20,2389	92	9,26237	0,61612
	Мотиви власної праці Після	17,4912	92	7,60540	0,50590
Пара 15	Мотиви соціальної значущості праці	16,4425	92	7,28156	0,48436
	Мотиви соціальної значущості праці Після	18,1681	92	7,42297	0,49377
Пара 16	Мотиви самоствердження у праці	17,6062	92	7,87456	0,52381
	Мотиви самоствердження у праці Після	18,1239	92	7,87811	0,52404
Пара 17	Мотиви професійної майстерності	16,1858[a]	92	6,95835	0,46286
	Мотиви професійної майстерності Після	16,1858[a]	92	6,95835	0,46286

Пара 18	Рівень професійної спрямованості	9,3407	92	5,37019	0,35722
	Рівень професійної спрямованості Після	10,7212	92	5,53592	0,36824
Пара 19	Рівень самооцінки	76,3451	92	39,70285	2,64099
	Рівень самооцінки Після	80,4381	92	35,55038	2,36478
a. Неможливо вирахувати кореляцію і t, оскільки середньоквадратична помилка відмінностей дорівнює 0.					

Таблиця Л.2

Кореляції парних вибірок				
		N	Кореляція	Значимість
Пара 1	Ергічність & Ергічність Після	92	0,849	0,000
Пара 2	Аергічність & Аергічність Після	92	0,911	0,000
Пара 3	Стенічність & Стенічність Після	92	0,801	0,000
Пара 4	Астенічність & Астенічність Після	92	0,905	0,000
Пара 5	Інтернальність & Інтернальність Після	92	0,878	0,000
Пара 6	Екстернальність & Екстернальність Після	92	0,925	0,000
Пара 7	Соціоцентричність & Соціоцентричність Після	92	0,837	0,000
Пара 8	Егоцентричність & Егоцентричність Після	92	0,927	0,000
Пара 9	Осмисленість & Осмисленість Після	92	0,783	0,000
Пара 10	Обізнаність & Обізнаність Після	92	0,779	0,000
Пара 11	Предметність & Предметність Після	92	0,849	0,000
Пара 12	Суб'єктність & Суб'єктність Після	92	0,905	0,000
Пара 13	Сумарний показник відповідальності & Сумарний показник відповідальності Після	92	0,750	0,000
Пара 14	Мотиви власної праці & Мотиви власної праці Після	92	0,753	0,000
Пара 15	Мотиви соціальної значущості праці & Мотиви соціальної значущості праці Після	92	0,845	0,000
Пара 16	Мотиви самоствердження у праці & Мотиви самоствердження у праці Після	92	0,958	0,000
Пара 18	Рівень професійної спрямованості & Рівень професійної спрямованості Після	92	0,822	0,000
Пара 19	Рівень самооцінки & Рівень самооцінки Після	92	0,960	0,000

Таблиця Л.3

Критерій парних вибірок									
		Парні відмінності					т	ст. св.	Знач. (двостороння)
		Середнє	Середньокв. відхилення	Середньокв. помилка середнього	95% довірливий інтервал для відмінностей				
					Нижня	Верхня			
Пара 1	Ергічність - Ергічність Після	-1,69469	4,00551	,26644	-2,21973	-1,16965	-6,360	92	0,000
Пара 2	Аергічність - Аергічність Після	1,00000	3,10412	,20648	,59311	1,40689	4,8443	92	0,000
Пара 3	Стенічність - Стенічність Після	-2,35398	4,82571	,32100	-2,98654	-1,72143	-7,333	92	0,000
Пара 4	Астенічність - Астенічність Після	1,09735	3,37695	,22463	,65469	1,54000	4,8885	92	0,000
Пара 5	Інтернальність - Інтернальність Після	-1,35841	3,72378	,24770	-1,84652	-,87029	-5,484	92	0,000
Пара 6	Екстернальність - Екстернальність Після	,93805	2,90833	,19346	,55683	1,31928	4,8499	92	0,000
Пара 7	Соціоцентричність - Соціоцентричність Після	-1,83186	4,26229	,28352	-2,39056	-1,27316	-6,461	92	0,000
Пара 8	Егоцентричність - Егоцентричність Після	,93363	2,95598	,19663	,54616	1,32110	4,7488	92	0,000
Пара 9	Осмисленість - Осмисленість Після	-2,24336	4,69781	,31249	-2,85915	-1,62757	-7,179	92	0,000
Пара 10	Обізнаність - Обізнаність Після	2,14602	5,08950	,33855	1,47889	2,81315	6,3399	92	0,000
Пара 11	Предметність - Предметність Після	-1,65929	3,96247	,26358	-2,17869	-1,13989	-6,295	92	0,000
			3,20805					92	0,000

Пара 12	Суб'єктність - Суб'єктність Після	1,16814		,21340	,74763	1,58865	5,474		
Пара 13	Сумарний показник відповідальності - Сумарний показник відповідальності Після	-3,85841	12,89883	,85802	-5,54919	-2,16763	-4,497	92	0,000
Пара 14	Мотиви власної праці - Мотиви власної праці Після	2,74779	6,12268	,40727	1,94523	3,55035	6,747	92	0,000
Пара 15	Мотиви соціальної значущості праці - Мотиви соціальної значущості праці Після	-1,72566	4,09606	,27247	-2,26258	-1,18875	-6,333	92	0,000
Пара 16	Мотиви самоствердження у праці - Мотиви самоствердження у праці Після	-,51770	2,28466	,15197	-,81717	-,21823	-3,407	92	0,000
Пара 18	Рівень професійної спрямованості - Рівень професійної спрямованості Після	-1,38053	3,25459	,21649	-1,80714	-,95392	-6,377	92	0,000
Пара 19	Рівень самооцінки - Рівень самооцінки Після	-4,09292	11,37620	,75673	-5,58411	-2,60173	-5,409	92	0,000

Контрольна група

Таблиця Л.4

Критерій парних вибірок									
		Парні відмінності					т	ст.св.	Знач. (двосторонній)
		Середнє	Середньоквадратичне відхилення	Середньоквадратична помилка середнього	95% довірливий інтервал для відмінностей				
					Нижня	Верхня			
Пара 1	Ергічність - Ергічність Після	-,12955	,70956	,04515	-,21848	-,04063	-2,870	115	0,004
Пара 3	Стенічність - Стенічність Після	-,30242	1,66449	,10570	-,51060	-,09424	-2,861	115	0,005
Пара 5	Інтернальність - Інтернальність Після	-,22177	1,72479	,10952	-,43750	-,00605	-2,025	115	0,044
Пара 9	Осмисленість - Осмисленість Після	-,20565	1,32938	,08442	-,37191	-,03938	-2,436	115	0,016
Пара 10	Обізнаність - Обізнаність Після	,39919	1,96681	,12489	,15320	,64518	3,196	115	0,002
Пара 11	Предметність - Предметність Після	-,18548	1,31554	,08354	-,35002	-,02095	-2,220	115	0,027
Пара 13	Сумарний показник відповідальності - Сумарний показник відповідальності Після	-,64516	3,76042	,23879	-1,11548	-,17484	-2,702	115	0,007
Пара 14	Мотиви власної праці - Мотиви власної праці Після	,10484	1,16854	,07420	-,04131	,25099	1,413	115	0,159
Пара 16	Мотиви самоствердження у праці - Мотиви самоствердження у праці Після	-,16129	1,12669	,07154	-,30221	-,02037	-2,254	115	0,025
Пара 19	Рівень самооцінки - Рівень самооцінки Після	-,48387	3,86720	,24557	-,96754	-,00020	-1,970	115	0,050